

2020

Sadržaj

Pregled ključnih historijskih činjenica važnih za identitet područja	4
Geografski položaj i prirodne karakteristike	5
Osnovne karakteristike područja	5
Udaljenost od drugih centara i saobraćajna povezanost.....	6
Administrativno uređenje	6
Karakteristike reljefa i nadmorska visina	7
Osnovne klimatske odrednice.....	8
Pregled najznačajnijih prirodnih resursa na posmatranom području sa stepenom njihove istraženosti ili eksploatacije	8
Demografske karakteristike i kretanja uključujući stanje dijaspore	9
Ukupan broju stanovnika	9
Stanje na dan	9
Struktura stanovništva.....	10
Prostorni raspored stanovništva.....	11
Prirodni priraštaj stanovništva.....	11
Migracije stanovništva unutar i izvan posmatranog područja.....	11
Procjena broja stanovnika koji žive u dijaspori.....	12
Pregled stanja i kretanja u ekonomiji uključujući i potencijale i učešće dijaspore	13
Broj i struktura poduzeća.....	13
Kretanje ukupnih prihoda i rashoda poslovnih subjekata registriranih u USK	14
Vanjskotrgovinska razmjena i najznačajniji izvozni proizvodi i poduzeća	15
Veće investicije koje su realizirane na posmatranom području ili su u toku	17
Ostvareni poticaji za privredu i preduzetništvo.....	17
Ukupno industrijsko zemljište, sa pregledom poslovnih zona.....	17
Najznačajniji turistički potencijali i turistička infrastruktura	17
Poljoprivredni potencijali i proizvodi	18
Kretanje ukupnog broja porodičnih poljoprivrednih gazdinstava	23
Ukupni ostvareni poticaji za poljoprivredu.....	24
Najznačajniji kapaciteti u drugim ekonomskim djelatnostima	24
Pregled stanja i kretanja na tržištu rada	24
Ukupan broj zaposlenih	25
Broj zaposlenih po djelatnostima	25
Ukupan broj nezaposlenih	26
Prosječne neto i bruto plate po djelatnostima	26
Ukupan broj umirovljenika	26
Izazovi u vezi sa COVID19.....	27

Izveštaj o evaluaciji Integrirane strategije razvoja Unsko-sanskog kantona za period 2014-2020. godina /za period evaluacije 2014.-2018./	27
Rezime stanja, razvojnih izazova i perspektiva u sektoru ekonomskog razvoja USK	27
Pregled stanja i kretanja u oblasti društvenog razvoja	30
Podaci o obrazovanju.....	30
Predškolski odgoj i obrazovanje.....	30
Osnovnoškolsko obrazovanje	31
Srednjoškolsko obrazovanje	34
Visokoškolsko obrazovanje	37
Obrazovanje odraslih	39
Odgojno – obrazovni proces tokom pandemije Covid – 19.....	39
Djeca u pokretu.....	41
Obrazovanje i tržište rada	41
Podaci o kulturi i sportu	42
Kultura.....	42
Sport.....	44
Podaci o zdravstvu	47
Podaci o socijalnoj zaštiti	50
Podaci o civilnom društvu	53
Mladi	53
Podaci o kapacitetima uprave.....	54
Podaci o sigurnosti građana.....	55
Stanje i struktura kriminaliteta i krivičnih djela	56
Stanje javnog reda i mira	58
Stanje sigurnosti saobraćaja	59
Upravljanje migrantskom krizom.....	60
Podaci o zaštiti i spašavanju od prirodnih nepogoda i drugih nesreća.....	61
Ugroženost od prirodnih i drugih nesreća	62
Rezime stanja, razvojnih izazova i perspektiva u sektoru društvenog sektora USK	64
Stanje javne infrastrukture i javnih usluga	71
Stanje saobraćajne infrastrukture	71
Stanje tehničke infrastrukture	73
Stanje komunalne infrastrukture i usluga.....	73
Zaštita okoliša/životne sredine uključujući smanjenje rizika od katastrofa/nesreće	73
Osnovne karakteristike okoliša USK.....	73
Praćenje i upravljanje zaštitom okoliša.....	75
Upravljanje otpadom	76

Podaci o kvalitetu zraka	81
Podaci o upravljanju vodama i vodnim uslugama	82
Podaci o biodiverzitetu	88
Buka i vibracije	89
Podaci o energijskoj učinkovitosti.....	89
Stanje šumskih ekosistema i zemljišta	92
Podaci o zaštiti kulturno-istorijskog naslijeđa	95
Rezime stanja, razvojnih izazova i perspektiva u sektoru zaštite okoliša USK.....	96
Stanje prostorno-planske dokumentacije	99
Analiza budžeta i projekcije sredstava za finansiranje realizacije strategije razvoja	104
Osvrt na finansiranje razvojnih prioriteta i značajnih kapitalnih investicija u proteklih 5 godina..	104
Pregled procjene po glavnim izvorima finansiranja za period 2021.-2027. godine.....	105
SWOT analiza.....	107
Strateški pravci razvoja	109
Prvi strateški pravac - Prerađivačka industrija zasnovana na znanju i održivom korišćenju prirodnih resursa.....	110
Drugi strateški pravac - Razvoj inkluzivnog i prosperitetnog društvenog sektora.....	110
Treći strateški pravac: Unaprijediti održivu zaštitu okoliša i prirode.....	111
Četvrti strateški pravac: Dinamično prostorno planiranje i izgradnja USK.....	112
Vizija.....	112
Strateški ciljevi	113
Aneksi	118
Aneks 1 - Mineralna i rudna nalazišta	118
Aneks 2 – Stanovništvo koje je ikada živjelo izvan BiH neprekidno godinu i duže prema zemlji boravka, spolu i razlozima doseljenja, po općinama/gradovima, Unsko-sanski kanton	119
Aneks 3 - Broj registriranih pravnih osoba prema djelatnostima	120
Aneks 4 – Pregled poslovnih zona	121
Aneks 5 – Specifikacija odobrenih sredstava kantonalnih novčanih podrški po vrstama podrške u 2019.	123
Aneks 6 – Poljoprivredna proizvodnja	125
Aneks 9: Naziv i vrijednost planiranih projekata iz programa zaštite voda 2019 i 2018. godine USK	129
Aneks 10. Tabela prikaz institucionalne organizacije upravljanja okolišem u kantonu/JLS Unsko - sanskog kantona	130

Pregled ključnih istorijskih činjenica važnih za identitet područja

Na području Unsko-sanskog kantona (USK) od prehistorijskih lokaliteta najpoznatiji su oni na području općine Cazin (Čungar, Gradina i Selište), Hrastovačka i Dabarska pećina te nekropole ravnih grobova. Takođe, predmeti iz brončanog doba nađeni su u okolici Velike Kladuše, kao i ostaci srednjovjekovnog grada iz 13. stoljeća, koji je pripadao knezovima Blagajskim te kasnije Frankopanima. Nalazi ilirske civilizacije pronađeni su na području Bihaća, Golubića, Pritoka i Ripača. Na području općine Bosanski Petrovac, a na lokalitetu Bukovača otkrivena je kasnoantička grobnica i rimski novac. U dolinama rijeka Sane i Vrbasa pronađeni su ostaci keramike, stambenih objekata, kostiju, nakita i noževa ilirskog plemena Mazeji koji su živjeli na ovom području u IV. stoljeću prije nove ere. Područje USK bilo je i naseobina keltsko-ilirskog plemena Japoda. Iz rimskog doba najpoznatije je naselje otkriveno na mjestu Gromila kraj Bosanske Krupe. Iz srednjeg vijeka dobro je očuvana arhitektura gradske jezgre Bosanskog Petrovca te srednjovjekovni grad Bjelaj. Srednjovjekovni grad Čovka spominje se u XV. stoljeću kao kraljevski grad, a na Divskom groblju pronađena je srednjovjekovna nekropola sa šesnaest stećaka u obliku sanduka i ploča. Dokument koji govori o životu na ovom području u razdoblju srednjeg vijeka je povelja kralja Bele IV gdje se spominje vladavina Matije Ninoslava. Sredinom XVI. stoljeća Osmansko carstvo osvaja Cazin, Bosansku Krupu, a Bihać 1592. godine kada je formiran bihaćki sandžak. Bihać postaje jedno od najvažnijih uporišta najzapadnije provincije Osmanskog carstva, sjedište kapetanije, sandžaka i kadiluka. Od 1711. godine bihaćki sandžak je reorganiziran u bihaćki pašaluk. Jedno od glavnih uporišta bila je obrambena kula i stari grad Kamengrad kraj današnje općine Sanski Most. Na području općine Bužim, ispod Starog grada Bužima, nalazi se drvena džamija s minaretom iz XVIII. stoljeća koja se smatra najstarijom drvenom džamijom na Balkanskom poluotoku. Od polovice XIX stoljeća pod utjecajem Austro-Ugarske okupacije područje USK naseljava kršćansko stanovništvo koje donosi utjecaje kršćanske kulture.

Bihać se prvi put spominje 1260. godine u povelji ugarsko-hrvatskog kralja Bele IV, a 1262. godine dobio je status kraljevskog grada. Godine 1434. ugarsko-hrvatski kralj Sigismund poklanja Bihać hrvatskoj plemićkoj obitelji Frankopan, a status kraljevskog grada ponovno dobiva 1527. godine odlukom Ferdinanda Habsburškog.

Između dva svjetska rata se u razvoju USK nisu dogodile značajnije promjene. Tokom Drugog svjetskog rata, od 1941. do 1945. godine područje USK bilo je pod njemačkom okupacijom i vlašću Nezavisne Države Hrvatske (NDH). Po završetku Drugog svjetskog rata jačaju ulaganja u poljoprivrednu proizvodnju, gradnju škola i opismenjavanje stanovništva.

Od 1992. do 1995. godine traje rat u BiH tokom kojeg su na području USK uništeni i oštećeni brojni objekti te izgubljeni brojni ljudski životi. Rat je završen potpisom mirovnog sporazuma u Daytonu 1995. kojim je postignut dogovor o prekidu sukoba između Bošnjaka, Srba i Hrvata na području BiH. Preduvjeti za formiranje Federacije Bosne i Hercegovine (F BiH) su uspostavljeni potpisom Washingtonskog sporazuma 1994. godine. Tim dokumentom je donesena odluka o kantonalnom uređenju F BiH u čiji sastav je ušao USK i još devet kantona.

Bogato kulturno-istorijsko naslijeđe na području USK predstavlja osnov za dalja istraživanja i kvalitetnu zaštitu naslijeđa, kao i za održivo upravljanje u oblasti turizma.

Geografski položaj i prirodne karakteristike

Osnovne karakteristike područja

USK se nalazi u krajnjem sjeverozapadnom dijelu Bosne i Hercegovine, te graniči s južnim i jugoistočnim dijelovima Republike Hrvatske. Dio granice s Hrvatskom predstavlja rijeka Una koja teče područjem općine Bihać dužinom vodotoka od 80 km. Koordinate kantona su 44° 48' 49.7" N, 15° 52' 19.7" E.

Grafikon 1: Položaj USK unutar Bosne i Hercegovine

Ukupna površina USK iznosi 4.125 km².

Grafikon 2: Položaj općina u sastavu USK

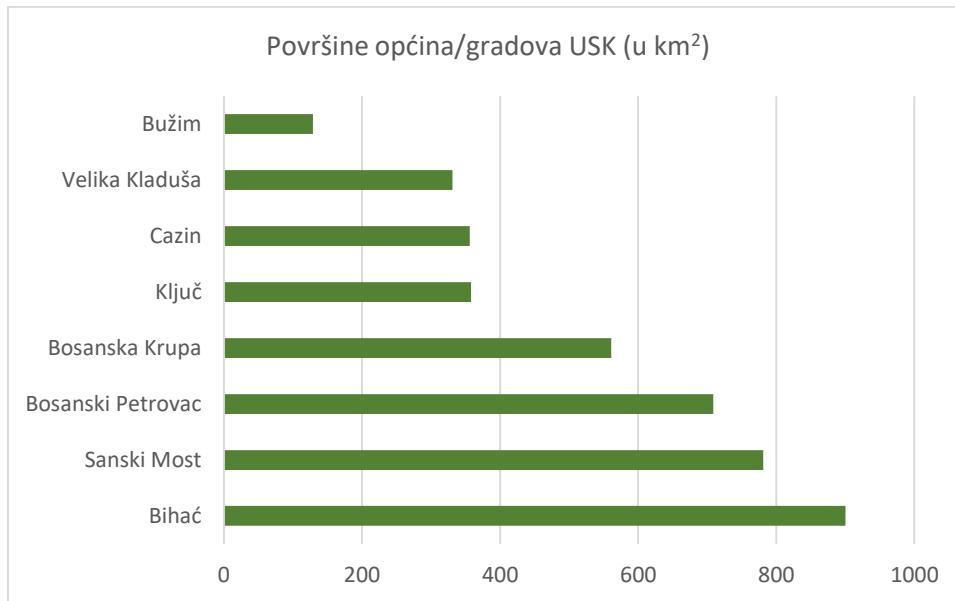

Površina USK obuhvaća 15,8% teritorije F BiH, odnosno 8,05% ukupne teritorije Bosne i Hercegovine. USK je površinom drugi po veličini kanton u F BiH. Najveću površinu imaju općine Bihać i Sanski Most koje zajedno čine više od 40% ukupne površine USK, dok su površinom najmanje općine Bužim (3,13% ukupne površine USK) i Velika Kladuša (8,02% ukupne površine USK).

Tabela 1: Površine općina / gradona Unsko-sanskog kantona

Općina / Grad	Površina (km ²)
Bihać	900
Bosanska Krupa	561
Bosanski Petrovac	709
Bužim	129
Cazin	356
Ključ	358

Općina / Grad	Površina (km ²)
Sanski Most	781
Velika Kladuša	331
Ukupno	4125

Izvor: Federacija Bosne i Hercegovine, Federalni Zavod za statistiku, Unsko-sanski kanton u brojkama, Sarajevo 2012. godine

Udaljenost od drugih centara i saobraćajna povezanost

Unsko-sanski kanton je povezan s ostalim dijelovima Bosne i Hercegovine magistralnim cestovnim saobraćajnim pravcem M-5, koji povezuje Bihać i Sarajevo, te željezničkom prugom. Sarajevo je od kantonalnog centra Bihaća udaljeno približno 310 km, Zagreb 158 km, a Banja Luka 160 km.

Magistralni cestovni pravac M-5 povezuje Unsko-sanski kanton preko Karlovca i Rijeke sa Zapadnom Evropom i evropskim gradovima Ljubljanom, Budimpeštom, Beogradom, Bečom i drugima. USK je od Ljubljane udaljen 231 km, od Budimpešte 488 km, od Beča 500 km, te od Beograda 430 km.

Magistralnim cestovnim pravcem M-5 se, preko Bihaća, ostvaruje i najbliži kopneni put prema Republici Hrvatskoj, odnosno morskim lukama i velikim gradskim središtima (Split, Zadar, Šibenik, Rijeka). Najbliža morska luka je Rijeka, koja je udaljena od Bihaća 200 km. Najbliži aerodrom je u Banja Luci, udaljen od Unsko-sanskog kantona oko 160 km. Aerodrom Franjo Tuđman u Zagrebu nalazi se na udaljenosti od 164 km, a aerodrom u Sarajevu je udaljen 302 km od Unsko-sanskog kantona.

Administrativno uređenje

USK je jedan od deset kantona Federacije Bosne i Hercegovine. Formiran je odlukom Predsjedništva Bosne i Hercegovine 27. maja 1995. godine. Administrativno i ekonomsko središte USK i istoimene općine je grad Bihać. U teritorijalno-političkom sistemu USK nalazi se osam općina (Velika Kladuša, Bužim, Cazin, Bosanska Krupa, Sanski Most, Ključ, Bosanski Petrovac i Bihać).

Položaj USK je povoljan, uz granicu sa EU, ali saobraćajna povezanost sa okruženjem nije zadovoljavajuća, imajući u vidu udaljenost, autoputeva, aerodroma i luka.

Geološke osobine i tlo

U morfološkoj strukturi Unsko-sanskog kantona ističu se brežuljci i niska polja, aluvijalne ravni i kotline, raščlanjene brojnim riječnim i potočnim dolinama. Unsko-sanski kanton se također odlikuje sa bogatstvom geološke građe i nalazištima mineralnih sirovina. Na području Sanskog Mosta (Kamengrad) otkrivena su ležišta mrkog ugljena i kvarcnog pijeska, boksita u Bosanskoj Krupi, mangana u Bužimu, barita u Velikoj Kladaši, gline u Cazinu i Sanskom Mostu, arhitektonskog kamena bihacita u Bihaću te ostalih mineralnih sirovina. Glina je pronađena na više lokaliteta u okolici Velike Kladaše, od kojih su najizdašnija Dabravine i Miljković. Od metala je prisutan mangan, i to na području općina Bužim i Velika Kladaša. Iskorištavanje mangana ima dugu tradiciju, a ističu se četiri lokacije na području Velike Kladaše: Bajraktarević polje, Radstovo, Vrnograč i Metla. Procjenjuje se da su rezerve mangana na području općine Velika Kladaša među najvećima u Europi, iako ležišta nisu dovoljno istražena.

Područje Unsko-sanskog kantona je bogato i izvorima mineralnih, termalnih i termomineralnih voda, a najpoznatiji izvori nalaze se na lokalitetima Tomina Ilidža kod Sanskog Mosta, Ćukovska mineralna voda i izvor Gata kod Bihaća. Svojstva tih izvora nisu dovoljno istražena u hidrološkom, geološkom, fizikalno-kemijskom, bakteriološkom i energetsom smislu, što otežava njihovo adekvatno korištenje.

U geomorfološkoj strukturi Unsko-sanskog kantona važno je spomenuti rijeku Unu s hidrološkim, geomorfološkim i biološkim fenomenima koji se pojavljuju u njenom sedrotvornom toku. Rijeka Una teče područjem USK gornjim tokom u smjeru sjeverozapada, ulazeći u grad Bihać te dalje teče sjeverno od Bosanske Krupe i Bosanske Otoke. Dolina gornjeg toka rijeke Une se, od Martin Broda do Kulen Vakufa, ističe nizom prirodnih fenomena (sedrene spilje i otoci, barijere i slapovi), kao i raznolikim staništima endemskih i reliktnih biljnih i životinjskih vrsta. Područje gornjeg toka Une proglašeno je 2008. godine prvim Nacionalnim parkom u BiH. Ukupna površina NP Una je 19.800 ha, od čega je 13 500 ha proglašeno zonama stroge i usmjerene zaštite.

Karakteristike tla pogodne su za uzgoj različitih vrsta žitarica, povrća i voća. Poljoprivredno zemljišne površine na Unsko-sanskom kantonu zauzimaju 194.125 ha što čini oko 17% ukupnog poljoprivrednog zemljišta na području Federacije BiH. Od toga su oranice i vrtovi 54%, voćnjaci oko 1,3% i livade i pašnjaci zauzimaju 44,7%. Zemljište, njegova raspoloživost, dostupnost i kvalitet oblikuju ekonomski potencijal sektora.

Konfiguracija terena uzrokuje pojavu erozije tla, bujica i poplavnih nanosa. Zaštita od poplava ne provodi se sustavno i organizirano što za posljedicu ima pojačanu eroziju tla i gubitak obradivog poljoprivrednog zemljišta. Analize i ispitivanja svojstava tla, kao osnova za provođenje sanacije i drugih potrebnih mjera, se ne obavljaju sistemski i redovito.

Flora i fauna, biološka raznolikost

Riječni vodotoci Une, Sane, Sanice, Banjice, Korčanice i drugih rijeka su bogati slatkovodnom ribom (pastrva, mladica, lipljen). Poseban značaj za očuvanje bioraznolikosti imaju klisure i kanjoni rijeke Une koji su staništa velikog broja biljnih i životinjskih vrsta. Posebnu važnost imaju endemsko-reliktno vrste (čovječja ribica, riječni rakovi, pastrva).

Najčešće biljne vrste koje se pojavljuju na području USK su različite vrste algi, mahovina, papratnjača i sjemenjača, a od životinjskih riječne ribe, vodozemci, gmazovi i ptice. Na ovom području su prisutna i staništa velikog broja različitih vrsta gljiva i lišajeva te različitih skupina prokariota.

Broj zaštićenih prirodnih područja u odnosu na stepen biološke raznolikosti i druge prirodne vrijednosti je mali. Sveobuhvatna istraživanja flore i faune se ne provode niti je uspostavljen informacijski sistem biološke i krajobrazne raznolikosti. Zaštićenim prirodnim područjima ne upravlja se u skladu sa naučnim ekološkim praksama. Brojni spomenici prirode nedovoljno su istraženi (npr. Grbića pećina, pećina Suvaja, Kerkezova pećina i Jama oko).

Na području USK postoji jedan nacionalni park, Nacionalni park Una, osnovan 2008. godine. Područje Nacionalnog parka površine 19.800 ha pripada Gradu Bihaću te obuhvata područje kanjanskog dijela gornjeg toka rijeke Une uzvodno od Lohova, područje kanjanskog dijela donjeg toka rijeke Unac od njenog ušća u Unu uzvodno od Drvarskog polja, te međuprostor između Une i Unca. Konfiguracija terena, geomorfološka struktura i različita nadmorska visina unutar Nacionalnog parka Una omogućili su razvoj oko 1.900 biljnih vrsta na području parka, što iznosi gotovo 53% ukupnih biljnih vrsta prisutnih u Bosni i Hercegovini. Na području parka evidentirano je 177 ljekovitih i aromatičnih biljaka te 105 potencijalno jestivih ljekovitih i aromatičnih biljaka. Najčešće biljne vrste su: lincura (*Gentiana lutea*), pjegava lincura (*Gentiana punctata*), runolist (*Leontopodium alpinum* Cass.), klekovina bora (*Pinus mugo*) i druge. Od endemskih vrsta potrebno je spomenuti unsku zvončiku (*Campanilla unensis*) i bosansku peruniku (*Irish reichenbachii* Heuffel var. *Bosniaca*).

Među životinjskim vrstama ističe se oko 120 vrsta ptica, od kojih je važno spomenuti rijetke vrste velikog tetrijeba (*Tetrao urogallus*), lještarka (*Tetrastes bonasia*) i kosca (*Crex crex*). Na području parka obitava i oko 60 vrsta sisavaca, od čega je 50 vrsta zaštićeno prema Bernskoj konvenciji o zaštiti europskih divljih vrsta i prirodnih staništa. Iz porodice zvijeri dominantne su vrste vuk, ris i medvjed, a prisutna je i raznolikost osjetljivih i ugroženih vrsta šišmiša.

Upravljanje Nacionalnim parkom Una provodi Javno poduzeće NP Una koje provodi mjere zaštite i održavanja izvornih prirodnih vrijednosti parka, osigurava neometano odvijanje prirodnih procesa i održivo korištenje prirodnih dobara te nadzire provođenje mjera zaštite prirode unutar parka.

Osim Nacionalnog parka Una, na području USK postoje i spomenici prirode: Martinbrodski slapovi, Štrbački buk, Troslap, Dvoslap, Ripački slap i Kostelski slapovi.

Osnovne klimatske odrednice

Područje USK pripada umjereno kontinentalnoj klimi koju karakteriziraju oštre i snježne zime te topla ljeta. Pojedini dijelovi su pod utjecajem su umjerene planinske klime i pritjecanja zračnih masa iz susjednih, ali i daljih oblasti.

Za ovo područje karakteristični su sjeveroistočni i jugozapadni vjetrovi koji donose kontinentalne i mediteranske utjecaje. Prosječan godišnji broj sunčanih sati iznosi između 1772 i 1970 sati, a u godini je prosječno 206 oblačnih dana.

Srednja godišnja temperatura iznosi 11,4°C. Najtopliji mjesec je juli sa srednjom mjesečnom temperaturom od 22°C, a najhladniji januar sa prosječnom temperaturom od -6°C. Najveća količina padalina javlja se tijekom jeseni i proljeća, a prosječne količine se kreću od 1000 do 1300 l/m². Najkišoviti mjesec je novembar, a najsuši januar. U nižim predjelima snijeg se zadržava između 40 i 60 dana godišnje, a u planinskim do 90 dana. Prosječna godišnja vlažnost zraka je oko 75%. Sezona grijanja na području USK traje od 15. oktobra do 15. aprila.

[Pregled najznačajnijih prirodnih resursa na posmatranom području sa stepenom njihove istraženosti ili eksploatacije](#)

Šume

Osobitost krajobraza USK čini šumsko bogatstvo kraških, submediteranskih i kontinentalnih šumskih područja koje predstavljaju prirodnu, pejzažnu, ekološku, gospodarsku i turističku vrijednost ovog područja. Šume su, uz vodno bogatstvo, najveći prirodni resurs Unsko-sanskog kantona. U ratnom i neposrednom postratnom periodu došlo je do degradacije i šumskih površina, ali su zadržale prirodnu strukturu i visok stepen bioraznolikosti.

Ukupne šumske površine na području Unsko-sanskog kantona iznose 220.439,56 ha od čega na državne šume otpada 180.523 ha. Površina privatnih šuma na području Unsko-sanskog kantona ima 39.916,56 ha. Na području Grada Cazina nalazi se stanište pitomog kestena koje površinom od 2000 ha predstavlja najveće stanište te šumske zajednice u Bosni i Hercegovini.

USK raspolaže značajnim prirodnim bogatstvima, gdje se ističu šume, nalazišta ruda, zemljište pogodno za razvoj poljoprivrede, kao i bogatstvo voda. Prirodni resursi se mogu koristiti u većoj

mjeri. Može se uočiti rast eksploatacije mangana, gipsa, određeni stepen eksploatacije ciglarske gline i dolimita, ali se malo ili nikako ne eksploatiše boksit i mrki ugalj (Aneks 1). Slično je i sa drugim prirodnim bogatstvima, resursi se koriste, ali postoji značajan prostor za unapređenja, pri čemu se mora voditi računa o održivosti u korištenju prirodnih resursa i zaštiti prirode.

Demografske karakteristike i kretanja uključujući stanje dijaspore

Ukupan broj stanovnika

Prema rezultatima popisa stanovništva provedenog 2013. godine na području Unsko-sanskog kantona živi 273.261 stanovnika, odnosno 12,31% stanovništva F BiH ili 7,74% ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine.

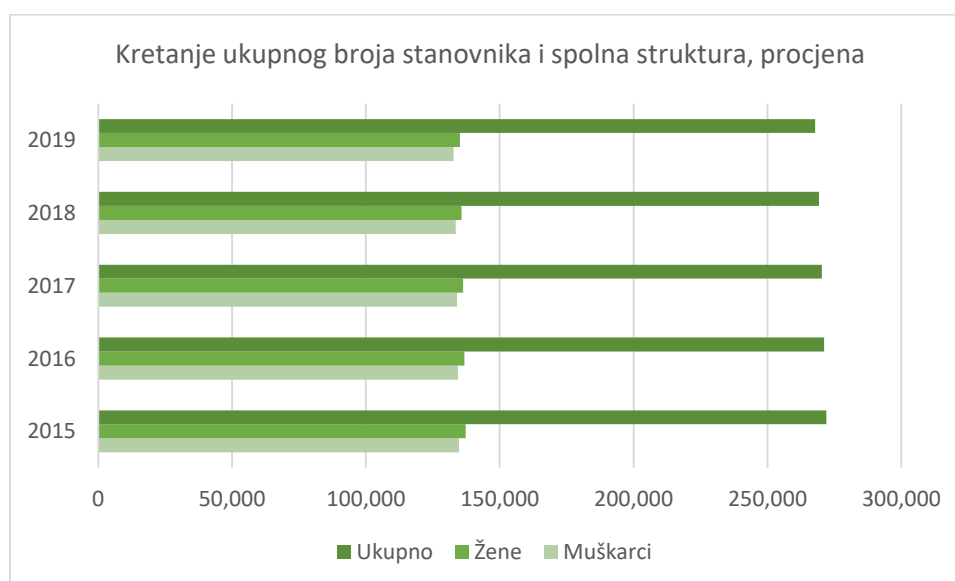
U periodu od 1991. do 2013. godine broj stanovnika na području USK se smanjio za 69.204. Pad broja stanovnika u USK posljedica je promjene administrativnih granica općina i njihovog cijepanja, ljudskih gubitaka tokom ratnih godina i značajnog iseljavanja stanovništva u evropske i preokookeanske zemlje u poslijeratnom periodu.

Smanjenje broja stanovnika zabilježeno je u svim općinama USK, a pojedine općine, poput Bosanske Krupe i Bosanskog Petrovca, danas imaju dvostruko manje stanovnika u odnosu na broj stanovnika evidentiran Popisom stanovništva iz 1991. godine.

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 2013. godine Unsko-sanski kanton je sa 273.261 stanovnika i 66,25 stanovnika/km² četvrti po broju stanovnika i sedmi po gustoći naseljenosti među kantonima Federacije BiH.

Tabela 2: Procjena ukupnog broja stanovnika

Stanje na dan	30.06.2015.	30.06.2016.	30.06.2017.	30.06.2018.	30.06.2019.
Ukupno	272.053	271.209	270.299	269.280	267.874
Muškarci	134.767	134.415	134.015	133.535	132.768
Žene	137.286	136.794	136.284	135.745	135.106

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Unsko-sanski kanton u brojkama 2020, stranica 12

Prema procjenama, prisutan je trend blagog pada ukupnog broja stanovnika USK u godinama nakon popisa stanovništva, sa 137.286 u 2013, na 135.106 u 2019. godini. Odnos broja ženske i muške populacije izbalansiran, uz nešto veći broj žena.

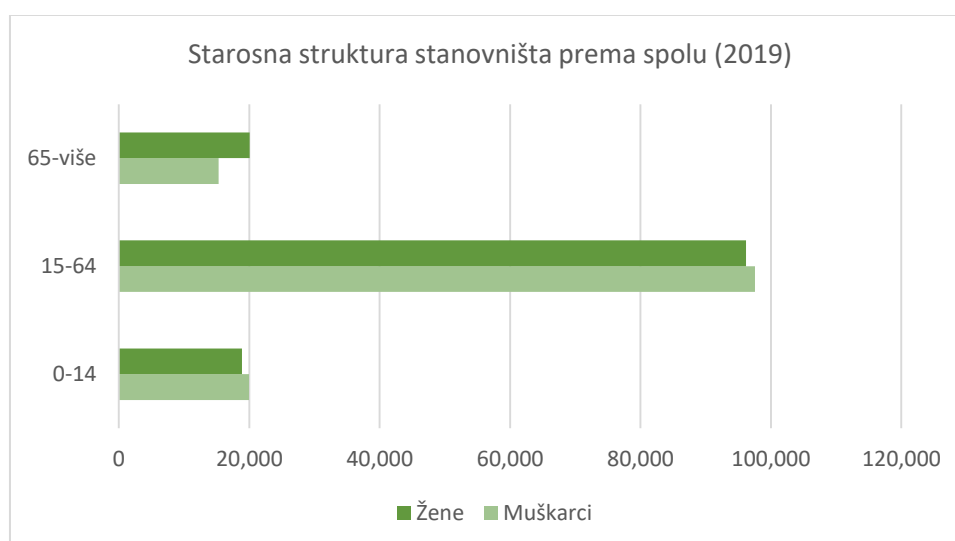
Struktura stanovništva

Prema

Podaci za USK	Ukupno	0-14	15-64	65-više
Muškarci	132.768	19.934	97.556	15.278
Žene	135.106	18.859	96.186	20.061
Ukupno	267.874	38.793	193.742	35.339

starosnoj strukturi, dominira stanovništvo od 15 do 64 godine sa udjelom od 72,3% u ukupnom broju stanovnika. Mlađih od 14 godina ima 14,5%, dok udio stanovništva starijeg od 65 godina iznosi 13,2%.

Tabela 3: Procjena ukupnog broja stanovnika po starosnoj strukturi, stanje 30.06.2019. godine

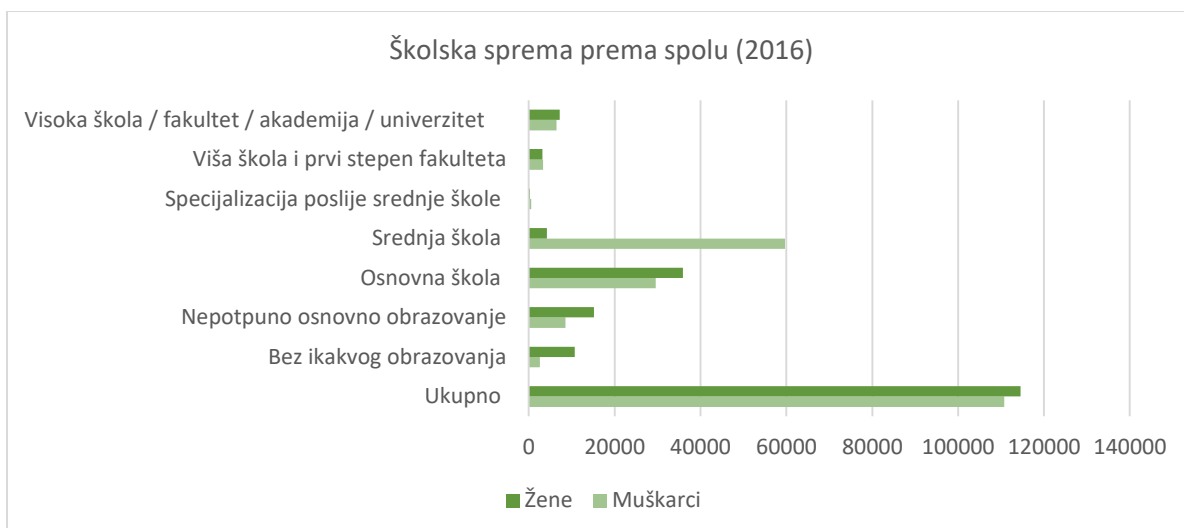

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Unsko-sanski kanton u brojkama 2020, stranica 12

Prema obrazovanju stanovništva starijeg od 15 godina, najveći je udio onih sa završenom srednjom školom, uz 6% stanovnika sa fakultetskom diplomom.

Tabela 4: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu, USK

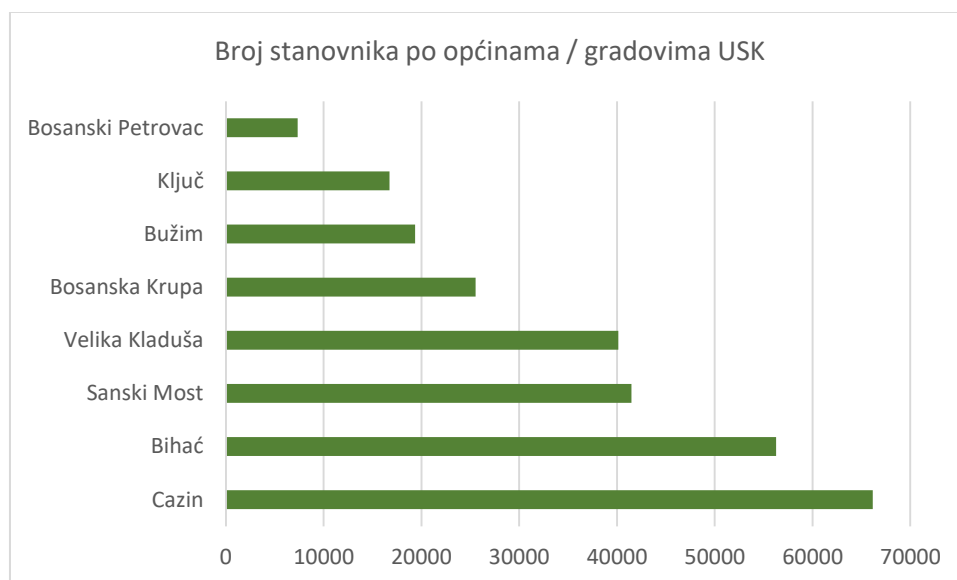
Spol	Ukupno	Bez ikakvog obrazovanja	Nepotpuno osnovno obrazovanje	Osnovna škola	Srednja škola	Specijalizacija poslije srednje škole	Viša škola i prvi stepen fakulteta	Visoka škola / fakultet / akademija / univerzitet
M	110,711	2,609	8,511	29,553	59,686	583	3,294	6,475
Ž	114,518	10,671	15,187	35,894	42,150	244	3,201	7,171
Ukupno	225,229	13,280	23,698	65,447	101,836	827	6,495	13,646

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, 2013. Rezultati popisa, Sarajevo, juni 2016. stranica 153

Prostorni raspored stanovništva

Najnaseljeniji je Grad Cazin sa 66.149 stanovnika, a zatim slijede: Bihać (56.261), Sanski Most (41.475), Velika Kladuša (40.149), Bosanska Krupa (25.545), Bužim (19.340), Ključ (16.744) i Bosanski Petrovac (7.328).

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, 2013

Prirodni priraštaj stanovništva

Od 2015. godine, evidentna je negativna stopa prirodnog priraštaja. U posljednjim godinama, negativna stopa prirodnog priraštaja raste, što ukazuje na nepovoljne demografske trendove.

Tabela 5: Stopa prirodnog priraštaja

Godina	2015	2016	2017	2018	2019
Stopa prirodnog priraštaja	-0,4	-0,3	-0,5	-1,7	-2,2

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Unsko-sanski kanton u brojkama 2020, stranica 13

Migracije stanovništva unutar i izvan posmatranog područja

Tabela 6: Stanovništvo prema migracionim obilježjima, po općinama/gradovima, Unsko-sanski kanton

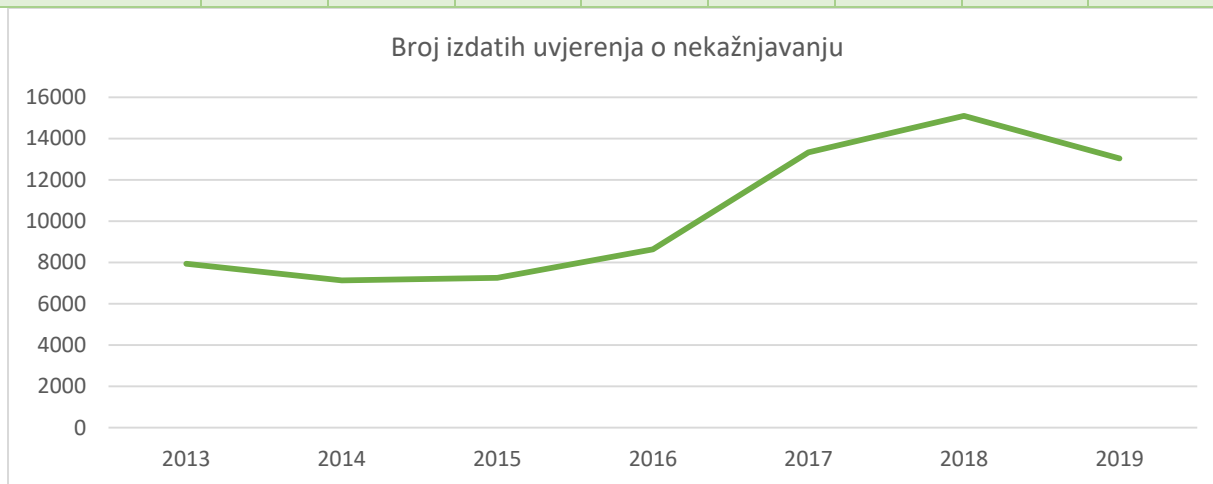
Ukupno	Od	Doseljeno stanovništvo
--------	----	------------------------

	rođenja stanuje u istom mjestu	Ukupno	iz Bosne i Hercegovine					iz inostranstva				
			Svega	Iz drugog naselja iste općine	Iz druge općine istog entiteta	Iz drugog entiteta	Nepoznata općina / naselje	Svega	Iz bivših republika SFRJ	Iz drugih zemalja	Nepoznata država	
	273,261	105,697	167,564	95892	28368	23403	9946	34175	71672	18608	32383	20681

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, Migracije, 2019. stranice 30-31

Tabela 7: Broj izdatih uvjerenja o nekažnjavanju po godinama u USK

Godina	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Ukupno
Broj uvjerenja	7930	7124	7253	8631	13329	15097	13037	72401

Izvor: Ministarstvo unutrašnjih poslova Unsko-sanskog kantona

U posljednjih 7 godina, Ministarstvo unutrašnjih poslova izdalo je preko 70,000 uvjerenja o nekažnjavanju građanima USK. Mada nisu explicitno vezana za odlazak stanovništva u inostranstvo, prema informacijama od MUP USK, većina izdatih uvjerenja izdana je u svrhu dobijanja odobrenja za boravak u inostranstvu, to jest zbog zaposlenja u inostranstvu, mada su u manjem broju prisutni i drugi razlozi koji uključuju obrazovanje, regulisanje statusa državljana i slično.

Procjena broja stanovnika koji žive u dijaspori

Prema raspoloživim podacima ([Aneks 2](#)) se ne može steći jasna slika o razlozima migracija, zbog toga što je veliki broj slučajeva pod navedenim razlozima *nepoznato* i *ostali*. Ipak se može uočiti da se migracije u znatnom broju slučajeva odvijaju iz porodičnih razloga, kao i iz prinudnih, dok je manji broj migracija motivisan poslovnim i obrazovnim razlozima.

Iz ugla demografskih kretanja, zabrinjavajući je stalan pad broja stanovnika i stopa prirodnog priraštaja koja je u posljednjih pet godina negativna. Starosna i obrazovna struktura nisu nepovoljne, a može takođe se uočiti da postoji značajan broj razloga za migracije stanovništva koje se prvenstveno odvijaju prema evropskim zemljama ([Aneks 2](#)).

Pregled stanja i kretanja u ekonomiji uključujući i potencijale i učešće dijaspore

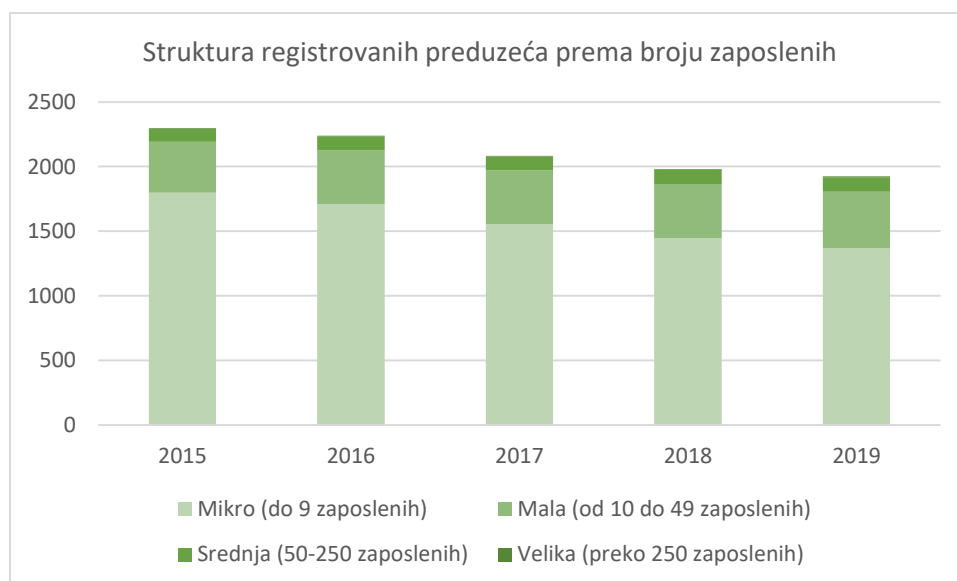
Broj i struktura poduzeća

Kada se govori o broju pravnih lica, rasplodživi podaci ukazuju da je najveći broj trgovini na veliko i malo, zatim u ostalim uslužnim djelatnostima, a potom slijedi prerađivačka industrija koja u periodu 2015-2019. bilježi stalan rast. Kod obrta prednjači trgovina na veliko i malo, a slijedi ugostiteljstvo i hotelijerstvo, te prerađivačka industrija (Aneks 3).

U ukupnom broju preduzeća, najveći je udio mikro preduzeća (71%). Udio srednjih preduzeća sa 50 do 250 zaposlenih iznosi 5,9%, dok je broj velikih preduzeća sa preko 250 zaposlenih zanemariv u ukupnom broju preduzeća u USK.

Tabela 8: Broj registriranih poduzeća – klasificirana po broju zaposlenih

Veličina poduzeća	2015	2016	2017	2018	2019
Mikro (do 9 zaposlenih)	1797	1710	1554	1446	1370
Mala (od 10 do 49 zaposlenih)	394	415	417	419	435
Srednja (50-250 zaposlenih)	102	108	106	112	113
Velika (preko 250 zaposlenih)	5	6	6	5	7
Ukupno	2298	2239	2083	1982	1925

U posljednjih 5 godina, prisutan je trend rasta broja preduzeća, tako da u periodu 2015-2019 godina, USK ima pozitivan saldo od 501 preduzeća.

Tabela 9: Broj novoregistriranih i broj zatvorenih/odjavljenih poduzeća

Godina	Nova	Zatvorena	Razlika
2015	176	88	+88
2016	197	86	+111
2017	171	60	+111
2018	154	74	+80
2019	187	76	+111
Ukupno (2015-2019)	885	384	+501

Broj mikro preduzeća se smanjuje, ali se povećava broj malih i srednjih, čak i velikih preduzeća, što ukazuje na rast privrednih subjekata. Broj registrovanih je znatno veći od broja zatvorenih preduzeća, što takođe ukazuje na pozitivna kretanja u privredi. Ipak, najviše je zastupljena trgovina, što se teško može smatrati povoljnim, ali slijede uslužne djelatnosti što može da bude

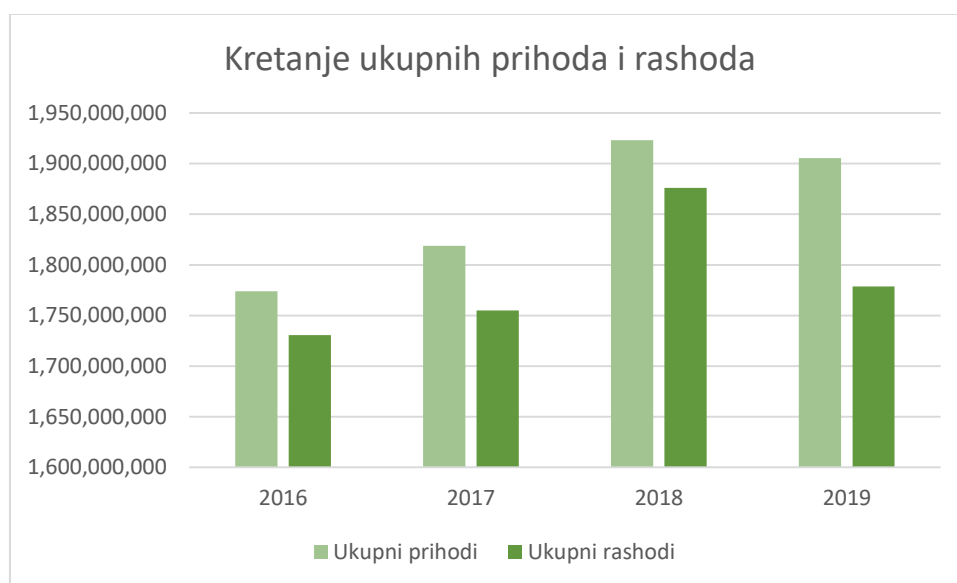
povoljno imajući u vidu turističke potencijale USK, te prerađivačka industrija gdje broj subjekata bilježi rast, što jeste povoljno za razvoj USK.

Kretanje ukupnih prihoda i rashoda poslovnih subjekata registriranih u USK

Prema raspoloživim podacima, poslovni subjekti u USK ostvaruju rast prihoda u periodu od 2016. do 2018. godine, a prisutan je i rast dobiti. U 2018. godini, ukupna dobit preduzeća registrovanih u USK iznosila je gotovo 76 miliona KM dobiti, dok je ukupan prihod u istoj godini iznosio 1,93 miliona KM.

Tabela 10: Ukupni prihodi, rashodi, dobit i gubitak poslovnih subjekata

Finansijski pokazatelj (u KM)	2016	2017	2018	2019
Ukupni prihodi	1.774.006.484	1.818.898.438	1.923.153.002	1.905.353.765
Ukupni rashodi	1.730.466.078	1.755.000.830	1.875.993.617	1.778.612.956
Ukupna dobit	103.202.506	120.261.340	122.994.236	
Ukupan gubitak	59.662.100	56.363.732	75.834.851	

Izvor podataka: Finansijsko-informatička agencija, Sarajevo; BIS – profil industrije za 2019. godinu

Na osnovu zbirnih finansijskih pokazatelja, može se zaključiti da je došlo do blagog porasta broj zaposlenih u USK u periodu između 2016. i 2018. godine.

Tabela 11: Zbirni finansijski pokazatelji za sva privredna društva u Unsko-sanskom kantonu

POKAZATELJ	2016	2017	2018	2019
Broj privrednih društava	1.943	1.972	1.916	1.890
Vrijednost ukupne imovine	2.698.063.748	2.851.094.328	2.856.993.063	
Ukupna vrijednost prihoda	1.774.006.484	1.818.898.438	1.923.153.002	
Prihodi od izvoza	277.923.445	287.364.746	277.156.390	
Broj zaposlenih	18.693	19.670	20.008	19.476
Broj privrednih društava sa dobiti	1.282	1.274	1.315	
Ukupna dobit	103.202.506	120.261.340	122.994.236	66.218.579
Broj privrednih društava sa gubitkom	605	580	515	

POKAZATELJ	2016	2017	2018	2019
Ukupan gubitak	59.662.100	56.363.732	75.834.851	

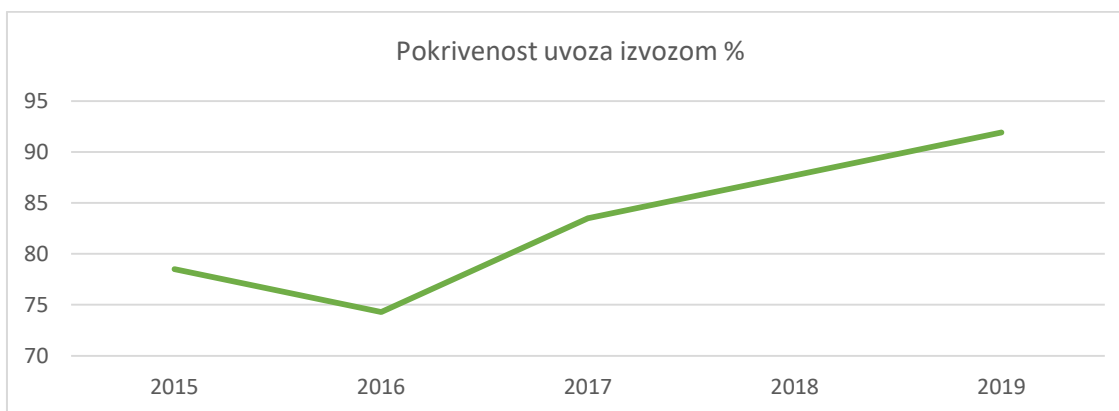
Izvor podataka: Finansijsko-informatička agencija, Sarajevo; BIS – profil industrije za 2019. godinu

Vanjskotrgovinska razmjena i najznačajniji izvozni proizvodi i poduzeća

U domenu vanjskotrgovinske razmjene kantona, mogu se uočiti pozitivni trendovi koji se prvenstveno odnose na povećanje stepena pokrivenosti uvoza izvozom. Tako je u 2019. godini, pokrivenost uvoza izvozom porasla na 91,2% od 74,4% u 2016. godini. Moguće je da će se određena nepovoljna dešavanja, kao što su pandemija Covid-19 i migrantska kriza, negativno odraziti na spoljnotrgovinsku razmenu kantona. Potrebno je naglasiti da i pored solidne pokrivenosti uvoza izvozom obim spoljnotrgovinske razmjene USK može da bude i daleko veći.

Tabela 12: Ukupan izvoz / uvoz sa područja kantona (000 KM)

Godina	2015	2016	2017	2018	2019
Izvoz	238,381.00	261,145.82	310,768.79	342,783.06	385,647.01
Uvoz	303,535.00	351,554.03	372,235.33	390,670.00	419,697.57
Pokrivenost uvoza izvozom %	78,5	74,3	83,5	87,7	91,9

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Unsko-sanski kanton u brojkama 2017, 2018, 2020

Petnaestak preduzeća konstantno se nalazi na listi najvećih izvoznika USK u posljednje 4 godine. Ove firme pretežno djeluju u oblasti prerađivačke industrije, nosilac su privrednog razvoja kantona i najvažniji faktor relativno dobrog stanja u pogledu spoljnotrgovinske razmjene.

Tabela 13: Lista najvećih poduzeća izvoznika u periodu 2016 -2019

2016	2017	2018	2019
DOO "PIRNAR" BOS.PETROVAC	DOO "PIRNAR" BOS.PETROVAC	DOO "KRUPA KABINE" BOS.KRUPA	DOO "KRUPA KABINE" BOS.KRUPA
DOO "KRUPA KABINE" BOS.KRUPA	DOO "KRUPA KABINE" BOS.KRUPA	DOO "PIRNAR" BOS.PETROVAC	DOO "PIRNAR" BOS.PETROVAC
DOO "REMUS INNOVATION" S.MOST	DOO "REMUS INNOVATION" S.MOST	DOO "REMUS INNOVATION" S.MOST	DOO "REMUS INNOVATION" S.MOST
DOO "SANI-GLOBAL" BIHAĆ	DOO "BOSNACAR" BOS.KRUPA	DOO "BOSNACAR" BOS.KRUPA	DOO "EUROTROGES" V.KLADUŠA
DOO "BOSNACAR" BOS.KRUPA	DOO "SANI-GLOBAL" BIHAĆ	DOO "EUROTROGES" V.KLADUŠA	DOO "BOSNACAR" BOS.KRUPA
DOO "ZAH" BOS.KRUPA	DOO "AKROBAT" VEL.KLADUŠA	DOO "AKROBAT" VEL.KLADUŠA	DOO "AKROBAT" VEL.KLADUŠA
DOO "AGROHOLDING" CAZIN	DOO "AUSTROTHERM BH" BIHAĆ	DOO "DKS LOVERSAN" CAZIN	DOO "DKS LOVERSAN" CAZIN

2016	2017	2018	2019
DOO "DKS LOVERSAN" CAZIN	DOO "DKS LOVERSAN" CAZIN	DOO "AUSTROTHERM BH" BIHAĆ	DOO "SANI-GLOBAL" BIHAĆ
DOO "AUSTROTHERM BH" BIHAĆ	DOO "ZAH" BOS.KRUPA	DOO "SANI-GLOBAL" BIHAĆ	DOO "AUSTROTHERM BH" BIHAĆ
d.o.o. "Č.J. " BIHAĆ	DOO "EUROTROGES" V.KLADUŠA	DOO "GAT"SANSKI MOST	DOO "MIRAL PVC" V.KLADUŠA

Izvor podataka: Uprava za indirektno-neizravno oporezivanje, Banja Luka

Tabela 14: Lista 10 najvećih uvoznika u periodu 2016 - 2019

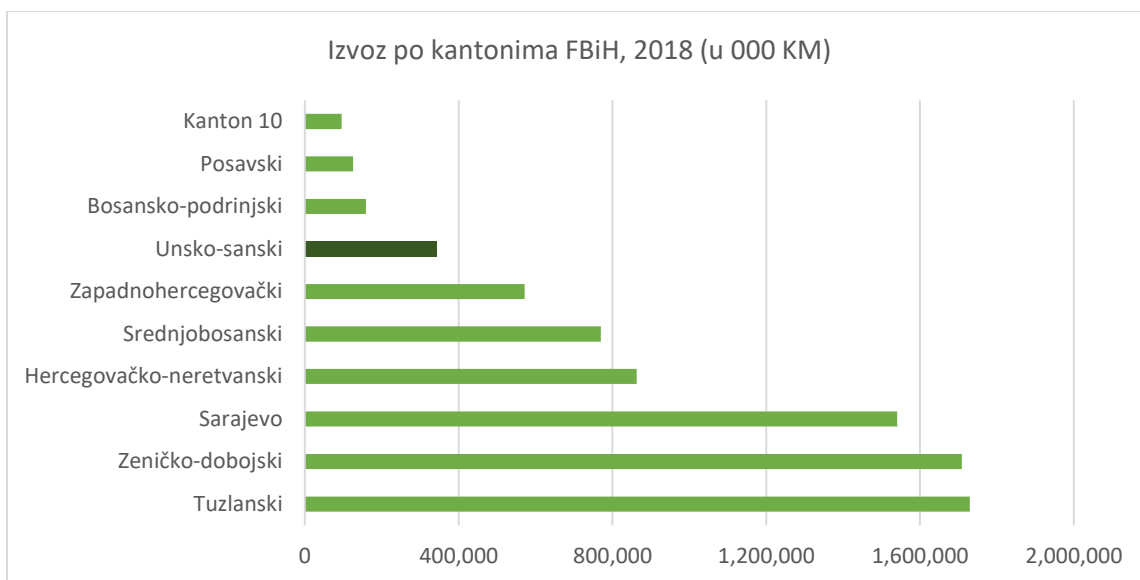
2016	2017	2018	2019
DOO "DKS LOVERSAN" CAZIN	DOO "DKS LOVERSAN" CAZIN	DOO "DKS LOVERSAN" CAZIN	DOO "DKS LOVERSAN" CAZIN
DOO "MEGLE MLJEKARA" BIHAĆ	DOO "MEGLE MLJEKARA" BIHAĆ	DOO "MEGLE MLJEKARA" BIHAĆ	DOO "MEGLE MLJEKARA" BIHAĆ
DOO "PIRNAR" BOS.PETROVAC	DOO "KRUPA KABINE" BOS.KRUPA	DOO "PIRNAR" BOS.PETROVAC	DOO "PIRNAR" BOS.PETROVAC
DOO "AUSTROTHERM BH"	DOO "PIRNAR" BOS.PETROVAC	DOO "KRUPA KABINE" BOS.KRUPA	DOO "KRUPA KABINE" BOS.KRUPA
DOO "KRUPA KABINE" BOS.KRUPA	DOO "AUSTROTHERM BH"	DOO "AUSTROTHERM BH"	DOO "REMUS INNOVATION" S.MOST
DOO "HALKO" CAZIN	DOO "HALKO" CAZIN	DOO "HALKO" CAZIN	DOO "EUROTROGES" V.KLADUŠA
DOO "REMUS INNOVATION" S.MOST	DOO "REMUS INNOVATION" S.MOST	DOO "EUROTROGES" V.KLADUŠA	DOO "AUSTROTHERM BH"
DOO "IZBOR" CAZIN	DOO "IZBOR" CAZIN	DOO "REMUS INNOVATION" S.MOST	DOO "HALKO" CAZIN
DOO "ZAH" BOS.KRUPA	DOO "ZAH" BOS.KRUPA	DOO "IZBOR" CAZIN (trgovina na veliko i malo)	DOO "FARMACIJA 2011" BIHAĆ (trgovina na veliko i malo)
DD "BIHAĆKA PIVOVARA" BIHAĆ	DOO "CIVIĆ" CAZIN	DOO "CIVIĆ" CAZIN	DOO "IZBOR" CAZIN

Izvor podataka: Uprava za indirektno-neizravno oporezivanje, Banja Luka

Napomena: Sva preduzeća koja su najveći uvoznici i izvoznici registrovana su u oblasti prerađivačke industrije

Tabela 15: Izvoz po kantonima Federacije BiH, 2018

Kanton	Izvoz (000 KM)
Unsko-sanski	342.783
Posavski	125.344
Tuzlanski	1.729.812
Zeničko-dobojski	1.709.002
Bosansko-podrinjski	159.046
Srednjobosanski	770.048
Hercegovačko-neretvanski	863.117
Zapadnohercegovački	571.985
Sarajevo	1.540.435
Kanton 10	95.400

Izvor: Statistički godišnjak/ljetopis Federacije Bosne i Hercegovine 2019, stranica 464

Pokrivenost uvoza izvozom je dobra, ali je vrijednost izvoza relativno mala.

Veće investicije koje su realizirane na posmatranom području ili su u toku

Ostvareni poticaji za privredu i preduzetništvo

Iznos ostvarenih poticaja za privredu i preduzetništvo raste u posljednje tri godine, ali je u apsolutnom iznosu on nedovoljan za potrebe privrede USK. Poticaja u 2015 i 2016. godini sa kantonalnog nivoa nije bilo.

Tabela 25: Ostvareni poticaji za privredu i poduzetništvo, prema registraciji korisnika

Nivo	2017		2018		2019	
	Broj	Iznos	Broj	Iznos	Broj	Iznos
Preduzeća	2	50,000.00	4	106,114.40	4	80,213.10
Obrti	0	0.00	0	0.00	18	81,915.79
Ukupno	2	50,000.00	4	106,114.40	22	162,128.89

Izvor: Ministarstvo privrede

Ukupno industrijsko zemljište, sa pregledom poslovnih zona

Većina poslovnih zona je u privatnom vlasništvu, a zastupljene su i zelene i smeđe zone, a locirane su u svim općinama USK, osim Velike Kladaše. Kad se uporede slobodne površine sa ukupnim površinama, može se vidjeti da je veliki dio površina poslovnih zona još slobodan, a sve zone navedene u pregledu raspolažu prostorno-planskom dokumentacijom (Aneks 4).

Najznačajniji turistički potencijali i turistička infrastruktura

(uključujući podatke o ostvarenim prihodima od turizma, broju noćenja, broju dolazaka i broju gostiju po zemljama porijekla)

Tabela 16: Turistički smještajni kapaciteti

Struktura objekata	2015	2016	2017	2018	2019
Hoteli i sličan smještaj	1	1	1	1	1
Odmarališta i slični objekti	1	1	1	1	1
Kampovi i prostor za kampovanje	1	1	1	1	1
Ostali smještaj	1	1	1	1	1
Dopuniti ili izbrisati	1	1	1	1	1
Ukupno broj ležaja:	1107	1070	1477	1520	1520

Tabela 17: Ostvaren broj noćenja

Struktura objekata	Broj noćenja turista					Broj dolazaka turista				
	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Hoteli i sličan smještaj	41,201	52,553	61,871	71,274	88,545	27,383	34,412	41,069	47,044	57,599
Odmarališta i slični objekti	3,424	7,129	9,711	9,995	11,144	2,601	5,249	6,838	6,753	5,999
Kampovi i prostor za kampovanje	861	1,137	1,780	998	768	555	554	1,003	470	546
Ostali smještaj	4,393	2,467	2,614	2,200	753	2,969	1,489	1,387	1,275	272
Ukupan broj noćenja	49,879	63,286	75,976	84,467	101,210	33,508	41,704	50,297	55,542	64,416

Rast broja noćenja, posebno u hotelima, ukazuje na značajan porast interesovanja i tražnje za turističkom ponudom USK, što je, imajući u vidu prirodna bogatstva USK, svakako oblast na čijem razvoju i promociji treba i dalje raditi, posebno sa fokusom na kvalitet ponude.

Poljoprivredni potencijali i proizvodi

Pored toga što Unsko-sanski kanton ima veliki potencijal da poljoprivrednu proizvodnju, učešće primarne poljoprivredne proizvodnje u realizaciji DBP Unsko-sanskog kantona u periodu 2014.-2018. godine iznosila je u prosjeku oko 6% što je daleko ispod prijeratnog iznosa koji je iznosio i do 19%. Za jačanje konkurentnosti poljoprivrednog sektora nužna su poboljšanja u produktivnosti zemljišta i rada u primarnom sektoru, uključujući modernizaciju i diversifikaciju prema proizvodima sa dodanom vrijednosti i veći oslonac na znanje i inovacije. Poljoprivredna proizvodna struktura je rascjepkana, što se smatra glavnom preprekom u stvaranju konkurentnog poljoprivrednog sektora, ali se zbog tog može pretvoriti u potencijalnu vrijednost za diversificiranu poljoprivrednu proizvodnju, ukoliko se stvori potencijalno poslovno okruženje.

Poljoprivredni resursi Unsko-sanskog kantona

Poljoprivredno zemljišne površine na Unsko-sanskom kantonu zauzimaju 194.125 ha što čini oko 17% ukupnog poljoprivrednog zemljišta na području Federacije BiH. Od toga su oranice i vrtovi 54%, voćnjaci oko 1,3% i livade i pašnjaci zauzimaju 44,7%. Zemljište, njegova raspoloživost, dostupnost i kvalitet oblikuju ekonomski potencijal sektora. Imajući na umu prirodne karakteristike zemljišta na Unsko-sanskom kantonu (brdski region 30,25%, brdsko-planinski 32,69% i planinski 37,06%) jasno je da su sektoru na raspolaganju male površine kvalitetnog zemljišta. Situacija je složenija i činjenica da se u periodu 2015-2019. godine godišnje legalno gubi u prosjeku 30 ha zemljišne površine za nepoljoprivredne svrhe, a pretpostavka je da se nelegalno dvastiraju daleko veće zemljišne površine. Isto tako činjenica je da se u navedenom periodu obrađivalo manje od 50% oraničnih površina na Unsko-sanskom kantonu. Problemi vezani za nefunkcionisanje ili vrlo slabo funkcionisanje tržišta zemljištem ograničavaju i usporavaju restrukturiranje sektora. Takođe neuređenost legislative u smislu vlasničkih odnosa i neodlučnosti pri izboru koncepta registracije nekretnina usporavaju i odlažu aktivnosti na modernizaciji, digitalizaciji i obnavljanju katastra i zemljišnih knjiga, koje su osnov za promet zemljišta. Iako postoji zakon o poljoprivrednom zemljištu, ne postoji uređena baza podataka i razmjena podataka između administrativnih nivoa vlasti kad je upitanju državno poljoprivredno zemljište, koje je obično najbolje kvalitete, te je podložno uzurpaciji, nezakonitoj prodaji i devastaciji.

Poljoprivredna gazdinstva na području Unsko-sanskog kantona

Prema Registru poljoprivrednih gazdinstava na području Unsko-sanskog kantona u 2015. godini bilo je 10.488 poljoprivredna gazdinstva i svih narednih godina je primjećen blagi porast istih, tako da je u 2019. godini registrirano 11.917 poljoprivredna gazdinstva sa 27.081 članova na gazdinstvu od kojih je 4% isključivo zaposleno na gazdinstvu. Udio poljoprivrednih gazdinstava Unsko-sanskog kantona čini 15% ukupno registriranih poljoprivrednih gazdinstava na području Federacije BiH.

Tabela 18: Broj registriranih poljoprivrednih gazdinstava, njihovih članova i zaposlenih

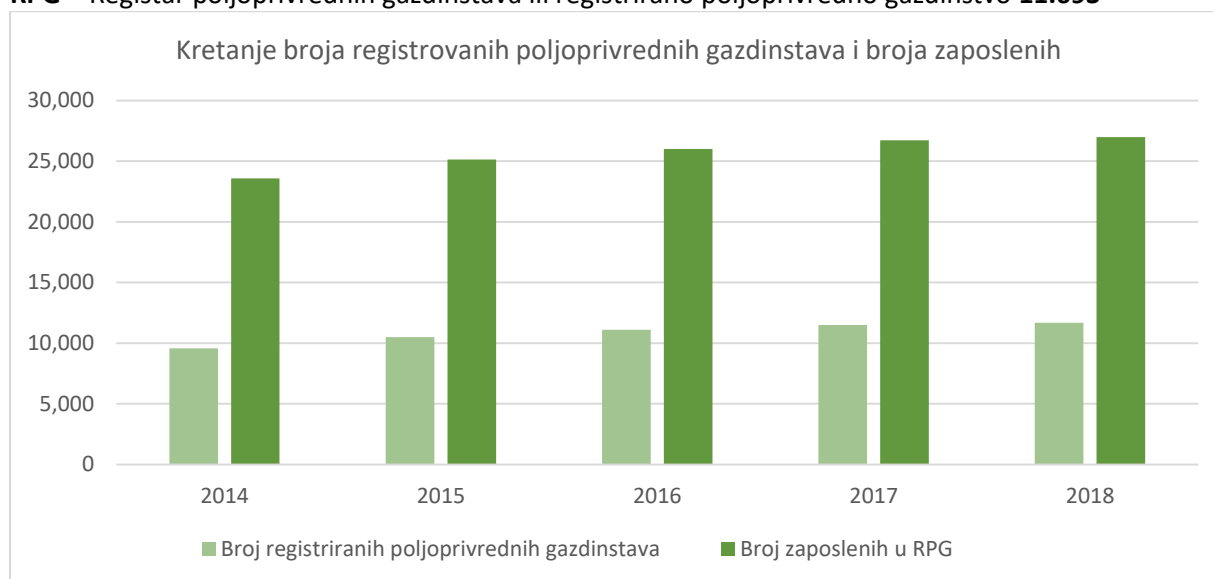
Godina	Broj registriranih poljoprivrednih gazdinstava	Broj članova RPG	Broj zaposlenih u RPG
2014	9.574 (9.435 PPG + 139 PG – PS)	23.107 + 484	23.591
2015	10.488 (10.133 PPG + 355 PG – PS)	24.436 + 702	25.138
2016	11.104 (10.597 PPG + 507 PG – PS)	25.170 + 828	25.998
2017	11.510 (10.967 PPG + 543 PG – PS)	25.721 + 1.004	26.725
2018	11.693 (11.140 PPG + 553 PG – PS)	25.975 + 997	26.972

Značenje skraćenica:

PPG = Porodično poljoprivredno gazdinstvo (**fizička lica**), **11.140**

PG – PS = Poljoprivredno gazdinstvo – poslovni subjekt (**pravna lica i obrti**), **553**

RPG = Registar poljoprivrednih gazdinstava ili registrirano poljoprivredno gazdinstvo **11.693**

Stočarstvo je primarna grana poljoprivredne proizvodnje na Unsko-sanskom kantonu, dok je biljna proizvodnja prateća grana u čijoj strukturi usjeva žitarice čine 52%, kod kojih je vodeća kultura kukuruz – zrno sa udjelom od oko 88%. Udio sjetvenih površina krmnog bilja je oko 25%, sa najzastupljenijom kulturom kukuruz za silažu koji čini 75% površine pod krmnim biljem.

Površine pod povrćem zauzimaju 22% sjetvenih površina sa najzastupljenijom kulturom krompir od 46% sjetvene površine pod povrćem.

Industrijsko, ljekovito i aromatično bilje je jako malo zastupljeno (ispod 1%) na oraničnim površinama, bez obzira na potražnju i pogodne uvjete za uzgoj.

Na području Unsko-sanskog kantona još uvijek je prisutano ekstezivno do poluintezivni uzgoj odnosno drvenaste voćne kulture uglavnom su gajene na okućnicma i manje pristupačnom poljoprivrednom zemljištu, oskudnog sortimenta, zastarjelih stabala i malog prinosa po stablu, te nedovoljno educirani proizvođači voća. U proteklih desetak godina počeli su se podizati intenzivni zasadi oraha, lijeske, jagodičastog voća i drugih voćnih kultura čija je proizvodnja uslovljena otkupom i prerađivačkim kapacitetima. Ukoliko zanamo da površine pod voćnim kulturama na Unsko-sanskom kantonu čine svega oko 12% ukupnih površina pod voćnim kulturama u Federaciji BiH, očito je da se moraju poduzeti mjere kako bi se pokrenuli prerađivački kapaciteti, koji će omogućiti masovniju proizvodnju.

Podrška poljoprivrednoj proizvodnji sa nivoa Kantona (Aneks 5) u periodu 2015. godine (kad je bila 3.561.326,20 KM, a sa federalnog nivoa 14.500.561,86 KM) kroz 2016. i 2017. godinu imala je znatan rast, dok je 2018. počeo blagi pad, da bi u 2019. godini na nivou Kantona iznosila 3.798.273,82, a Federacije 11.312.194,28 KM. Izdvojena sredstva nisu značajno povećala sjetvene površine, ali se primijeti porast proizvodnje po poljoprivrednom gazdinstvu, pogotovo kad je u pitanju proizvodnja

mlijeka, na šta je imao veliki uticaj prerađivački sektor. Odustajanje od poljoprivredne proizvodnje, uvođenje kriterija i slično dovelo je i do smanjenja broja aplikacija za novčanu podršku, tako da ih je za kantonalni nivo u 2015. godini bilo 5004 aplikanta, a za federalni nivo 3714. U 2019. godini na kantonalnom nivou bilo je 3210 aplikacija, a za federalni nivo 2200. Ovi podaci nam govore da je hitno potrebno uspostaviti registar državnog poljoprivrednog zemljišta i sprečiti devastaciju istog, zemljišnom i poticajnom politikom dati podršku okrupnjavanju posjeda, dati podršku prerađivačkom sektoru, podržati diversifikaciju poljoprivrednih gazdinstava, uvesti olakšice za mlade poljoprivrednike u ruralnim područjima, uspostaviti i opremiti poljoprivredno savjetodavnu službu itd.

Govodarstvo je najzastupljenija oblast stočarstva na području Unsko-sanskog kantona, a u govedarstvu najzastupljenija je proizvodnja mlijeka. Organizirani otkup od strane mljekarske industrije (Meggle Mljekara doo Bihać, Čapljanica doo Sanski Most, Dasmil doo Bosanska Krupa, MIGG doo Gradačac i Mljekara Livno doo Livno) doprinijelo je razvoju ove proizvodnje. U periodu 2014-2018. godine na području Unsko-sanskog kantona došlo je do smanjenja proizvodnje mlijeka u 2018. godini za oko 11,5% u odnosu na 2014. godinu. U 2018. godini na području Unsko-sanskog kantona proizvedeno je 44.513.600 l mlijeka što čini 17% ukupne proizvodnje mlijeka u Federaciji BiH. Ukupni broj muznih grla u 2018. godini je bio 18.710 što čini oko 18% ukupnog broja muznih grla u Federaciji BiH.

Tabela 19: Proizvodnja mlijeka, premirane količine mlijeka USK i FBiH

Godina	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
UKUPNO PROIZVEDENO MLIJEKO USK (u l)	50.341.772	48.956.320	48.956.320	47.347.269	44.513.600
UKUPNO PREMIRANO MLIJEKO NA USK (u l)	35.643.613	36.594.010	36.690.006	33.460.087	35.252.458
UKUPNO MLIJEKO FBiH (u l)	254.985.227	258.302.358	260.149.895	266.471.252,00	261.700.956
BROJ MUZNIH GRILA USK	19.798	20.881	19.311	18.684	18.710
BROJ MUZNIH GRILA FBH	103.731	113.284	107.034	102.278	102.413

Izvor: MPVŠ USK-a

Od ukupne proizvodnje mlijeka na području Unsko-sanskog kantona u sistemu podrški obuhvaćeno je oko 80% proizvodnje.

Pored proizvodnje mlijeka, nedovoljno iskorišteni potencijali su u tovu junadi, slatkovodnom ribarstvu, pčelarstvu, peradarstvu, ovčarstvu sa osvrtom na ekološku ili bio proizvodnju. Tržište ekoloških proizvoda u Europskoj uniji posljednjih godina znatno raste. U novijim članicama Unije potrošnja takvih proizvoda je manja od jedan posto, ali se procjenjuje da će se to ubrzo mjenjati jer kod tih zemalja znatno rastu površine pod ekološkim uzgojem. Tako je čak 13,1% površina u Češkoj i 1,4% u Estoniji pod ekološkim nasadima. Želja za ekološkim proizvodima postoji i na tržištu BiH ali i na Unsko-sanskom kantonu, ali problem i dalje predstavlja dostupnost ovakvih proizvoda, posebno izvan sezone, te njihova visoka cijena koja je uvjetovana težim uzgojem i manjim prosječnim urodom, manjim obujmom proizvodnje ali i težim putem do tržišta. Na Unsko-sanskom kantonu je sasvim mali broj (tri) onih koji hranu sa ekološkom markicom proizvedu, međutim u vrlo malim količinama odnosno nedovoljnim za pregovore s većim kanalima distribucije, tako da dobar dio malih proizvođača na različite načine nalazi svoj put do kupca. Ekološka proizvodnja je pogotovo interesantna za područje NP UNA Bihać.

Ograničavajući faktori razvoja poljoprivredne na Unsko-sanskom kantonu proizvodnje su:

- ✓ Neuređenost zemljišnih knjiga;
- ✓ Neuspostavljen Registar državnog poljoprivrednog zemljišta;
- ✓ Male parcele i usitnjena poljoprivredna gazdinstva;
- ✓ Sistem dodjele poljoprivredne podrške nije uspostavljen prema ekonomskim načelima, niti postoji sistem praćenja i analize efikasnosti i rezultata dodjeljenih sredstava;
- ✓ Velika zavisnost poljoprivredne proizvodnje od prirodnih uticaja;
- ✓ Nizak stepen primjene savremenih agrotehničkih mjera u poljoprivrednoj proizvodnji;
- ✓ Nizak stepen specijalizacije poljoprivrednih gazdinstava kod proizvodnji koje to traže;

- ✓ Nepovoljni bankarski krediti;
- ✓ Nepostojanje adekvatne podrške razvoju ruralnih područja;
- ✓ Loše stanje postojeće infrastrukture u ruralnom području;
- ✓ Nepostojanje adekvatne podrške mladim poljoprivrednim proizvođačima, nosiocima poljoprivrednog gazdinstva;
- ✓ Migracije stanovništva;
- ✓ Loša normativna regulativa neusklađena sa regulativom u EU;
- ✓ Nepostojanje marketinškog-informacionog sistema i nestabilno tržište poljoprivrednih proizvoda, nedovoljno poslovno povezivanje poljoprivrede sa prerađivačkim kapacitetima, te nepostojanje istih;
- ✓ Izostanak podrške diversifikaciji djelatnosti na poljoprivrednim gazdinstvima, koja za to imaju potrebu;
- ✓ Slaba razvijenost poljoprivrednih asocijacija;
- ✓ Nepostojanje adekvatne Seleksijske službe, Poljoprivredno savjetodavne službe itd.

Od žitarica se najviše proizvode kukuruz, pšenica i ječam, gdje su primjetne varijacije u obimu proizvodnje. Od voća se najviše proizvode šljive, jabuke i kruške, takođe sa primjetnim varijacijama u obimu proizvodnje. U stočarstvu je najviše zastupljen uzgoj goveda, krava i ovaca, gdje u periodu 2015 – 2019 opada broj grla (Aneks 6).

Tabela 20: Poljoprivredne površine po kategorijama korištenja, 2018. godina (ha)

Općina	Oranice i vrtovi,	Voćnjaci	Livade	Pašnjaci
Bihać	13.452	531	10.026	11.613
Bosanska Krupa	16.885	474	4.225	6.210
Bosanski Petrovac	8.669	267	11.703	7.743
Bužim	4.933	61	671	2.189
Cazin	16.332	305	3.677	2.024
Ključ	6.861	844	3.845	1.500
Sanski Most	23.958	653	7.068	6.071
Velika Kladuša	16.114	239	2.811,00	2.740
UKUPNO:	107.204	3.374	44.026	40.090

Izvor: Zeleni izvještaj općinskih/gradskih službi USK-a za 2018. godinu

Tabela 21: Obradive poljoprivredne površine na Unsko-sanskom kantonu (ha)

Općina	Oranice i vrtovi	Voćnjaci	Livade i pašnjaci	Ukupno
Bihać	12.412	416	14.561	27.389
Bos. Krupa	15.358	339	8.963	24.660
Bos. Petrovac	9.257	281	21.548	31.086
Bužim	7.679	169	4.482	12.330
Cazin	16.907	387	6.325	23.619
Ključ	3.550	411	7.384	11.345
Sanski Most	24.000	249	16.366	40.615
Vel. Kladuša	16.123	256	6.702	23.081
Ukupno	105.286	2.508	86.331	194.125
Od toga u %				
Brdski region	37,76%	44,34%	42,05%	30,25%
Brdsko planinski	37,60%	42,22%	28,10%	32,69%
Planinski region	24,64%	13,44%	29,85%	37,06%

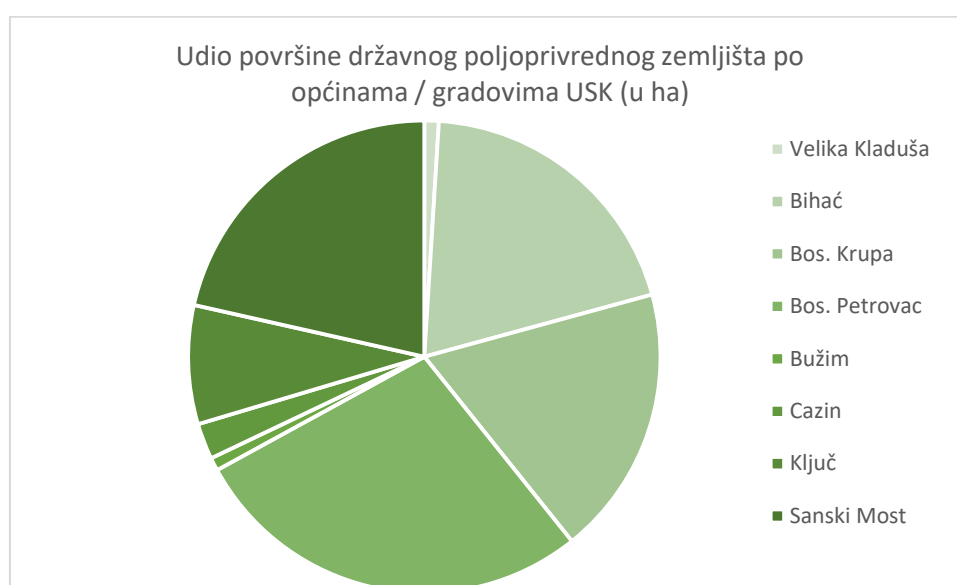
Izvor: podaci iz 1991. godine – preračunato prema granicama Kantona po Dejtonskom sporazumu

Prema podacima općinskih/gradskih službi, na području Unsko sanskog kantona u 2018. godini ukupno poljoprivrednih površina po kategorijama korištenja bilo je 194.694 ha (Tabela 15), što je više za 569 ha nego što je prikazano u Tabeli 16 čiji su podaci iz 1991. godine proračunati prema

granicama Kantona po Dejtonskom sporazumu. Osnovni uzrok različitih podataka o poljoprivrednim površinama leži u neusklađenosti zemljišnih knjiga i terena.

Tabela 22: Površine državnog poljoprivrednog zemljišta

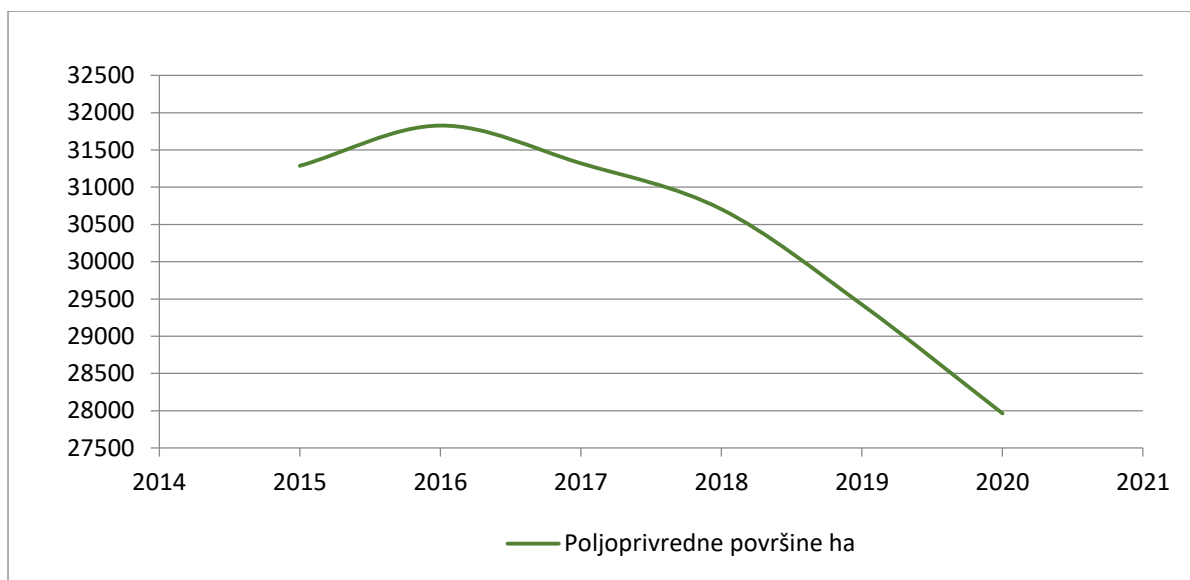
Općina	Zemljišta (ha)
Velika Kladuša	373,54
Bihać	7.476
Bos. Krupa	6.993,51
Bos. Petrovac	10.503
Bužim	338,14
Cazin	931
Ključ	3.074
Sanski Most	8.121
Ukupno:	37.810,19

Izvor: Program gospodarenja državnim poljoprivrednim zemljištem

Ukupna površina državnog zemljišta na području Unsko-sanskog kantona prema Programu gospodarenja je 37.810,19 ha. Procjena je da je oko 30% državnog poljoprivrednog zemljišta općine nisu stavile u Program gospodarenja zbog nerješene imovinsko-pravnih odnosa za isto.

Grafikon 3: Zasijane površine na USK-u u periodu 2015-2020 godina

Analizirajući period od pet godina vidimo da je porast proljetnih sjetvenih površina bio u 2016. godini u odnosu na 2015. godinu za 1,7%, a nakon toga zabilježen je pad u 2017. godini za 1,6% u odnosu na 2016. godinu. U 2018. godini došlo je do smanjenje sjetvenih površina za 1,9% u odnosu na 2017. godinu i taj pad je nastavljen u 2019. godini, ali i u 2020. godini.

Kretanje ukupnog broja porodičnih poljoprivrednih gazdinstava

U proteklih 5 godina raste broj porodičnih poljoprivrednih gazdinstava u USK. Značajno je veći broj muškaraca koji su registrovani kao nosioci ovih gazdinstava.

Tabela 23: Broj porodičnih poljoprivrednih gazdinstava (prema spolnoj strukturi)

Godina	Spol	Broj
2015	Muško	12048
	Žensko	9769
	Ukupno	21817
2016	Muško	12983
	Žensko	10426
	Ukupno	23409
2017	Muško	13481
	Žensko	10754
	Ukupno	24235
2018	Muško	13715
	Žensko	10908
	Ukupno	24623
2019	Muško	13938
	Žensko	11030
	Ukupno	24968

Najveći broj poljoprivrednih gazdinstava ima površinu manju od 1 ha, što upućuje na veliku rascjepkanost posjeda.

Tabela 24: Ukupan broj registriranih poljoprivrednih gazdinstava na području USK 2018. godine prema veličini posjeda

Broj i većina poljoprivrednih gazdinstava koji se bave samo biljnom proizvodnjom			Ukupan broj poljoprivrednih gazdinstava na području kantona (mješovita poljopr. djelatnost)	
Veličina	Pravna lica	Fizička lica	Pravna lica	Fizička lica
Do 1 ha	11	2.256	35	2.982
Do 2 ha	1	518	16	920
Do 3 ha	49	530	58	1.658
Do 4 ha	0	169	13	370
Do 5 ha	62	58	83	551
5-10 ha	2	32	36	508
> 10 ha	5	10	60	1.116

Izvor: Općinske/gradske službe USK

Ukupni ostvareni poticaji za poljoprivredu

Tabela 25: Ostvareni poticaji poljoprivrednoj proizvodnji

Godina		Kantonalni	Federalni
2015	Broj	5004	3714
	Iznos	3,561,362.20	14,500,561.86
2016	Broj	5435	4751
	Iznos	4,327,218.52	14,577,521.46
2017	Broj	5459	4337
	Iznos	4,725,489.93	13,362,844.19
2018	Broj	4461	2551
	Iznos	4,033,625.00	12,013,480.54
2019	Broj	3210	2200
	Iznos	3,789,273.82	11,312,194.28

Izvor: Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

USK raspolaže resursima za razvoj poljoprivrede, ali je potrebno dalje raditi na izgradnji kapaciteta koji mogu, na održiv način, da koriste prirodne resurse raspoložive na području USK za dalji razvoj poljoprivrede i djelatnosti zasnovanih na poljoprivredi. Moguće je povezivanje sa prerađivačkom industrijom, ali i sa turističkom ponudom

Najznačajniji kapaciteti u drugim ekonomskim djelatnostima

Glavne privredne grane u Unsko-sanskom kantonu su: metaloprerađivačka industrija, šumarstvo i drvoprerađivačka industrija, primarna poljoprivredna i prehrambena industrija, te ugostiteljstvo i turizam. Također su razvijene i energetika i rudarstvo, građevinarstvo i industrija građevinskog materijala, kemijska industrija, trgovina i ostale uslužne djelatnosti.

Prema statističkim pokazateljima metalna industrija je vodeća privredna djelatnost u Unsko-sanskom kantonu. Svrstava se u red strateških grana privrede u kojoj je zaposlen značajan broj radnika.

Drvoprerađivačka industrija također je jako važan segment privrede Kantona. Svoj razvoj zasniva na korištenju domaćih prirodnih resursa i tradicionalno je izvozno usmjerena. Najznačajniji parametri njenog značaja ogledaju se u domaćoj sirovini, pa pored ekonomskog ima i veliki lokalni, odnosno regionalni i socijalni značaj (zapošljavanje i zadržavanje stanovništva u malim sredinama).

Na temelju prirodnih resursa, Unsko-sanski kanton je među najvećim proizvođačima mlijeka i mliječnih proizvoda, ribe i drugih namirnica životinjskog porijekla u Bosni i Hercegovini.

Proizvodnja voća i povrća ima značajan potencijal za rast, naročito uzgoj bobičastog i koštunjičavog voća i krastavaca kornišona.

Turizam i ugostiteljstvo predstavlja značajnu stratešku privrednu granu s velikim potencijalom za rast i razvoj kantona. Unsko-sanski kanton pripada rijetkim područjima sa očuvanim prirodnim ljepotama i atrakcijama koje privlače posjetioce kvalitetom prirodnog okruženja i bogatom kulturno-istorijskom baštinom, a naročito se ističe Nacionalni park „Una“ sa izuzetnim brojem turistički atraktivnih prirodnih područja koja se prema bioraznolikosti nalaze u evropskom vrhu.

Indeks fizičkog obima industrijske proizvodnje u 2019. godini je u odnosu na 2018. godinu iznosio 103,8. Značajniji rast su imale sljedeće prerađivačke djelatnosti: proizvodnja motornih vozila, prikolica i poluprikolica, proizvodnja gotovih metalnih proizvoda, osim mašina i opreme, proizvodnja proizvoda od gume i plastičnih masa i proizvodnja pića.

U 2019. godini privredni subjekti sa Unsko-sanskog kantona su izvezli robu u vrijednosti od 386.932.000 KM, dok je vrijednost uvezene robe iznosila 425.461.000 KM. U izozu robe prednjači metaloprerađivačka, drvoprerađivačka i prehrambena industrija.

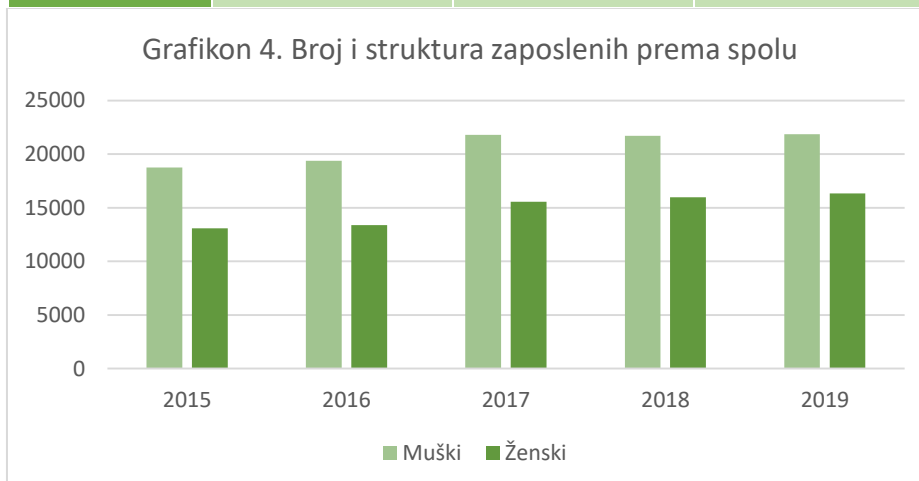
Pregled stanja i kretanja na tržištu rada

Ukupan broj zaposlenih

Broj zaposlenih je u stalnom porastu u periodu između 2015. i 2019. godine. U strukturi zaposlenih dominiraju muškarci, mada se udio zaposlenih žena u ukupnom broju zaposlenih povećava, što predstavlja pozitivan trend.

Tabela 26: Broj zaposlenih prema spolu

Godina	Muški	Ženski	Ukupno
2015	18754	13099	33868
2016	19392	13386	34794
2017	21791	15573	39381
2018	21695	15992	39705
2019	21869	16351	40239

Broj zaposlenih po djelatnostima

Najviše zaposlenih je u trgovini, a slijedi prerađivačka industrija gdje broj zaposlenih konstantno raste u periodu 2015. do 2019. godine u obe djelatnosti. Značajan broj zaposlenih je i u obrazovanju, javnoj upravi, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti, ali i u hotelijerstvu i ugostiteljstvu u kojem je takođe prisutan konstantan rast broja zaposlenih u navedenom periodu, građevinarstvu i poljoprivredi (Aneks 7).

Ukupan broj nezaposlenih

Broj nezaposlenih u periodu od 2015. do 2019. godine u stalnom je padu, tako da je u 2019. godini nezaposlenih bilo za preko 8,000 manje nego 2015. godine. Najviše je nezaposlenih nekvalifikovanih radnika, a potom slijede kvalifikovani radnici i osobe sa srednjom stručnom spremom. Prilično je velik broj visokoobrazovanih ljudi koji se nalaze na evidenciji nezaposlenih.

Tabela 27: Nezaposlene osobe prema stručnoj spremi

Godina	Ukupno	VSS	VŠS	SSS	NSS	VKV	KV	PKV	NKV
2015	46.600	2.276	466	9.778	73	170	14.409	1.563	17.865
2016	44.192	2.147	413	9.358	67	145	13.082	1.478	17.475
2017	41.326	1.882	388	8.654	66	131	12.115	1.383	16.707
2018	38.172	1.772	331	8.267	63	114	10.901	1.226	15.498
2019	34.098	1.602	298	7.369	32	89	9.546	1.085	14.077
Žene	18.895	1.142	185	4.787	30	10	4.405	337	7.999

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Unsko-sanski kanton u brojka 2020 (stranica 15)

Sudeći prema podacima iz 2019. godine, nešto je više nezaposlenih žena nego muškaraca.

Prosječne neto i bruto plate po djelatnostima

Prisutan je rast plata u periodu 2015-2019. Najviše su plate u djelatnostima proizvodnje električne energije, zatim u finansijskim djelatnostima, javnoj upravi, a najniža u građevinarstvu i hotelijerstvu/ugostiteljstvu. Plata u prerađivačkoj industriji je ispod prosječne plate u Kantonu. Takođe, prosječna plata u USK je niža od prosječne plate u F BiH u svakoj od godina u periodu 2015.-2018. (Aneks 8).

Broj zaposlenih u proteklih pet godina konstantno raste. Ipak, veliki broj zaposlenih je u trgovini i u javnom sektoru, a prema spolnoj strukturi značajno je veći broj zaposlenih muškaraca nego žena. Takođe, značajan je broj nezaposlenih gdje je najveći broj nekvalifikovanih osoba. Prosječna plata u posmatranom periodu raste, ali je niža od prosječne plate u FBiH.

Ukupan broj umirovljenika

Broj isplaćenih mirovina je porastu od 2015. do 2019. godine, što ukazuje na pogoršanje radne i starosne strukture stanovništva. Ukoliko se ovaj trend nastavi, predstavljaće veliko opterećenje na penzioni sistem.

Tabela 28: Isplaćene penzije iz redovne isplate

Vrsta	Starosne		Invalidske		Obiteljske		Ukupno	
	Broj	Iznos	Broj	Iznos	Broj	Iznos	Broj	Iznos
2015. (decembar)	9.368	3.733.761	4.809	1.487.017	7.887	2.397.414	22.064	7.600.193
2016. (decembar)	9.616	3.882.390	4.665	1.440.647	7.682	2.317.927	21.963	7.640.964
2017. (decembar)	10.021	4.108.125	4.538	1.411.541	7.599	2.284.626	22.158	7.804.292
2018. (novembar)	10.503	4.588.440	4.394	1.454.216	7.609	2.440.278	22.506	8.482.934
2019. (decembar)	11.208	5.076.197	4.229	1.479.953	7.704	2.606.874	23.141	9.163.024

Izvor: Federalni zavod za penzijsko i invalidsko osiguranje, Statistika, Isplaćene penzije iz redovne isplate

Izazovi u vezi sa COVID19

COVID 19 je donio niz izazova u privredi. Preduzeća su se susrela sa izazovom održavanja poslovnih aktivnosti iz ugla obezbjeđivanja tržišta sa svoje proizvode, gdje su se javile turbulencije uzrokovane prekidom ili smanjenim obimom rada poslovnih partnera u drugim zemljama, ali i iz ugla održavanja vlastite proizvodnje u uslovima pandemije, gdje su bile neophodne mjere zaštite.

Kako bi se uticaj sličnih dešavanja umanjio u budućnosti, potrebno je unaprijediti poslovne i proizvodne procese na način koji omogućava poslovanje u otežanim uslovima, gdje je potrebno ubrzati procese digitalizacija i robotizacije gdje je to moguće, kao i povećati broj poslovnih partnera kako bi se smanjio rizik plasmana proizvoda u slučaju da neki od poslovnih partnera smanje obim narudžbi. Osim toga, treba raditi na povećanju stepena finalizacije proizvoda i kvalitet proizvoda, kako bi se poboljšala pozicija u globalnim lancima vrijednosti i smanjila zavisnost od kupaca i posrednika.

Izveštaj o evaluaciji Integrirane strategije razvoja Unsko-sanskog kantona za period 2014-2020. godina /za period evaluacije 2014.-2018./

U Izveštaju o evaluacije prethodne strategije USK se konstatuje da ovim strateškim dokumentom identifikovani strateški ciljevi razvoja odgovaraju potrebama ciljnih grupa i da su još uvijek relevantni. Zbog toga su ovi ciljevi uzeti u obzir kod definisanja ciljeva za naredni period u oblasti ekonomskog razvoja, pri čemu Integrirana Strategija Unsko-sanskog kantona za period 2014.-2020. godine u okviru SC1. Razviti konkurentnu privredu i dostići nivo prosjeka ekonomskog razvoja FBiH navodi i šest prioritarnih ciljeva: Kreirati efikasan operativni okvir za razvoj poduzetništva; Razviti poljoprivredu na tržišnim osnovama; Razviti turizam; Smanjiti sivu ekonomiju; Razviti industrije s većom dodanom vrijednosti zasnovane na tehnološkom razvoju i inovacijama; Poboljšati upravljanje privrednim razvojem.

Ipak, navedeno je i da strateški ciljevi nisu rezultat strateškog fokusiranja, što je rezultiralo činjenicom da nema jasne diferencijacije u pogledu sektora koje strateški ciljevi obuhvataju, da nema adekvatnog fokusiranja (odnosno odabira strateških pravaca, u skladu sa novom terminologijom), te većim brojem strateških ciljeva. Takođe, naglašeno je da je potrebno pristupiti ažuriranju postojeće ili izradi nove Strategije razvoja, kao izvršiti provjeru indikatora nisu odgovarajući, primjenjivi ili dostupni.

Preporuke iz Izveštaja su uzete u obzir pri definisanju elemenata ekonomskog razvoja u Strategiji razvoja za period 2021.-2027. godine.

Rezime stanja, razvojnih izazova i perspektiva u sektoru ekonomskog razvoja USK

Iz ugla **demografskih kretanja**, zabrinjavajući je stalan pad broja stanovnika i stopa prirodnog priraštaja koja je u posljednjih pet godina negativna. Starosna i obrazovna struktura nisu nepovoljne, a može se takođe uočiti da postoji značajan broj razloga za migracije stanovništva koje se prvenstveno odvijaju prema evropskim zemljama. Mjere koje mogu dovesti do rasta stope prirodnog priraštaja, kao i mjere koje povećavaju atraktivnost sredine za život i na taj način smanjuju broj građana koji napuštaju USK, svakako su potrebne, a mogu predstavljati kombinaciju mjera usmjerenih na mlade, kao i na druge kategorije stanovništva, kojima bi im se pružio viši stepen kvaliteta života u USK, a što u sprezi sa snažnim i održivim ekonomskim razvojem obezbjeđuje održivost sredine.

Kad se posmatraju **ekonomska kretanja**, podaci pokazuju da se broj mikro preduzeća smanjuje, ali se povećava broj malih i srednjih, čak i velikih preduzeća, što ukazuje na rast privrednih subjekata. Iz ugla razvojnih procesa, kod definisanja prioriteta za naredni period, treba imati u vidu da su potrebe razvoja malih i srednjih preduzeća drugačije od potreba mikro preduzeća, jer se u toj fazi razvoja javljaju potrebe za izvozom, inovacije uvođenjem naprednijih tehnoloških i organizacionih rješenja, drugačijom kadrovskom strukturom koja više nije fokusirana isključivo na proizvodnju, već i na aktivnosti prije proizvodnje (dizajn) i poslije proizvodnje (promocija, usluge kupcima). Takođe,

sistemska podrška prerađivačkoj industriji može dovesti do njenog intenzivnijeg razvoja, što može da doprinese održivom korištenju lokalnih resursa za kreiranje kvalitetnih radnih mjesta i povećanje standarda građana u dužem roku. Pokrivenost uvoza izvozom je dobra, ali je vrijednost izvoza relativno mala. Trend rasta preduzeća iz mikro u mala i srednja treba da dovede i do veće vrijednosti izvoza, imajući u vidu orijentaciju većih privrednih subjekata prema međunarodnim tržištima. Kako bi se to ostvarilo, potrebna je sistemska podrška razvoju malih i srednjih preduzeća, gdje fokus treba da bude na obezbjeđivanju resursa koji su preduzećima potrebni za razvoj, a sama preduzeća ih vrlo teško mogu obezbijediti, kao što su kadrovi osposobljeni za istraživanje tržišta, te dizajn i razvoj proizvoda.

Broj registrovanih je znatno veći od broja zatvorenih preduzeća, što takođe ukazuje na pozitivna kretanja u privredi, te na relativno povoljno poslovno okruženje. Ipak, najviše je zastupljena trgovina, što se teško može smatrati povoljnim, ali slijede uslužne djelatnosti što može da bude povoljno imajući u vidu turističke potencijale USK, te prerađivačka industrija gdje broj subjekata bilježi rast, što jeste povoljno za razvoj USK. Već primjetan razvoj usluga svakako treba podržati kako bi se iskoristio rastući trend i u većoj mjeri iskoristili jedinstveni prirodni resursi u USK za razvoj turizma i pratećih djelatnosti. Naime, rast broja noćenja, posebno u hotelima, ukazuje na značajan porast interesovanja i tražnje za turističkom ponudom USK, što je, imajući u vidu prirodna bogatstva USK, svakako oblast na čijem razvoju i promociji treba i dalje raditi, posebno sa fokusom na kvalitet ponude. Bogato kulturno-istorijsko naslijeđe na području USK takođe daje mogućnost za dalja istraživanja i zaštitu naslijeđa, ali i za održivo upravljanje u oblasti turizma. Osim toga, USK raspolaže značajnim resursima za razvoj poljoprivrede, ali je potrebno dalje raditi na izgradnji kapaciteta koji mogu, na održiv način, da koriste prirodne resurse raspoložive na području USK za dalji razvoj poljoprivrede i djelatnosti zasnovanih na poljoprivredi. USK raspolaže značajnim prirodnim bogatstvima, gdje se ističu šume, nalazišta ruda, zemljište pogodno za razvoj poljoprivrede, kao i bogatstvo voda. Prirodni resursi se mogu koristiti u većoj mjeri, pošto trenutni stepen korištenja ovih resursa, na primjer poljoprivrednih površina, nije najviši mogući stepen. Iako se može uočiti rast eksploatacije mangana, gipsa, određeni stepen eksploatacije ciglarske gline i dolimita, takođe se može uočiti da se malo ili nikako ne eksploatišu boksit i mrki ugalj, a slično je i sa drugim prirodnim bogatstvima. Dakle, resursi se koriste, ali postoji značajan prostor za unapređenja, pri čemu se mora voditi računa o održivosti u korištenju prirodnih resursa i zaštiti prirode. Moguće je povezivanje poljoprivredne proizvodnje sa prerađivačkom industrijom, ali i sa turističkom ponudom.

Iako je USK uz granicu sa EU, saobraćajnu povezanost sa okruženjem karakterišu relativno udaljeni autoputevi, aerodromi i luke, što je takođe važan faktor u razvoju privrede i privlačenju investicija. U određenoj mjeri, uslovi za privlačenje investicija već postoje, jer je veliki dio površina poslovnih zona u USK još slobodan, a sve zone navedene u pregledu raspolažu prostorno-planskom dokumentacijom. Poslovne zone mogu u znatnoj mjeri da podstaknu rast lokalnih preduzeća, ali i da privuku nove investicije u USK. Kad se govori o investicijama, potrebno je dalje razvijati saradnju sa dijasporom u ovoj oblasti, posebno ako se uzmu u obzir pozitivna iskustva u USK.

Broj zaposlenih u proteklih pet godina konstantno raste. Ipak, veliki broj zaposlenih je u trgovini i u javnom sektoru, a prema spolnoj strukturi značajno je veći broj zaposlenih muškaraca nego žena. Takođe, značajan je broj nezaposlenih gdje je najveći broj nekvalifikovanih osoba. Prosječna plata u posmatranom periodu raste, ali je niža od prosječne plate u FBiH. Potrebno je dakle raditi u bliskoj saradnji privrede i institucija obrazovanja na obezbjeđivanju kadrova potrebnih za rast privrednih subjekata, to jest na usklađivanju ponude i tražnje na tržištu rada.

Tabela 29: Rezime stanja razvojnih izazova i perspektiva u sektoru ekonomskog razvoja USK

Razvojni izazovi	Razvojne perspektive	Podsektor
Investicije i inovacije u MSP	Uspostaviti mehanizme podrške za uvođenje inovacija u MSP u skladu sa njihovim potrebama (povoljno finansiranje, orijentacija na izvoz, uvođenje naprednih tehnoloških i organizacionih rješenja, usklađivanje	MSP, prerađivačka industrija

	kadrovske strukture sa trenutnim potrebama (aktivnosti prije proizvodnje-npr. dizajn i poslije proizvodnje-npr. promocija, usluge kupcima	
Podrška razvoju poljoprivrede	Povećanje stepena korištenja prirodnih resursa razvojem i modernizacijom kapaciteta u poljoprivredi i povezivanjem poljoprivrednih proizvođača sa tržištem	Poljoprivreda, prerađivačka industrija, turizam
Unapređenje turističke ponude	Dalja izgradnja turističke infrastrukture i promocija turističke ponude	Turizam
Održivo upravljanje i korištenje prirodnih resursa	Eksploatacija rudnih i vodnih bogatstava na način koji omogućava korištenje prirodnih resursa u razvoju privrede, ali i očuvanje životne sredine	Poljoprivreda, vodoprivreda, šumarstvo, rudarstvo
Kreiranje kvalitetnih radnih mjesta	Intenziviranje saradnje privrednih subjekata i institucija obrazovanja u cilju kontinuiranog usklađivanja ponude i tražnje na tržištu rada	Prerađivačka industrija, turizam

Pregled stanja i kretanja u oblasti društvenog razvoja

Podaci o obrazovanju

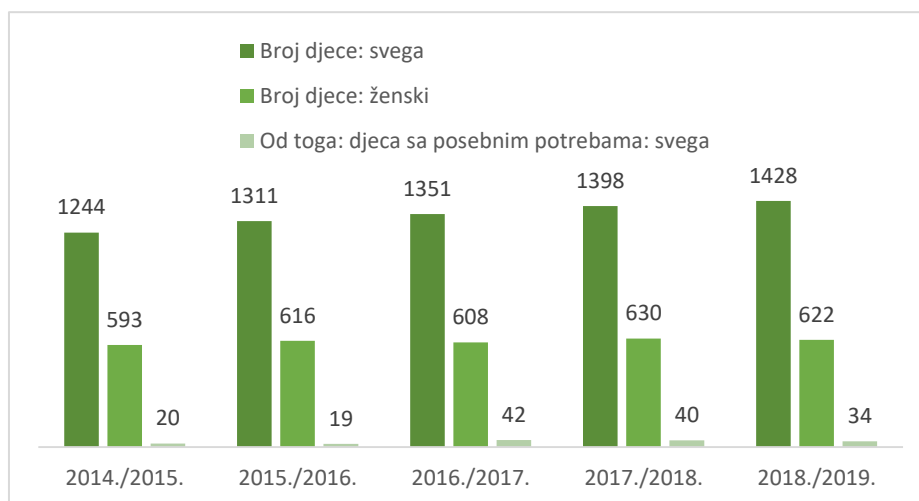
Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine utvrđeno je da je stvaranje obrazovne politike, uključujući donošenje propisa o obrazovanju i osiguranje obrazovanja u isključivoj nadležnosti kantona. Vrlo je bitno naglasiti da je USK izradio Nacrt Strategije razvoja obrazovanja Unsko-sanskog kantona za period 2017-2022. koja je u formi Nacrta usvojena na Skupštini Unsko-sanskog kantona dana 5.3.2018. godine. USK nema usvojenu Strategiju razvoja obrazovanja 2017-2022 iako je usvojena u formi Nacrta, a nije upućena u daljnji postupak zbog potrebe prilagođavanja trenutnom stanju na tržištu rada i drugih dokumenata koji reguliraju obrazovnu politiku u BiH. USK ima usvojene Strategiju za uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju u obrazovanja sa sedmogodišnjim Planom implementacije u USK, Protokol o postupanju u slučaju napuštanja i nepohađanja nastave u Unsko-sanskom kantonu te i Protokol o postupanju u slučaju nasilja koje uključuje djecu.

Predškolski odgoj i obrazovanje

Zakon na nivou BiH nalaže da predškolska djeca u godini pred polazak u školu moraju pohađati neki oblik predškolskog odgoja. Govoreći o USK, predškolski odgoj i obrazovanje djece od jedne godine starosti do polaska u osnovnu školu je integralni dio jedinstvenog odgojno-obrazovnog sistema koji se realizira osnovama programa predškolskog odgoja i obrazovanja, i drugim programima prilagođenim djeci predškolskog uzrasta – ali, predškolski odgoj i obrazovanje ne predstavlja obavezni dio odgojno-obrazovnog sistema. U 2019. godini je kroz projekat „Jačanje socijalnog uključivanja – Jednako i kvalitetno obrazovanje za podršku uspješnog razvoja djece Sjeverozapadnog Balkana“ uz podršku organizacije Save the Children International pokrenut program predškolskog odgoja i obrazovanja u godini pred polazak u osnovnu školu za djecu koja nisu bila uključena u programe predškolskog odgoja i obrazovanja, na osnovu čega je na 13 lokacija pokrenut rad osam centara i pet jedinica za ovu namjenu na području Kantona koji su opremljeni iz sredstava donatora, a u prvoj godini rada finansirani vlastitim sredstvima Ministarstva.

Do školske 2017/2018 je ukupno bilo 16 predškolskih ustanova ali je od 2018/2019, ovaj broj povećan na ukupno 18 predškolskih ustanova. U školskoj 2018/2019 godini u predškolske ustanove bilo je uključeno ukupno 1428 djece, što je u poređenju sa 2014/2015 godinom (1244) povećanje broja djece za 124 djece (od čega 29 djevojčica). Drugim riječima, broj djece u predškolskim ustanovama kontinuirano raste unazad nekoliko godina, u prosjeku 43% djevojčica i 57% dječaka.

Grafikon 6. Javne i privatne predškolske ustanove-broj djece

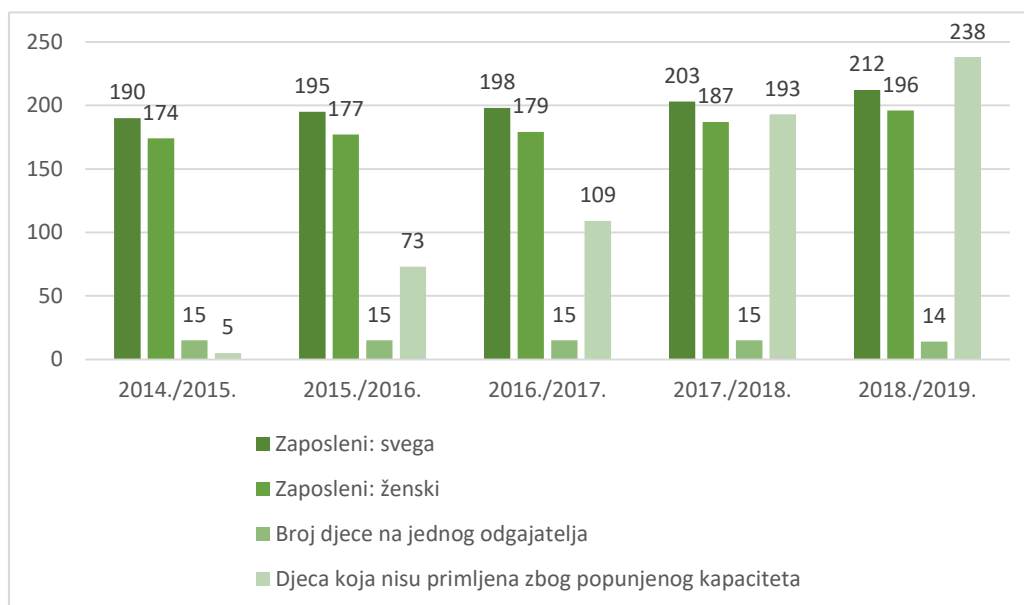

Izvor: Zavod za statistiku FBiH, Obrazovanje 2014-2019 u FBiH

Od ukupnog broja upisane djece u javne i privatne predškolske ustanove, 0,02% je djece sa poteškoćama u razvoju, što je skoro jednako u odnosu na prosjek djece na nivou FBiH.

Sa druge strane, može se zaključiti da je povećan broj zaposlenih u ustanova srazmjern povećanju broja djece u ustanovama, mada je ključni nedostatak uočen u nedostatku kapaciteta za prijem djece, pa je samo u prošloj školskoj godini čak 238 djece nije imalo mogućnost pohađanja predškolskog odgoja i obrazovanja.

Grafikon 7: Javne i privatne predškolske ustanove 2014-2019

Izvor: Zavod za statistiku FBiH, *Obrazovanje 2014-2019 u FBiH*

Nadalje, može se uočiti da je smanjen prosječni broj djece naspram jednog odgajatelja, sa 15 na 14 djece po odgajatelju, što je srazmjerno prosjeku na nivou drugih kanton i FBiH, ali se može uočiti da postoji postoji manjak stručnog kadra za brigu o djeci s poteškoćama u razvoju – što je jedan od uzroka smanjenog broja upisa djece s poteškoćama u razvoju. Generalno govoreći, broj djece s poteškoćama u razvoju na području USK se smanjuje, pa je tokom prethodnih 5 godina registrirano smanjenje od oko 10% (2019. godina - 356 vs 2015. godina – 399).

Generalno govoreći, na području Unsko-sanskog kantona u segmentu predškolskog odgoja i obrazovanja, obuhvat djece ovim oblikom odgoja i obrazovanja, posebno kada je riječ o djeci iz ruralnih područja nije zadovoljavajući. Veoma sličan komentar se treba istaknuti kada je u pitanju uključivanje djece iz ranjivih i marginaliziranih društvenih grupa u institucionalni predškolski odgoj i obrazovanje (djeca s poteškoćama u razvoju, djeca pripadnici nacionalnih manjina, posebno djeca Romi, djeca iz ruralnih područja, djeca iz socijalno ugroženih porodica).

Posebno se ističe faktor da se na području Unsko-sanskog kantona još uvijek ne realizira program obaveznog predškolskog odgoja za djecu u godini pred polazak u školu, iako je obaveza nadležnih obrazovnih vlasti da realiziraju ovaj program utvrđena još 2007. godine, donošenjem Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini. Drugim riječima, Skupština Unsko-sanskog kantona je još 2010. godine usvojila Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju, ali je njegova primjena odgođena do ispunjenja uvjeta za prijenos osnivačkih prava i obaveza s Kantona na općine.

Osnovnoškolsko obrazovanje

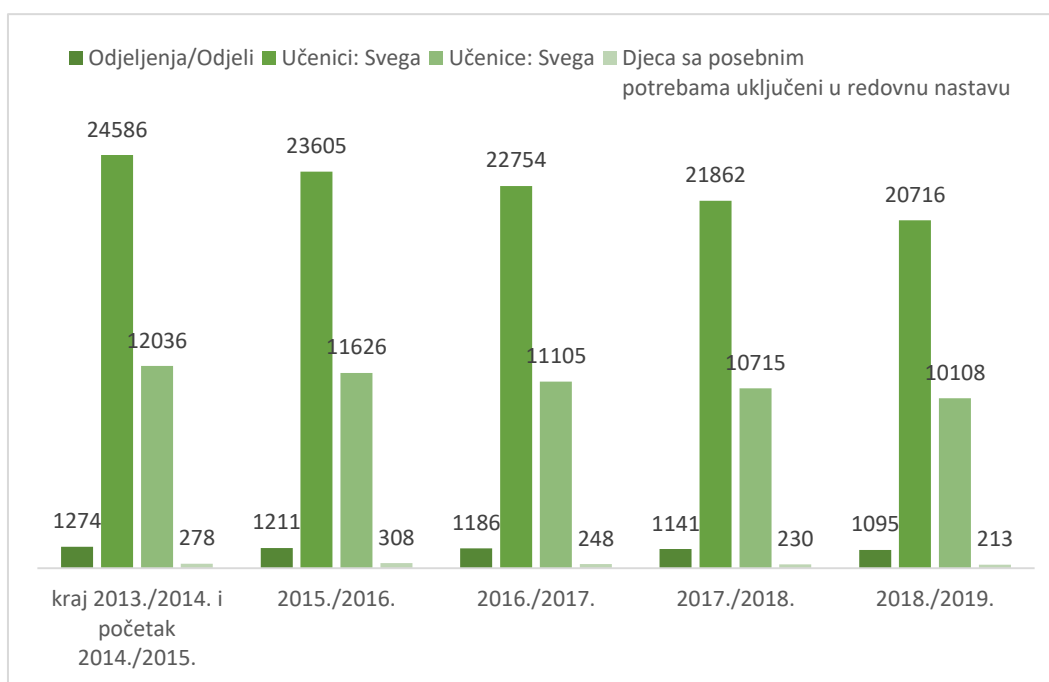
Osnovno obrazovanje u USK je, prema pozitivnim pravnim aktima, obavezno za svu djecu uzrasta 6-15 godina a nastava na području USK se izvodi po nastavnom planu i programu za devetogodišnje osnovnoškolsko obrazovanje (osnovna škola traje 9 godina, osnovna muzička škola 6 godina, a osnovna baletna škola 4 godine). Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog

kantona, na inicijativu ili uz saglasnost roditelja i uz konsultaciju s drugim stručnim i nadležnim institucijama, može dozvoliti jednu godinu ranijeg ili odgođenog početka obaveznog obrazovanja, ukoliko je to u najboljem interesu učenika/ce. Učeniku/ci koji/a je navršio/la petnaest godina života prestaje obaveza pohađanja osnovne škole istekom školske godine u kojoj je navršio/la petnaest godina života. Škola je dužna učeniku/ci koji/a je navršio/la petnaest godina života, a nije stekao/la osnovno obrazovanje, omogućiti školovanje do navršene sedamnaeste godine života, ako to zahtijeva učenik/ca ili njegov/njen roditelj. Djeca i mladi s poteškoćama u razvoju pohađaju obrazovanje u redovnim školama, prema programima prilagođenim njihovim individualnim potrebama. Kao dodatnu podršku djeci s poteškoćama u razvoju, osnovne škole angažiraju pomoćnike u nastavi - asistente.

Ukupan broj osnovnih škola na području USK u prethodnoj godini je 155 (odnosno 49 samostalnih i centralnih te 106 područnih), što je u odnosu na početnu 2013./2014. školsku godinu, manje za 7 područnih škola.

Grafikon 8. Broj odjela i učenika osnovno obrazovanje

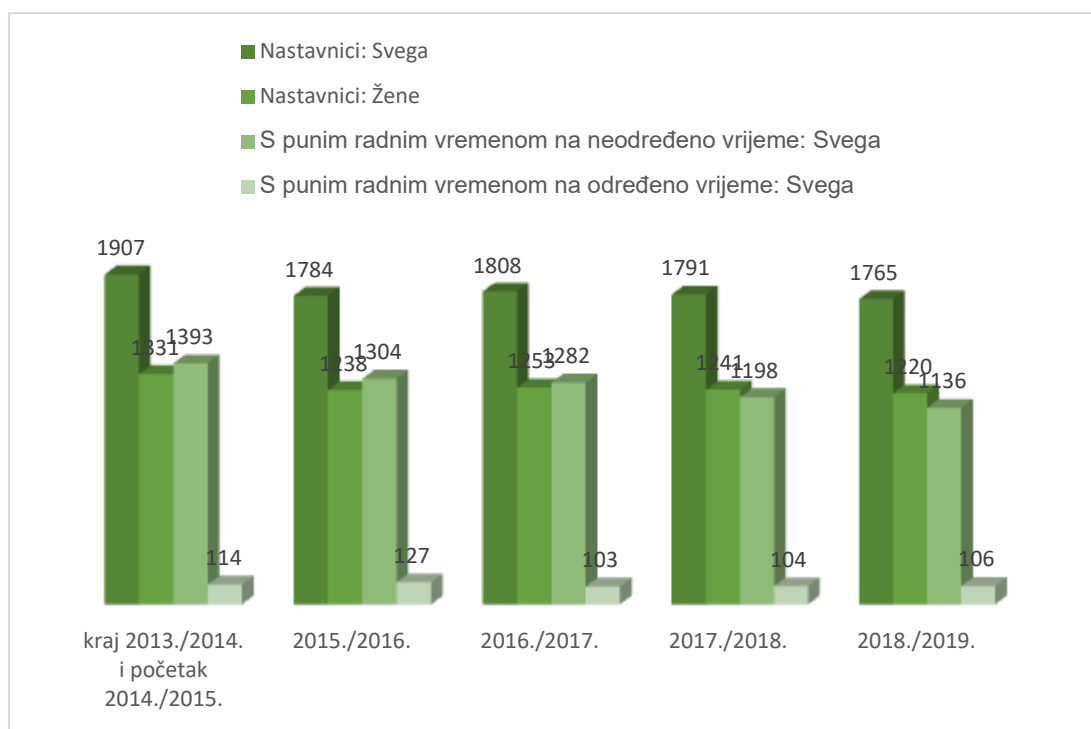
Izvor: Zavod za statistiku FBiH; pregled kantona u brojkama, mart 2020

Posmatrajući po broju odjeljenja, istih je u petogodišnjem periodu smanjeno za 179 odjeljenja, sa ukupno 3870 učenika u osnovnom obrazovanju (od čega 1928 djevojčica – 49%). Proječno po godinama se broj učenika smanjuje za oko 900 učenika.

Broj djece sa poteškoćama u razvoju uključenih u redovnu nastavu je u prethodnoj godini 213, što je oko 1% ukupnog broja djece – ali se broj također smanjuje u petogodišnjem periodu. Sva prethodno navedena smanjenja su većinom u ruralnim dijelovima USK, što je vjerovatno posljedica niskog nataliteta i iseljavanja stanovništva (migracije i posljedice višegodišnje negativne stope priraštaja).

Posmatrajući u poređenju sa entitetskim i kantonalnim nivoima, može se uočiti da USK ima posebno izražen stepen migracija, odnosno smanjenja broja učenika u osnovnom obrazovanju – tako, 36% od ukupnog smanjenog broja učenika u FBiH je iz USK, a više od 50% broja odjeljenja na FBiH (300 odjeljenja manje) je vezan za USK.

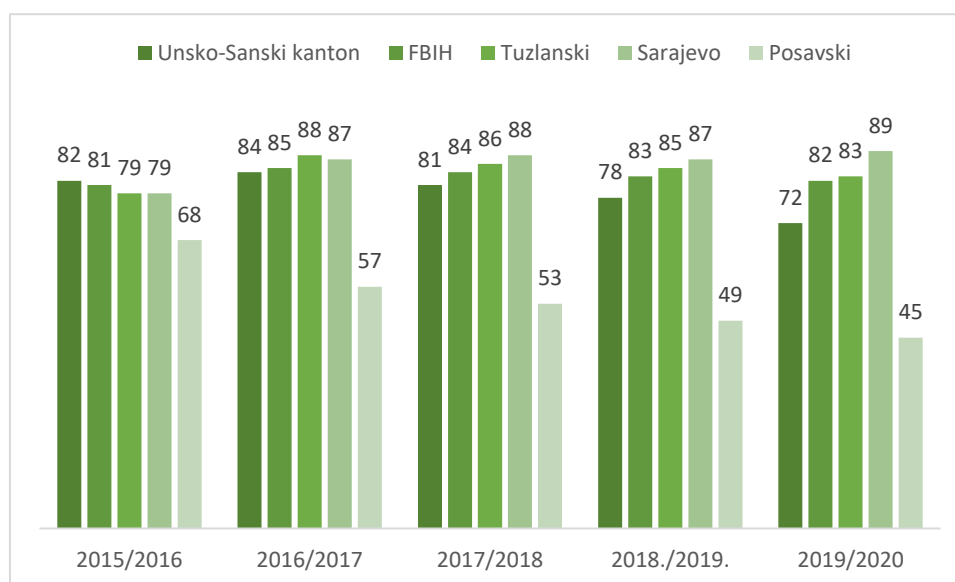
Grafikon 9. Broj nastavnika i vrsta radnog odnosa 2014-2019

Izvor: Zavod za programiranje razvoja FBiH, Socio-ekonomski pokazatelji FBiH po kantonima 2014-2019

Od dopunskog obrazovanja USK ima jednu školu (osnovna muzička škola), koju pohađa prosječno 480 učenika u posmatranom petogodišnjem periodu, sa 32 nastavnika. U skladu sa gornjim podacima o broju učenika, broj nastavnika sa 1907 u 2014 godini se smanjio na 1765 u 2019 godini, što je smanjenje za 142 nastavnika (oko 7% u odnosu na početno stanje).

Grafikon 10. Broj učenika na 1000 stanovnika - osnovno obrazovanje USK

Izvor: Federalni zavod za statistiku; Mjesečni statistički pregled po kantonima u FBiH

Kada pogledamo broj učenika na 1000 stanovnika u nekoliko kantona, uključujući nivo Federacije BiH, možemo uočiti prije svega da je broj učenika u osnovnom obrazovanju u USK smanjen za 10 učenika na 1000 stanovnika u periodu 2014-2019 (sa 82 na 72 učenika na 1000 stanovnika). Za razliku od USK, u FBiH ovaj odnos nije značajno promjenjen, dok je recimo broj učenika u Kantonu Sarajevo i Kantonu Tuzla povećan za 10 (sa 79 na 89), odnosno 4 učenika na 1000 stanovnika (sa 79 na 83). Drugim riječima, u prethodnoj školskoj godini je 72 učenika na 1000 stanovnika u USK pohađalo nastavu, što je jednako odnosu koji je Kanton Sarajevo ili Tuzla imao prije pet godina. Sumirajući, podaci o broju učenika u školama trebaju biti predmet posebne analize, pošto je sadašnji broj škola neracionalan i neophodno je izvršiti optimizaciju mreže škola koristeći sveukupnu reorganizaciju osnovnog obrazovanja u kantonu. Ako se gore navedenim podacima dodaju podaci o velikom broju područnih škola s malim brojem učenika, posebno u kombiniranim odjeljenjima, te veliki broj odjeljenja i razreda sa manjim brojem učenika od minimalnog broja predviđenim Pedagoškim standardima USK (trenutni prosjek učenika u odjeljenju je 18,9 učenika), dolazi se do zaključka da je potrebno ozbiljno razmotriti efikasnost trenutnog sistema.

Gledajući sa aspekta infrastrukturne opremljenosti osnovnih škola, mnogi školski objekti su dotrajali, sa preko 30 godina starosti u najvećem broju slučajeva, a procjenjuje se da više od 50% ne ispunjavaju potrebne pedagoške standarde, niti raspolažu dovoljnom opremom poput informatičke opreme, biblioteka i uvjeta za pružanje nastave djeci s poteškoćama u razvoju. Objekti devastirani u ratu uglavnom su obnovljeni korištenjem vlastitih sredstava, kredita i doniranih sredstava međunarodne zajednice, ali u opremanju škola suvremenim nastavnim sredstvima nije mnogo učinjeno. Problemi održavanja školskih objekata, a pogotovo kapitalne izgradnje odgojno-obrazovnih ustanova ne rješavaju se u potrebnoj mjeri zbog nedostatka finansijskih sredstava a mnogim školama nedostaju i sportske dvorane.

Ključni problemi u osnovnoškolskom obrazovanju su manjak finansijskih sredstava za obrazovni sistem i neprovođenje sistema usavršavanja nastavnika u skladu sa savremenim pedagoškim metodama rada. Postoji velik broj školskih objekata u ruralnim sredinama, u kojima se smanjuje broj djece, a istovremeno su gradske škole prekapacitirane. Sistem obrazovanja ne zastupa ravnopravno sve grupe djece. Osnovne škole nedovoljno su pripremljene za djecu sa poteškoćama u razvoju (zbog fizičkih ograničenja pristupa djeci sa poteškoćama u razvoju), ali i za rad sa djecom sa problemima u razvoju, za manjinske grupe djece i za rad sa posebno talentiranom djecom. Nastavnici još uvijek nisu dovoljno osposobljeni za uvažavanje individualnih potreba djece. Također, nedovoljno je razvijeno partnerstvo s roditeljima, tj. oni su nedovoljno uključeni u aktivnosti škole.

Srednjoškolsko obrazovanje

Srednje obrazovanje nije obavezno i obuhvata populaciju učenika uzrasta od 15 godina do 19 godina – pohađajući programe srednjeg obrazovanja u trajanju od 1, 2, 3 i/ili 4 godine. Upis u srednje škole srednjeg obrazovanja vrši se bez prijemnog ispita, ali na osnovu Pravilnika s kriterijima za upis učenika u prvi razred srednje škole u Unsko-sanskom kantonu („Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona“, broj 6/13), osim u Umjetničku školu. U obrazovnom sistemu Unsko-sanskog kantona, u skladu za važećim zakonom, postoje dva tipa kvalifikacija: kvalifikacije nivoa obrazovanja (stepen stručne spreme) i stručno osposobljavanje. Kvalifikacije nivoa obrazovanja stiču se završetkom obrazovnih programa formalnog obrazovanja u trajanju od tri, četiri i i dvije godine nakon sticanja obrazovanja u trajanju od tri i četiri godine, potvrđuje se diplomom i omogućavaju uključivanje na tržište rada kao i nastavak obrazovanja. Za ove kvalifikacije nema eksternog vrednovanja. Stručno osposobljavanje, koje se potvrđuje certifikatom, stiče se završetkom obrazovnog programa, provjerom nakon završenog programa obrazovanja ili direktnom provjerom ranije stečenih znanja, omogućava uključivanje na tržište rada i može biti uvaženo u sticanju nivoa obrazovanja. Certifikat o stečenom stručnom obrazovanju u trajanju od jedne i dvije godine dobija se završetkom programa stručnog obrazovanja i polaganjem praktičnog ispita. Diploma o stečenom srednjem stručnom obrazovanju u trajanju od tri godine dobija se završetkom programa srednjeg stručnog trogodišnjeg obrazovanja i polaganjem završnog ispita. Ispit je interni, a za realizaciju ispita nadležna je škola. Nastavak obrazovanja moguć je uz polaganje dopunskih ispita. Diploma o stečenom srednjem stručnom obrazovanju u trajanju od četiri godine dobija se završetkom programa srednjeg stručnog

četvorogodišnjeg obrazovanja i polaganjem maturalnog ispita. U Unsko-sanskom kantonu realiziraju se nastavni planovi i programi za 12 porodica zanimanja: poljoprivreda i prerada hrane, Šumarstvo i obrada drveta, Strojstvo i obrada metala, elektrotehnika, hemija, nemetali i grafičarstvo, Tekstilstvo i kožarstvo, Geodezija i građevinarstvo, Promet, Ugostiteljstvo i turizam, Ekonomija, pravo, administracija i trgovina, Zdravstvo i Ostale djelatnosti.

USK nema posebnih srednjih škola za djecu sa poteškoćama, svi učenici sa poteškoćama u razvoju uključuju se u srednje obrazovanje, osigurava im se prilagođeni nastavni plan i program, a težim slučajevima i asistent u nastavi. Međutim, trenutno stanje u srednjim stručnim školama kada je u pitanju inkluzivno obrazovanje nije na željenom nivou. Nastavnici koji rade u stručnom obrazovanju nisu adekvatno pripremljeni za rad sa učenicima sa poteškoćama u razvoju, a same škole, većinom, nisu opremljene da na kvalitetan način prihvate ovu djecu kako bi ona na odgovarajući način sticala znanja i vještine predviđene obrazovnim programima. Osim toga, praksa pokazuje da su nastavnici u stručnim školama mnogo manje uključeni u inkluzivni proces, da nisu upoznati sa principima inkluzivnog obrazovanja, kao i da postoje nejasnoće o tome koja je njihova uloga, pozicija i funkcija u cijelom ovom procesu.

Obrazovanje odraslih realizira se u skladu sa Zakonom o obrazovanju odraslih („Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona“, broj: 10/13). Druge organizacije, odnosno fizička lica mogu ostvarivati programe obrazovanja odraslih ako ispunjavaju propisane standarde za ostvarivanje istih i dobiju odobrenje Ministarstva. Obrazovanje odraslih realiziraju osnovne i srednje škole. Škole i druge organizacije realiziraju programe za sticanje kvalifikacija i osposobljavanja. Upis se vrši na osnovu javnog konkursa. Citiranim Zakonom se osigurava priznavanje ranije stečenih kvalifikacija, ali i neformalnog učenja. Zasniva se na konceptu omogućavanja svim licima da steknu ključne kompetencije na osnovu znanja i vještina, kako bi se bolje integrirali u društvo i doprinosili njegovom razvoju.

Ustanove srednjoškolskog obrazovanja na području USK su opće gimnazije, umjetničke i religijske škole, četvorogodišnje tehničke škole, trogodišnje stručne škole, te programi obrazovanja odraslih. Školsku mrežu za realizaciju srednjeg stručnog obrazovanja čine 1 stručna škole, 14 mješovitih škola i 1 vjerska škola. Svake školske godine se učenicima ponudi 27 obrazovnih profila u trogodišnjem i 29 u četvorogodišnjem trajanju u okviru 14 struka.

Veliki je interes za trogodišnjim stručnim programima (npr. zidar, tesar), iako nema velike potreba za ovim zanimanjima na tržištu rada u USK, pa učenici nakon školovanja odlaze na rad u inostranstvo (Hrvatska, Slovenija i Austrija). Procjena nadležnog Ministarstva jeste da se u srednje škole USK upisuje oko 97% svršenih učenika osnovnih škola, što se može potvrditi i kvantitativnim pokazateljima.

Tabela 30. Upisani učenici u USK i FBiH po godinama

	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019
Federacija BiH	106056	96331	87813	82675	81454	76174
Unsko-sanski kanton	11904	11058	10239	9619	9496	8698
Grad Bihać	3571	2922	3211	3111	3008	2728
Bosanska Krupa	1062	1043	831	652	643	581
Bosanski Petrovac	273	259	230	219	215	209
Bužim	754	708	545	556	488	459
Grad Cazin	2594	2566	2217	2054	2174	2066
Ključ	571	551	469	416	409	351
Sanski Most	1421	1346	1197	1129	1125	973
Velika Kladuša	1658	1663	1539	1482	1434	1331
Odnos USK - FBiH (%)	11.22%	11.48%	11.66%	11.63%	11.66%	11.42%

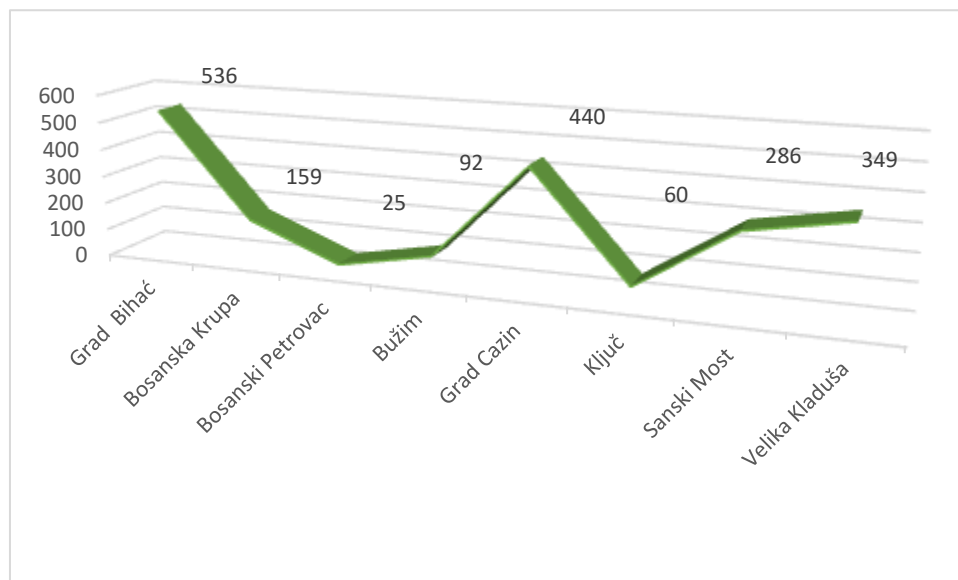
Izvor: Zavod za statistiku FBiH; Publikacija Obrazovanje u FBiH; 2014-2019

U školskoj godini 2018/2019. u srednje škole USK upisano je 8698 učenika, što je za 27% manje u odnosu na broj učenika u 2013/2014 školskoj godini, a čak 32% u odnosu na 2011/2012, kada je

inicijalno zaustavljen trend smanjenja broja učenika. Iz gornje tabele je uočljivo da je trend smanjenja na nivou FBiH u srednjem obrazovanju sličan onome na nivo USK. Gledajući po jedinicama lokalne samouprave, najveći stepen smanjenja broja učenika je vidljiv u općini Bosanska Krupa (45,5%), Bužimu (39,2%), Ključu (38,5%) a najmanji stepen je registrovan u općini Velika Kladuša (19,8%) i Gradu Cazinu (20,4%).

Tokom prethodnih 5 godina, ukupno 1947 mladih je napustilo srednješkolsko obrazovanje, i to u prosječnom broju od 244 mladih godišnje, kako je to prezentovano na grafikonu dole.

Grafikon 11: Pregled napuštanja srednjeg obrazovanja po općinama 2015-2019 USK

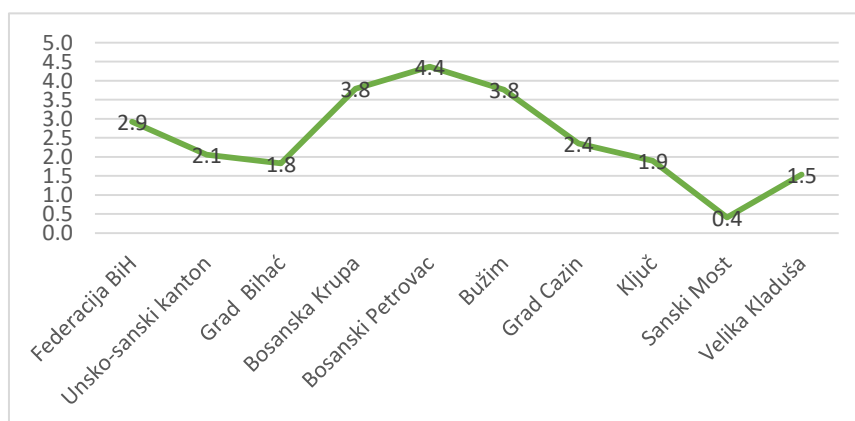

Izvor: Zavod za statistiku FBiH; Publikacija Obrazovanje po kantonima; 2014-2019

U strukturi po jedinicama lokalnih samouprava, prednjače gradovi Bihać (sa 536), Cazin (440) te Velika Kladuša (sa 349), iako je u slučaju Grada Bihaća primjetno smanjenje napuštanja obrazovanja u prethodne dvije godine.

U strukturi zvanja i zanimanja srednjoškolaca gotovo četvrtina ih upisuje gimnazije, što je mali udio u odnosu na evropski prosjek. U četverogodišnje tehničke i srodne škole upisuje se 46% učenika, a u trogodišnje stručne škole upisuje se oko 27% učenika. Kada posmatramo broj srednjih škola, njihov broj od 23 škole u USK je ostao isti tokom prethodnih 5 godina, no, broj učenika na jednog nastavnika je značajno promjenjen, kako je to vidljivo na grafikonu dole.

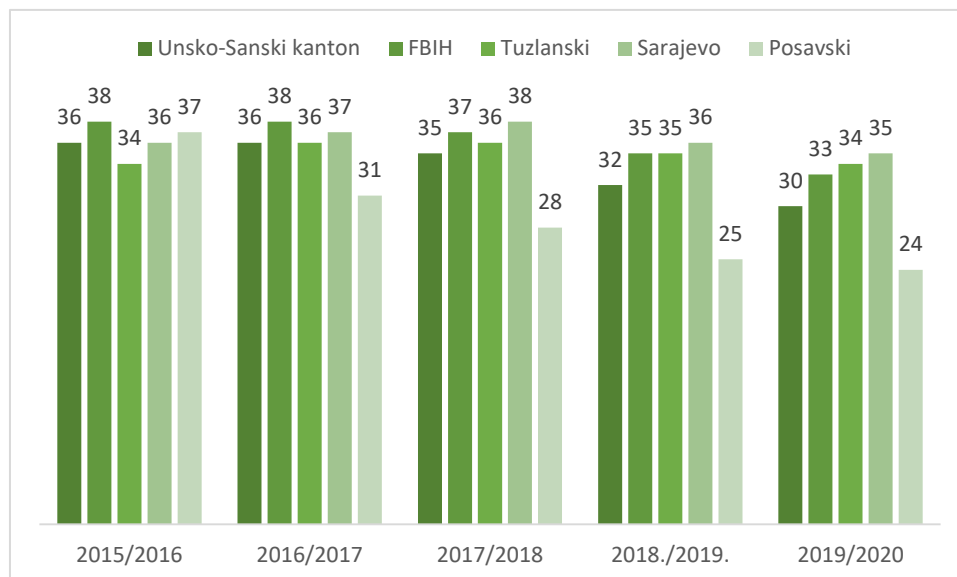
Grafikon 12: Smanjenje odnosa broja učenika na 1 nastavnika 2014-2019 (USK / FBiH)

Izvor: Zavod za statistiku FBiH; Socio-ekonomski pokazatelji po kantonima 2014-2019

Naime, iako je odnos broja učenika na Federalnom nivou smanjen za 2,9 učenika za petogodišnji period (sa 12 na 9,8 učenika po 1 nastavniku), možemo uočiti da je u slučaju USK, ovaj odnos veći u odnosu na FBiH u slučaju Bosanske Krupe, Bosanskog Petrovca i Bužima, dok je u ostalim JLS ovaj odnos manji nego na nivou FBiH (čak u slučaju Sanskog Mosta skoro bez promjene). Drugačije rečeno, četiri prethodno navedene općine imaju ozbiljan izazov u smislu odnosa broja upisanih učenika u odnosu na broj zaposlenih nastavnika sa negativnim trendom, kojem bi trebalo posvetiti dužnu pažnju u narednom periodu.

Grafikon 13. Broj učenika na 1000 stanovnika - srednje obrazovanje USK

Izvor: Federalni zavod za statistiku; Mjesečni statistički pregled po kantonima u FBH

Kada pogledamo broj učenika na 1000 stanovnika u srednjem obrazovanju, uključujući nivo Federacije BiH, možemo uočiti prije svega da je broj učenika u USK smanjen za 6 učenika na 1000 stanovnika u periodu 2014-2019 (sa 36 na 30 učenika na 1000 stanovnika). Slično kao i na nivou USK, u FBiH je ovaj odnos veoma sličan (sa 38 na 33), dok je recimo broj učenika u Kantonu Sarajevo i Kantonu Tuzla zadržan na nivoima prije 5 godina. Drugim riječima, u prethodnoj školskoj godini je 30 učenika na 1000 stanovnika u USK u srednjem obrazovanju, te je neophodno obratiti pažnju ovom pitanju u narednom periodu.

Većina srednjih škola izgrađena je prije tridesetak godina. Objekti koji su u ratu razrušeni su obnovljeni većinom uz pomoć donacija. Od infrastrukturnih zahvata naglašena je potreba izrade i provođenja programa energetske učinkovitosti, te osiguravanje pristupa osobama sa poteškoćama u razvoju. Vezano uz opremu problem je nekvalitetne i nedovoljne opreme (posebno računara), te manjka prostora za izvođenje nastave. Reforma srednjoškolskog obrazovanja je započeta, no njezin tok usporava manjak finansijskih sredstava za obrazovanje.

Visokoškolsko obrazovanje

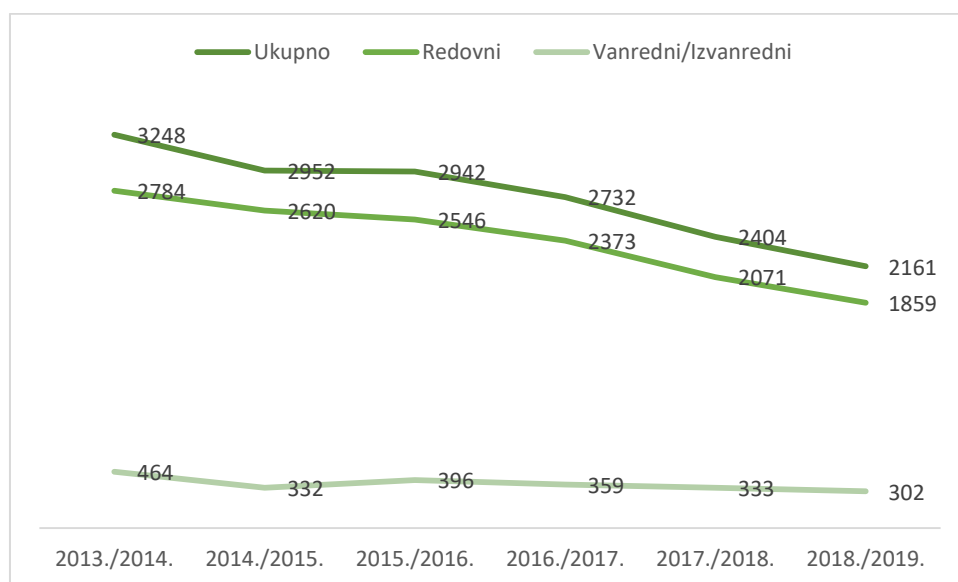
Visoko obrazovanje se realizira u skladu sa odredbama Zakona o visokom obrazovanju („Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona“, broj: 24/17-prečišćeni tekst) u 3 ciklusa (I ciklus osnovni studij u trajanju od 3 i 4 godine, 180-240 ECTS, II ciklus master studij, 60-120 ECTS i III ciklus doktorski studij, 180 ECTS). Primarno, visokoškolsko obrazovanje se od 1997. godine provodi na Univerzitetu u Bijaču u čijem sastavu se nalaze Ekonomski, Biotehnički, Pedagoški, Islamski pedagoški, Pravni i Tehnički fakultet, te Visoka zdravstvena škola. Pružanje visokoškolskog obrazovanja zasniva se na kriterijima za akreditaciju koje je uspostavila Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranja kvalitete BiH, te je Univerzitet u Bijaču akreditiran. Studenti koji studiraju na visokoškolskoj ustanovi čiji je osnivač Unsko-sanski kanton ne plaćaju školarinu, ako zadovolje propisane uvjete upisa i nalaze se odobrenom broju studenata, a studenti koji zadovolje na prijemnom ispitu, ali nisu u odobrenom

broju studenata plaćaju školarinu. Studenti koji studiraju na privatnoj visokoškolskoj ustanovi plaćaju školarinu, koju utvrđuje visokoškolska ustanova.

Broj upisanih studenata na Univerzitetu u Bihaću je u opadanju, pa je u akademskoj godini 2018./2019, upisano 10% studenata manje nego godinu ranije. U odnosu na početni period, broj studenata je smanjen za 1087 studenata (od čega, 925 redovnih i 162 vanrednih) – prosječno na godišnjem nivou se broj smanjuje za 270 studenata (izuzev u akademskoj 2015./2016 kada nije bilo smanjenja uopće). Od privatnih visokoškolskih ustanova, u USK godišnje oko 120 studenata upisuje ustanove visokog obrazovanja u privatnom vlasništvu, ali ne postoji posebno uvećanje broja studenata u privatnom sektoru u odnosu na javni – pri čemu se da zaključiti da je trend upisa u privatne ustanove pozitivnije nego u javnom visokom obrazovanju.

Na Univerzitetu je zaposlen manji broj stalnih zaspolenika, pa nastavu uglavnom provode vanjski saradnici s drugih fakulteta. Prema podacima Zavoda za statistiku FBiH, ukupno 322 zaposlenih saradnika je ukupno angažovano u prethodnoj akademskoj godini.

Grafikon 14. Broj upisanih studenata USK 2014-2019

Izvor: Zavod za statistiku FBiH; Publikacija Obrazovanje po kantonima; 2014-2019

Kada posmatramo podatke sa aspekta prosjeka u FBiH, situacija je znatno izraženija (negativnija) u USK, gdje je smanjen stepen upisa visokog obrazovanja za skoro tri puta više u poređenju sa FBiH, posebno kod redovnih studenata (29% USK u odnosu na 13% na nivou FBiH). Potrebno je spomenuti da se broj studenata na daljinu povećava iz godine u godinu na nivou FBiH, dok je taj broj na nivou USK skoro jednak nuli.

Tabela 31: Broj diplomiranih studenata USK – javne i privatne institucije

	2013/201	2014/201	2015/201	2016/201	2017/201	2018/201
	4	5	6	7	8	9
UKUPNO FEDERACIJA BIH	13491	12183	11846	12149	12060	11747
UNIVERZITET BIHAĆ	695	586	549	420	443	371
Bihać-PRIVATNE VISOKOŠKOLSKE USTANOVE	33	24	59	36	56	52
Ukupno USK (javni i privatni)	728	610	608	456	499	423
Učešće diplomiranih studenata USK u odnosu na FBiH	5.4%	5.0%	5.1%	3.8%	4.1%	3.6%

Izvor: Zavod za statistiku FBiH; Publikacija Obrazovanje po kantonima; 2014-2019

U tabeli gore se može uočiti da je broj diplomiranih studenata iz USK u odnosu na FBiH veoma značajan i iznosi od 5,4% u 2014 godini do 3,6% u 2019 godini. Međutim, iz ovog procenta je vidljivo također da je procenat diplomiranih studenata u USK smanjen za 46,62% u odnosu na početno stanje (za 324 studenta u odnosu na 2014 godinu) – sa 695 na 371, ali se ova sugestija primarno odnosi na Univerzitet Bihać. Sa druge strane, private visokoškolske ustanove imaju stabilan broj diplomiranih studenata, odnosno i trend povećanja sa 33 tokom 2014 godine do 52 u prethodnoj akademskoj godini. Kantonalno Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta dodjeljuje stipendije redovnim studentima dodiplomskog studija s područja USK. Studentski dom na području USK nije izgrađen, a ne postoji niti studentska menza. U visokoobrazovnim ustanovama postoji nedostatak prostora za izvođenje nastave, pa se koriste prostorije vojnih objekata. Potrebno je osigurati finansijska sredstva za izgradnju dodatnog prostora za izvođenje nastave. Mogućnost korištenja finansijskih sredstava iz drugih izvora osim kantonalnog budžeta onemogućuju neriješeni imovinsko-pravni odnosi.

Obrazovanje odraslih

Obrazovanje odraslih regulirano je Zakonom o obrazovanju odraslih ("Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona", broj: 10/13) i pravilnicima: Pravilnikom o standardima i normativima, te načinu i postupku utvrđivanja ispunjenosti uvjeta za izvođenje programa obrazovanja odraslih u ustanovama za obrazovanje odraslih ("Službeni glasnik USK" broj: 7/13), Pravilnikom o sadržaju i načinu vođenja evidencije o ustanovama za obrazovanje odraslih ("Službeni glasnik USK", 17/13). U periodu od 10. 6. 2013. godine do danas registrovano je 42 ustanova za obrazovanje odraslih: 22 javnih ustanova i 20 privatnih. U redovnoj proceduri utvrđivanja uvjeta za obavljanje djelatnosti obrazovanja odraslih prijavile su se javne ustanove srednje mješovite škole na području Unsko-sanskog kantona i JU Služba za zapošljavanje Unsko-sanskog kantona. U proceduri odobrenja za izvođenje programa, predviđenoj Zakonom o obrazovanju odraslih, registrirane su za izvođenje svih programa za koja su registrovani u redovnom srednjem i osnovnom obrazovanju, a JU Služba za zapošljavanje Unsko-sanskog kantona registrovana je za izvođenje programa osposobljavanja. Privatne ustanove, koje su podnijele zahtjev i ispunile uvjete za izvođenje programa, registrirane su za programe osposobljavanja, usavršavanja i programe sticanja kvalifikacije odnosno prekvalifikacije. Program osposobljavanja u smislu Zakona o obrazovanju odraslih je osposobljavanje za uključivanje u rad nakon završene najmanje osnovne škole, za obavljanje jednostavnih i manje složenih poslova određenog zanimanja. Osposobljavanjem se ne stiče školska sprema. Osposobljavanje ne može trajati kraće od 6 mjeseci. Programi obrazovanja odraslih podrazumijevaju programe osnovnog obrazovanja, programe sticanja srednje školske spreme, programi sticanje niže i srednje stručne spreme. Programi obrazovanja izvode se u trajanju propisanom članom 19. Zakona o obrazovanju odraslih.

Program osnovnog obrazovanja odraslih provodi se na osnovu propisanog nastavnog plana i programa za osnovno obrazovanje kojeg donosi Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona i uz odgovarajuću primjenu odredaba propisa koji reguliraju tu djelatnost. Programi obrazovanja odraslih za stjecanje srednje školske spreme, srednje stručne spreme i niže stručne spreme provode se na osnovu programa propisanih za redovno obrazovanje i uz primjenu odredaba propisa koji reguliraju tu djelatnost. U toku 2019. godine izvršeni su upravni nadzori kod svih ustanova/organizatora obrazovanja odraslih, te su izrađeni izvještaji o izvršenom nadzoru. U postupku nadzora utvrđeni su određeni nedostaci kod nekih ustanova, te je zatraženo otklanjanje istih.

Odgojno – obrazovni proces tokom pandemije Covid – 19

Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona je po ugledu na druge nadležne obrazovne vlasti u Bosni i Hercegovini tokom pandemije COVID-19 pokrenulo program obrazovanja na daljinu tj. kroz koncept TV škole za učenike osnovnih škola od 1 do 5 razreda, te kroz koncept online nastave za učenike osnovnih škola od 6 do 9 razreda, također za sve učenike srednjih škola, kao i za studente visokoškolskih institucija. Nakon početne analize, u procjeni primjenjivosti navedenog vodilo se tehničkim mogućnostima RTV USK i pokrivenošću njihovim TV-signalom na

području Unsko-sanskog kantona, pretpostavljenim kapacitetom telekom operatera za internet konekciju na području Unsko-sanskog kantona, kao i objektivno očekivanim raspolaganjem za minimalno 80% učesnika online nastave (nastavno osoblje i učenici/studenti) sa adekvatnim ličnim tehničkim uređajem za realizaciju i učešće u takvom obliku rada. U zajedničkom radu sa delegiranim stručnim predavačima iz srednjih tehničkih škola USK-a, analizirane su dostupne aplikacije kojima bi se ostvarivala audio-video komunikacija predavača sa učenicima, kao i digitalne platforme za razmjenu sadržaja (postavljanje radnog elektronskog materijala predavača za učenike, te postavljanja učeničkih elektronskih radova na uvid predavačima).

Sa namjerom obezbjeđenja minimalnih tehničkih preduslova za učešće u online nastavi, Ministarstvo se obratilo BH Telekomu d.d. Sarajevo, sa molbom da u tekućoj vanrednoj epidemiološkoj situaciji pomognu kroz omogućavanje besplatnog podatkovnog prometa BH Telekom mreže za korištenje edukativnih sadržaja na internetu u sklopu online nastave za učenike, studente i nastavno osoblje sa područja Unsko-sanskog kantona, kao i kroz obezbjeđenje određenog broja SIM-kartica za prenosive uređaje (tablete) koje je Ministarstvo nastojalo da nabavi za oko 15% učenika osnovnih škola slabog imovnog stanja, uzrasta od VI do IX razreda, kao i učenike srednjih škola slabog imovnog stanja, kako bi bio realizovan kompletan 100% obuhvat učenika osnovnih škola od VI do IX razreda u pogledu tehničkih preduslova za praćenje online nastave. BH Telekom d.d. Sarajevo ponudio je podršku u okviru svojih kapaciteta, te je Ministarstvo započelo sa prikupljanjem potrebnih podataka iz škola, primarno o djeci koja zbog slabog imovnog stanja nemaju uređaj kojim bi pristupili online nastavi i/ili nemaju internet konekciju za pristup online nastavi. Ovi podaci su pokazali da skoro 600 učenika osnovnih škola uzrasta od 6 do 9 razreda (oko 7% od ukupnog broja) i skoro 200 učenika srednjih škola (oko 4% od ukupnog broja) sa područja USK-a, zbog slabog imovnog stanja (po procjeni odgovornih osoba u školama) nije posjedovalo adekvatan uređaj za praćenje online nastave. Sa namjerom obezbjeđenja adekvatnih uređaja za navedenu populaciju učenika slabog imovnog stanja, Ministarstvo se obratilo na adrese potencijalnih donatora, te je tako uspjelo obezbijediti nekoliko donacija. Preostala količina uređaja nabavljena je od strane Ministarstva.

Analizirajući izvještaje osnovnih i srednjih škola za period od prvih sedam dana realizacije TV škole i online nastave, 90-95% učenika je uključeno u predviđeni oblik nastave, uzimajući u obzir da 7% učenika osnovnih škola od 6 do 9 razreda ne posjeduje uređaj kojim bi pratili online nastavu, a u istoj situaciji je i 4 % učenika srednjih škola. U rubrici izvještaja škola predviđenoj za evidentiranje broja nastavnika koji su učestvovali u realizaciji online nastave, rijetki su navodi o pojedinačnim slučajevima predmetnih nastavnika i profesora koji isključivo zbog tehničkih nemogućnosti (neposjedovanja uređaja ili nedostatka Internet komunikacije) još uvijek nisu bili u mogućnosti učestvovati u online nastavi, ili svoje obaveze nisu izvršili iz drugih zakonski opravdanih razloga (pogoršanje zdravstvenog stanja). Zaduženi službenici Ministarstva su, kroz obimne organizacione aktivnosti i individualnu komunikaciju sa školskim online koordinatorima, direktorima, pedagogima kao i samim nastavnicima, bili svjedoci izuzetne motivacije nastavnog osoblja da ulože maksimalan napor i započnu sa online nastavom, kako kroz dodatno informatičko usavršavanje u kratkom vremenskom roku, te isto tako i kroz ulaganje vlastitih materijalnih resursa i vremena kako bi lično obezbijedili tehničke preduslove za vlastiti rad (uređaj i Internet konekciju).

Rad predškolskih ustanova je potpuno prekinut tokom pandemije. Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona nije predvidjelo aktivnosti na daljinu za predškolske ustanove, međutim iste su same organizirale navedene aktivnosti putem online aplikacija za komuniciranje. Poseban problem su imale privatne predškolske ustanove koje su bile suočene sa prekidom uplata roditelja za djecu koja koriste njihove usluge a koje predstavljaju njihov isključivi i jedini izvor prihoda. Na području Unsko-sanskog kantona za djelatnost predškolskog odgoja i obrazovanja registrovano je 10 privatnih ustanova, a njihove usluge koristi skoro 500 djece. Privatnim predškolskim ustanovama koje svoju djelatnost obavljaju na području Unsko-sanskog kantona, dodijeljena su jednokratna novčana sredstva iz budžeta Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK, povodom prevazilaženja finansijske štete nastale kao posljedica obustave rada, za učešće u troškovima isplate plata uposlenicima ustanova razdijeljenih proporcionalno broju

uposlenika svake ustanove, u iznosu od 55.990,00 KM (Odluka broj: 03-017-1632/2020 od 13.04.2020. godine).

Djeca u pokretu

Jedan od naizraženijih momenata u odnosu na cijelu BiH u USK jeste pitanje uključivanje djece u pokretu u obrazovni sistem. U tom smislu, na području Unsko-sanskog kantona od početka drugog polugodišta školske 2018/19. godine organizira se i nastava za djecu u pokretu¹ uzrasta od 6 do 15 godina u skladu sa članom 7. i članom 14. Zakona o osnovnom i općem srednjem odgoju i obrazovanju („Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona“ br. 5/2004) u slijedećim školama: JU OŠ „Brekovica“ Bihać, JU OŠ „Harmani I“ Bihać, JU OŠ „Harmani II“ Bihać, JU OŠ „Prekounje“ Bihać i JU OŠ „Ostrožac“ Cazin. Sa djecom u pokretu radi nastavno osoblje koje je prošlo Save the Children HEART (Healing and Education through Art) program što predstavlja dobru osnovu za početak rada sa djecom u pokretu, a djeca se postepeno uključuju u redovnu nastavu. HEART aktivnosti kao priprema za uključivanje djece u redovnu nastavu se finansiraju kroz projekat „EU podrška upravljanju migracijama i granicom u BiH“ koji finansira Evropska unija, a realizuju Međunarodna organizacije za migracije (IOM), UNHCR i UNICEF. UNICEF komponentu navedenog projekta koja se odnosi na HEART aktivnosti realizira kroz saradnju sa organizacijama World Vision i Save the Children.

Prema evidenciji nadležnog ministarstva, broj djece u pokretu uključenih u obrazovni proces je prezentovan u tabeli dole.

Tabela 32: Broj djece u pokretu uključenih u obrazovni proces

	<i>Djeca ukupno</i>	<i>Dječaci</i>	<i>Djevojčice</i>
Školska 2018/19. (drugo polugodište)	196	113	83
Školska 2019/20.	206	137	69
školsku 2020/21 (trenutno prijavljeno)	192	126	66

Izvor: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK, juni 2020

Obrazovanje i tržište rada

Kantonalna upisna politika nema konkretno razrađenih smjernica, te se ne može utvrditi da je direktno povezana s tržištem rada, već se primarno zasniva na trenutno zaposlenom nastavničkom kadru u školama. Sa druge strane, poprilično razvijem sistem obrazovanja odraslih u USK na jedan način kompenzira ovaj nedostatak ali formalno javno obrazovanje nije u dovoljnoj mjeri usmjereno na povezivanje sa tržištem rada i promoviranju zanimanja. Kao što je to slučaj i u drugim regijama, učenici osnovnih škola su prinuđeni izučavati određene programe, zbog mjesta stanovanja i socijalnog statusa. U nastavnim planovima i programima nema posebnih sadržaja o profesionalnoj orijentaciji, a u osnovnoj školi takođe nema programa koji učenicima pomažu u izboru profesije. Nakon završene obavezne osnovne škole učenici se opredjeljuju za upis u gimnazije ili u neku od stručnih škola. Posmatrano prema područjima rada, različito je interesovanje učenika za pojedina područja rada, odnosno obrazovne profile. U trogodišnjim stručnim školama najveće interesovanje postoji za uslužna zanimanja, za određene profile u oblasti saobraćaja, elektrotehnike, a mnogo manje je interesovanje za oblast šumarstva, mašinstva i obrade metala, tekstila, građevinarstva. U četvorogodišnjim stručnim školama najveće interesovanje je za obrazovne profile u područjima rada medicina i saobraćaj.

Razvoj stručnog obrazovanja ne može se posmatrati odvojeno od stanja na tržištu rada, a ne može ni izolirano od onog što se dešava u ukupnom privrednom sistemu i sistemu obrazovanja uopće. Važno

¹ Pojam djece u pokretu između ostalog podrazumijeva djecu tražioce azila, djeca neregularni migrant i djeca povratnici po osnovu sporazuma o readmisiji.

je da se zna što se dešava na ukupnom/integralnom tržištu rada, a ne samo na tržištu rada za kadrove koje producira srednje stručno obrazovanje Unsko-sanskog kantona, odnosno koji su to najvažniji izazovi ukupnog tržišta rada - kakva je ponuda i tražnja. Povoljan privredni ambijent, rast društvenog proizvoda, povećanje broja malih i srednjih preduzeća, otvaranje novih radnih mjesta i stvaranje većih mogućnosti za zapošljavanje kao i razvoj informacionih tehnologija koje omogućavaju bolju informisanost stanovništva, te opredijeljenost za put ka Evropskoj Uniji, stvaraju osnovu za razmišljanje o razvoju postojećeg obrazovanja, posebno stručnog, i njegovom prilagođavanju novim potrebama poslodavaca i ukupnom stanju na tržištu rada. Nastojanje da se podigne obrazovni nivo stanovništva nosi sa sobom brže zapošljavanje i poboljšanje kvaliteta života.

Podaci o kulturi i sportu

Kultura

Javne ustanove u oblasti kulture osniva Skupština Unsko-sanskog kantona (za Kanton) odnosno općinsko vijeće za općinu. Javne ustanove u oblasti kulture čiji je osnivač Skupština Unsko-sanskog kantona su:

1. JU Arhiv Unsko-Sanskog Kantona
2. JU "Kantonalna i univerzitetska biblioteka" Bihać
3. JU Muzej Unsko-sanskog kantona
4. JU Spomen biblioteka "Skender Kulenović" Bihać
5. JU Zavod za zaštitu kulturnog naslijeđa USK.

Zakonom o kulturi ("Službeni glasnik Unsko-sanskog kanton", 2/09) uređuju se načela i ciljevi u oblasti kulture, razvoj kulturnih djelatnosti, uređivanje programa razvoja kulture, oblici međunarodne kulturne saradnje, uvjeti rada i djelovanja u oblasti kulture, razvoj amaterskog kulturnog djelovanja u oblasti kulture, finansiranju programa i projekata u oblasti kulture, kriteriji i mjerila u stvaranju i realizaciji programa, kao i očuvanje kulturnog naslijeđa i kulturnih vrijednosti. Djelatnost u oblasti kulture pod uvjetima utvrđenim Zakonom o kulturi ("Službeni glasnik Unsko-sanskog kanton", 2/09) mogu obavljati ustanove i udruženja koja su registrirana za obavljanje kulturne djelatnosti, te pojedinci kao neposredni nosioci i izvršioци određene kulturne djelatnosti. Da li je pojedina djelatnost kulturna djelatnost u smislu odredaba Zakona o kulturi, rješava Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta na osnovu prethodno pribavljenog mišljenja Savjeta za kulturu. Programom u oblasti kulture utvrđuju se osnove kulturne politike i obim djelatnosti. Program u oblasti kulture donosi Skupština Kantona na prijedlog Vlade Kantona, odnosno općinsko vijeće na prijedlog općinskog načelnika. U proceduri donošenja, programi moraju biti usaglašeni sa Savjetom za kulturu, kojeg imenuje Vlada USK, na prijedlog ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta, odnosno načelnik ili gradonačelnik na prijedlog nadležne općinske službe. Vlada Kantona, na prijedlog Ministarstva, odnosno načelnik ili gradonačelnik na prijedlog nadležne općinske službe, osniva Savjet za kulturu kao stručno savjetodavno tijelo. Savjet za kulturu, uz saglasnost Ministarstva: utvrđuje sadržaj i smjernice, te priprema prijedlog programa u oblasti kulture, prati, ocjenjuje i daje mišljenje o izvršenju programa u oblasti kulture te daje inicijative za njegove izmjene i dopune; ocjenjuje stanje i razvoj kulturnih djelatnosti u oblasti kulture; daje mišljenje o prijedlozima zakona i drugih propisa iz oblasti kulture, te prijedlozima drugih zakona i propisa koji zadiru u oblast kulture; itd. (Zakon o kulturi ("Službeni glasnik Unsko-sanskog kanton", 2/09).

Prema pribavljenim podacima, ukupna površina korisnog prostora u funkciji u USK je ostala ista u prethodnih 5 godina, gdje USK raspolaže sa 6707 m² kako je to prezentovano u tabeli.

Tabela 33: Raspoloživi prostor ustanova kulture 2014-2019

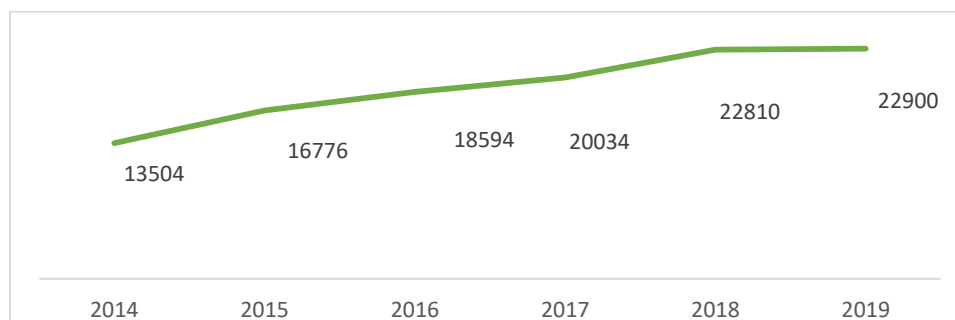
Naziv ustanove	m ² korisnog prostora u funkciji					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019

JU ARHIV USK-a	1980	1980	1980	1980	1980	1980
JU SPOMEN - BIBLIOTEKA " SKENDER KULENOVIĆ "	250	250	250	250	250	250
Kantonalna i univerzitetska biblioteka u Bihaću	620	620	620	620	620	620
JU "Zavod za zaštitu kulturnog naslijeđa" Bihać	77	77	77	77	77	77
JU Centar za kulturu, obrazovanje i informisanje Bosanska Krupa	1000	1000	1000	1000	1000	1000
JU "Kulturni centar" Cazin	798.85	798.85	798.85	798.85	798.85	798.85
Ju Centar za kulturu i obrazovanje Bos Petrovac	614	614	614	614	614	0
JU centar za kulturu Ključ	1368	1368	1368	1368	1368	1368
Ukupno²	6707.85	6707.85	6707.85	6707.85	6707.85	6707.85

Izvor podataka: Institucije kulture i gradovi/općine USK, juni 2020

Kada govorimo o broju korisnika usluga gore navedenih ustanova kulture, možemo uočiti da se u periodu od 2014-2019 godine broj korisnika ustanova kulture skoro udvostružio, odnosno sa inicijalnog broja od 13504 korisnika, ovaj broj ima kontinuiran rast, sve do 22900 korisnika u 2019 godini.

Grafikon 15: Broj korisnika ustanova kulture u USK 2014 -2019

Izvor: Institucije kulture i gradovi/općine USK, juni 2020

U spolnoj strukturi, u toku jedne godine, prosječno 55% korisnika su žene, a 45% muškarci – dok se najviše korisnika registruje u JU Centar za kulturu, obrazovanje i informisanje Bosanska Krupa te JU "Kulturni centar" Cazin. Tokom prethodne tri godine, u okviru jednog amaterskog pozorišta/kazališta, održano je 6 predstava sa 4200 posjetitelja, dok se u jednom kinu, obavi u prosjeku (2015-2019) oko 6000 projekcija za 54000 posjetitelja.

Prihodi kantonalnih javnih ustanova u kulturu ostvaruju se uglavnom iz budžeta kantona, budžeta općina, te iz ostalih izvora poput donacija i sl. U periodu od 2014. do 2019. godine budžeti ustanova u kulturi na području USK su povećani za oko 23%, uglavnom usljed povećanja izdvajanja iz budžeta USK.

Tabela 34: Pregled godišnjih budžeta ustanova kulture na području USK 2014-2019

Naziv ustanove	Godišnji budžet ustanove					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019

² Nisu uključeni podaci o raspoloživom prostoru JU Muzej USK.

JU ARHIV USK-a	307,053	272,889	256,012	312,542	265,971	351,025
JU SPOMEN - BIBLIOTEKA " SKENDER KULENOVIĆ "	97,329	73,564	89,616	98,961	98,940	98,247
Kantonalna i univerzitetska biblioteka u Bihaću						
JU "Zavod za zaštitu kulturnog naslijeđa"	287,794	158,326	150,697	154,799	168,991	151,166
JU Centar za kulturu, obrazovanje i informisanje Bosanska Krupa	269,000	276,000	295,000	280,000	325,000	348,000
JU "Kulturni centar" Cazin	303,761.75	315,072.14	346,303.76	324,541.90	380,149.00	435,085.78
Ju Centar za kulturu i obrazovanje Bos Petrovac	-	142,000	183,800	130,500	202,900	212,600
JU centar za kulturu Ključ	53,483.00	52,614.09	71,922.18	62,923.31	74,567	108,909 ³
Ukupno	1,318,421	1,290,465	1,393,351	1,364,267	1,516,518	1,705,033

Izvor: Institucije kulture i gradovi/općine USK, juni 2020

Kada pogledamo učešće budžetskih izdvajanja u ukupnim budžetima kulturnih ustanova, u periodu od 2014-2019, ono se kreće u prosjeku od 49% tokom 2014 godine do 56% u 2019 godini, pa se može ustanoviti da USK povećava izdvajanja za ustanove kulture oko 2% ukupnih budžeta na godišnjem nivou.

Kada govorimo o kulturno-historijskom naslijeđu koje je zabilježeno u Registru dobara kulturnog naslijeđa JU Zavoda za zaštitu kulturnog naslijeđa, USK je veoma bogat sa istim te je više od 50 nacionalnih spomenika od kojih je veliki broj u postupcima restauracije i sanacije (ili pak završeno) poput arheoloških istraživanja na Konaku, istraživanja kamenih monolita na području Dobrog Sela, sanacije Kapetanove kule u Bihaću, Starog grada u Bosanskoj Krupi i Ostrovici i sl. Sa druge strane, kada govorimo o zastupljenosti kulturno-historijske baštine u ukupnom razvoju USK, ono je na poprilično nezavidnom nivou, primarno zbog nedostatka finansijskih sredstava i nedovoljno zaposlenih u sistemu kulturno-historijske baštine.

Sport

Kada govorimo o sportu, Zakon o sportu na području Unsko-sanskog kantona ("Službeni glasnik USK", 15/10) uređuje ovu oblast u USK, javni interes, ciljevi i nadležnost Unsko-sanskog kantona i Sportskog saveza USK-a, osnovni principi u organiziranju sporta, prava i obaveze sportista, način organiziranja domaćih i međunarodnih sportskih takmičenja, sportskih priredbi, definicija sportskih objekata, organiziranje i rad ustanova i preduzeća u oblasti sporta, sportske aktivnosti lica sa invaliditetom, nagrade i priznanja sportistima i sportskim organizacijama, zdravstvena zaštita sportista, sprečavanje i suzbijanje svih oblika nasilja i nedoličnog ponašanja gledalaca, sprečavanje korištenja nedozvoljenih stimulativnih sredstava u sportu, stručni rad, informatika u sportu, finansiranje sportskih aktivnosti. Nosioци sportskih aktivnosti u Kantonu su pravna i fizička lica registrirana za obavljanje sportskih aktivnosti u skladu sa Zakonom o sportu u BiH, ("Službeni glasnik USK", 15/10) Zakonom o udruženjima i fondacijama BiH, ("Službeni glasnik BiH", broj 32/01) ("Službeni glasnik USK", 15/10) Zakonom o udruženjima i fondacijama FBiH, ("Službene novine FBiH", 45/02), Zakonom o sportu FBiH i Zakonom o sportu USK ("Službeni glasnik USK", 15/10). Javni interes i ciljevi Kantona u sportu su: razvijanje svijesti građana, posebno mladih, o sportu i njegovim vrijednostima, doprinos vaspitanju, obrazovanju i razvoju djece i omladine, podsticanje i afirmiranje sporta i njegovih vrijednosti kao dijela kulture i ukupnih materijalnih i duhovnih vrijednosti društva, očuvanje zdravlja kao osnove svake ljudske aktivnosti, radne produktivnosti, izražavanja stvaralaštva i

³ U 2019. JU Centar za kulturu je prešao na trezorsko poslovanje, navedeni iznos je za prva 3 mjeseca 2019.

humanog življenja, podsticanje sistematskog i organiziranog bavljenja sportom u slobodno vrijeme, sistemsko stvaranje uvjeta za ostvarivanje visokih sportskih rezultata, organizacija sistema takmičenja u skladu sa pravilima međunarodnih sportskih federacija, studentski sport i sport osoba sa invaliditetom.

Sportski savez Unsko sanskog kantona je osnovan 14.12.1995. godine a registrovan kod Ministarstva pravde i pravosuđa USK-a kao nevladina organizacija u skladu sa Zakonom o udruženjima i fondacijama. Savez predstavlja udruženje sportskih udruženja i saveza u koje se mogu udružiti gradski/općinski savezi sa prostora Unsko sanskog kantona, Savezi jednog sporta – Strukovni savezi sa prostora USK-a, te ostale pravne osobe čija je djelatnost od značenja i interesa za sport kantona. Organi Saveza su Skupština, Upravni odbor i Nadzorni odbor a sačinjavaju ga 23 članice koje svoje aktivnosti zasnivaju na članu 5 Zakona o sportu USK-a gdje je jasno definisan javni interes i ciljevi Kantona u sportu i to:

- razvijanje svijesti građana, posebno mladih, o sportu i njegovim vrijednostima,
- doprinos vaspitanju, obrazovanju i razvoju djece i omladine,
- podsticanje i afirmiranje sporta i njegovih vrijednosti kao dijela kulture i ukupnih materijalnih i duhovnih vrijednosti društva,
- očuvanje zdravlja kao osnove svake ljudske aktivnosti, radne produktivnosti, izražavanja stvaralaštva i humanog življenja,
- podsticanje sistematskog i organiziranog bavljenja sportom u slobodno vrijeme,
- sistemsko stvaranje uvjeta za ostvarivanje visokih sportskih rezultata,
- organizacija sistema takmičenja u skladu sa pravilima međunarodnih sportskih federacija,
- studentski sport i sport osoba sa invaliditetom.

Na osnovu podataka pribavljenih iz općina Ključ I Bosanske Krupe, Petrovac te grada Cazina, možemo vidjeti da se godišnji budžeti sportskih saveza povećavaju iz godine u godinu, pa je za posmatrani period 2014-2019, budžet sportskih saveza uvećan za skoro 60% u odnosu na posmatrani period.

Tabela 35: Pregled godišnjih budžeta sportskih ustanova 2015-2019

Naziv ustanove	Godišnji budžet ustanove					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Sportski savez USK	700.000,00	697.453,80	886.985,00	745.500,00	847.500,00	928.000,00
Sportski savez Općine Bosanska Krupa	119,622	135,906	125,572	132,523	148,239	193,200
JU "Sportski centar - Salih Omerčević" Cazin	165,700.00	180,092.47	165,166.07	202,200.00	181,418.70	275,066.14
Sportski savez Općina Bos. Petrovac		25,000	25,000	25,000	30,000	30,000
Sportski savez općine Ključ	97530.75	142650	250941.04	100652.02	138400.1	138600.1

Izvor: Sportski savez USK i gradovi/općine, juni 2020

Pravna lica u oblasti sporta u smislu Zakona su: sportski klub (amaterski i profesionalni), sportski savez općine, Sportski savez Unsko-sanskog kantona, sportski savez u određenom sportu (strukovni), sportski klub invalidnih lica, sportski savez invalidnih lica općine, Sportski savez invalidnih lica USK-a, ustanove i institucije u oblasti sporta, sportsko društvo. Amaterski sportski klub je dobrovoljna nevladina neprofitna organizacija koja se organizira kao udruženje građana za obavljanje sportske djelatnosti, u skladu sa Zakonom o udruženjima i fondacijama FBiH i Zakonom o sportu USK-a. Radi zadovoljavanja potreba građana za održavanjem i poboljšanjem zdravlja i psihofizičkih sposobnosti i organiziranja bavljenja vježbanjem i sportskim aktivnostima u slobodno vrijeme, osnivaju se udruženja sportske rekreacije. Međunarodna sportska takmičenja i sportske priredbe mogu se organizirati u Unsko-sanskom kantonu ako organizator dobije saglasnost nadležnog federalnog organa i Ministarstva civilnih poslova BiH, te osigura uvjete predviđene pravilima međunarodnih sportskih organizacija. Organizacija sportskih takmičenja i priredbi mora biti usklađena s preporukama Evropske konvencije o suzbijanju nasilja i nedoličnog ponašanja gledalaca na sportskim priredbama, posebno na nogometnim utakmicama, i odgovarajućim zakonima i drugim propisima u

BIH. Raspodjela sredstva iz budžeta Kantona za potrebe i interese društva utvrđene članom 5. ovog Zakona vrši Sportski savez kantona na osnovu pravilnika o raspodjeli sredstava, koji donosi Predsjedništvo Saveza. Sportske aktivnosti finansiraju se od članarina, iz budžetskih sredstva USK-a i budžetskih sredstava općina USK-a, iz donacija i sponzorstva pravnih i fizičkih lica, iz prihoda od kamata i zakupnina, od igara na sreću, iz prihoda stečenih aktivnostima utvrđenim statutom sportskog udruženja, iz drugih prihoda. Članom 54. Zakona o sportu (Finansiranje javnog interesa Unsko-sanskog kantona) propisuje se da se sredstva za zadovoljavanje potreba i interesa društva osiguravaju iz budžeta Kantona u visini najmanje 0,7 %, od ostvarenih poreznih prihoda budžeta Kantona u tekućoj godini. Općine mogu, u skladu sa svojom odlukom, izdvajati sredstva od ostvarenih poreznih prihoda budžeta općine za finansiranje sportskih programa putem sportskog saveza na svom području.

Kada govorimo o doprinosu budžeta naspram budžeta sportskih saveza i klubova, možemo uočiti da se iznos dotacija povećava iz godine u godinu, pa je u odnosu na 2014 godinu, ovaj iznos povećan za skoro 100%, što je veoma pohvalno sa aspekta razvoja sporta na području kantona.

Tabela 36: Iznos dotacija sportskim savezima iz budžeta na nivou USK

Naziv	Iznos dotacija iz budžeta					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Sportski savez USK	648.918,26	646.626,42	831.001,58	659.062,20	790.723,29	831.784,71
Sportski savez Općine Bosanska Krupa	72,071	102,795	83,932	98,006	119,314	151,023
JU "Sportski centar - Salih Omerčević" Cazin	125,586.37	151,500.00	135318	162,200.00	143,170.70	225,530.24
Sportski savez Općina Bos. Petrovac		24,332	26,760	50,830	41,665	52,530
Sportski savez općine Ključ	69950	75500	78700	71550.02	92000	90000
Ukupno	267607.37	354127	324710.1	382586.02	396149.7	519083.24

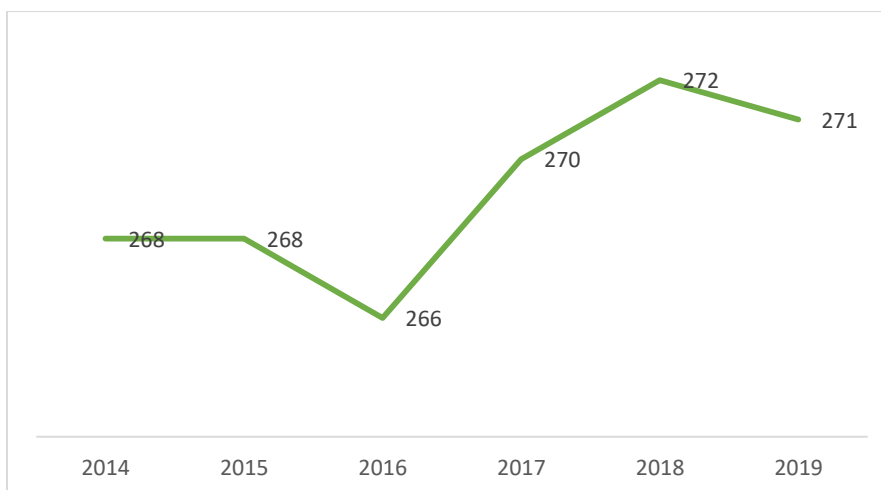
Izvor: Sportski savez USK i gradovi/općine, juni 2020

Sport ima važno mjesto u sistemu obrazovanja na području Unsko-sanskog kantona. U svim nivoima obrazovanja postoji tjelesni odgoj kao dio obaveznog obrazovnog programa. U osnovnoj školi od prvog (I) do devetog (IX) razreda i u srednjoj školi od prvog (I) do trećeg (III) odnosno četvrtog (IV) razreda tjelesni i zdravstveni odgoj zastupljen je sa dva sata sedmično tokom cijele nastavne godine. Svaka obrazovna ustanova ima obavezu u okviru neposrednog rada sa učenicima organizovanje sekcija i sportskih klubova. Na području Unsko-sanskog kantona organiziraju se godišnja natjecanja na školskom, općinskom i kantonalnom nivou za učenike osnovnih i srednjih škola. Većina programa u visokom obrazovanju u okviru općeobrazovne nastave imaju tjelesni odgoj zastupljen sa dva sata sedmično vježbi tokom akademske godine.

Na području USK je zastupljeno u prosjeku po općinama 34 sportske grane s preko 10.000 registrovanih sportaša, koji su u sistemu takmičenja, okupljeni u 271 takmičarskom ekipu.

Grafikon 16: Broj registrovanih sportskih klubova / takmičarskih ekipa 2014-2019

Izvor: Sportski savez USK i gradovi/općine, juni 2020

Podaci o zdravstvu

Sistem zdravstvene zaštite u domeni je USK, a na nivou Federacije BiH donose se strateške smjernice - usluge zdravstvene zaštite koje se pružaju na području USK obuhvaćaju primarnu, sekundarnu i tercijarnu zdravstvenu zaštitu. Sistem zdravstvene zaštite na području Unsko-sanskog kantona organiziran je kroz primarnu i sekundarnu, te dijelom i tercijarnu zdravstvenu zaštitu. Primarna i sekundarna zdravstvena zaštita odvija se putem područnih ambulanti, matičnih domova zdravlja i hitne pomoći. Opremljenost ambulanti i domova zdravlja varira od općine do općine. Sekundarna i djelomično tercijarna zdravstvena zaštita se pruža u dvije bolnice na području kanton, i to u Kantonalnoj bolnici „Dr. Irfan Ljubijankić“ u Bihaću te u Općoj bolnici u Sanskom Mostu. Bolnice pružaju sekundarnu i dio tercijarne zdravstvene zaštite putem sljedećih grupa djelatnosti: dijagnostika, bolničko liječenje, konsultativno-specijalistička zdravstvena zaštita i ostale usluge. Već dugi niz godina aktivno je i lječilište Gata, za čije su vode utvrđena ljekovita svojstva, i koriste se za rehabilitacijski tretman. Različiti nivoi specijalističkih pregleda mogu se obaviti i u privatnim poliklinikama u Bihaću, Bosanskoj Krupi, Cazinu i Velikoj Kladaši.

U tabeli dole su prezentovani podaci o broju ustanova primarne zdravstvene zaštite na području Kantona, gdje se može uočiti povećanje broja timova obiteljske medicine te jačanje mobilne opremljenosti primarne zdravstvene zaštite na području Kantona.

Tabela 37: Broju ustanova primarne zdravstvene zaštite na području Kantona

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Domovi zdravlja	8	8	8	8	8	8
Područne ambulante	56	56	56	56	54+2	52+2
Timovi obiteljske medicine	48.12	49.79	52.33	54.71	56.23	53.91
Vozila hitne pomoći	51	52	57	57	58	55
Javne ljekarne	6	6	7	7	7	7

Izvor: Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne politike USK, juni 2020

Kada pogledamo donju tabelu, možemo uočiti da je tokom 2019 godine, 1 ljekar na 757 građana, 6534 građana na 1 stomatologa a 385 građana je u prosjeku na jednu bolničku postelju.

Tabela 38: Broj zaposlenih ljekara, stomatologa i broj bolesničkih postelja u odnosu na broj stanovnika po općinama USK 2019 godina

Općina	Stanovništvo (procjena)	Broj ljekara	Broj stomatologa	Broj bolesničkih	Broj stanovnika		
					Na 1	Na 1	Na 1

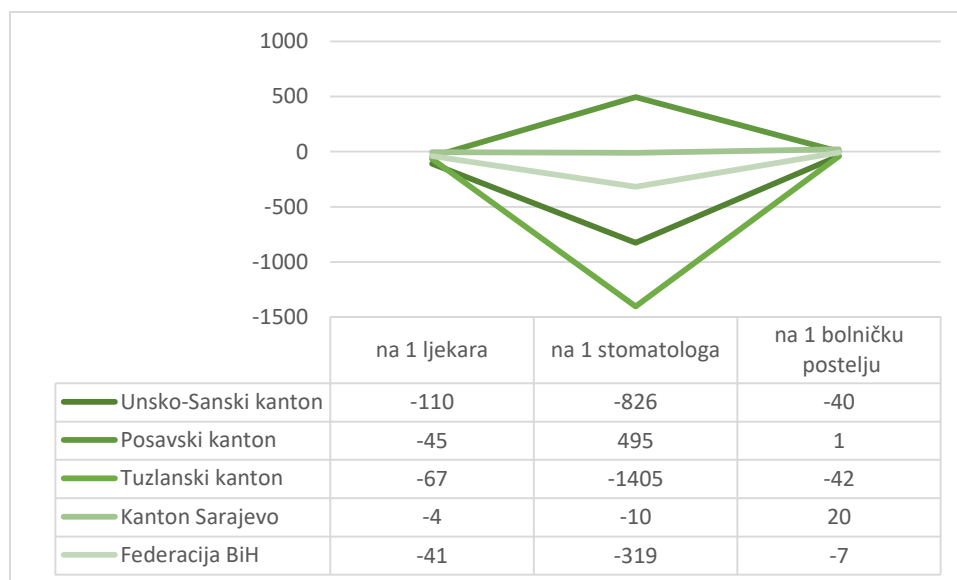

	sredinom godine)			postelja	ljekara	stomatologa	bolničku posteljinu
Bihać	56065	207	14	606	271	4005	93
Bosanska Krupa	24804	20	4	0	1240	6201	0
Bosanski Petrovac	6474	5	1	0	1295	6474	0
Bužim	19270	13	2	3	1482	9635	6423
Cazin	65500	39	8	0	1679	8188	0
Ključ	15810	9	1	0	1757	15810	0
Sanski Most	39852	35	4	87	1139	9963	458
Velika Kladuša	40099	26	7	0	1542	5728	0
UNSKO-SANSKI	267874	354	41	696	757	6534	385

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, Socio-ekonomski pokazatelji po kantonima i općinama, april 2020

U odnosu na 2015 godinu, broj stanovnika po ljekaru, stomatologu i bolničkim posteljama se smanjio za 110 građana po ljekaru, 826 po 1 stomatologu te 40 po 1 bolničkoj postelji, što nije posljedica jačanja zdravstvenog sistema (iako je i ovdje bilo određenih pozitivnih pomaka u nekim općinama/gradovima u smislu zapošljavanja medicinskog kadra) nego primarno migracija stanovništva (procjenjeno nešto manje od 20,000 stanovnika u periodu 2015-2019 godine - 19,126 građana).

Grafikon 17. Broj zaposlenih ljekara, stomatologa i broj bolesničkih postelja u odnosu na broj stanovnika po kantonima i FBiH u 2019 godini

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, Socio-ekonomski pokazatelji po kantonima i općinama, april 2020

Kada pogledamo pokazatelje u odnosu na druge kantone i FBiH na grafikonu dole, možemo uočiti da su trendovi u USK značajno viši nego na nivou FBiH te kantona Sarajevo – dok je broj stanovnika na bolničke postelje veoma sličan u odnosu na Tuzlanski kanton. Sa druge strane, pad broja stanovnika na broj ljekara i stomatologa je značajno manji u odnosu na sve druge kantone te FBiH, izuzev Posavskog kantona, koji se praktično i ne može u potpunosti posmatrati adekvatnim (zbog broja stanovnika i broja općina).

Kada posmatramo po općinama, podatke trebamo prvenstveno posmatrati primarno u odnosu na procjenjeni broj stanovnika po godinama (2015-2019) gdje možemo uočiti da je u svim općinama/gradovima (izuzev Bužima i Cazina) značajno smanjen procjenjeni broj stanovnika, a time i broj stanovnika na 1 ljekara/stomatologa te 1 bolničku postelju (u onim općinama/gradovima gdje se pružaju bolničke usluge). U nekim općinama/gradovima je vidljivo kadrovsko ojačavanje primarne i sekundarne zdravstvene usluge, kao što je slučaj sa Gradom Bihaćem, Bužimom, Cazinom, i Velikom Kladušom, s obzirom da smanjeni broj stanovnika nije u istom omjeru smanjio odnos na 1 ljekara/stomatologa.

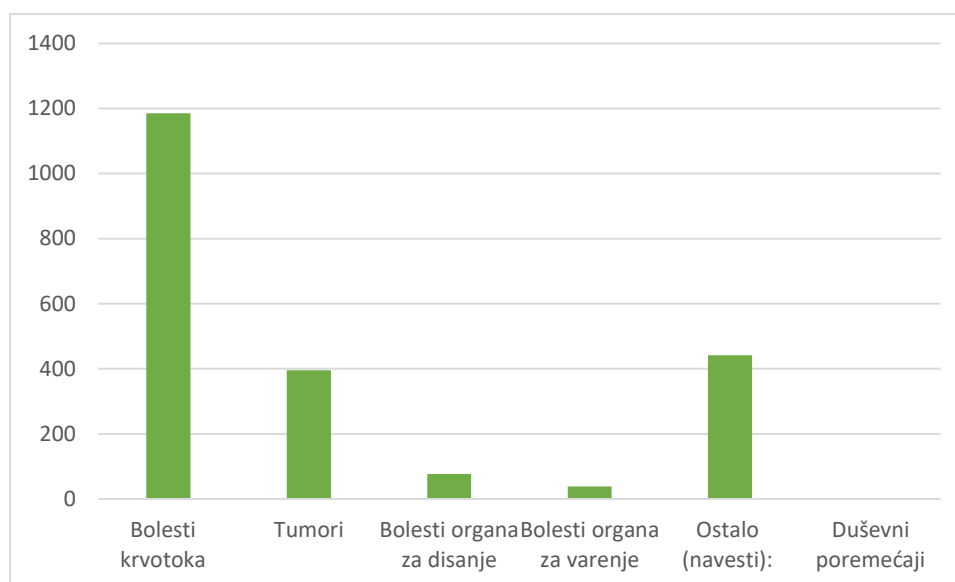
Tabela 39. Broj zaposlenih ljekara, stomatologa i broj bolesničkih postelja u odnosu na broj stanovnika po općinama u periodu od 2015-2019 godine

Općina / Grad	Procjenjeni broj stanovnika	Na 1 ljekara	Na 1 stomatologa	Na 1 bolničku posteljinu
Bihać	-5659	-54	-404	-17
Bosanska Krupa	-3168	-92	-3123	0
Bosanski Petrovac	-257	-51	-257	0
Bužim	1189	-25	594	1903
Cazin	2472	-72	-816	0
Ključ	-3060	-602	-3060	0
Sanski Most	-3418	-97	-4460	-39
Velika Kladuša	-7255	-431	-191	-3643

Izvor: Zavod za javno zdravstvo Federacije BiH, Zdravstveno statistički godišnjak 2015-2019

Kada govorimo o najopasnijim bolestima na području USK u prethodnih pet godina, možemo uočiti da je najveća smrtnost stanovništva zbog bolesti krvotoka (prosječno 1186 osoba godišnje) i tumori (396 osoba godišnje umre) te ostale bolesti (442 osoba godišnje).

Grafikon 18: Najopasnije bolesti na području USK 2014-2019

Izvor: Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne politike USK, juni 2020

Sumirajući pružanje usluga u javnom zdravstvu USK, možemo uočiti da je broj stanovnika od 757 na 1 ljekara čak četiri puta manji od evropskog prosjeka od 3,2 ljekara na hiljadu stanovnika. U prosjeku posmatranog perioda USK je raspolagao sa 399 bolničke postelje, odnosno 3,5 na 1000 stanovnika, (evropski standard je šest postelja na 1.000 stanovnika), a predstavlja oko 20% stanovnika po postelji u odnosu na druge posmatrane kantone i FBiH. Nadalje, prema podacima pribavljenim tokom analize za 2019 godinu, USK nedostaje i stomatologa, sa stopom od 6543 stanovnika na 1 doktora dentalne

medicines (0,7 na 10,000 stanovnika), što je značajno manje u odnosu naprimjer sa Kantom Sarajevo, gdje je 5 puta više doktora dentalne medicine na 10,000 stanovnika - ali i prosjeka na nivou entiteta i BiH gdje je prosjek oko 2,5 stomatologa na 10,000 stanovnika.

Opremljenost bolnica na području USK nije usklađena s standardima EU-a. Finansijske poteškoće uzrok su nedovoljne materijalno-tehničke opremljenosti većine domova zdravlja i područnih ambulanti porodične medicine, nedovoljnog broja educiranih zdravstvenih radnika i česte fluktuacije liječnika. Broj kreveta i opremljenost ustanova zdravstvene zaštite ne zadovoljava potrebe. Vodeći uzroci smrtnosti na području USK su bolesti krvožilnog sistema. Provođenje preventivnih programa za rano otkrivanje bolesti, kao i osviještenosti stanovništva o važnosti brige za zdravlje, su na niskom nivou.

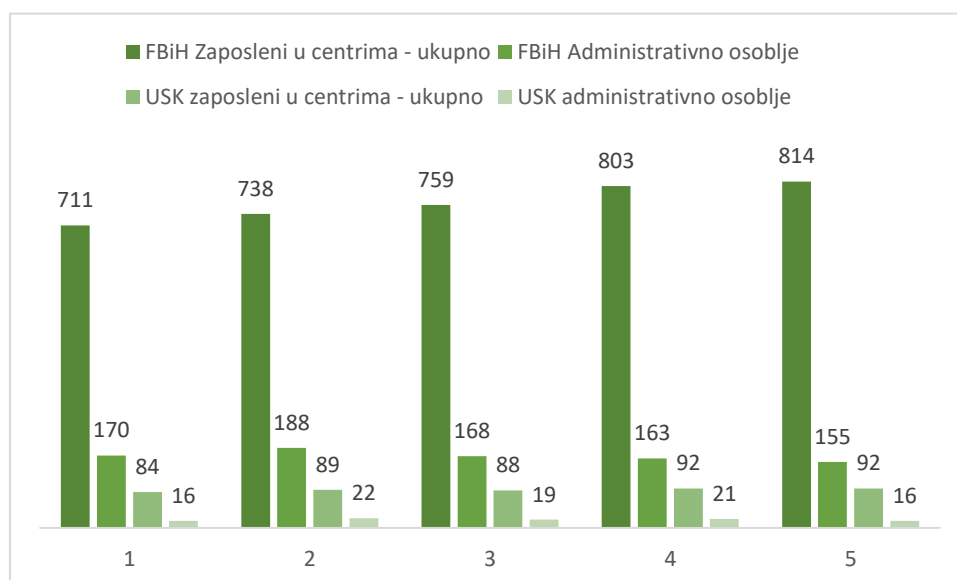
Pri utvrđivanju ličnog učešća osiguranika u korištenju zdravstvene zaštite uzimaju se u obzir socijalne prilike i obim raspoloživih sredstava. Socijalno ugrožena lica, lica nesposobna za rad i bez sredstava za život, obvezno su osigurana na zdravstvenu zaštitu u obimu utvrđenom za članove porodice osiguranika. Za lica koja primaju stalnu novčanu pomoć i koja su smještena u ustanove socijalne zaštite, obveznik uplate doprinosa za obvezno zdravstveno osiguranje je Zavod za socijalnu zaštitu.

Pored Ministarstva zdravstva, rada i socijalne politike Unsko-sanskog kantona, nadležnost u oblasti zdravstva na kantonalnom nivou ima i Zavod za javno zdravstvo Unsko-sanskog kantona. Zavod za javno zdravstvo Unsko-sanskog kantona je zdravstvena ustanova koja obavlja javno-zdravstvenu djelatnost sekundarnog nivoa, za područje Unsko-sanskog kantona, a u skladu sa odredbama člana 45. Zakona o zdravstvenoj zaštiti Federacije Bosne i Hercegovine. Svoju djelatnost Zavod ostvaruje kroz rad četiri specijalističke službe: higijena i zdravstvena ekologija sa sanitarnom kemijom, mikrobiologija, epidemiologija i socijalna medicina i organizacija zdravstva sa zdravstvenom statistikom i informatikom. Zavod za javno zdravstvo Unsko-sanskog kantona obavlja poslove u skladu sa članom 119. Zakona o zdravstvenoj zaštiti Federacije Bosne i Hercegovine.

Podaci o socijalnoj zaštiti

Socijalna skrb i zaštita provode se putem Centara za socijalni rad čiji su osnivači jedinice lokalnih samouprava USK koje financiraju njihov rad. Broj centara za socijalni rad se nije mijenjao u posljednjih pet godina, pa svaka jedinica lokalne samouprave ima po jedan centar za socijalni rad (ukupno 8 centara). Centri za socijalni rad obavljaju poslove iz područja socijalne skrbi i zaštite djece, smještaja punoljetnih osoba i djece u ustanove socijalne zaštite i udomiteljske porodice, te pružaju korisnicima usluge u obliku novčane i druge materijalne pomoći.

Grafikon 19. Broj zaposlenih u CSR - USK i FBiH

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Socijalna zaštita u FBiH, 2014-2018

U Centrima za socijalni rad USK je 92 osobe zaposleno, od čega je 16 administrativno osoblje a 76 je stručno osoblje u radu sa korisnicima (83% stručnog osoblja). Kada pogledamo ovaj podatak u odnosu na FBiH, možemo uočiti sličan omjer stručnog osoblja u odnosu na administrativno.

Međutim, kako je to vidljivo u tabelu dole, u posmatranom periodu je vidljivo povećanje broja korisnika, obrađenih slučajeva i intervencija socijalne zaštite u USK za 5151 intervenciju i 4364 korisnika. Odnosno, broj intervencija socijalne zaštite ima tendenciju rasta. Broj obrađenih slučajeva u centrima socijalne zaštite u 2014. godini je iznosio 30150, što je znatno manje nego u 2018. godini kad je obrađeno 34514 slučajeva. Vidljiv je veoma značajan rast intervencija i obrađenih slučajeva vezanih za muškarce (za 45% u odnosu na 2014.), te pad obrađenih slučajeva koji se odnose na žene (za oko 24%).

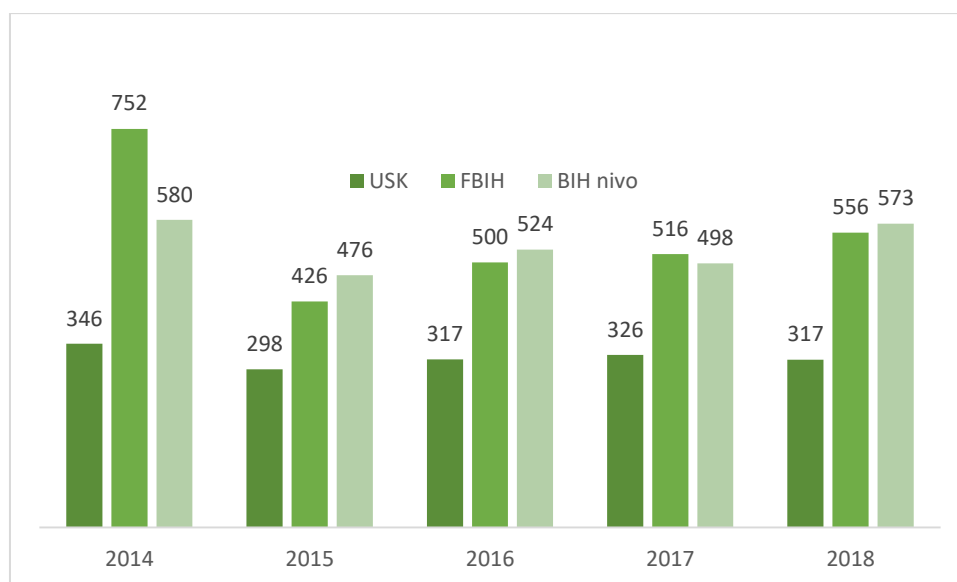
Tabela 40: Broj intervencija i obrađenih slučajeva FBiH i USK 2014-2018

Broj intervencija	2014	2015	2016	2017	2018
FBiH Ukupno	300743	283575	295304	272769	495614
FBiH Muškarci	143250	139273	135801	124731	324387
FBiH Žene	157493	144302	159503	148038	171227
USK intervencije	21524	21810	21855	21163	26314
Muški - intervencije	9405	10336	10051	10694	17081
Žene - intervencije	12119	11474	11804	10469	9233
Broj obrađenih slučajeva					
FBiH Ukupno	236084	219247	227324	217342	343148
FBiH Muškarci	111329	104629	110327	107597	227304
FBiH Žene	124755	114618	116997	109745	115844
Obrađeni slučajevi USK	30150	27477	23740	23673	34514
Obrađeni slučajevi Muškarci	11217	10660	10381	10812	23342
Obrađeni slučajevi Žene	18933	16817	13359	12861	11172

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Socijalna zaštita u FBiH, 2014-2018

Drugim riječima, od ukupnog broja intervencija u centrima za socijalni rad u FBiH se u petogodišnjem prosjeku 6,8% intervencija i 11% slučajeva odnosi na USK.

Grafikon 20. Broj intervencija po stručnom zaposlenom USK, FBiH i BIH nivo

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Odsjek za statistiku životnih uslova, Broj zaposlenih u CSR FBiH 2014-2018

Posmatrajući po broju intervencija po stručnom zaposleniku, u USK jedan stručni zaposlenik u prosjeku obradi 321 korisnika na godišnjem nivou (prosječni podatak za period 2014-2018), dok je ovaj broj znatno viši u FBiH i iznosi 550 korisnika, te 530 korisnika na nivou BiH. Kada govorimo o broju obrađenih slučajeva, iz podataka se može uočiti da prosječno 70 stručnih zaposlenih u USK u prosjeku za pet prethodnih godina obrade 2326 slučajeva na godišnjem nivou (1107 muškaraca i 1219 žena), tj. 119 slučajeva dnevno – odnosno 1 stručni zaposlenik u prosjeku dnevno obradi 1,6 korisnika i ima prosječno 2 intervencije. Ovaj podatak nam govori da struktura i organizacija poslova u Centrima za socijalni rad na nivou kantona nije adekvatno usklađena sa drugim nivoima vlasti, koje za oko 42% obrade više slučajeva/intervencija u toku jedne godine. No, ovaj podatak se može i treba posmatrati sa aspekta nedostatka stručnih kadrova. Najveći udio u ukupnom broju zaposlenih čine socijalni radnici, koji čine oko 30% ukupnog broja zaposlenih u centrima za socijalni rad. Najmanji broj u ukupnom broju zaposlenih u centrima za socijalni rad se odnosi na defektologe, pedagoge / psihologe.

Kada govorimo o registrovanim korisnicima socijalne zaštite, vidljivo je smanjenje broja korisnika u skoro svim kategorijama, kako je to prezentovano u tabeli.

Tabela 41. Broj korisnika socijalne zaštite po kategorijama i godinama

USK	2014	2015	2016	2017	2018
Korisnici subvencioniranja troškova	122	111	90	97	110
Ugroženi porodičnom situacijom	2655	2155	2230	1926	1881
Osobe sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju	4207	4174	4207	4159	4388
Osobe sa poremećajima u ponašanju ličnosti	13	11	10	13	16
Osobe društveno neprihvatljivog ponašanja	732	674	725	677	694
Psihički bolesne osobe	542	521	519	532	561
Osobe u stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba	20317	20459	20264	18246	17546
Osobe koje nemaju dovoljno prihoda za izdržavanje	4056	4251	4999	4051	3968
Bez specifične kategorije (ostali)	0	47	64	32	68
Ukupno	32644	32403	33108	29733	29232

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Odsjek za statistiku životnih uslova, maloljetni i punoljetni korisnici socijalne zaštite FBiH 2014-2018

Naime, vidljivo je da je smanjen broj onih koji su ugroženi porodičnom situacijom za 29% te osobe u stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba za 13%, dok su sve ostale kategorije u sličnom broju, sa zanemarivim promjenama. Generalno gledajući, broj korisnika svih oblika socijalne pomoći je u periodu od 2014. do 2018. godine smanjen za oko 11%, te je u 2018 godini iznosio 29232. Značajnije je smanjen broj punoljetnih korisnika, za 2757 osoba, u odnosu na maloljetne korisnike, njih 655. U odnosu na nivo FBiH, učešće broja korisnika socijalne zaštite iz USK u FBiH je u nivou od 9,8% tokom 2014 godine, do 8,5% tokom prethodne 2019 godine – što znači da je smanjenje broj korisnika u USK rezultiralo smanjenjem udjela u ukupnom broju na nivou FBiH.

No, s obzirom da ne postoji sistem praćenja kvalitete sistema socijalne skrbi, dok se pojedina socijalna prava financiraju iz budžeta kantonalnog Ministarstva zdravstva i socijalne politike i budžeta federalnog Ministarstva rada i socijalne politike, ali i općina/gradova, ne može se sa sigurnošću tvrditi da je smanjenje broja korisnika rezultat proaktivnih pozitivnih mjera, već prije usklađenost sa podacima o migracijama stanovništva USK.

U sistemu socijalne zaštite postoji manjak finansijskih sredstava u odnosu na potrebe, pa se pojedini oblici socijalne zaštite predviđeni kantonalnim i federalnim zakonskim propisima o socijalnoj zaštiti ne provode. U oblasti socijalne zaštite i zdravstva na području USK djeluje i oko 150 udruženja koja djeluju volonterski s ciljem poboljšanja položaja i uslova života socijalno ugroženih građana. Oblici pomoći koje pružaju ova udruženja su psihološka i materijalna pomoć, te informativno-edukativne aktivnosti o ostvarenju prava iz područja socijalne skrbi i zaštite. Možda i najistaknutija volonterska organizacija, koja pruža socijalnu pomoć na području USK je Crveni krst, koji od 2001. godine provodi Program kućne njege starih i iznemoglih osoba starijih od 65 godina. Crveni krst pruža i pomoć u nabavci ortopedskih pomagala i invalidskih kolica za najugroženije stanovnike USK, bavi se aktivnostima jačanja svijesti o važnosti zdravlja i provodi akcije dobrovoljnog darivanja krvi. Na

području USK postoji manjak domova za stare i iznemogle, te ustanova za duševne bolesnike, ovisnike i maloljetne prijestupnike, pa se smještaju u ustanove za tu svrhu izvan USK.

Podaci o civilnom društvu

Prema informacijama pribavljenim sa zbirnog registra organizacija civilnog društva⁴, registrovano je 1439 organizacija civilnog društva i nevladinih organizacija, te 8 fondacija i 10 međunarodnih organizacija. U ukupnom broju organizacija civilnog društva dominiraju organizacije (njih 500) u oblasti sporta i rekreacije, 254 u domeni kulture i nauke, 41 u oblastima istraživanja, 52 u oblastima zaštite okoliša, 134 u oblasti kulture/umjetnosti, 38 u humanitarnoj djelatnosti, i tako dalje. Budžetska izdvajanja za organizacije civilnog društva rastu iz godine u godinu, pa je u periodu od 2014-2019 povećano izdvajanje za oko 30% u odnosu na početni period.

Široko poznata činjenica, ne samo u USK, nego i cijeloj BiH, jeste da veliki broj organizacija civilnog društva još uvijek ne predstavlja u dovoljnoj mjeri relevantan korektivni čimbenik u društvenom razvoju, niti relevantan korektiv u artikulaciji budućih pravaca razvoja i djelovanja. Ne postoje nikakve analize doprinosa organizacija civilnog društva naspram društvene koristi (sprovedeni projekti, broj korisnika i slično), niti se projekti organizacija civilnog društva biraju prema unaprijed definisanim kriterijima, jasnim transparentnim procedurama odabira, te se ne vrši nikakva revizija učinkovitosti grantova civilnog društva. Sa druge strane, u USK postoji nekoliko veoma aktivnih i proaktivnih lokalnih nevladinih organizacija koje rade na pitanjima društvenog razvoja, kao što su NVO Žene sa Une⁵, i mnoge druge, koje svojom aktivnošću doprinose društvenom razvoju u cjelini.

Mladi

Unsko-Sanski kanton je tokom 2018 godine usvojio Strategiju prema mladima 2018-2022⁶, koja je definisala da je USK poželjno mjesto za mlade ljude jer svojim uređenjem i infrastrukturom zadovoljava potrebe mladih. Prema strategiji, potrebno je omogućiti mladima da nemaju poteškoće u ostvarivanju svojih prava poput prava na zdravstvenu i socijalnu zaštitu, kvalitetno obrazovanje i učešće u kulturnim, umjetničkim i sportskim sadržajima. Uloga Vijeća mladih iznimno je značajna, jer se kroz Vijeća mladih uspostavila veza između vlasti i mladih: mladi su dobili mehanizam da iskažu svoje potrebe, koje će biti realne jer će dolaziti s najnižih nivoa posredstvom legalnih i legitimnih predstavničkih tijela – Vijeća mladih – a vlasti mehanizme kako na njih odgovoriti. Vijeće mladih Unsko-sanskog kantona osnovano je od strane pet općinskih Vijeća mladih: Vijeće mladih Velika Kladaša, Vijeće mladih Cazin, Vijeće mladih Bosanska Krupa, Vijeće mladih Ključ i Vijeće mladih Sanski Most. Prema Strategijskim ciljevima i prioritetima, utvrđeni su brojni problemi sa kojima se susreću mladi, od kojih su najprioritetniji za rješavanje problemi u sljedećim oblastima:

- Obrazovanje mladih: neravnopravnost, nejednaka dostupnost i nedovoljno razvijena inkluzija u sistemu školovanja, problem prijevremenog napuštanja sistema školovanja mladih, nedovoljna podrška razvoju neformalnog obrazovanja i cjeloživotnog učenja, nedostatak sistemskog pristupa razvoju ključnih kompetencija mladih i odraslih koji rade sa mladima u sistemu formalnog i neformalnog obrazovanja.
- Zdravstvena zaštita mladih: negativan uticaj okoline na odrastanje, sociopsihološko i psihofizičko zdravlje mladih, nedovoljna uključenost roditelja i školskog sistema u probleme koji nastaju tokom psihofizičkog odrastanja mladih, raširenost problema bolesti zavisnosti i ugroženog reproduktivnog zdravlja kod mladih, nedostatak systemske podrške programima pružanja adekvatnih usluga u cilju prevencije u oblasti zdravlja i odrastanja.

⁴ <http://zbirniregistri.gov.ba/Home>, posjećeno 30.06.2020 godine

⁵ Primjer pozitivnog rada se može vidjeti u donošenju Protokola u slučaju napuštanja i nepohađanja nastave u Unsko-sanskom kantonu iz 2019 godine u saradnji sa organizacijom Save the Children Zapadni Balkan kao projekat koji značajno doprinosi razvoju obrazovanja i prava na obrazovanje za svu djecu u skladu sa Ciljevima održivog razvoja i Okvirom na BiH nivou.

⁶ Kako je i propisano Zakonom o mladima Federacije Bosne i Hercegovine, prije samog oblikovanja strateškog dokumenta, na području Unsko-sanskog kantona provedeno je istraživanje potreba i problema mladih, a analiza rezultata provedenog istraživanja služila je kao baza za sav dalji rad na Strategiji – tokom 2016. Godine.

- Socijalna briga o mladima: neadekvatna zakonska rješenja iz domena socijalne zaštite, rad institucija socijalne zaštite sa mladima, domovi za smještaj mladih ili stambene jedinice za samostalan život, posebni problemi sa ovisnostima mladih, žrtve nasilja među mladima.
- Sigurnost mladih: stopa kriminala kod mladih je prisutna, stopa nasilja među mladima i prema mladima je u porastu, rizično ponašanje mladih u saobraćaju je sve izraženije, osjeća se nedostatak sistemskog pristupa u radu sa mladima i standardizacije u pogledu sigurnosti mladih.
- Rad, zapošljavanje i poduzetništvo mladih: nedostatak mogućnosti da mladi steknu prvo radno iskustvo, neinformiranost mladih o mogućnostima samozapošljavanja, neadekvatan izbor školovanja ili zanimanja, usljed neinformiranosti mladih, nedostatak sistemske podrške programima zapošljavanja i samozapošljavanja mladih.
- Učešće mladih u donošenju odluka: isključenost mladih iz procesa donošenja odluka, nedostatak jednostavnijeg i otvorenijeg sistema pristupa prilikom predlaganja rješenja za određeni problem mladih, neupućenost mladih u procese odlučivanja i neinformiranost o organima koji donose odluke za mlade, nezainteresiranost mladih za uključivanje u procese donošenja odluka.
- Aktivizam i informiranje mladih : neprepoznavanje volonterizma, volonterski rad se ne vrednuje na adekvatan način, nepostojanje adekvatnih prostora za mlade, nedostatak sistemske podrške civilnom sektoru mladih i za mlade, slaba povezanost i umreženost civilnog sektora mladih i za mlade, međusobno i sa javnim sektorom, nedostupnost informacija iz svih oblasti.
- Mobilnost i interkulturalizam mladih: neujednačene i nepristupačne cijene prijevoza za mlade, nedostatak pristupačnih mogućnosti za mlade da putuju van svog grada, nedovoljna povezanost i interakcija među mladim pripadnicima različitih nacionalnih zajednica, nedostatak prostora za mlade sa mogućnošću korišćenja smeštajnog kapaciteta.

Sektor za kulturu, sport, informiranje i mlade Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta bavi se pitanjima mladih. Sektor za mlade obavlja poslove koji se odnose na ukupne institucionalne mehanizme brige vlasti prema mladima, saradnju i koordinaciju zadataka sa omladinskim sektorom i omladinskim udruženjima na istraživanju o potrebama i problemima mladih, kao i na definiranju i predlaganju strategije prema mladima, uspostavljanju i održavanju sveobuhvatne baze podataka o mladima u saradnji sa drugim institucijama u Unsko-sanskom kantonu i Bosni i Hercegovini, aktivnosti u vezi informiranja mladih i jačanja uključivanja mladih u procese odlučivanja, definiranje, utvrđivanje i provođenje programa djelovanja za mlade u oblastima iz nadležnosti ministarstva, planiranje posebnih sredstava pri usvajanju budžeta za izvršavanje zadataka koji proizlaze iz Zakona o mladima Federacije Bosne i Hercegovine; praćenje realizacije postojećih programa u oblasti mladih na kantonalnom nivou, koordiniranje saradnje koja se odnosi na mlade, izradu analiza, izvještaja, informacija, elaborata, studija, programa, planova, procjena i drugih stručnih, informativnih, planskih, dokumentacionih i analitičkih materijala u oblasti mladih, stručnu obradu sistemskih rješenja od značaja za mlade i vrši i druge poslove u cilju zaštite interesa mladih.

U budžetu kantona planiraju se sredstva za mlade - namjenska i koriste se za finansiranje i sufinansiranje programa i projekata asocijacija i udruženja mladih koja su registrirana za obavljanje navedene djelatnosti i koji svoju aktivnost obavljaju na području Unsko-sanskog kantona. Sredstva se mogu koristiti i za nabavku opreme, instrumenata, dijelova opreme i materijalno-tehničkih sredstava neophodnih za ostvarivanje programskih zadataka, za sanaciju i adaptaciju prostorija, a sve u cilju stvaranja preduvjeta za rad asocijacija i udruženja mladih. Sredstva se dodjeljuju na osnovu kriterija usvojenih od strane Vlade Unsko-sanskog kantona. Prednost pri dodjeli sredstava imaju asocijacije i udruženja mladih koja u svojim upravljačkim strukturama imaju 2/3 mladih u skladu sa članom 4. Zakona o mladima.

[Podaci o kapacitetima uprave](#)

Prema informacijama pribavljenim od Ministarstva pravosuđa i uprave USK, broj uposlenih od 2014. do 2019. se nije povećavao, štaviše, ostao je na istom nivou u prethodnih 5 godina (2313 uposlenih) u 14 kantonalnim ministarstvima i organima uprave USK. Iznosi finansijskih ulaganja u obuku osoblja na godišnjem nivou za prethodnih 5 godina iznose oko 40,000 KM, a u tehničko opremanje (informatizacija i sl.) se uloži u prosjeku oko 230,000 KM na godišnjem nivou. Kada govorimo o efikasnosti i zadovoljstvu građana javnim uslugama, broj upravnih predmeta se na godišnjem nivou (period 2014-2019) kreće oko 34,000 upravnih predmeta, sa stepenom rješavanja od 99% (preneseni oko 1%). Zadovoljstvo građana javnim uslugama se ne mjeri na nivou USK.

Kada govorimo o upravljanju razvojem u USK, ključni nedostatak u dosadašnjem periodu implementacije Strategije (2014-2020) je nepostojanje odgovarajuće organizacione strukture unutar Vlade USK za upravljanje razvojem uključujući, jasne odgovornosti, institucionalne podrške i sistemski uspostavljenog mehanizma upravljanja razvojem i koordinacije. Formiranje KOR-a je izvršeno u 2019. godini. KOR, je bez sumnje, ključno ad hoc tijelo koje može, uz podršku najviših izvršnih funkcija na nivou USK, u prelaznom periodu do pune uspostave institucionalne strukture, koordinirati i voditi aktivnosti upravljanja razvojem. Izostanak mehanizma upravljanja razvojem i koordinacije je rezultirao poteškoćama u provedbi razvojnih aktivnosti koje su u nadležnosti prvenstveno ministarstava i drugih javnih institucija Kantona. Prema relevantnim informacijama, Razvojna agencija USK je u početnom periodu provedbe Strategije pokušavala koordinirati ovim aktivnostima ali usljed nedostatka nadležnosti i ovlaštenja ovo je vremenom prestalo biti slučaj.

U cilju realizacije razvojnih prioriteta, potrebno je implementirati odredbe Zakona o planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji Bosne i Hercegovine i relevantnih uredbi na nivou Unsko-sanskog kantona. Ovo se posebno ogleda da se kroz izmjene određenih akata npr. Pravilnika o unutrašnjoj organizaciji tijela uprave na razini kantona formira jedinica za upravljanje razvojem (JURA), izmjena Poslovnika o radu Vlade USK te da se unutar svih ministarstava i drugih institucija definiraju odgovornosti za provedbu strategije i izrade trogodišnjih planova rada. Drugim riječima, neophodno je uspostaviti funkcionalnu organizacionu jedinicu unutar Vlade USK (ili uključujući i određena prelazna rješenja i KOR) koja će biti zadužena za koordinaciju i upravljanje razvojem, tj. provedbe mjere u smislu kontrole provedbe i izvještavanja, te prilikom pripreme akcijskog plana osigurati jasno razdvajanje uloga i odgovornosti svih učesnika u procesu (koordinacija i osiguranje podataka za praćenje provedbe, provođenje, osigurane finansijskih sredstava, sudjelovanje u provedbi i dr.). Strukturu KOR-a treba prilagoditi, da isti čine predstavnici ključnih ministarstava, JLS, te eventualno predstavnici poslovnog i nevladinog sektora. Postojeći KOR treba biti strukturno ojačan sa jasno dodijeljenim nadležnostima. Ova ili potpuno funkcionalna jedinica treba da nađe adekvatne modele sa institucijama zaduženim za razvoj USK Kantona, uključujući Razvojnu agenciju Unsko-sanskog kantona (RAUSK) npr. razradi i pripremi projekata razvoja.

Podaci o sigurnosti građana

Unsko-sanski kanton djeluje u skladu sa Zakonom o unutrašnjim poslovima Unsko-sanskog kantona kojim su utvrđeni unutrašnji poslovi iz nadležnosti Unsko-sanskog kantona, a koje vrši Ministarstvo unutrašnjih poslova Unsko-sanskog kantona. U sastavu Ministarstva unutrašnjih poslova Unsko-sanskog kantona nalazi se kantonalna Uprava policije koja obavlja operativne policijske poslove iz nadležnosti ministarstva. Uprava policije, Ministarstvo unutrašnjih poslova Unsko-sanskog kantona provodi raznovrsne aktivnosti na problematici maloljetničkog prestupništva koje se većinom zasnivaju na prevenciji kroz pozoričko patrolnu djelatnost, aktivnosti policajaca zaduženih za rad u zajednici (RPZ policajci), rad vođa sektora, kvalitetnije planiranje i preventivno prisustvo policije na mjestima i žarištima maloljetnog kriminala, prisustvo policije u blizini škola i na frekventnim raskrsnicama, održavanje predavanja samostalno ili sa predstavnicima drugih institucija, učenicima osnovnih i srednjih škola, pažljiv i profesionalan rad sa maloljetnim osobama, učešće u medijima radi informiranja, rad konsultativnih grupa na nivou općina, saradnju sa raznim organizacijama, uključujući i međunarodne organizacije i slično.

Na sigurnosno stanje USK kantona se negativno odražava loše i teško ekonomsko - socijalno stanje u BiH društvu. Budžetski rezovi, slabljenje standarda stanovništva, stalna poskupljenja najosnovnijih

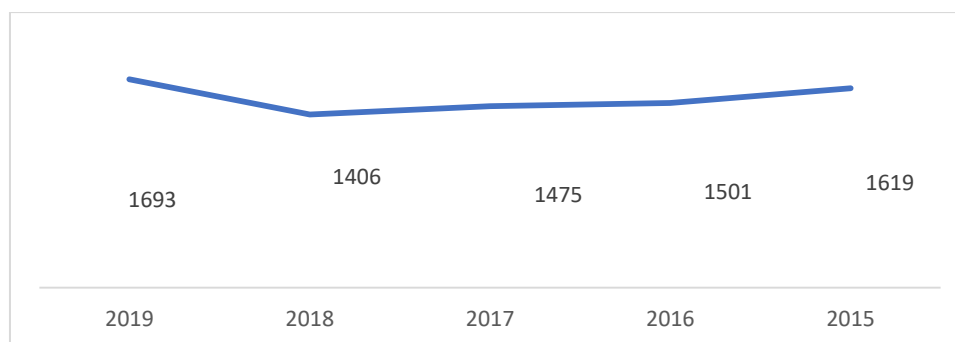

potrepština za život, neriješen status mnogih firmi koje ne rade, nedovoljne privredne aktivnosti i enormna nezaposlenost, su direktna posljedica tog stanja, te je moguće očekivati otvorenije izražavanje nezadovoljstva određenih struktura društva, koje najavljuju i održavaju proteste i štrajkove, a što pred policiju postavlja dodatne obaveze. No, kada govorimo o aktivnostima vezanim za nadležnosti Ministarstva unutarnjih poslova USK, aktivnosti Uprave policije u posmatranom periodu su primarno (u strateškom smislu) usmjerene na provođenje donešenih strategija i sačinjenih akcionih i operativnih planova, kako na državnom tako i lokalnom nivou, od kojih posebno treba istaći oblast borbe organizovanog kriminala i korupcije, terorizma, kontrole malog oružja i lakog naoružanja, poboljšanja stanja sigurnosti saobraćaja i izazova upravljanja migrantskom krizom na području USK.⁷

Stanje i struktura kriminaliteta i krivičnih djela

Prema pribavljenim podacima od 2015 do 2019 godine, evidentirano je ukupno 7694 krivična djela koja su se dogodila na području USK-a, a posmatrajući petogodišnji period, u periodu od 2014-2018 godine je broj krivičnih djela smanjen za 213 – no, ovaj broj je naglo povećan u prethodne dvije godine, pa je samo sa 2018 na 2019 godinu, ovaj broj se povećao za 287 krivičnih djela. Od ukupnog broja svih prijavljenih krivičnih djela, oko 98% krivičnih djela je iz Kaznenog zakona FBiH i 2% krivičnih djela iz Kaznenog zakona BiH.

Grafikon 21: Prikaz registrovanih krivičnih djela USK 2015-2019

Izvor podataka: Godišnji izvještaji Uprave policije USK za period 2015 – 2019

Gledajući po općinama u USK, najveći broj krivičnih djela je u Gradu Bihaću te općinama Velika Kladuša i Cazin. Samo ove tri jedinice lokalne samouprave imaju više od 75% ukupnog procenta počinjenih krivičnih djela i to: Grad Bihać sa 31,5%, Cazin 21% i Velika Kladuša sa 21,6% ukupnog broja krivičnih djela – kako je to prezentovano u tabeli dole. Kada posmatramo ključni period (2018-2020), možemo uočiti da je samo u prethodnoj godini evidentirano ukupno 1693 krivična djela koja su se dogodila na području USK-a, što je za 287 ili 20,4 % više u odnosu na 2018. godinu (1406 krivičnih djela). Od ukupnog broja prijavljenih krivičnih djela, 1680 krivičnih djela je iz KZ BiH i 13 krivičnih djela iz KZ BiH.

Tabela 42: Prikaz registrovanih krivičnih djela 2015-2019 op općinama u USK

GRAD/OPĆINA	2019	2018	2017	2016	2015
Bihać	531	458	451	447	541
B.Petrovac	36	33	32	49	42
Cazin	355	287	282	267	222
S. Most	168	142	207	227	280
Ključ	65	81	72	83	88
V.Kladuša	366	254	250	223	235
B.Krupa	114	102	115	126	116

⁷ Strategija za borbu protiv korupcije 2015.-2019. godina i Akcioni plan Uprave policije na provođenju iste, Strategija za prevenciju i borbu protiv terorizma u BiH za period 2015.-2020. godina i Akcioni plan Uprave policije MUP-a USK-a na provođenju iste, Strategija i Akcioni plan kontrole malog oružja i lakog naoružanja u BiH za period 2016.-2020.godina, Okvirni plan provođenja mjera i aktivnosti na poboljšanju sigurnosti saobraćaja na putevima USK-a za vremenski period 2016.-2020.godina i Okvirni plan mjera i aktivnosti Uprave policije u vezi migrantske krize na USK.

Bužim	58	49	66	79	95
UKUPNO	1693	1406	1475	1501	1619

Izvor podataka: Godišnji izvještaji Uprave policije USK za period 2015 – 2019

Kada pogledamo podatke o broju krivičnih djela na 1000 stanovnika na tabeli dole, možemo uočiti da ovaj trend, slično kao i kod gornjih podataka, imao značajno uvećanje u prethodne dvije godine, iako je u periodu od 2015-2018 imao kontinuiran broj. Međutim, potrebno je naglasiti da Uprava policije ne posmatra smanjenje broja stanovništva, nego se ovaj omjer računa prema popisu stanovništva iz 2013. godine.

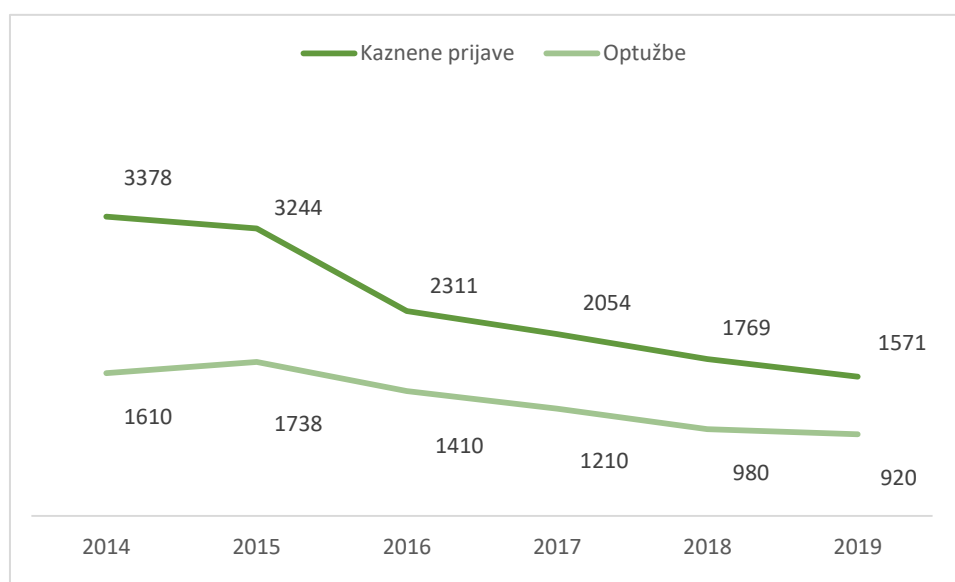
Tabela 43: Broj krivičnih djela na 1000 stanovnika

	2019	2018	2017	2016	2015
Bihać	9,4	8,1	8,0	7,9	8,8
B.Petrovac	4,9	4,5	4,3	6,7	5,5
Cazin	5,4	4,3	4,3	4,0	3,4
S. Most	4,1	3,4	4,9	5,5	6,3
Ključ	3,9	4,8	4,3	5,0	4,5
V.Kladuša	9,1	6,3	6,1	5,5	5,0
B.Krupa	4,5	4,0	4,5	4,9	4,1
Bužim	3,0	2,5	3,4	4,1	5,3
UKUPNO	6,2	5,1	5,4	5,5	5,6

Izvor podataka: Godišnji izvještaji Uprave policije USK za period 2015 – 2019

Očekivano, najviši omjer je u Gradu Bihaću sa 9,4 krivična djela na 1000 stanovnika, a slijede općine Velika Kladuša – dok su sve ostale jedinice lokalne samouprave u sličnom nivou. Sa druge strane, broj krivičnih prijava u USK prema pribavljenim podacima Federalnog zavoda za programiranje razvoja je u opadanju, odnosno za 54% je smanjen broj kaznenih prijava u periodu od 2014 do 2019 godine.

Grafikon 22. Pregled kaznenih prijava i optužbi USK 2014-2019

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, Socio-ekonomski pokazatelji USK, mart 2020

Na gornjem grafikonu se može uočiti da broj kaznenih prijava sa 3378 u 2014 godini, ima trend kontinuiranog smanjenja, do konačnih 1571 prijava u prethodnoj godini. Nadalje, smanjen je i broj optužbi u cjelini, sa 1610 na 920 optužbi u 2019 godini. Prosjek optuženih lica u posmatranom periodu se kreće od 42,63% do maksimalnih 60,97%. U strukturi optuženih i kazneno prijavljenih, vidljiv je povećan broj maloljetnih počinitelja (kaznene prijave i optužbe) - ukupno gledajući sa 45 na 201.

U posmatranom periodu, broj počinioca je veći za 14,3 %. Samo tokom 2019 godine, 761 krivično djelo (ili 44,9 %) su izvršeni po nepoznatom izvršiocu a naknadno je rasvijetljeno 421 krivično djelo (ili 55,3 %), a riješeno je i 5 krivičnih djela počinjenih u ranijim godinama. Procenat cjelokupne razriješenosti KD (poznata i naknadno rasvijetljena KD) iznosi 80% i manji je u odnosu na 2018. godinu za 7 %. Tako, ukupna rasvijetljenost za 2019. godinu daje ukupnu stopu otkrivenosti⁸ od 79,7 %, što u odnosu na 2018 godinu npr. predstavlja smanjenje za 7,3 %. Na osnovu prethodno navedenog i posmatranog perioda 2015-2019, stanje u oblasti kriminaliteta na USK može se ocijeniti zadovoljavajućim i srazmjerno drugim područjima (ne računajući izazove vezane za upravljanje migrantskom krizom).

U strukturi krivičnih djela, dominiraju krivična protiv života i tijela (čak 86 u 2019 godini), protiv zdravlja ljudi (posjedovanje i omogućavanje uživanja opojnih droga te neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet), djela protiv braka porodice i mladeži (među kojima je najviše krivična djela nasilje u porodici, izvanbračna zajednica sa mlađim maloljetnikom, zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika i izbjegavanje izdržavanja kazne), krivična djela protiv imovine (od kojih je najviše teških krađa, krađa, oštećenje tuđe stvari, prevara i razbojništva, te djela protiv slobode i prava građanina (više za 3 ili 5,8 % u odnosu na 2018.godinu), djela protiv opće sigurnosti ljudi i imovine i protiv spolne slobode i morala.

Posmatrajući po počiniteljima krivičnih djela, samo u 2019. godine na području USK-a maloljetnici su počinili 58 krivičnih djela, što je više za 19 ili 48,7 % u odnosu na 2018.godine. Za navedena krivična djela nadležnom tužilaštvu prijavljeno je 78 maloljetnika, od čega 29 mlađih maloljetnika, 37 starijih maloljetnika, 4 mlađa maloljetna povratnika i 1 strajni maloljetni povratnik. U strukturi djela, dominiraju teška krađa, krađa, razbojništvo, oduzimanje tuđe pokretne, nanošenje tjelesnih povreda, dok su ostala krivična djela u pojedinačnim primjerima. Broj krivičnih djela koja su počinili maloljetnici u periodu 2015-2019 čini prosječno čine 4,8 % u odnosu na ukupan broj počinitelja.

Stanje javnog reda i mira

U 2019. godini ukupno je evidentirano 1910 slučajeva narušavanja javnog reda i mira, što je više za 59 ili 3,2 % u odnosu na 2018.godinu.

Tabela 44: Prikaz narušavanja javnog reda i mira 2015 - 2019

	Narušavanje javnog reda i mira	Ukupno prekršaja	OD TOGA			PRIJAVLJENO LICA
			PO ZAKONU O JRIM	PO OPĆINSKIM ODLUKAMA	OSTALI PREKRŠAJI	
2019	1910	3653	2790	400	463	3195
2018	1851	3151	2734	265	152	2736
2017	2103	3651	3167	289	195	3049
2016	2102	3674	3303	159	212	2931
2015	1833	2928	2534	291	103	2584

Izvor podataka: Godišnji izvještaji Uprave policije USK za period 2015 – 2019

Kako je to vidljivo u tabeli, oblast javnog reda i mira karakteriše 1910 slučajeva narušavanja javnog reda i mira u 2019 godini, gdje su počinjena 3653 prekršaja od strane 3195 počinioca. U posmatranom periodu 2015 – 2019, veoma slično kao i kod krivičnih djela, opadanje broja slučajeva (prekršaja) u periodu 2016-2018 je narušen i okrenut u negativnom smjeru u prethodne dvije godine.

Od ukupno evidentiranih 3653 prekršaja tokom 2019 godine, 2790 prekršaja se odnose na prekršaje iz Zakona o javnom redu i miru, 400 na prekršaje po općinskim odlukama i 463 na prekršaje iz ostalih

⁸ Ukupna rasvijetljenost se dobije zbirom broja izvršenih KD po poznatom počiniocu i broja naknadno rasvijetljenih KD po nepoznatom počiniocu, dijeljeno sa zbirom ukupno izvršenih krivičnih djela i otkrivenih KD iz ranijeg perioda: $(871+348) : (1406+7) = 86 \%$.

propisa (osim saobraćaja). Dominantni prekršaji u prethodne dvije godine po broju su vika, galama, drsko ponašanje 812 (ili 29,1 %) i tuča-fizički napad 715 (ili 25,6 %).

Kada posmatramo po vremenu i mjestu nastanka prekršaja, najveći broj narušavanja javnog reda i mira izvršen je na ulicama i trgovima, zatim seoskim sredinama, ugostiteljskim objektima, poduzećima i javnim ustanovama, parkiralištima, parkovima i zelenim površinama, autobusnim i željezničkim stanicama a manje na pijacama i tržnicama, javnim skupovima i sportskim manifestacijama i ostalim mjestima. Sa druge strane, struktura počinitelaca kojima je uručen zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka ohrabruje u segmentu maloljetnih počinitelja, čiji broj se konstantno umanjuje u prethodnom periodu, posebno povratnika u počinjenju prekršaja. Za prekršaje iz Zakona o JRiM-a po Zakonu o prekršajima izdato je npr. 1578 prekršajnih naloga protiv 1578 počinioca tokom 2019 godine, a za prekršaje po općinskim odlukama i ostalim propisima izdato je 418 prekršajnih naloga protiv 418 počinioca. U odnosu na 2018. godinu broj izdatih prekršajnih naloga je povećan za 144 ili 7,8 %.

Posmatrajući po jedinicama lokalnih samouprava, do smanjenja broja narušavanja javnog reda i mira došlo je na području grada Cazina te općina Bosanski Petrovac, Ključ, Bosanska Krupa i Bužim, a do povećanja je došlo na području grada Bihaća te općina Sanski Most i Velika Kladuša.

Tabela 45: Prikaz ukupnog broja prekršaja po JLS 2015-2019

GRAD/OPĆINA	Ukupan broj prekršaja				
	2019	2018	2017	2016	2015
Bihać	996	829	1041	1036	797
B.Petrovac	73	93	87	93	69
Cazin	911	966	829	920	720
S. Most	610	295	248	247	212
Ključ	218	150	190	228	158
V.Kladuša	497	471	431	740	642
B. Krupa	174	213	197	225	209
Bužim	174	134	141	185	121
UKUPNO	3653	3151	3164	3674	2.928

Izvor: Godišnji izvještaji Uprave policije USK za period 2015 – 2019

U odnosu na prosjek kantona broj prekršaja na 1000 stanovnika prema popisu iz 2013. godine najveći je na području Grada Bihaća, Općine S. Most i grada Cazina.

Tabela 46: Prikaz broja prekršaja na 1000 stanovnika po JLS 2015-2019

	2019	2018	2017	2016	2015
Bihać	17,7	14,7	18,5	18,4	13,0
B.Petrovac	10	12,7	11,8	12,7	9,1
Cazin	13,8	14,6	12,5	13,9	11,5
S. Most	14,7	7,1	5,9	6,0	4,8
Ključ	13	9	11,3	13,6	8,0
V.Kladuša	12,3	11,7	10,7	18,3	13,8
B. Krupa	6,8	8,3	7,7	8,8	7,4
Bužim	9	6,9	7,3	9,6	6,8
UKUPNO	13,4	11,5	11,5	13,4	10,2

Izvor: Godišnji izvještaji Uprave policije USK za period 2015 – 2019

Stanje sigurnosti saobraćaja

Na putevima i u naseljenim mjestima Unsko-sanskog kantona u izvještajnom periodu dogodile su se 2320 s/n (u odnosu na uporedni period 2018.godine manje za 119 ili 4,9 %), od čega 19 s/n sa poginulim (više za 12 ili 100 %), 144 s/n sa TTP licima (više za 25 ili 21 %), 478 s/n sa LTP licima (manje za 34 ili 6,6 %) i 1679 s/n sa materijalnom štetom (manje za 122 ili 6,8 %). U ovim nezgodama 22 lica su smrtno stradaloa (više za 15 ili 100 %), 184 lica su zadobila TTP (više za 54 ili 41,5 %) i 772 lica LTP (isti broj kao u u 2018. godini). Ukupan broj stradalih lica povećan je za 69 lica ili 7,6 %. Do

povećanja broja saobraćajnih nezgoda došlo je samo na području općine Sanski Most, dok je do smanjenja došlo na području gradova Bihać i Cazin, te općina B. Petrovac, Ključ, V. Kladaša, B. Krupa i Bužim.

Tabela 47: Usporedni prikaz saobraćajnih nesreća i stradalih lica USK 2015-2019

	UKUPNO S/N	OD TOGA			UKUPNO STRADALO LICA	OD TOGA		
		S/N SA POGINULIM	S/N SA TTP	S/N SA LTP		POGINULO	TTP	LTP
2019	2320	19	144	478	978	22	184	772
2018	2439	7	119	512	909	7	130	772
2017	3021	12	100	461	832	12	114	706
2016	3188	24	124	469	943	24	145	774
2015	3027	18	103	488	888	22	120	746

Izvor: Godišnji izvještaji Uprave policije USK za period 2015 – 2019

Kada posmatramo petogodišnji period, možemo uočiti generalno smanjenje saobraćajnih nesreća za 24% u odnosu na 2015 godinu, ali se može uočiti da je povećan broj ukupno stradalih lica za 10%, posebno sa teškim tjelesnim povredama. Broj poginulih u saobraćajnim nezgodama kao i sa tjelesnim povredama je u sličnom omjeru sa regijama u okruženju i naspram nivoa u FBiH. U strukturi stradalih lica najbrojnije i najugroženije kategorije u saobraćaju su vozači (60%, zatim putnici-suvozači (30%) i pješaci (10%).

Po načinu nastanka, do najvećeg broja saobraćajnih nesreća dolazi međusobnim sudarima vozila u pokretu (oko 50%), slijetanje vozila sa puta (oko 15%) nalet vozila na drugo zaustavljeno ili parkirano vozilo (oko 10%), zatim nalet vozila na neki objekat na putu (10%), dok su ostale saobraćajne nesreće ispod 5% na prosječnom godišnjem nivou. Kao uzroci nastanka saobraćajne nezgode više od 95% slučajeva je greška vozača a oko 3% je uzrok psihofizičko stanje vozača (alkohol, umor ili bolest), a svi ostali uzroci oko 2%. U posmatranom periodu, najčešći uzrok saobraćajne nezgode je neprilagođena brzina, zatim nepropisno skretanje, okretanje, vožnja unazad te nepropisno preticanje, obilaženje i mimoilaženje, nepoštivanje prednosti prolaza i nedovoljan razmak u vožnji.

Upravljanje migrantskom krizom

Kako u 2018. godini tako i od početka 2019.godine na području USK-a u kontinuitetu traje pojava enormnog priliva i prisustva većeg broja stranaca - migranata iz Sirije, Libije, Avganistana, Pakistana, Alžira, Maroka, Tunisa, Palestine, Iraka, Irana i drugih blisko-istočnih i afričkih zemalja, a koja su ilegalno ušla u Bosnu i Hercegovinu iz R Crne Gore i R Srbije i koja pokušavaju da otputuju u zemlje zapadne Evrope, koristeći se sa BiH kao tranzitnom destinacijom. Prema informacijama pribavljenim od strane nadležnog organa, Uprava policije MUP USK-a su u period januar-decembar 2019. godine legitimisali 48320 migranata i to na području Grada Bihaća-1099 migranata, općine B.Petrovac-333 migranta, Grada Cazina-292 migranta, općine Sanski Most-73 migranta, općine Ključ-4788 migranta, općine Velika Kladaša-901 migranta, općine Bosanska Krupa-38431 migranta i općine Bužim-2403 migranta. Postupajući u skladu sa Naredbom komesara Uprave policije MUP USK broj:05-04-33/18/MV od dana 23.10.2018.godine, policijski službenici USK na svim rubnim dijelovima USK onemogućavaju dalji priliv i dolazak migranata na USK i iste vraćaju na polazna odredišta, te je u periodu od 01.01. do 31.12.2019.godine na polazna odredišta vraćen 42437 migrant (PS Bihać-73, PS B.Petrovac-282, PS S.Most-19, PS Ključ-3678, PS V.Kladaša-214, PS B.Krupa-36160 i Bužim-2011). U periodu od 01.01. do 31.12.2019.godine na područje USK-a policijski službenici su legitimisali 28390 migranata koji su pristigli talgo vozom na željezničku stanicu u Bosanskoj Otoci, općina Bosanska Krupa (januar-455 migranata, februar-642 migranta, mart-1744 migranta, april-2482 migranta, maj-2561 migrant, juni-2153 migranta, juli-3855 migranata, august-3722 migranta, septembar-3675 migranata, oktobar -4081 migrant, novembar-1951 migrant i decembar 1069 migranata). Također, od mjeseca aprila je evidentna pojava legitimisanja određenog broja maloljetnih lica i ostalih punoljetni lica (porodice, ozlijeđeni, bolesni) na ulazu u USK-a, koji se nakon konsultacija sa IOM-om,

propuštaju u Bihać, u prihvatne centre pa je takvih bilo ukupno 4019 i to 1288 maloljetnika (na području PS Bosanska Krupa-638 i na području PS Ključ-650) i 2731 ostalih punoljetni lica (na području PS Bosanska Krupa- 2271 i na području PS Ključ-460). U izvještajnom periodu policijski službenici Uprave policije MUP USK su evidentirali 205 krivičnih djela koja su počinili migranti (1 KD „ubistvo“, 4 KD „ubistvo u pokušaju“, 2 KD „nanošenje TTP“, 5 KD „nanošenje LTP“, 1 KD „učestvovanje u tuči“, 2 KD „ugrožavanje sigurnosti“, 11 KD „narušavanje nepovredivosti doma“, 1 KD „nasilje u porodici“, 7 KD „posjedovanje i omogućavanje uživanja opojnih droga“, 3 KD „neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga“, 5 KD „razbojništvo“, 43 KD „teška krađa“, 63 KD „krađa“, 31 KD „oštećenje tuđe stvari“, 12 KD „oduzimanje tuđe pokretnine“, 4 KD „napad na OSL“, 2 KD „nasilničko ponašanje“, 2 KD „izazivanje opće opasnosti“, 3 KD „paljevina“, 2 KD „skidanje službenog pečata ili znaka“ i 1 KD „sprečavanje službene osobe u vršenju poslova sigurnosti“), za ova krivična djela prijavljeno je 237 migranata, gdje su 222 lica zadržana u prostoriji za zadržavanje (za 66 lica izrečne su mjere protjerivanja). U odnosu na 2018.godinu (77 KD) broj krivičnih djela je povećan za 128 KD ili 100 %. Prema počiniocima su poduzimane zakonom propisane mjera i radnje iz nadležnosti Uprave policije. U evidentirana 107 slučajeva narušavanja javnog reda i mira migranti su počinili 175 prekršaja (Zakon o JRiM, prekršaji po općinskim odlukama i prekršaje iz ostalih propisa) i to tuča-fizički napad-33, vika,galama,drsko ponašanje-12, naročito drsko ponašanje-16, uživanje droga na javnom mjestu-6, prosjačenje/skitnja-15, nepostupanje po naredbi OSL-2, konzumiranje alkohola na javnom mjestu-3, neovlašteno zalaženje i zadržavanje u napuštenim privatnim i državnim objektima-72, nošenje predmeta podesnih za nanošenje povreda-1, izazivanje osjećaja ugroženosti-7, učestvovanje u tuči-5, vršenje nužde na javnom mjestu-1 i propuštanje dužnog staranja nad maloljetnikom-1. Za počinjene prekršaje prijavljeno je 269 migranata, za 87 migranata određene su mjere pritvora, za 7 lica su izrečene mjere protjerivanja. U odnosu na 2018.godinu (62 prekršaja) broj prekršaja je povećan za 113 prekršaja ili 100 %, također je u odnosu na 2018. godinu (42 narušavanja) povećan i broj narušavanja javnog reda i mira za 65 ili 100 %. Također su policijski službenici Uprave policije MUP USK-a evidentirali 27 KD koja su počinjena na štetu migranata („krijumčarenje osoba“-13, „ubistvo u pokušaju“-1 „prijevara“-2, „razbojništvo“-2, „iznuda“-1, „teška KD protiv sigurnosti javnog prometa“-2, „nanošenje LTP“-2, „nasilničko ponašanje“-2, „primanje dara ili drugih oblika koristi“-1 i „razbojništvo u pokušaju“-1). Za ova djela prijavljeno je 38 lica (BH državljani-36 i migranti-2), od kojih 30 zadržano u prostorijama za zadržavanje, a za dva lica lica (migranta) izrečne su mjere protjerivanja. U odnosu na 2018.godinu (15 KD) broj krivičnih djela na štetu migranata je povećan za 12 KD ili 80 %. Na štetu migranata evidentirana su i tri slučaja narušavanja JRiM, u kojim su počinjena tri prekršaja (tuča,fizički napad-2 i nošenje predmeta pogodnih za nanošenje povreda-1). Za počinjeni prekršaj prijavljeno je 13 lica (BH državljani). U odnosu na 2018.godinu (2 prekršaja) broj prekršaja je povećan za 1 prekršaj ili 50 %, također je u odnosu na 2018.godinu (2 narušavanja) povećan i broj narušavanja javnog reda i mira za 1 ili 50 %. Policijski službenicu su također evidentirali i 963 ostala događaja-incidenta (povećanje u odnosu na 2018.godinu za 252 ili 35,4 %), u koje su bili uključeni migranti (Bihać-379, Cazin-102, Ključ-2, V.Kladuša-437, B.Krupa-24 i Bužim-19).

Koristeći pravo slobode kretanja u Bosni i Hercegovini iz Zakona o strancima i Zakona o azilu, stranci-migranti iz svih dijelova BiH dolaze na USK i duž cjelokupne državne granice svakodnevno pokušavaju ilegalno preći u Republiku Hrvatsku, gdje u najvećem broju slučajeva bivaju spriječeni od stane hrvatske policije i vraćeni nazad u Bosnu i Hecegovinu, odnosno na USK-a. S tim u vezi, u cilju adekvatnog suočavanja sa rastućim izazovom povećanog prisustva stranaca - migranata na USK, odnosno obezbjeđenja povoljnog sigurnosnog stanja na USK, Uprava policija je sačinila Okvirni plan mjera i aktivnosti Uprave policije broj:05-04/04-268/18 od 30.05.2018.godine i zavela Operativnu akciju pod nazivom “Migrant”, kojim su određeni poslovi i zadaci policije u vezi migrantske krize na USK i po kojem postupaju sve organizacione jedinice Uprave policije MUP USK.

[Podaci o zaštiti i spašavanju od prirodnih nepogoda i drugih nesreća](#)

Ugroženost od prirodnih i drugih nesreća

Na osnovu podataka o stabilnosti terena na području Unsko-sanskog kantona (iz nacrtu Prostornog plana USK) i položaju i površini urbanih područja, te obrađenih podataka u GIS-u može se konstatovati da od ukupne površine urbanih područja na uslovno stabilne terene otpada 1,84% i nestabilne terene otpada 0,57% površine urbanih područja. Uslovno stabilni tereni se pojavljuju u obuhvatu urbanih područja sa 498,94 ha i predstavljaju kategoriju terena koja je u prirodnim uslovima najčešće stabilna. Međutim pri izvođenju neadekvatnih zahvata na terenu najčešće postaju nestabilni. Nestabilni tereni na području Unsko-sanskog kantona obuhvataju 155,84 ha i predstavljaju najnepovoljniju kategoriju terena iz razloga što su oni nestabilni kako u prirodnim uslovima tako i nakon zahvata na terenu. Stoga posebna pažnja prilikom planiranja novih ili proširenja postojećih urbanih područja i izradi prostorno planskih dokumentata treba biti posvećena ovim terenima i mjerama sanacije istih.

Tabela 48: Ugroženost urbanih područja USK prema stabilnosti terena

Grad/Općina	Površina Urbanih područja (ha)	Uslovno stabilan teren (ha)	Struktura (%)	Nestabilan teren (ha)	Struktura (%)
Bihać	8.313,82	44,38	0,53	0,00	0,00
Bosanska Krupa	1.303,60	4,42	0,34	0,00	0,00
Bosanski Petrovac	1.925,97	0,00	0,00	0,00	0,00
Bužim	810,99	0,00	0,00	0,00	0,00
Cazin	4.516,60	0,00	0,00	153,79	3,40
Ključ	2.149,17	12,84	0,60	2,05	0,10
Sanski Most	5.544,86	437,30	7,89	0,00	0,00
Velika Kladuša	3.186,63	0,00	0,00	0,00	0,00
Ukupno	27.751,64	498,94	1,80	155,84	0,56

Izvor: Nacrt Prostornog plana USK, 2017 godina

Akcije na polju zaštite od poplava ne zadovoljavaju u potpunosti potrebe zaštite zemljišta i stanovnika, što za posljedicu ima plavljenje zemljišta pa čak i urbanih područja. U tabelarnom prikazu doleiskazane su površine urbanih područja koje su ugrožene poplavama. Stoga posebna pažnja prilikom planiranja novih ili proširenja postojećih urbanih područja i izradi prostorno planskih dokumentata treba biti posvećena ovim površinama i mjerama za zaštite od poplava kroz planiranje gradnje objekata za zaštitu od voda i odvodnju voda.

Tabela 49: Plavna područja USK po općinama/gradovima

Grad/Općina	Površina Urbanih područja (ha)	Plavno područje (ha)	Struktura (%)
Bihać	8.313,82	778,52	9,36
Bosanska Krupa	1.303,60	236,57	18,15
Bosanski Petrovac	1.925,97	0,00	0,00
Bužim	810,99	0,00	0,00
Cazin	4.516,60	82,85	1,83
Ključ	2.149,17	83,65	3,89
Sanski Most	5.544,86	464,63	8,38
Velika Kladuša	3.186,63	92,18	2,89
Ukupno	27.751,64	1.738,40	6,26

Izvor: Nacrt Prostornog plana USK, 2017 godina

U okviru poplavnog područja sliva rijeke Une sa Glinom i Koranom, naselja kod kojih je prisutna pojava poplava su: Bihać, Bosanska Krupa, Bosanska Otoka, Drvar, Ključ, Sanski Most i Cazin I Velika Kladuša. Rijeke koje uzrokuju poplave su: Una, Unac, Sana, Sanica sa Korčanicom i pritokama Sanice (Trebunje, Sanička rijeka, Biljanska rijeka) Mutnica, Toplica, Kladušnica, Bojna i Glinica. Zahvati koji su izvedeni na području ovih gradova/općina sa aspekta zaštite od voda su skidanje ili sniženje sedrenih pragova, djelomična regulacija Unca, regulacija korita Une i Sane, Mutnice i Kladušnice, kao i

akumulacija Župica na Uncu. Sistem unutrašnje odvodnje je od izuzetnog značaja kada je u pitanju zaštita od poplava u kontekstu odvođenja oborinskih voda. Na području Bihaća sistem unutrašnjeg odvođenja oborinskih voda je djelomično izveden. Karakteristika Une i mnogih rijeka na području Unsko-sanskog kantona jesu plitka korita, te pojava valova velikih voda, što ima za posljedicu plavljenje okolnog zemljišta, čak i urbanih zona.

Drugim riječima, elemente zaštite od voda čine: zaštita od poplava, odvodnjavanje poljoprivrednih površina, te uređenje bujica i erozija tla. U Unsko-sanskom kantonu odbrana od poplava (Bihać, Sanski Most, Bosanska Krupa i dr.) vrši se nepotpuno, putem pasivne aktivnosti tj. regulisanjem korita Une i Sane i izradom nasipa. Odvodni sistemi trebali bi da se uspostave naročito u dolini Une, Mlječnice i Sladkinje (rijeka Una), te područja Sanskog Mosta (Sana) izradom dva lateralna kanala (sa melioracionom funkcijom) na lijevoj obali niz trasu M 15, a na desnoj obali od potoka ispred naselja Jezernice (od potoka Glamašnica), preko Čekića bara do potoka Saniska. Također odvodni sistemi bi se trebali uspostaviti u Lušici Palanke, Petrovačkog polje, Bihaćkog polja, te područja Cazina, Velike Kladuše i Bužima. Broj bujičnih tokova u slivu Une je 96, od čega gotovo ni jedan nije uređen. Na taj način produkcija je izuzetno velika, što negativno utiče na ukupan režim površinskih voda sliva rijeke Une. Rezultat toga su velike štete koje nastaju gotovo svake godine od erozije i bujičnih tokova. Sistem odbrane od poplava na području Unsko-sanskog kantona je slabo razvijen i često dolazi do poplava koje uzrokuju značajne štete.

Ono što je uočeno kroz izradu Prostornog plana, a što se odnosi i na aspekt zaštite stanovništva i imovine se odnosi na rekonstrukciju i dogradnju postojećih hidromelioracionih sistema koji su uglavnom bili u okviru državnog sektora, te ih osposobiti za sigurnu proizvodnju. Tu se prije svega misli na saniranje postojeće mreže kanala, vodnih puteva i objekata, a zatim na planiranje, istraživanje i projektovanje drenažnih i sistema navodnjavanja sistema zaštite od plavljenja na slijedećim područjima:

- Odvodnjavanje, navodnjavanje i odbrana od poplava poljoprivrednih zemljišta u dolinama rijeka Bužimnice, Čaglice, Čave, Baštre i drugih manjih vodotoka na području općine Bužim,
- Odvodnjavanje, navodnjavanje i odbrana od poplava poljoprivrednih zemljišta u dolinama rijeka Mutnice, Toplice, Tržac polja, doline rijeke Bosanske Bojne, te Šiljkovače,
- Hidromelioracioni sistem u dolini Sane, te mrežom drenažnih kanala i nasipa za zaštitu od poplava,
- Hidromelioracioni sistem sa odvodnjavanjem i navodnjavanjem kraškog polja Lušci na području općine Sanski Most,
- Hidromelioracioni sistem koji će, u dolini rijeke Sanice, te u dolini rijeke Sane na potezu Dubočani – Velečevo-Zgon, omogućiti odbranu od vanjskih i unutrašnjih voda i osigurati navodnjavanje zemljišta u ljetnom periodu,
- Hidromelioracioni sistem, u dolini rijeke Une, na kome će se regulisati režim unutarnjih i odbrane od vanjskih voda, te osigurati navodnjavanje sistemom cijevi, hidranata i rasprskivača (zatvoreni sistem transporta i distribucije vode),
- Irigacioni sistem za navodnjavanje Petrovačkog polja, koji će biti produžen na Dugo polje i Lipu u Općini Bihać, takođe zatvoreni sistem navodnjavanja.

Kada govorimo o procjeni opasnosti od zemljotresa, prostor USK ugrožavaju dva žarišta koja se najvećim dijelom prostiru duž Kninskog rasjeda, duž koga se mogu izdvojiti dvije trusne zone: Prva oblast zahvata prostor zapadno od Drvara i oivičena je na potezu Bastasi - Trubar, Osredci -Martin Brod - Veliko Očijevo, a zatim produžava u R Hrvatsku a druga oblast nalazi se neposredno u okolini Bihaća na površini 116 km², a oivičena je naseljima Golubić - Žegar - Klokot, sa maksimalnim intenzitetom od VII MCS. Na osnovu seizmičkih podataka za stogodišnji period, na području Unsko-sanskog kantona pojavljuju se zemljotresi maksimalne magnitude iznad 5,5 ° Rihtera (VII ° MCS skale), što je uslovovalo položajem područja u blizini dva regiona tektonskih rasjeda. Budući da se radi o pograničnom prostoru, na seizmičku aktivnost uticali su najjači zemljotresi drugih država. Kada govorimo o minama i NUS-om kontaminiranim područjima, prema procjenama, sumnjive i minama kontaminirane površine Unsko-sanskog kantona, zauzimaju cca 100.000.000 m². Najveća

koncentracija je u područjima u kojima su se vodile borbe u proteklom ratu, tj., na području linija borbenih dejstava i uz granicu sa Republikom Srpskom.

Govoreći o tehničko-tehnoloških nesrećama⁹ na području USK, šumski požari su najčešća vrsta požara i nanose najveće materijalne štete. U šumama na području Unsko-sanskog kantona nastaju svake godine velike štete od šumskih požara, koji pored materijalnih gubitaka u privredi, ugrožavaju funkciju šuma u očuvanju čovjekove sredine. Stepenn ugroženosti šuma od požara u pojedinim šumarijama je različit, a dokument Procjena ugroženosti šuma od požara, koji je izradila ŠPD Unsko - sanske šume, definiše područja prema tom pokazatelju, gdje: I stepenn ugroženosti od požara zauzimaju površine P = 2 916 ha, II stepenn ugroženosti od požara zauzimaju površine P = 10 142 ha, III stepenn ugroženosti od požara zauzimaju površine P = 60 332 ha i IV stepenn ugroženosti od požara zauzimaju površine P = 75 131 ha. Najugroženije područje je u općini Ključ, a najmanje ugrožena je općina Bosanska Krupa. U okviru urbanih površina, industrijskim kompleksima u svim gradovima/općinama postoji realna mogućnost izbijanja požara.

Rezime stanja, razvojnih izazova i perspektiva u sektoru društvenog sektora USK

Kada govorimo o **obrazovanju**, već dugi niz godina postoji neusklađenost obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada. S obzirom da u Unsko-sanskom kantonu tržište rada nije u dovoljnoj mjeri razvijeno, proces povezivanja škola i visokoškolskih institucija sa tržištem rada u praksi je nedovoljno razvijeno. Generalnije govoreći, reforma obrazovanja u Bosni i Hercegovini zahtijeva promjene postojećih i donošenje novih propisa koji će omogućiti provođenje reforme u svim dijelovima odgojno-obrazovnog sistema i uporedivost s obrazovnim sistemima Evropske unije. Reformski procesi doprinose profesionalnom i demokratskom razvoju obrazovnog sistema, ali i razvoju etičke tolerancije i razvoju kulture različitosti, kao i uspostavljanju bliskih veza između odgojno-obrazovnih ustanova i lokalne zajednice, te razvoju stručnog obrazovanja zasnovanog na potrebama privrede i tržišta rada. Već započeti procesi reforme predstavljaju samo okvir za dugoročne aktivnosti i promjene koje je potrebno uraditi kako bi njeni pravi efekti i rezultati bili vidljivi i postali dio svakodnevnih prakse. Obzirom na gravitacioni uticaj koji kroz ove funkcije vrši Grad Bihać, otvara se mogućnost smještaja za studente, učenike srednjih škola koji pohađaju buduće specijalizirane škole u Bihaću i sl., kroz izgradnju studentskih i učeničkih domova. Ono što je mogućnost i što bi dodatno učvrstilo Bihać – grad mladih, jeste grupisanje objekata obrazovanja i pratećih objekata u vidu kampusa. U svakom slučaju, ovakav inkubator obrazovanja bi bio pogodno tlo i za uspostavljanje instituta, istraživačkih centara i drugih naučno – obrazovnih institucija, gdje bi se naučni rad mogao kombinirati sa poslovanjem, a uz pravilnu ponudu mogućih djelatnosti i zanimanja, Bihać bi mogao biti komplementaran drugim obrazovnim centrima u regionu. Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta u cilju usklađivanja ponude i potražnje na tržištu rada, povremeno i uz pomoć donatora provodi programe, koji stvaraju osnove za razvoj neformalnog obrazovanja, u svrhu prepoznavanja kompetencija stečenih ovim vidom obrazovanja. Provodili su se programi obuke nastavnika za obrazovanje odraslih, programi izrade i donošenja nastavnih planova i programa obuka za zanimanja za koja je tržište rada iskazalo potrebe. Nadalje, donošenjem Zakona o obrazovanju odraslih („Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona“, broj: 10/13) stvorili su se uslovi za uključivanje interesa tržišta rada i poslodavaca u kreiranje obrazovne politike: osnovano je Vijeće za obrazovanje odraslih, čiji su članovi predstavnici socijalnih partnera i interesnih grupa za stručno obrazovanje.

Prema podacima iz nacrtu Prostornog plana, predškolske ustanove zauzimaju ukupnu površinu od 33.676 m², od čega su zatvoreni prostori 8.534 m², a otvorene površine, dvorišta, vrtovi na površini od 25.142 m². Sve vanjske površine su uređene za ugodan boravak djece, hortikulturno obrađeni i opremljeni potrebnim mobilijarom, kao što su tobogani, klackalice, ljuljačke i drugim asortimanom za igru i boravak djece. Shodno proklamovanim ciljevima iz Strategije obrazovanja Unsko-sanskog kantona postizanja znatno većeg obuhvata djece predškolskim odgojem obrazovanjem (20%) potrebno je proširiti broj i prostorne kapacitete postojećih objekata za predškolski odgoj i

⁹ Odnosi se na velike šumski požare i požare na stambenim, poslovnim, industrijskim i drugim objektima, ekspanzija i eksplozija plinova i opasnih materija, radioaktivno i drugo zagađivanje vazduha, vode, zemljišta i namirnica biljnog i životinjskog porijekla, i slijeganje zemljišta uslijed eksploatacije ruda i mineralnih sirovina.

obrazovanje. U prostornom smislu, s obzirom na vidljiv trend opadnja broja učenika posebno u područnim školama, nužne su mjere racionalizacije broja područnih škola s jedne strane, te izgradnja i proširenje kapaciteta postojećih objekata u gradskim/općinskim, sekundarnim i tercijarnim centrima sa druge strane. Zajednički imenitelj za većinu školskih objekata (centralnih i područnih škola) je zapravo loše stanje školskih objekata. Ono se ogleda kroz manjak potrebne površine po učeniku za različite školske aktivnosti, nizak nivo opremljenosti, itd.. Opremljenost i modernizacija školskih prostorija je na nezadovoljavajućem nivou; većina škola nema adekvatne prostorije za kabinetsku nastavu (informatika, fizika, hemija, biologija, tehničku i likovnu kulturu), često nije obezbijeđen niti potreban minimum otvorenih i zatvorenih površina za sport i rekreaciju. Stoga, navedene nedostatke (deficite u prostoru) potrebno je otkloniti dogradnjom, adaptacijom ili izgradnjom prema urbanističkim normativima za objekte osnovnih škola objekta (7,5m² po učeniku i za površinu parcele 20 m² po učeniku). Obzirom na gravitacioni uticaj koji kroz ove funkcije Bihać vrši, potrebno je osigurati i smještaj za studente, učenike srednjih škola koji pohađaju buduće specijalizirane škole u Bihaću i sl., kroz izgradnju studentskih i učeničkih domova. Ono što je mogućnost i što bi dodatno učvrstilo Bihać – grad mladih, jeste grupisanje objekata obrazovanja i pratećih objekata u vidu kampusa. U svakom slučaju, ovakav inkubator obrazovanja bi bio pogodno tlo i za uspostavljanje instituta, isteaživačkih centara i drugih naučno–obrazovnih institucija, gdje bi se naučni rad mogao kombinirati sa poslovanjem, a uz pravilnu ponudu mogućih djelatnosti i zanimanja, Bihać bi mogao biti komplementaran drugim obrazovnim centrima u regionu.

Posmatrajući u cjelini ukupnu sliku sistema obrazovanja u Unsko-sanskom kantonu, može se zaključiti da su neophodne obimne mjere na donošenju obrazovnih propisa i pravnih mehanizama, čime bi se postavile sveobuhvatne smjernice kojim će se kvalitetnije utvrđivati, pratiti i koordinirati sistemi u različitim poljima odgojno-obrazovnog procesa. Iako je Vlada USK u zadnjih pet godina značajno ulagala u obrazovanje, npr. samo za prevoz učenika je izdvojeno preko 5,7 miliona KM, potrebno je ojačati budžet za obrazovanje i nauku koji omogućava unapređenje školske infrastrukture, osigurava bolji učenički standard te stimulira nastavnike da kvalitetno i kompetentno kreiraju i realiziraju nastavni proces. Paralelno sa ovim inicijativama, treba kreirati sveobuhvatne programe podrške Pedagoškom zavodu i članovima školske zajednice da uspješnije učestvuju u provođenju odgojno-obrazovnog procesa, prvenstveno u cilju unapređenja zaštite djece, ali i zbog otvaranja škole prema široj zajednici. Treba unaprijediti postojeće sisteme multisektorske suradnje u odgoju i obrazovanju djece, razvojem zajedničkih programa i struktura u školi i zajednici. Dodatno, u svrhu jačanja procesa u jednakopravnosti pristupu i učešću u obrazovnom procesu za uključivanje djece u pokretu, neophodno je razviti Smjernice za izradu i izradu pripremnog programa za uključivanje djece u pokretu i djece kojoj materinji jezik nije bosanski/hrvatski/srpski, izraditi minimume obrazovnih standarda za uspostavljanje pripremnog programa koji se tiču operativnosti pripremnog programa, izraditi i uvesti indikatore praćenja kvalitete pripremnog programa, profesionalni razvoj nastavnika, saradnika i menadžmenta, podrška školama na implementaciji obrazovnih standarda za pripremi program, savjetodavna podrška nastavnicima za djecu uključenu i redovni nastavni proces i izraditi prateću dokumentaciju za učenike.

Sumirajući pružanje usluga u **javnom zdravstvu** USK, možemo uočiti da je broj stanovnika od 757 na 1 ljekara čak četiri puta manji od evropskog prosjeka od 3,2 ljekara na hiljadu stanovnika. U prosjeku posmatranog perioda USK je raspolagao sa 399 bolničke postelje, odnosno 3,5 na 1000 stanovnika, (evropski standard je šest postelja na 1.000 stanovnika), a predstavlja oko 20% stanovnika po postelji u odnosu na druge posmatrane kantone i FBiH. Opremljenost bolnica na području USK nije usklađena s standardima EU-a. Finansijske poteškoće uzrok su nedovoljne materijalno-tehničke opremljenosti većine domova zdravlja i područnih ambulanti porodične medicine, nedovoljnog broja educiranih zdravstvenih radnika i česte fluktuacije liječnika. Broj kreveta i opremljenost ustanova zdravstvene zaštite ne zadovoljava potrebe. Vodeći uzroci smrtnosti na području USK su bolesti krvožilnog sistema. Provođenje preventivnih programa za rano otkrivanje bolesti, kao i osviještenosti stanovništva o važnosti brige za zdravlje, su na niskom nivou. Međutim, slično kao i obrazovanju, Bihać i dalje ima primat u organizaciji i razvoju tercijarne zdravstvene zaštite za stanovnike cijelog Kantona. Kantonalna bolnica u Bihaću je u bliskoj prošlosti doživjela havariju, te je izgorila u požaru. I

pored te činjenice i sadašnjeg stanja u kojem se ta ustanova nalazi, njeni kapaciteti su i prije nesretnog slučaja bili limitirani, tj., kapacitet nije odgovarao broju korisnika. Obzirom na udaljenosti od drugih tercijarnih zdravstvenih ustanova, koje se nalaze u Sarajevu i Tuzli (*primjerice Centar za srce Tuzla*), zdravstvene ustanove u Unsko–sanskom kantonu moraju ponuditi visokodiferencirane i specijalizirane usluge korisnicima. Prostor za navedene usluge se treba tražiti u sklopu Kantonalne bolnice u Bihaću. Prema podacima iz nacrtu Prostornog plana, u svim segmentima organizacije zdravstvene zaštite prisutan je problem kapaciteta ustanova i broj korisnika zdravstvene zaštite. U planskom periodu potrebno je raditi na proširenju kapaciteta zdravstvene zaštite Unsko - sanskog kantona, uzimajući u obzir normativ od 0,62 m² po stanovniku, ukupna površina zdravstvenih kapaciteta Kantona bi trebala iznositi 176.526 m². Na području cijelog Kantona je uočen problem dostupnosti hitnih medicinskih timova do korisnika, posebno u udaljenim naseljima ili na putnim pravcima, u slučaju saobraćajnih i drugih nesreća. Na području Unsko-sanskog kantona javljaju se prostori i prirodni resursi za smještanje lječilišta, hospicija ili kronikarija. Ljekovite vode u Bihaću i Sanskom Mostu trebaju biti prepoznate i kroz zdravstvenu zaštitu i usluge, a područja koja imaju dobre uslove za smještanje vazdušnih banja, posebno u šumskim područjima Bosanskog Petrovca i Bosanske Krupe, trebaju biti ispitani. U planskom periodu, da bi se postigao željeni nivo policentričnosti, potrebno je u gradovima/općinama i njihovim primarnim, sekundarnim i eventualno tercijarnim centrima locirati apoteke, pri tom vodeći računa da zadovoljavaju potrebe gravitirajućeg stanovništva 1 apoteka na 3.000 - 5.000 stanovnika.

Kada govorimo o **sektoru socijalne zaštite**, broj osoba kojima je potreban neki vid pomoći je u porastu, a kapaciteti ostaju nepromijenjeni – što naravno nije slučaj samo u USK, nego na većini teritorije FBiH. Posebnu pažnju privuklo je stanje socijalne potrebe i socijalne anamneze Unsko–sanskog kantona, sa naglaskom na socijalno ugrožene skupine i područja koja iskazuju niži kvalitet življenja od očekivanog (neopremljenost potrebnom infrastrukturom), što treba biti predmetom posebne pažnje kantonalnog nivoa. u posmatranom periodu je vidljivo povećanje broja korisnika, obrađenih slučajeva i intervencija socijalne zaštite u USK za 5151 intervenciju i 4364 korisnika. Odnosno, broj intervencija socijalne zaštite ima tendenciju rasta. Broj obrađenih slučajeva u centrima socijalne zaštite u 2014. godini je iznosio 30150, što je znatno manje nego u 2018. godini kad je obrađeno 34514 slučajeva. Vidljiv je veoma značajan rast intervencija i obrađenih slučajeva vezanih za muškarce (za 45% u odnosu na 2014.), te pad obrađenih slučajeva koji se odnose na žene (za oko 24%). Struktura i organizacija poslova u Centrima za socijalni rad na nivou kantona nije adekvatno usklađena sa drugim nivoima vlasti, koje za oko 42% obrade više slučajeva/intervencija u toku jedne godine. No, ovaj podatak se može i treba posmatrati sa aspekta nedostatka stručnih kadrova. U sistemu socijalne zaštite postoji manjak finansijskih sredstava u odnosu na potrebe, pa se pojedini oblici socijalne zaštite predviđeni kantonalnim i federalnim zakonskim propisima o socijalnoj zaštiti ne provode. U oblasti socijalne zaštite i zdravstva na području USK djeluje i oko 150 udruženja koja djeluju volonterski s ciljem poboljšanja položaja i uslova života socijalno ugroženih građana. Oblici pomoći koje pružaju ova udruženja su psihološka i materijalna pomoć, te informativno-edukativne aktivnosti o ostvarenju prava iz područja socijalne skrbi i zaštite. Dodatno, podaci centara za socijalni rad, kao i procjene gradova/općina Unsko–sanskog kantona o stanovnicima koji pripadaju nekoj od kategorija socijalne potrebe, ukazuju i na činjenicu da na nivou Unsko–sanskog kantona nisu adekvatno dimenzionirane ustanove za pomoć žrtvama zlostavljanja, kao niti ustanove za pomoć starijim i iznemoglim licima, a koje su, obzirom na činjenicu da je stanovništvo Unsko–sanskog kantona u procesu starenja, jedna od neminovnosti i vrlo bitnih stavki budućeg socijalnog razvoja Kantona.

Sa aspekta **javne sigurnosti**, u promatranom periodu sigurnosno stanje na USK-a karakteriše povećanje broja evidentiranih krivičnih djela, povećanje broja prekršaja iz oblasti javnog reda i mira i smanjenje broja saobraćajnih nezgoda, te isti broj napada na policijske službenike. Izazov sa upravljanjem migrantskom krizom na području USK je i dalje veoma kompleksan, primarno zbog manjka resursa za adekvatnu brigu o njima (*neadekvatan smještaj, nedostatak hrane, nedovoljna zdravstvena njega i pojava zaraznih bolesti*), te pojava povećanja evidentiranih bezbjedonosno interesantnih događaja čiji su akteri stranci - migranati, kao i primjetna netrpeljivost među različitim

etničkim grupama stranaca – migranata, što je generalno dovelo po povećanja broja krivičnih djela i prekršaja na području USK tokom prethodne dvije godine. Također u borbi protiv zloupotrebe droga potrebno je zajednički i koordinirano sa drugim institucijama nastaviti aktivnosti u eliminisanju ovih pojava, uključujući i edukacije, naročito mladih, koji su najčešći konzumenti droga. Zapažanja policije i, do sada procesuirani slučajevi, ukazuju da je u većini slučajeva maloljetnog prestupništva izostao neophodan nadzor od strane roditelja ili staratelja što je i najčešći uzrok maloljetničke delikvencije na ovom kantonu. Nisu zanemarivi ni negativni utjecaji i štetne informacije medija i interneta gdje se nasilje nerijetko prikazuje kao sredstvo za ostvarenje cilja, što jedan dio maloljetnika opredjeljuje da krše zakon. Složeno ekonomsko i socijalno stanje, velika nezaposlenost, porast siromaštva i sve veći broj porodica koje su zapale u finansijske probleme, izloženost opasnostima i ostalim oblicima socijalnog uticaja, sve veće prisustvo raznih opijata, promjena tradicionalne uloge porodice i slično, ima za posljedicu slabljenje brige za maloljetnike koji su nerijetko prepušteni sami sebi, bez adekvatne kontrole, prvenstveno porodice, te čine prekršaje, ali i krivična djela. Kada govorimo o sigurnosti u saobraćaju, u cilju smanjenja broja nesreća i posljedica u cestovnom i željezničkom saobraćaju, neophodno je: nastaviti modernizaciju saobraćajnica na prostoru Kantona, podići nivo tehničke ispravnosti saobraćajnih sredstava, uz njihovu propisnu primjenu u prometu, redovno održavati saobraćajnice i saobraćajne znake, a posebno na mjestima koja su ugrožena odronima, klizištima i poplavama, obilježavanje zabrane kretanja prugom i željezničkim područjem za pješake naročito na području Bihaća, održavanje i obilježavanje putnih prelaza odgovarajućom signalizacijom na pruži i na putu I postavljanje željezničke signalizacije na pružnim prelazima.

Ključne opasnosti za područje Kantona proizlaze iz podložnosti jakim zemljotresima, poplavama, visokim snježnim nanosima, posebno u planinskim dijelovima, povremenim sušama, kao i tučom (gradom) i ledom, u ljetnim mjesecima većim šumskim požarima. Tokom jeseni i zime dolazi do velikih hladnoća i snažnih vjetrova koji prouzrokuju velike materijalne štete na infrastrukturi. Na području Kantona u svim gradovima/općinama mogu nastati tehničko-tehnološke i druge nesreće koje mogu ugroziti život i zdravlje ljudi i izazvati materijalne štete. Ugroženost prostora od elementarnih nepogoda, posebno posljednjih godina, je česta pojava na području Unsko-sanskog kantona. Najčešći uzroci pojave poplava su: obilne i dugotrajne padavine, visok nivo podzemnih i površinskih voda, erozija tla i bujične poplave, nekontrolirana sječa šuma, naglo topljenje snijega, neregulirana korita - što ima za posljedicu izlijevanje velikih voda iz vodotoka, prelijevanje vode preko odbrambenih nasipa i brana, proboj nasipa, izdizanje nivoa površinskih voda kao i pojavu bujičnih brdskih voda i erozije tla. Preventivna zaštita od poplava prije svega podrazumijeva preduzimanje neophodnih aktivnosti na regulaciji korita svih vodotoka (rijeka i većih potoka) na području Kantona, a prije svega onih koji najčešće izazivaju poplave (rijeka: Una, Unac, Sana, Mutnica, Toplica, Kladašnica, Bojna i Glinica). Preventivna zaštita od poplava obuhvata i izgradnju i održavanje obrambenih nasipa pored rijeka, izgradnju i održavanje adekvatnih vodoprivrednih objekata i sistema za odvođenje i prihvatanje površinskih i podzemnih voda, izgradnju i održavanje propusta i kanala ispod i pored puteva, i slični radovi. Zbog postojanja niza požarnih opasnosti potrebno je stalno i sistematski poduzimati mjere da se mnogobrojni izvori opasnosti za izbijanje šumskih požara potpuno uklone ili eventualno svedu na minimum.

Sa aspekta razvoja **civilnog društva**, veliki broj organizacija civilnog društva još uvijek ne predstavlja u dovoljnoj mjeri relevantan korektivni čimbenik u društvenom razvoju, niti relevantan korektiv u artikulaciji budućih pravaca razvoja i djelovanja. Ne postoje nikakve analize doprinosa organizacija civilnog društva naspram društvene koristi (sprovedeni projekti, broj korisnika i slično), niti se projekti organizacija civilnog društva biraju prema unaprijed definisanim kriterijima, jasnim transparentnim procedurama odabira, te se ne vrši nikakva revizija učinkovitosti grantova civilnom društvu. Sa druge strane, u USK postoji nekoliko veoma aktivnih i proaktivnih lokalnih nevladinih organizacija koje svojom aktivnošću doprinose društvenom razvoju u cjelini.

Kada govorimo o **mladima**, Strategija prema mladima USK do 2022 je definisala ključne izazove vezane za obrazovanje mladih (neravnopravnost, nejednaka dostupnost i nedovoljno razvijena inkluzija u sistemu školovanja, problem prijevremenog napuštanja sistema školovanja mladih, nedovoljna podrška razvoju neformalnog obrazovanja i cjeloživotnog učenja, nedostatak sistemskog

pristupa razvoju ključnih kompetencija mladih i odraslih koji rade sa mladima u sistemu formalnog i neformalnog obrazovanja), zdravstvene zaštita mladih (negativan uticaj okoline na odrastanje, sociopsihološko i psihofizičko zdravlje mladih, nedovoljna uključenost roditelja i školskog sistema u probleme koji nastaju tokom psihofizičkog odrastanja mladih, raširenost problema bolesti zavisnosti i ugroženog reproduktivnog zdravlja kod mladih, nedostatak sistemske podrške programima pružanja adekvatnih usluga u cilju prevencije u oblasti zdravlja i odrastanja), socijalnu briga o mladima (neadekvatna zakonska rješenja iz domena socijalne zaštite, rad institucija socijalne zaštite sa mladima, domovi za smještaj mladih ili stambene jedinice za samostalan život, posebni problemi sa ovisnostima mladih, žrtve nasilja među mladima), sigurnost mladih (stopa kriminala kod mladih je prisutna, stopa nasilja među mladima i prema mladima je u porastu, rizično ponašanje mladih u saobraćaju je sve izraženije, osjeća se nedostatak sistemskog pristupa u radu sa mladima i standardizacije u pogledu sigurnosti mladih), rad, zapošljavanje i poduzetništvo mladih (nedostatak mogućnosti da mladi steknu prvo radno iskustvo, neinformiranost mladih o mogućnostima samozapošljavanja, neadekvatan izbor školovanja ili zanimanja, usljed neinformiranosti mladih, nedostatak sistemske podrške programima zapošljavanja i samozapošljavanja mladih), učešće mladih u donošenju odluka (isključenost mladih iz procesa donošenja odluka, nedodostatak jednostavnijeg i otvorenijeg sistema pristupa prilikom predlaganja rješenja za određeni problem mladih, neupućenost mladih u procese odlučivanja i neinformiranost o organima koji donose odluke za mlade, nezainteresiranost mladih za uključivanje u procese donošenja odluka), aktivizam i informiranje mladih (neprepoznavanje volonterizma, volonteri rad se ne vrednuje na adekvatan način, nepostojanje adekvatnih prostora za mlade, nedostatak sistemske podrške civilnom sektoru mladih i za mlade, slaba povezanost i umreženost civilnog sektora mladih i za mlade, međusobno i sa javnim sektorom, nedostupnost informacija iz svih oblasti) te mobilnost i interkulturalizam mladih (neujednačene i nepristupačne cijene prijevoza za mlade, nedostatak pristupačnih mogućnosti za mlade da putuju van svog grada, nedovoljna povezanost i interakcija među mladim pripadnicima različitih nacionalnih zajednica, nedostatak prostora za mlade sa mogućnošću korištenja smještajnog kapaciteta).

Sport u USK (na lokalnom i kantonalnom nivou) se uglavnom finansira iz budžetskih sredstava, no, zbog nerazvijenosti privrednih i industrijskih subjekata, te socio-ekonomskog stanja u društvu, klubovi - sportska udruženja su prisiljeni da svoje potrebe potražuju najvećim dijelom iz budžeta kanton i gradova/općine USK-a. U ovom smislu, neophodno je raditi na edukaciji lica koja vode sportske organizacije i saveze, u pogledu informatičke pismenosti i edukacije na izradi planskih dokumenata, koji se baziraju na principu aplikacionih formi, odnosno projekata koji se upućuju prema raznim izvorima finansiranja. Naravno, u svakoj općini treba definisati prostore multidisciplinarnih sportskih površina, koje će imati i rekreativni i takmičarski karakter. Stanje i oprema školskih dvorana za tjelesni odgoj je, uglavnom, loše, te je potrebno pristupiti proširivanju kapaciteta i opremanju potrebnom aparaturom. Ovo je posebno izraženo u sredinama u kojima školske sportske dvorane predstavljaju jedini zatvoreni prostor u kojem se mogu stanovnici naselja baviti sportom. Dvojaka je vrijednost takvih objekata: oni će predstavljati prostor za kvalitetan odgoj školske djece u pogledu različitih sportskih aktivnosti, a u vannastavnom pogledu, takvi prostori mogu donijeti finansijsku korist školama, ako se u njima nađu amaterski ili profesionalni klubovi i pojedinci, koji se bave sportom.

U pogledu razvoja **kulture**, koncentracija objekata kulture lociranih u Bihaću treba da ima ulogu centralnog mjesta za razvoj i njegovanje kulturnih tekovina i historijskog naslijeđa i u planskom periodu, što potencira opredjeljenje da se cijeli USK razvija kao tematski grad turizma, mladih, kulture i obrazovanja. Drugim riječima, objekti koji se nalaze u Gradu Bihaću ne umanjuju važnost drugih objekata kulture u ostalim općinskim centrima i naseljima u Unsko-sanskom kantonu, ali se trebaju tretirati i opreмати na nivou koji zadovoljava predloženu tematiku grada, ali i stvarni položaj Bihaća u sistemu naselja, gdje je on neprikosnoveni centar kantona i kulturno središte regije. Pored postojećih muzejskih i galerijskih objekata, planski period treba da osigura potrebne kapacitete za otvaranje spomen kuća zaslužnih stanovnika ovog kraja, potom, da osigura uslove, gdje je to moguće, za pristupe starim kulama i gradovima Unsko-sanskog kantona, što može biti jedan od

vodećih aduta i u turističkoj ponudi. Kako je već i u Ostrošcu prisutna likovna kolonija, koja ima dugogodišnju tradiciju, tako se i u drugim naseljima, koja imaju potencijal (tradicija, pejzažne vrijednosti, historijski aspekt), mogu osnivati likovne kolonije. Posebno je interesantan prostor Bosanskog Petrovca, jer objedinjuje sva tri segmenta: tradicija – rodno mjesto istaknutih likovnih stvaralaca; pejzažne vrijednosti – nenadmašan krajolik; historijski aspekti – bogat historijski sloj).

Na osnovu gornjih ulaznih informacija, osnovni razvojni izazovi i perspektive društvenog sektora u USK se mogu sumirati u narednoj tabeli.

Tabela 50: Rezime razvojnih izazova i perspektira u sektoru društvenog razvoja USK

Razvojni izazovi	Razvojne perspektive	Podsektor
Nedovoljna usklađenost obrazovnog sistema s potrebama na tržištu rada u praksi, posebno srednjeg stručnog i visokog obrazovanja - Formalno javno obrazovanje nije u dovoljnoj mjeri usmjereno na povezivanje sa tržištem rada i promoviranje zanimanja	Unaprijediti usklađenost programa obrazovnih institucija s potrebama tržišta rada u skladu sa ekonomskim prioritetima, uz uvođenje novih obrazovnih modula/zanimanja u škole/fakultete/univerzitet i ukidanje (ili privremeno ukidanje) obrazovnih ciklusa za struke u kojima je očita hiperprodukcija kadra koje tržište rada nije u stanju apsorbirati. Modernizacija programa obrazovanja, usklađivanje sistema obrazovanja sa tržišnim prilikama, prekvalifikacija radno sposobnog stanovništva je preduslov za razvoj i uspostavljanje bliskih veza između odgojno-obrazovnih ustanova i lokalne zajednice, te razvoju stručnog obrazovanja zasnovanog na potrebama privrede i tržišta rada.	Obrazovanje i tržište rada/mladi
Predškolski odgoj i obrazovanje ne predstavlja obavezni dio odgojno-obrazovnog sistema i nedostatak (fizičkih i ljudskih) kapaciteta za prijem djece	Promjene postojećih i donošenje novih propisa koji će omogućiti provođenje reforme u svim dijelovima odgojno-obrazovnog sistema i uporedivost s obrazovnim sistemima Evropske unije. Shodno proklamovanim ciljevima iz Strategije obrazovanja Unsko-sanskog kantona postizanja znatno većeg obuhvata djece predškolskim odgojem obrazovanjem (20%) potrebno je proširiti broj i prostorne kapacitete postojećih objekata za predškolski odgoj i obrazovanje.	Obrazovanje (ali i socijalno uključivanje)
Kontinuirano smanjenje broja učenika i studenata, područnih škola, broja odjeljenja te smanjenje prosječnog broja učenika po nastavniku i na 1000 stanovniku	Mjere racionalizacije broja područnih škola s jedne strane, te izgradnja i proširenje kapaciteta postojećih objekata u gradskim/općinskim, sekundarnim i tercijarnim centrima sa druge strane.	Obrazovanje
Loša infrastrukturna opremljenost osnovnih i srednjih škola i nedostatak kapitalne izgradnje odgojno-obrazovnih ustanova (prostorni deficit), te prekapacitiranost urbanih škola i nedostatak pripremljenosti škola za djecu sa poteškoćama u razvoju, rad sa djecom sa problemima u razvoju, za manjinske grupe djece i za rad sa posebno talentiranom djecom.	Povećati ulaganja u kapitalne investicije vezane za opremljenost osnovnih i srednjih škola ali i kapitalne izgradnje, posebno u smislu energetske efikasnosti, kreiranje fizičkih mogućnosti za djecu sa poteškoćama u razvoju. Navedene nedostatke (deficite u prostoru) potrebno je otkloniti dogradnjom, adaptacijom ili izgradnjom prema urbanističkim normativima za objekte osnovnih i srednjih škola te razmotriti osiguravanje smještaja za studente, učenike srednjih škola koji pohađaju buduće specijalizirane škole u Bihaću i sl., kroz izgradnju studentskih i učeničkih domova. Dodatno, unaprijediti postojeće sisteme multisektorske suradnje u odgoju i obrazovanju djece, razvojem zajedničkih programa i struktura u	Obrazovanje (i mladi)

	školi i zajednici – posebno za manjinske grupe djece i za rad sa posebno talentiranom djecom.	
Nedostatak prostora za smještaj studenata i razvoj visokog obrazovanja u cjelini, posebno razvoja učenja na daljinu	Grupisanje objekata obrazovanja i pratećih objekata u vidu kampusa kao „inkubatora“ obrazovanja – kao pogodno tlo i za uspostavljanje instituta, istraživačkih centara i drugih naučno – obrazovnih institucija (u Gradu Bihać)	Obrazovanje (i mladi)
Neravnomjerna rasprostranjenost pružanja zdravstvenih usluga u kantonu i negativan odnos kapaciteta ustanova prema broju korisnika zdravstvene zaštite	Ojačati materijalno-tehničku opremljenost većine domova zdravlja i područnih ambulanti porodične medicine, jačati i povećati broj educiranih zdravstvenih radnika i smanjiti fluktuacije liječnika. Dodatno, raditi na proširenju kapaciteta zdravstvene zaštite Unsko - sanskog kantona, uzimajući u obzir normativ od 0,62 m ² po stanovniku – te razmotriti jačanje (fizičkog) prostora i korištenja prirodnih resursa za smještanje lječilišta, hospicija ili kronikarija.	Zdravlje
Nepostojanje politike unapređenja javnog zdravlja stanovništva USK	Pripremiti detaljnu analizu uzroka bolesti, posebno imajući u vidu očekivano povećanje istih zbog posljedica pandemije COVID-19 virusa, te razmotriti dugoročnu brigu o licima oboljelim od ovih bolesti – te graditi osnove za visokokvalitetno mentalno zdravlje društva i pojedinca u njemu. Raditi na izradi politike unapređenja zdravlja stanovništva USK, posebno unapređenje zdravstvene politike za mlade u primarnoj i sekundarnoj zdravstvenoj zaštiti na njima pristupačan način. Razviti i provoditi programe prevencije od oboljenja krvožilnog sistema i malignih oboljenja kao značajnih oboljenja na području USK.	Javno zdravlje
Stanje socijalne potrebe i socijalne anamneze Unsko–sanskog kantona, sa naglaskom na socijalno ugrožene skupine i područja koja iskazuju niži kvalitet življenja od očekivanog	Ojačati sistem socijalne zaštite uz optimizaciju i jačanje Centara za socijalni rad u JLS, adekvatno dimenzioniranje ustanova za pomoć žrtvama zlostavljanja, ustanove za pomoć starijim i iznemoglim licima, posebno koristeći iskustvo i mogućnosti organizacija civilnog društva u USK. Potrebno je također jačati ravnopravnost u pružanju obrazovnih usluga s obzirom na posebne potrebe djece, talentiranost i pripadnost marginalnim grupama	Socijalna zaštita
Povećanje broja evidentiranih krivičnih djela te povećanje broja prekršaja iz oblasti javnog reda i mira	Kontinuirano raditi na sprovođenju proaktivnih akcija i programa u sistemu upravljanja migrantskom krizom, ojačati ljudske resurse i opremljenost Uprave policije. Nastaviti sa aktivnostima modernizacije saobraćajnica na prostoru Kantona, podići nivo tehničke ispravnosti saobraćajnih sredstava, uz njihovu propisnu primjenu u prometu, redovno održavati saobraćajnice i saobraćajne znake, a posebno na mjestima koja su ugrožena odronima, klizištima i poplavama, obilježavanje zabrane kretanja prugom i željezničkim područjem za pješake naročito na području Bihaća, održavanje i obilježavanje putnih prelaza odgovarajućom signalizacijom na pruzi i na putu I postavljanje željezničke signalizacije na pružnim prelazima.	Javna sigurnost
Opasnosti od prirodnih i drugih	Preduzimanje neophodnih aktivnosti na regulaciji	Sigurnost građana

nesreća, posebno poplava	korita svih vodotoka (rijeka i većih potoka) na području Kantona te izgradnja i održavanja obrambenih nasipa pored rijeka, izgradnju i održavanje adekvatnih vodoprivrednih objekata i sistema za odvođenje i prihvata površinskih i podzemnih voda, izgradnju i održavanje propusta i kanala ispod i pored puteva, i slični radovi. Zbog postojanja niza požarnih opasnosti potrebno je stalno i sistematski poduzimati mjere da se mnogobrojni izvori opasnosti za izbijanje šumskih požara potpuno uklone ili eventualno svedu na minimum.	
Nedostatak strukturiranog pristupa razvoju sporta (posebno sportskog menadžmenta) i ulaganja u multidisciplinarnu sportsku površine, posebno u takmičarskim sportovima – nizak nivo opremljenosti školskih dvorana za tjelesni odgoj i sport u cjelini	Razmotriti da se u svakoj općini definišu prostori multidisciplinarnih sportskih površina, koje će imati i rekreativni i takmičarski karakter. Potrebno pristupiti proširivanju kapaciteta i opremanju potrebnom aparaturom. Ovo je posebno izraženo u sredinama u kojima školske sportske dvorane predstavljaju jedini zatvoreni prostor u kojem se mogu stanovnici naselja baviti sportom. Dodatno, istražiti mogućnost korištenja postojeće infrastrukture za nove namjene razvoja sportskih djelatnosti (brownfield investicije).	
Izazovi definisani za mlade u skladu sa Strategijom za mlade 2018-2022	Raditi na implementaciji definisanih mjera i prioriteta iz Strategije na integralniji način, posebno uključujući organizacije mladih, kao što su općinska i kantonalno Vijeće mladih	Mladi
Nedovoljna financijska ulaganja u razvoj kulture i restauracije spomenika kulture (npr. arheoloških lokaliteta)	Jačati ulaganja za potrebe u kulturi te raditi na postupcima restauracije spomenika kulture te njihovoj klasifikaciji i zaštiti	Kultura

Stanje javne infrastrukture i javnih usluga

Stanje saobraćajne infrastrukture

Ukupna dužina puteva na području USK iznosi 3.800 kilometara od čega je najveći udio negategorizovanih (45%), a potom lokalnih puteva (33%). Ukupna dužina regionalnih i magistralnih puteva čije se stanje može ocijeniti kao dobro iznosi preko 825 kilometara. Na području USK ne postoji niti jedan kilometar autoputa.

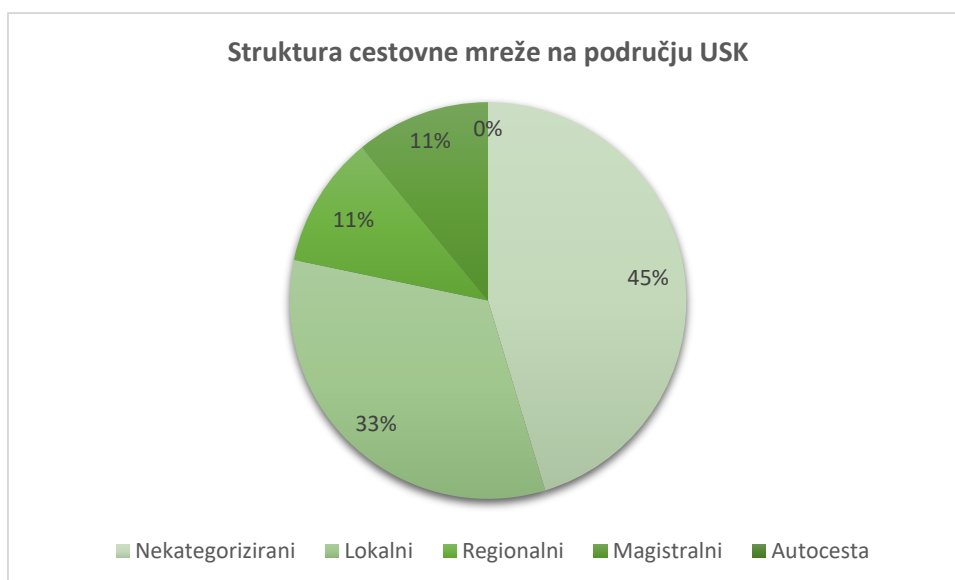
Tabela 51: Stanje saobraćajne infrastrukture

Opis	Dužina (km)	%	Stanje (dobro/loše)
Nekategorizirani	1.723,07	45,34%	Dobro-loše
Lokalni	1.251,91	32,94%	Dobro-loše
Regionalni	408,30	10,74%	Dobro
Magistralni	416,80	10,97%	Dobro
Autocesta	0,00	0,00%	-
Ukupno	3.800,08	100,0%	0

Izvor: Ministarstvo za građenje i prostorno uređenje USK

Grafikon 22: Struktura cestovne mreže na području USK

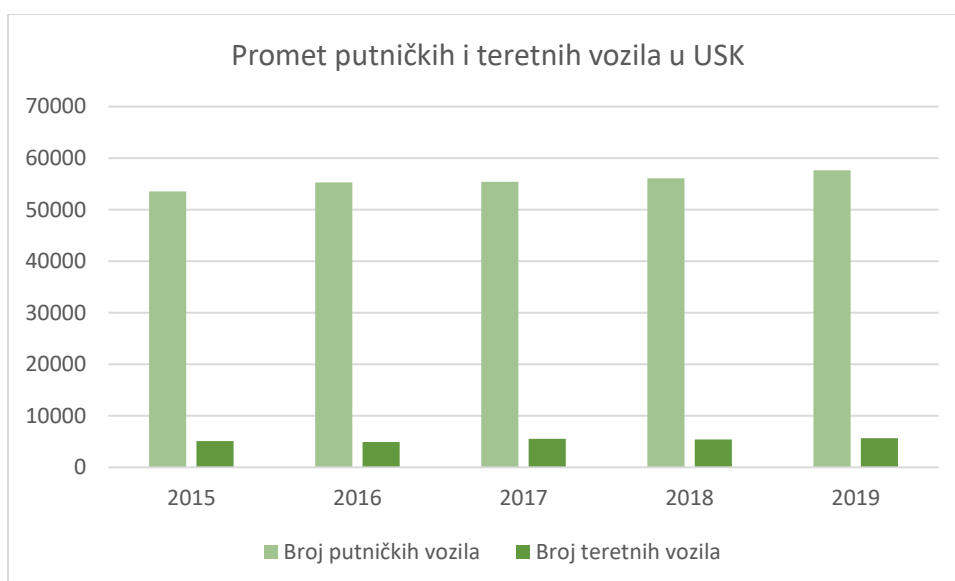

Izvor: Ministarstvo za građenje i prostorno uređenje USK

Promet vozila u USK blago se povećava, s tim da je u 2016. godini zabilježen određeni pad prometa teretnih vozila u odnosu na stalni trend blagog povećanja.

Tabela 52: Podaci o prometu vozila

Opis	2015	2016	2017	2018	2019
Broj putničkih vozila	53543	55273	55387	56071	57614
Broj teretnih vozila	5105	4896	5532	5385	5666
Ukupno	58648	60169	60919	61456	63280

Izvor: Ministarstvo za građenje i prostorno uređenje USK

Broj potrošača električne energije porastao je sa 101.319 u 2015. na 105.419 u 2019. godini. U ukupno strukturi potrošača, dominiraju domaćinstva. Broj potrošača na visokom naponu, također je u porastu.

Tabela 53: Broj potrošača električne energije

Opis	2015	2016	2017	2018	2019
1. Na visokom naponu	151	158	164	168	178
2. Na niskom naponu	101.168	102.569	103.658	104.697	105.241
a) Domaćinstva	92.328	93.616	94.658	95.588	96.233
b) Javna rasvjeta	624	666	687	707	720
c) Ostala potrošnja	8.216	8.287	8.313	8.402	8.288
Ukupno	101.319	102.727	103.822	104.865	105.419

Izvor: Ministarstvo za građenje i prostorno uređenje USK

Stanje tehničke infrastrukture

(u pogledu pokrivenosti i kvalitete telekomunikacija, interneta, RTV signala)

Dužina elektro-distributivne mreže se povećava, što govori da se pored rekonstruktivnih radova, takođe i grade novi segmenti mreže za prenos električne energije.

Tabela 54: Stanje elektro-distributivne mreže

Opis	2015	2016	2017	2018	2019
1. Dužina elektro mreže	7.388	7.471	7.551	7.638	7.691
Na visokom naponu	1.747	1.783	1.798	1.809	1.816
Na niskom naponu	5.641	5.688	5.753	5.829	5.875
2. Dužina rekonstruirane elektro mreže	11	46,9	41,6	16,8	11
Na visokom naponu	1	18,5	24,9	2,1	0,7
Na niskom naponu	10	28,4	16,7	14,7	10,3
3. Dužina izgrađene elektro mreže	53	82,9	80	86,9	53,2
Na visokom naponu	7	35,4	15,6	10,2	7,4
Na niskom naponu	46	47,5	64,4	76,7	45,8

Izvor: Ministarstvo za građenje i prostorno uređenje USK

Stanje komunalne infrastrukture i usluga

Stanje komunalne infrastrukture i usluga obrađeno je u okviru narednog poglavlja o zaštiti životne sredine.

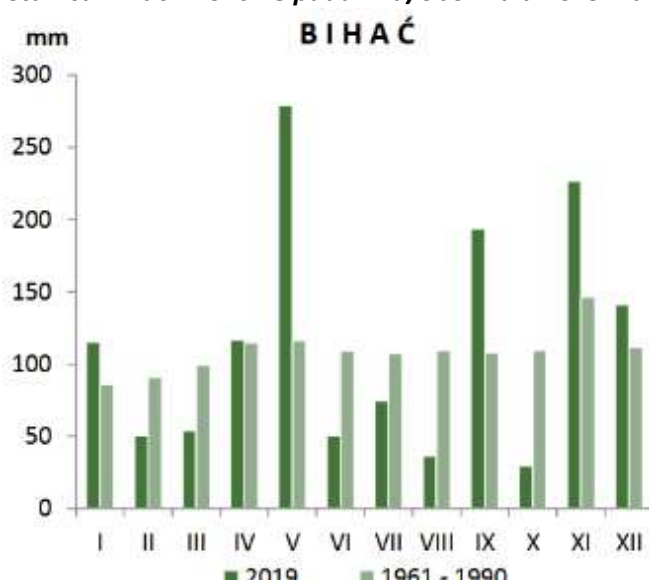
Zaštita okoliša/životne sredine uključujući smanjenje rizika od katastrofa/nesreće

Osnovne karakteristike okoliša USK

Prostor Unsko- saskog kantona građen je od stijena različite geološke starosti, odnosno na ovom području zastupljene su stijene mlađeg paleozoika, mezozoika i kenozoika. Stijene ovog prostora predstavljene su pretežno pješčarima, škriljcima, laporcima, dolomitima, krečnjacima, te tufovima, spilitima, dijabazima i riolitima. Na ovom prostoru registrovano je više od 60 lokaliteta na kojima se vrši eksploatacija različitih mineralnih sirovina, kao što su: gips, barit, kvarcni pijesak, glina, tugi, mangan, boksit, mrki ugalj. Obzirom na geografski položaj i reljef Kantona, klimatske karakteristike ovog prostora dosta su složene. Na ovom području zastupljena je umjereno – kontinentalna klima, odnosno Cfb klimat čije su karakteristike topla i suha ljeta, te hladne i vlažne zime. Reljef područja u

obuhvatu Unsko – sanskog kantona je brdsko-planinski. U morfološkoj strukturi područja ističu se planinska područja, brežuljci i niska polja, aluvijalne ravni i kotline, raščlanjeni brojnim riječnim dolinama i potocima. Zbog pretežno mezozoičkih krečnjaka i dolomita, na području Unsko – sanskog kantona je široko rasprostranjen krški reljef (platoi sa brojnim ponorima i vrtačama). Zahvaljujući diverzitetu i prošaranosti geološke podloge, područje Unsko – sanskog kantona je bogato sa brojnim depozitima mineralnih resursa: mrki ugalj (Kamengrad), Boksit (Bosanska Krupa), Mangan (Bužim), Barit (Velika Kladuša), opekarska ilovača (Cazin, Sanski Most), gips (Kulen Vakuf), kvarcni pijesci (Sanski Most, Bihać) i drugi. Na prostoru Unsko-sanskog kantona nalaze se dvije meteorološke stanice (Bihać, Sanski Most) sa kojih su preuzeti podaci za analizu kvantnih pokazatelja klimatskih parametara i za određivanje klimatskog tipa. Mjerna stanica Bihać nalazi se u gradu Bihaću i smještena je na visini od 246 m, dok je mjerna stanica Sanski Most smještena u gradu Sanski Most na nadmorskoj visini od 158 m. Prema podacima sa mjernih stanica determinisana je klima ovog područja. Na osnovu termičkih i pluviometrijskih modela utvrđeno je da je na području Unsko-sanskog kantona zastupljena kontinentalna klima, odnosno umjereno topli i vlažni klimat (Cfb klimat po Kepenu).

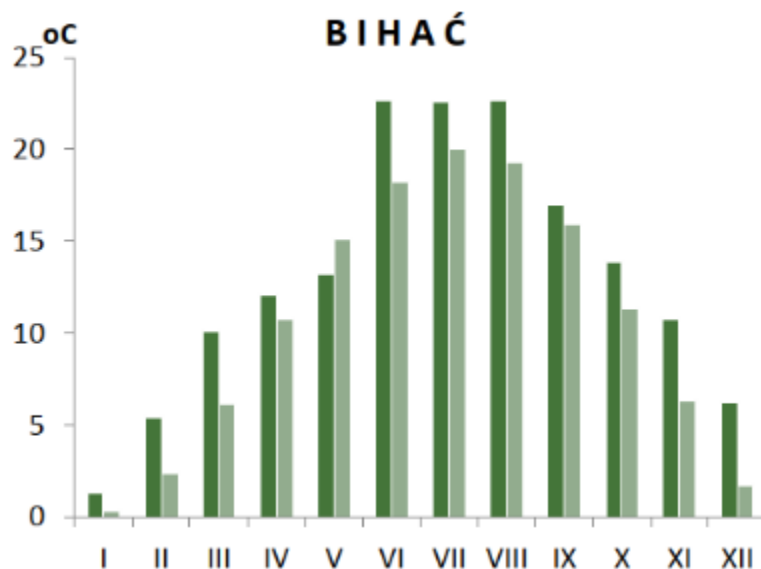
Grafiko 23: Mjerna stanica Bihać - Količine padavina/oborina u 2019. i u periodu 1961.-1990

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, Socio-ekonomski pokazatelji po kantonima, mart 2020

Prosječna temperatura zraka Unsko-sanskog kantona iznosi oko 10°C, dok se temperaturni minimum javlja u januaru, a temperaturni maksimum u julu. Obzirom da na klimu ovog područja utiče dotok maritimnog zraka sa Jadrana i blizina planinskih vijenaca dolazi do modifikacije vrijednosti klimatskih parametara pa samim tim i klimatskih odlika. Na ovom području zastupljeni su i Cfbx''s klimat po Kepenu kojeg karakterišu topla ljeta bez sušnog razdoblja, te Dfb klimat (vlažna borealna klima) kojeg karakterišu topla ljeta, sa snježnim pokrovom u zimskim mjesecima.

Grafikon 24: Mjerna stanica Bihać - Godišnje temperature zraka za 2019. i razdoblje 1961.-1990.

Prema podacima iz Federalnog hidrometeorološkog zavoda na području Unsko-sanskog kantona prosječna temperatura zraka u periodu 1950 – 2015 iznosi 10,75 °C, dok prosječna godišnja količina padavina iznosi 1207 mm. Padavine su ravnomjerno raspoređene u toku cijele godine, a u zimskim mjesecima javlja se snijeg.

[Praćenje i upravljanje zaštitom okoliša](#)

Zakon o zaštiti okoliša Federacije BiH (“Službene novine Federacije BiH“, broj: 33/03 i 38/09) je temeljni zakonski akt koji određuje ciljeve, načela, mjere, odgovornosti, dokumente, finansiranje i nadzor zaštite okoliša na prostoru Federacije BiH. On propisuje obavezu izrade Kantonalnog plana zaštite okoliša - Skupština Unsko-sanskog kantona je usvojila Plan zaštite okoliša Unsko-sanskog kantona 2014.-2019. Plan zaštite okoliša Unsko-sanskog kantona 2014.-2019. je provedbeni planski dokument kojim se uređuje sektor zaštite okoliša, odnosno koji daje uslove i smjernice za razvoj sektora okoliša. Opći cilj Plana zaštite okoliša Unsko-sanskog kantona 2014. – 2019.godine je identifikacija načela i smjernica za planski pristup u postizanju okolišno održivog ekonomskog razvoja, na osnovu procjene stanja okoliša, utvrđenih okolišnih problema i prioriteta te definiranih akcija koje trebaju doprinijeti unaprjeđenju stanja okoliša i poboljšanju kvalitete življenja građana USK.

Kada govorimo o poslovima i zadacima iz nadležnosti USK I općina/gradova, koji se odnose na oblast upravljanja okolišem, oni se obavljaju u okviru nadležnog kantonalnog ministarstvo, općinskih / gradskih službi i odsjeka. Zavisno od posmatrane JLS u USK, aktivnosti na poslovima upravljanja okoliša su većinom organizirane na osnovu veličine i finansijskih mogućnosti JLS. Pregled institucionalne organizacije upravljanja okolišem općinama I Unsko – sanskom kantonu je prikazan u [Aneksu 10. Tabelarni prikaz institucionalne organizacije upravljanja okolišem u kantonu/JLS Unsko - sanskog kantona.](#)

Sistem kontinuiranog i sistematskog praćenja stanja okolišnih komponenti na području USK još uvijek nije uspostavljen. Podaci o stanju pojedinih okolišnih komponenti postoje, ali njihovo korištenje je otežano, jer se mjerenja ne provode kontinuirano i sistematski. Poređenje podataka je otežano, jer metodologija praćenja i mjerenja nije usklađena s metodologijom Evropskog ureda za statistiku (Eurostat). Mjerne stanice za praćenje kvalitete zraka ne postoje. Za područje svake općine uspostavljene su općinske zone sanitarne zaštite izvorišta vode za piće, ali se ne provode ostale mjere zaštite kvalitete površinskih i podzemnih voda. Ocjena kvalitete pojedinih komponenti okoliša donosi na osnovu procjena.

Prema informacijama pribavljenim iz izvještaja o realizaciji Plana zaštite okoliša USK 2014-2019, Grad Bihać, Grad Cazin i Općine Unsko-sanskog kantona su u periodu od donošenja Plana zaštite okoliša Unsko-sanskog kantona 2014-2019. (koji je usvojen u junu 2015. godine) provodili značajne

mjere/aktivnosti - pristupili provođenju mjera/aktivnosti definisanih Planom, te da su mjere/aktivnosti iz Plana većim dijelom provedene ili u toku provođenja. No, Članom 49. stav 1. Zakona o zaštiti okoliša Federacije BiH propisano je da su kantoni dužni donijeti Kantonalni Plan zaštite okoliša usklađen sa Federalnom strategijom zaštite okoliša. Obzirom da je Strategija zaštite okoliša Federacije BiH rađena za period 2008.-2018., nakon usvajanja nove Strategije zaštite okoliša na nivou Federacije, Ministarstvo treba pristupiti izradi novog Plana zaštite okoliša Unsko-sanskog kantona na period od 5 godina usklađen sa Federalnom Strategijom zaštite okoliša, shodno zakonom propisanoj obavezi. Obzirom da je Plan zaštite okoliša istekao 2019. godine, a Federalno ministarstvo okoliša i turizma provodi aktivnosti na donošenju Strategije zaštite okoliša Federacije BiH (obzirom da je Strategija zaštite okoliša Federacije BiH za period 2008.-2018. istekla), neophodno je pristupiti izradi novog Plana zaštite okoliša Unsko-sanskog kantona nakon donošenja Strategije zaštite okoliša na nivou Federacije.

Upravljanje otpadom

Politika Europske unije u oblasti upravljanja otpadom odnosi se na racionalno korištenje prirodnih resursa i na sprečavanje štetnih utjecaja lošeg upravljanja otpadom na život i zdravlje ljudi i okoliša u cjelini. Direktive o otpadu Europske unije predstavljaju okvir za upravljanje otpadom unutar zemalja članica Europske unije, ali su ujedno i preporuka za formiranje zakonodavstva u upravljanju otpadom zemalja koje imaju interes za članstvo u Europskoj uniji. Okvir za europsku politiku upravljanja otpadom sadržan je u Rezoluciji Vijeća EU o Strategiji upravljanja otpadom (97/C76/01) koje se temelji na tada važećoj Okvirnoj direktivi o otpadu (75/442/EEC) i drugim europskim propisima iz oblasti upravljanja otpadom. Osnovni cilj navedene Okvirne direktive o otpadu bio je uspostavljanje sistema za koordinirano integralno upravljanje otpadom u Europskoj uniji sa ciljem da se ograniči proizvodnja otpada. Prema Rezoluciji Vijeća EU ključna europska načela u upravljanju otpadom su:

- **Prevenција (sprječavanje) nastajanja otpada** - u cilju očuvanja okoliša i prirodnih resursa nastajanje otpada mora biti minimizirano i izbjegnuto gdje god je to moguće,
- **Reciklaža i ponovno korištenje otpada** – ako se nastajanje otpada ne može prevenirati potrebno ga je u najvećoj mogućoj mjeri ponovno upotrijebiti ili reciklirati ili iskoristiti u procesu povrata odnosno proizvodnji energije,
- **Poboljšanje konačnog zbrinjavanja (odlaganja) i nadzora** – u slučajevima kada otpad nije moguće reciklirati ili ponovno koristiti potrebno ga je tretirati i adekvatno i sigurno konačno odložiti ili spaliti, što zahtjeva i monitoring obzirom na mogućnost opasnih i štetnih utjecaja po okoliš.

Za potrebe rješavanja problema zbrinjavanja i upravljanja otpadom za područje regije Bihać na lokalnom i regionalnom nivou, izrađen je cijeli niz studija.¹⁰ Ali, u skladu sa generalnim razvojnim trendovima u USK, održivo upravljanje otpadom jedan je od glavnih prioriteta Ministarstva za građenje, prostorno uređenje i zaštitu okoliša USK. U tom smislu, a zasnovano na Federalnom planu upravljanja otpadom, izrađen je i usvojen Plan upravljanja otpadom USK za period od 2014. do 2019. godine koji su također istekli.

Korisnici usluga zbrinjavanja komunalnog otpada od strane javnih komunalnih preduzeća – operatora upravljanja otpadom su domaćinstva i pravna lica čiji je otpad po svojstvima i sastavu sličan otpadu iz domaćinstva. Prema podacima iz Plana upravljanja otpadom USK, nivo obuhvata domaćinstava koja koriste usluge zbrinjavanja komunalnog otpada po općinama Unsko – sanskog

¹⁰ U proteklih tridesetak godina izrađeni su dokumenti: Studija centralne deponije otpadaka Bihaća, Odlagališta krutog otpada i njihov uticaj na površinske i podzemne vodene resurse odnosno na izvorišta vode za piće – Izvještaj, Studija Izvodljivosti međuopćinske institucije za upravljanje čvrstim otpadom u regiji Bihać, Bosna i Hercegovina – Završni izvještaj, Studija izbora lokacije za potrebe regionalnog deponovanja čvrstog otpada i moguća rješenja sanacije postojećih smetljišta. Studija izbora lokacije regionalne sanitarne deponije komunalnog otpada, Bihać, Važnost izgradnje sanitarne deponije u regiji Bihać, Studija izvodljivosti izgradnje regionalne sanitarne deponije „Grabež – Drenovo Tijesno“, regija Bihać, Studija izvodljivosti za Regionalnu sanitarnu deponiju Unsko – sanskog kantona – regija Bihać, Konačni izvještaj – Nacrte Dodatak Studiji izvodljivosti za Regionalnu sanitarnu deponiju Unsko-sanskog kantona – regija Bihać.

kantona je veoma različit i kreće se od 33,5 % u Općini Sanski Most do oko 90 % u općinama Bihać, Bosanski Petrovac i Cazin. Prosječan obuhvat domaćinstava koja koriste usluge zbrinjavanja komunalnog otpada na području Unsko – sanskog kantona, iznosi oko 71,5 %. Prema istom izvoru, ukupan broj pravnih lica, korisnika usluga zbrinjavanja komunalnog otpada, odnosno po sastavu i svojstvima njemu sličnog otpada, na području Unsko – sanskog kantona (bez podataka za Bosansku Krupu) iznosi 3.905. U svakom slučaju, podaci iz Plana upravljanja otpadom nedvosmisleno navode na zaključak da na području općina Unsko – sanskog kantona ima prostora za povećanjem broja korisnika usluga zbrinjavanja komunalnog otpada – jer je prosječno proizvodnja otpada 350 kg/stan./god. na području USK. Na području općina USK ne postoji odvojeno skupljanje i sortiranje korisnih komponenti komunalnog otpada, pa tako ne postoji ni evidencija o sastavu komunalnog otpada koji se prikuplja i odvozi na općinsku deponiju otpada.

Opisi poslova i zadataka koji se obavljaju unutar službi i odjeljenja, kod većine analiziranih općina nisu adekvatno urađeni, nedovoljno se obrađeni ili vrlo općeniti. Kada govorimo o javnim komunalnim preduzećima na području USK u smislu upravljanja otpadom, aktivnosti upravljanja otpadom na području općina Unsko – sanskog kantona obavljaju javna komunalna preduzeća čiji su osnivači općine. Trenutna organizacija sistema upravljanja otpadom na području Unsko – sanskog kantona je: „Jedna općina - jedno javno komunalno preduzeće koje obavlja aktivnosti upravljanja otpadom“.

Tabela 55: Pregled institucionalne organizacije javnih komunalnih preduzeća iz 8 općina Unsko – sanskog kantona

Općina	Javno komunalno preduzeće	Osnivač	Organizacija poslova upravljanja otpadom
Bihać	Javno komunalno preduzeće „Komrad“ d.o.o. Bihać	Grad Bihać	Sektor za operativno - tehničke poslove: - Poslovna jedinica prikupljanja i odvoza komunalnog otpada; - Poslovna jedinica reciklaže i ostale registrovane djelatnosti
Bosanska Krupa	Javno komunalno preduzeće „10. juli“ d.o.o. Bosanska Krupa	Općina Bosanska Krupa	Radna jedinica „Čistoća i održavanje“
Bosanski Petrovac	D.o.o. „Komunalno“ za komunalne i uslužne djelatnosti Bosanski Petrovac	Općina Bosanski Petrovac	Služba čistoće i javne higijene
Bužim	Javno komunalno preduzeće „KOMB“ d.o.o. Bužim	Općina Bužim	-
Cazin	Javno komunalno preduzeće, „Čistoća“ d.o.o. Cazin	Grad Cazin	Tehnički sektor: Služba odvoza, reciklaže i deponovanja otpada
Ključ	Javno komunalno preduzeća „RAD“ d.o.o. Ključ	Općina Ključ	Tehnička služba: - RJ „Javna higijena“ - RJ „Odvoz smeća“
Sanski Most	Javno komunalno preduzeće „Sana“ d.o.o. Sanski Most	Općina Sanski Most	- RJ Stručna služba - RJ komunalni poslovi: OJ-a Poslovi odvoza i deponovanja smeća, kao i selektiranje istog -reciklaža
Velika Kladuša	Javno komunalno uslužno preduzeće „Komunalije“ d.o.o. Velika Kladuša	Općina Velika Kladuša	a) Opći sektor b) Tehnički sektor: - Služba odvoza otpada: - Radna jedinica Komunalije

Kod svih općinskih komunalnih preduzeća – operatora upravljanja otpadom, aktivnosti koje sačinjavaju postojeće sisteme upravljanja otpadom svedene su na osnovne: prikupljanje, transport i odlaganje komunalnog i njemu sličnog otpada na općinske deponije otpada. Samo kod nekoliko komunalnih preduzeća postoje određene aktivnosti na odvojenom prikupljanju i izdvajanju korisnih komponenti komunalnog otpada, ali na ograničenom području i malim količinama.

Na osnovu analize stanja organizovanosti općinskih organa uprave općina Unsko – sanskog kantona na poslovima iz nadležnosti općine u oblasti komunalnih djelatnosti i zaštite okoliša, odnosno oblasti upravljanja otpadom, Plan upravljanja otpadom je definisao sljedeće izazove, koji su još uvijek aktuelni:

1. Sama organizacija i sistematizacija radnih mjesta na poslovima komunalnih djelatnosti i zaštite okoliša različita je po općinama, u zavisnosti od veličine općine, njenih budžetskih mogućnosti i ukupnog broja zaposlenih u jedinstvenom općinskom organu uprave.
2. Opisi poslova, kako kod organizacionih oblika tako i kod pojedinih radnih mjesta nisu adekvatno utvrđeni i uglavnom se svode na izraz „poslovi iz komunalnih djelatnosti i zaštite okoliša“. Pojedine komunalne djelatnosti i komponente okoliša gotovo da se i ne spominju, što je slučaj i sa oblasti upravljanja otpadom, odnosno komunalnoj djelatnosti skupljanja, transporta i odlaganja otpada.
3. Većina općinskih službi na poslovima iz oblasti komunalnih djelatnosti i zaštite okoliša, ne može u potpunosti i na kvalitetan način izvršavati obaveze koje proističu iz Zakona o komunalnim djelatnostima, Zakona o zaštiti okoliša i Zakona o upravljanju otpadom.

Na osnovu prethodne analize stanja javnih komunalnih i drugih preduzeća – operatora upravljanja otpadom na općinskom i nivou Unsko – sanskog kantona, Plan upravljanja otpadom je definisao sljedeće izazove, koji su još uvijek aktuelni:

1. Aktivnosti upravljanja otpadom uglavnom se odnose na skupljanje komunalnog mješovitog otpada, njegov transport i odlaganje na deponiju.
2. Organizirano odvojeno skupljanje korisnih komponenti komunalnog otpada ne postoji, osim pojedinačnih slučajeva kod nekih operatora (Bosanska Krupa, Cazin, Velika Kladaša, Bihać, Sanski Most) i to u veoma malim količinama.

Kada govorimo o izvorima finansiranja, osnovni izvor sredstava za financiranje obavljanja aktivnosti u zbrinjavanju komunalnog otpada na području općina Unsko – sanskog kantona su sredstva naknade za zbrinjavanje komunalnog otpada koju korisnici usluga zbrinjavanja komunalnog otpada, domaćinstva i pravna lica, plaćaju davaocu usluge javnom komunalnom preduzeću – operatoru upravljanja otpadom na općinskom nivou. Prema podacima iz Plana upravljanja otpadom USK, „troškovi postupanja s otpadom obračunavaju se prema količini i karakteristikama otpada, te prema kvadraturi prostora koji zagađivač koristi, u skladu s načelom „zagađivač plaća“. Kada je u pitanju naknadu za uslugu zbrinjavanja otpada za korisnike usluge iz kategorije domaćinstava, u praksi je sasvim drugačije – odnosno, jedinica mjere za utvrđivanje cijene usluge zbrinjavanja komunalnog otpada kod svih općina „domaćinstvo“, a ne količina proizvedenog otpada, a sama cijena usluge je „paušalni“ iznos po domaćinstvu, bez obzira na količinu proizvedenog otpada ili površinu stambenog i drugog prostora, koje domaćinstvo koristi. Prema istom izvoru informacija, cijene usluga zbrinjavanja otpada po domaćinstvu u USK se kreću u prosjeku od 8 KM/ domaćinstvu – a cijena usluge zbrinjavanja otpada za pravna lica je utvrđena uglavnom prema površini (kvadraturi) prostora, sa izuzetkom Grada Bihać i općine Sanski Most, kod kojih se cijena odnosi na količinu proizvodnog otpada, odnosno na odvoz otpada. Sumirajući ovaj dio, prema podacima dobivenim od Javnih komunalnih preduzeća, može se zaključiti na aktualne cijene zbrinjavanja komunalnog otpada u svim općinama Unsko – sanskog kantona nisu ekonomske, da jedva zadovoljavaju zahtjeve obavljanja djelatnosti, ali ne i obnavljanje opreme i vozila. Međutim, za takve konstatacije općine ne daju potrebno obrazloženje, pa se i ne može ocijeniti njihova opravdanost, pogotovo što niti jedna općina ne vodi evidencije prihoda i troškova po djelatnostima koje obavlja, u ovom slučaju za djelatnost zbrinjavanja komunalnog otpada. Drugim riječima, sadašnji nivo cijena usluga zbrinjavanja otpada vjerovatno zadovoljava troškove prisutnog načina i sistema zbrinjavanja komunalnog otpada na području općina Unsko-sanskog kantona, pogotovo ako se ima u vidu nesanitarno odlaganje otpada na sadašnjem općinskim deponijama otpada i sadašnje troškove takvog odlaganja – te stepen naplate od 79% do 92% po općinama.

Osnovna karakteristika postojećeg odlaganja otpada na općinskim odlagalištima je djelomično kontroliran postupak odlaganja, bez uobičajene tehnologije sanitarnog deponiranja. S obzirom na

trenutno stanje i tehnologiju koja se primjenjuje, općinska odlagališta spadaju u odlagališta gdje se vrši polu-kontrolirano deponiranje, odnosno otpad se odlaze na za to predviđena mjesta. Međutim, prekrivanje inertnim materijalom sa povremenim kvašenjem i nabijanjem odgovarajućom mehanizacijom kako bi se postigla zbijenost i smanjile količine procjednih voda, nije svakodnevno. Pored toga, kao ni za druge kategorije otpada, na području općina Unsko – sanskog kantona proizvođači opasnog otpada ne vode evidencije i nemaju baze podataka o vrstama, količinama, sastavu i tokovima zbrinjavanja opasnog otpada. Odlagališta nisu opremljena objektima za zaštitu od raznošenja otpadnog materijala, kao ni uređajima za prihvatanje, povrat ili tretman procjednih voda. Specifičnost terena na području USK u mnogome otežava osiguranje mjera zaštite okoliša od utjecaja deponija čvrstog otpada. Naime, kraški teren, koji prevladava većim dijelom područja Kantona stvara uvjete za širenje eventualnih nastalih zagađenja putem podzemnih voda. Zaštita izvorišta, podzemnih i površinskih voda u kršu može biti izuzetno otežana ukoliko nisu tačno utvrđeni putevi transporta vode, a mogućnost njihovog zagađenja je velika. U cjelini se može konstatirati da problematika zaštite voda od prodora zagađenja sa postojećih deponija čvrstog otpada nije u proteklom periodu rješavana adekvatno značaju kojeg ima. Također, postojeća zakonska regulativa se teško primjenjuje, pored ostalog i zato što ne uključuje specifične odredbe kojima bi se tretirala odlagališta i uvjeti za njihovo formiranje i održavanje. Ovakvi načini deponovanja otpada su bez osnovnih elemenata sanitarnog zbrinjavanja otpada, dakle, bez sistema odvodnje plina iz tijela deponije i odvodnje i prečišćavanja procjednih voda koje nastaju deponovanjem otpada, a što svakako, bez obzira što se ne rade adekvatna mjerenja, ugrožava okoliš i zdravlje ljudi. Dakle, postojeća nesanitarna odlagališta otpada i divlje deponije koje nastaju svakodnevno su stalna prijetnja zagađenju vode, zemljišta i zraka te utječu negativno na zdravlje ljudi i životinja. **Postoji urgentna potreba uspostavljanja sistema održivog upravljanja otpadom na području USK.**

Prema Planu upravljanja otpadom, definisani su glavni problemi u upravljanju pojedinim vrstama i kategorijama otpada na području općina USK, kako slijedi:

Komunalni otpad

- Nepostojanje evidencija o količinama, sastavu i tokovima komunalnog otpada potrebnih za kvalitetno planiranje;
- nedovoljna pokrivenost područja općina USK sa organiziranim zbrinjavanjem komunalnog otpada;
- postojeća općinska odlagališta komunalnog otpada ne zadovoljavaju, zakonskim i provedbenim propisima utvrđene, higijensko – sanitarne mjere i kriterija za odlagališta otpada;
- velik broj divljih odlagališta otpada;
- nepostojanje sistema, navike, prakse i potrebne infrastrukture za odvojeno skupljanje korisnih komponenti komunalnog otpada;
- visina naknade za usluge zbrinjavanja komunalnog otpada nije „ekonomska“ i ne omogućuje poslovanje javnih komunalnih preduzeća na nivou održivosti;
- nepostojanje utvrđene politike cijena komunalnih proizvoda i usluga u cilju obezbjeđenja obavljanja i razvoja oblasti upravljanja komunalnim otpadom;
- ne postoji subvencioniranje troškova usluge zbrinjavanja komunalnog otpada određenih kategorija korisnika usluga iz kategorije domaćinstva, koji su u stanju socijalne potrebe, od strane općina USK;
- neodređenost općina prema razvoju sistema upravljanja otpadom na regionalnom nivou;
- nedovoljno razvijena svijest i znanje stanovništva o upravljanju otpadom.

Neopasni proizvodni otpad

- Nepostojanje katastra (evidencije) proizvođača i vlasnika neopasnog proizvodnog otpada;
- nepostojanje evidencije o vrstama, količinama i načinu zbrinjavanja neopasnog proizvodnog otpada;

- neadekvatno zbrinjavanje neopasnog proizvodnog otpada, zajedno sa komunalnim otpadom ili na divlje deponije;
- nedovoljno razvijeno organizovano izdvajanje i zbrinjavanje neopasnog proizvodnog otpada;
- nepostojanje planova upravljanja otpadom proizvođača neopasnog proizvodnog otpada.

Opasni otpad

- nepostojanje evidencije proizvođača opasnih kategorija otpada;
- nepostojanje evidencije o vrstama, količinama i načinu zbrinjavanja opasnog otpada;
- nerazvijenost organiziranog izdvajanja i privremenog skladištenja opasnog otpada;
- postojanje opasnog otpada u komunalnom otpadu;
- nedostatak organiziranog načina prikupljanja i zbrinjavanja opasnog otpada, posebno iz domaćinstava;
- veliko učešće medicinskog otpada u komunalnom otpadu iz domaćinstava i otpadu sličnom komunalnom koje skupljaju zdravstvene ustanove;
- neadekvatna infrastruktura za izdvajanje (skupljanje) i privremeno skladištenje opasnog otpada kod proizvođača opasnog otpada;
- nepostojanje podzakonskih provedbenih propisa za određene vrste i kategorije opasnog otpada (Federalni pravilnici o: upravljanju otpadnim uljima, otpadnim baterijama i akumulatorima, o zbrinjavanju otpada koji sadrži PCB/PCT i dr.)

Posebne kategorije otpada

- nepostojanje katastra (evidencije) proizvođača posebnih kategorija otpada;
- nepostojanje evidencije o pojedinim vrstama, količinama, tokovima i načinu zbrinjavanja posebnih kategorija otpada;
- nepostojanje organizovanog sistema zbrinjavanja posebnih kategorija otpada;
- neadekvatna infrastruktura za skupljanje i privremeno skladištenje posebnih kategorija otpada kod proizvođača takvog otpada;
- često odlaganje posebnih kategorija otpada na odlagališta komunalnog otpada;
- nepostojanje planova upravljanja otpadom proizvođača posebnih kategorija otpada;
- nepostojanje provedbenih propisa za zbrinjavanje pojedinih vrsta posebnih kategorija otpada (Federalni pravilnici o: upravljanju građevinskim otpadom, otpadnim gumama i dr.)

Sumirajući sve gore navedeno, osnovne zajedničke karakteristike i izazovu na području općina Unsko – sanskog kantona u smislu upravljanja otpadom se mogu svesti na sljedeće:

1. Nedovoljna aktivnost i opredijeljenost općina na stvaranju uslova za obavljanje i razvoj djelatnosti upravljanja otpadom.
2. Nepostojanje jasne politike cijena komunalnih usluga, uključujući i oblast upravljanja otpadom, na području općina USK i USK u cjelini, koja bi bila osnovni pokretač obavljanja i razvoja ove oblasti.
3. U određivanju aktualnih cijena usluge postupanja sa komunalnim otpadom, općine više vode socijalnu nego ekonomsku politiku.
4. Niti na jednoj općini USK ne postoji subvencioniranje troškova komunalnih usluga iz budžeta općina.
5. Sadašnji nivo cijena komunalne usluge postupanja sa komunalnim otpadom nije ekonomski i jedva da pokriva troškove obavljanja djelatnosti, a o razvoju se ne može ni govoriti.
6. Cijena usluge postupanja sa komunalnim otpadom, posebno kod domaćinstava, neravnomjerno opterećuje proizvođače otpada. Bez obzira na količinu proizvedenog otpada, površinu stambenog i drugog prostora, broj korisnika tog prostora, cijena usluge je kod svih općina u paušalnom iznosu po domaćinstvu.
7. Sva javna komunalna preduzeća, pored aktivnosti postupanja sa komunalnim otpadom, obavljaju i aktivnosti iz drugih komunalnih djelatnosti, a da pri tom ne vode evidenciju

prihoda i troškova po tim djelatnostima, pa čak ni po organizacionim jedinicama, u kojima se obavljaju te djelatnosti.

8. Pokrivenost područja sa uslugom zbrinjavanja otpada, kod većine općina, nije zadovoljavajuća i za područje USK iznosi tek nešto malo iznad 80 %.
9. Stepen naplate sredstava naknade za usluge postupanja sa komunalnim otpadom kod pojedinih općina nije zadovoljavajući,
10. Prisutan je nedostatak kvalitetnog planiranja u oblasti upravljanja otpadom kako na nivou općina, tako i na nivou javnih komunalnih preduzeća
11. Ne postoji odvojeno skupljanje i sortiranje korisnih komponenti komunalnog otpada, pa tako ne postoji ni evidencija o sastavu komunalnog otpada koji se prikuplja i odvozi na općinsku deponiju otpada.

U skladu sa prethodno definisanim i predstavljenim, potrebno je raditi na sljedećim pitanjima:

- Pokrivanje područja cijelog Unsko –sanskog kantona odvožnjem otpada,
- Uspostavljanje regionalne deponije i centra za upravljanje otpadom,
- Stvoriti uslove za sanitarno odlaganje otpada,
- Smanjiti ukupnu proizvodnju otpada,
- Načiniti katastar deponija (legalnih i ilegalnih), sa tipom odloženog otpada,
- Izrada strategije sanacije ilegalnih odlagališta otpada,
- Povećati procenat obuhvaćenosti i pokrivenosti korisnika odvožnjom komunalnog otpada,
- Edukacija stanovništva o važnosti pravilnog odlaganja i postupanja s otpadom,
- Stvoriti uslove za zbrinjavanje posebnih vrsta otpada,
- Stvoriti uslove za reciklažu otpada,
- Uspostaviti pretovarne stanice tamo gdje to se pokaže za potrebno, a u skladu sa planovima i strategijama upravljanja otpadom u Unsko–sanskom kantonu,
- Implementaciji strateških ciljeva Strategije upravljanja otpadom Unsko–sanskog kantona.

Podaci o kvalitetu zraka

Zrak je jedna od bitnih komponenti okoliša za koji treba uspostaviti odgovarajući sistem upravljanja u cilju prevencije i ublažavanja negativnih posljedica koje mogu narušiti kvalitet zraka. Područje Unsko-sanskog kantona ne karakteriše prekomjerna zagađenost kao što je to slučaj u drugim dijelovima zemlje, ali to ne umanjuje potrebu za uspostavom odgovarajućeg sistema upravljanja kvalitetom zraka. Državni program za nadzor kvaliteta zraka ne postoji. Za problematiku kvaliteta zraka nadležni su federalni i kantonalni organi (nadležna ministarstva za okoliš i zakonodavna tijela). Federalni organi, kantonalni organi i opštine su obavezni da usklade i koordiniraju svoje politike koje se odnose na kvalitet zraka. Na nivou FBiH uspostavlja se federalna politika o kvalitetu zraka koja je dio federalne politike zaštite okoliša i koja ima za cilj poboljšanje kvaliteta zraka. Federalnu strategiju zaštite kvaliteta zraka donosi Parlament FBiH, a strategija donesena za period 2008-2018 je definirala plan mjera i aktivnosti u oblasti kvaliteta zraka. Prema zakonskom okviru, kantonalni planovi zaštite kvaliteta zraka moraju biti usklađeni sa Federalnom strategijom zaštite kvaliteta zraka, što je USK i učinio te tokom 2017 godine, usvojio Plan zaštite kvalitete zraka USK.¹¹

Granične vrijednosti kvaliteta zraka u FBiH su propisane Pravilnikom o načinu vršenja monitoringa kvaliteta zraka i definiranju vrsta zagađujućih materija, graničnih vrijednosti i drugih standarda kvaliteta zraka („Službene novine Federacije BiH“, br. 01/12). Donošenjem ovog Pravilnika, između ostalog, transponirane se granične vrijednosti kvaliteta zraka iz Direktive EU o ambijentalnom kvalitetu zraka i čišćem zraka za Evropu koja je usvojena 2008. godine (Directive 2008/50/EC). Pravilnik propisuje granične i tolerantne vrijednosti ambijentalnih koncentracija zagađujućih materija, te rokove za dostizanje graničnih vrijednosti.

Kada su u pitanju zagađivači vazduha oni prije svega su antropogenog i prirodnog porijekla. Iako nema egzaktnih pokazatelja o koncentraciji onečišćujućih tvari u zraku na području USK, jer nisu

---

¹¹ Skupština Unsko-sanskog kantona usvojila je Kantonalni plan zaštite kvalitete zraka USK-a 2017.- 2022., dana 4.5.2018. godine.

uspostavljene mjerne stanice za kontinuirano praćenje kvalitete zraka, većina aktera smatra antropogeno zagađenje vazduha na području USK kao izraženo, dok je prirodno (prašina) zanemarivo.

Od antropogenih izvora, posebno se izdvajaju produkti sagorijevanja. Stanovništvo za grijanje uglavnom koristi čvrsta goriva, manje tečna i električnu energiju. Najzastupljenije čvrsto gorivo je fosilno (80%) i to uglavnom ugalj s udjelom sumpora (oko 3%) te tečno fosilno gorivo lož-ulje sa 0,2-0,5% sumpora. Gledano sa stanovišta zaštite okoliša, osnovni izvori grijanja stanovnika na području USK su, u isto vrijeme, najveći antropogeni izvori zagađenja vazduha. Emisija u vazduh nastala ovim antropogenim djelovanjem je visoka i u stalnom porastu, a najveće zagađenje se javlja u grijnom i vlažnom periodu godine u urbanom području USK. Pored direktnog uticaja na ljudsko zdravlje, zdravlje biljaka i životinja, mnogi gasovi koji se emituju u atmosferu doprinose sekundarnom negativnom djelovanju na životnu sredinu/okolinu (kisele kiše, narušavanje ozonskog omotača itd.). Centralna toplana koja bi smanjila negativan uticaj na kvalitetu zraka iz pojedinačnih ložišta ne postoji. Procjenjuje se da kvalitetu zraka narušava prašina iz oko 100 kamenoloma, kao i velik broj ilegalnih odlagališta otpada, ali ispitivanje njihovog uticaja na kvalitetu zraka se ne provodi.

Utvrđeni izvori zagađenja vazduha razvrstani su u sljedeće grupe: energetske izvori, saobraćaj, industrija i domaćinstva. Na lokalnom nivou emisije zagađujućih materija u zrak iz sektora saobraćaja su najznačajnije za nitrooksidi (NOx) i ugljenmonoksid (CO), te čvrste čestice (PM10). One su direktno uvjetovane starošću vozila i prijeđenih kilometara puta. Sa aspekta uticaja na kvalitetu zraka, industrijske grane kao što su prerađivačka, rudarstvo, proizvodnja električne energije i građevinarstvo mogu imati najviše uticaja. Tako naprimjer, u Unsko-sanskom kantonu postoji veliki broj benzinskih pumpi te je vrlo važno napomenuti da kontrola emisije VOC jedinjenja kod skladištenja i distribucije nafte nije regulirana. Zakonom o zaštiti zraka u Federaciji date su odredbe koje se tiču skladištenja fosilnih goriva i benzina. Prema istim, svi objekti, postrojenja, vozila i uređaji projektuju se i koriste na način da preostala isparenja: ostaju u kontejneru nakon istakanja benzina, prihvataju i zadržavaju povratna isparenja iz prostora za skladištenje na benzinskoj stanici ili glavnom skladištu, te da se isparenja zadržavaju u pokretnom kontejneru dok ne dođe do ponovnog punjenja u glavnom skladištu.

Iako ima dobro očuvan ekosistem, te procjenu da je kvaliteta zraka u USK zadovoljavajuća, uz periodična onečišćenja zraka koja ne prelaze granice dozvoljenih vrijednosti onečišćujućih tvari - ekološka situacija i okoliš USK je u potencijalnoj opasnosti od ovih izvora zagađenja. Dakle, kao jedan od ključnih problema zaštite vazduha je zagađanje lebdećim česticama (PM10) i sumpor-dioksidom (SO₂). S obzirom na to, potrebno je vršiti monitoring, pored sumpor dioksida, azotnih oksida, PM10, PM2,5 i prizemnog ozona sa opremom koja omogućava „satno“ uzimanje uzoraka. Gore navedene akcije bi se mogle razmotriti sa aspekta 1. Uspostavljanja sistema upravljanja kvalitetom zraka, 2. Utopljanje stambenih, javnih i komercijalnih objekata, 3. Podsticanje korištenja i primjena obnovljivih izvora energije, 4. Elektrifikacija javnog gradskog saobraćaja, 5. Promocija i uvođenje biciklizma, 6. Uređenje komunalne energetike te 7. Uspostavljanje sistema daljinskog grijanja na biomasu.

[Podaci o upravljanju vodama i vodnim uslugama](#)

Pristupi analizi hidroloških resursa zasnovani su na stalnim praćenjem i mjerenjem hidroloških veličina prema postojećoj zakonskoj regulativi FBiH i Unsko-sanskog kantona, direktivama, strategijama, te drugim domaćim i EU dokumentima na osnovu kojih je definisana metodologija načina obrade i zaključnih parametara. Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva FBiH donosi zakonske propise i strateške dokumente u vezi upravljanja vodama na području FBiH. Na kantonalnom nivou, Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva USK kao predlagač Zakona o vodama Unsko-sanskog kantona („Službeni glasnik USK-a“ broj: 4/11) odgovorno je za njegovu implementaciju. U 2012. godini usvojena je federalna Strategija upravljanja vodama za periodu od 2010. do 2022. godine kao krovni planski dokument koji daje smjernice razvoja vodnog upravljanja i očuvanja stanja voda i vodnih ekosistema. Na području USK, upravljanje razvojnom politikom vodnih resursa, koordiniranje praćenja stanja u vodnom sektoru i stručno-upravne poslove iz oblasti vodoprivrede obavlja Odsjek za upravljanje vodama u sklopu kantonalnog Ministarstva

poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva. Prema informacijama iz Ministarstva, implementacija Zakona o vodama Unsko-sanskog kantona provodi se na zadovoljavajući način, uz konstataciju da su općinske/gradske službe nadležne za vode zadovoljne s ovakvim zakonskim rješenjem.

Vode Unsko-sanskog kantona **pripadaju vodnom području rijeke Save** (vodno područje Crnog mora), podslivu Une sa Glinom i Koranom sa površinom na prostoru FBiH od 5.762 km²(13), a ukupnom površinom od 9.368 km². Sliv rijeke Save karakterizira nivalno–fluvijalni režim prelaznog srednjeevropskog tipa, gdje su najviši srednji mjesečni vodostaji prisutni u aprilu, maju i junu, a najniži u avgustu i septembru. Hidrografsku okosnicu ovog prostora predstavlja rijeka Una¹², te ovaj prostor pripada slivu Crnog mora. Rijeka Una ima nivalno-fluvijalni režim, pa se najveći vodostaji javljaju u proljetnim, a najniži u ljetnim mjesecima. Glavne pritoke rijeke Une su: Unac, Klokot, Krušnica i Sana. Bitno je spomenuti da je područje gornjeg toka rijeke Une proglašeno Nacionalnim parkom Bosne i Hercegovine, 2008. godine. Ukupna površina nacionalnog parka iznosi 19.800 ha, od čega je 13.500 ha pod strogom zaštitom. Krajnji sjeverozapadni dijelovi Kantona pripadaju slivovima Gline i Korane. Području USK pripadaju vodni i termomineralni izvori, koji imaju potencijal za višenamjensko korištenje. Rijeka Una drenira sjevernu stranu dinarskog karsta, sa površinom podsliva na području FBiH od P=5.761 km², zajedno sa slivnim područjem rijeke Sane. Una izvire na području Republike Hrvatske, u Zadarskoj županiji, mjestu Donja Suaja, u blizini mjesta Srb, na 448 m.n.m., a ulijeva se u Savu kod Jasenovca, na 83 m.n.m., sa dužinom glavnog toka od 207 km, dok je veličina sliva rijeke Une do vodomjerne stanice Bihać – Kralje oko 3.300 km². Prosječan pad korita na prostoru Grada Bihać iznosi 1,45%, dok su najveći padovi u gornjem dijelu toka do Bihaća. Izvor Une se formira od jakih, izdašnih kraških vrela, među kojima se ističu Suvaja, Velika Netka i Mala Netka, te koja nizvodno kod mjesta Srb prima vode Srebrenice i manjih pritoka Ljaljnovac, Joševica i Sredica, te teče prema sjeveru. Najvažnije desne pritoke rijeke Une su Unac (kod Martin Broda) čije su količine protoka približno jednake količinama rijeke Une na sastavku, Krušnica (kod Bosanske Krupe) i Sana (kod Novog Grada) koja je ujedno i najveća pritoka Une, a zatim Mlječanica i Moštanica, dok su najznačajnije lijeve pritoke Klokot (kod Bihaća) i Žiravac. Prvih dvadeset (20) kilometara toka Une pograničnog je karaktera. U blizini naselja Melinovac, Una prelazi na teritorij Bosne i Hercegovine. Na području Sisačko-moslavačke županije, na državnoj granici južno od donjeg Dobretina, Una ponovno postaje pogranična rijeka, u dužini od 86 kilometara do Jasenovca gdje se ulijeva u rijeku Savu. Una površinski i podzemno drenira vode iz gornjeg i srednjeg sliva u višu zonu visokog krša, a u donjem dijelu najprije zonu mezozojskih krečnjaka i dolomita, potom centralnu paleozojsku i ofiolitnu zonu, dok pri ušću u Savu, sliv joj se nalazi u unutrašnjoj flišnoj zoni. Osamdesetih godina 20. vijeka ispitana su zdravstvena svojstva gatskih voda, te je utvrđeno da sadrže natrijum, kalcijum, sulfatne i hidrokarbonatne vode. Temperatura vode kreće se između 32 i 38 °C, a mineralnost od 1328 do 1492 mg/l. Izvor Gata raspolaže količinom vode od 130 l/sec. Svojstva izvora termalnih voda nisu dovoljno istražena u hidrološkom, geološkom, fizikalno-kemijskom, bakteriološkom i energetskom smislu, što otežava njihovo adekvatno korištenje.

Kada govorimo o projektima koje Vlada Unsko-sanskog kantona sprovodi vezano za upravljanje vodama u periodu 2018-2019 godina, isti su prezentovani u [Aneksu 9](#). Za projekte iz oblasti upravljanja vodama, u periodu 2016. - 2018. godine, planirana su sredstva prikupljena po osnovu vodnih naknada, koja na godišnjem nivou iznose nešto više od 400.000,00 KM. Bitno je istaći da se 67% ostvarenih prihoda od vodnih naknada, prema Zakonu o vodama Unsko-sanskog kantona, („Sl. glasnik USK-a“ broj 4/11), raspoređuje u korist budžeta općina/grada, a 33% ostaje u Budžetu kantona. Može se reći da je u proteklom periodu najveći dio sredstava vodnih naknada usmjeren za provođenje mjera koje se odnose na poboljšanje vodoopskrbe i zaštitu od poplava. Najznačajniji projekti koji se finansiraju su kontinuirano provođenje istražnih radova u cilju zaštite postojećih i novih zahvata za potrebe vodosnabdijevanja te provođenje općih protiverozivnih mjera, što podrazumijeva legislativne mjere, inoviranje karte erozije, praćenje erozionih procesa, edukacija

---

¹² Prema Zakonu o nacionalnom parku Una („Službene novine F BiH“, broj 44/08) veći dio podsliva rijeke Une je proglašen područjem od značaja za FBiH, sa ciljem zaštite rijeke Une i očuvanja sedrenih tvorevina, kvaliteta vode, biljnog i životinjskog svijeta, te je definisano područje od 13.500 ha kao strogo zaštićen prostor.

stanovništva, integriranje problematike zaštite od erozije u prostorne planove i šumske osnove (Uređenje vodotoka – zaštita od poplava).

Bilans površinskih voda Unsko-sanskog kantona prikazan je preko ukupnih količina voda koje se formiraju i/ili proteknu preko konkretne teritorije, podijeljen na sopstvene vode i tranzitne vode, na osnovu čega se daje ocjena sopstvenog vodnog bogatstva, koja je data u nacrtu Prostornog plana USK. Prema istom, teritorij Unsko-sanskog kantona je bogat vodom – ali, vodno bogatstvo Unsko-sanskog kantona je određeno pritokama Une, Gline i Korane, rijekama, potocima koji pripadaju ovim slivovima. Drugim riječima, kada je u pitanju ukupni bilans raspoloživih količina vode za područje Unsko-sanskog kantona, na osnovu godišnjih priliva obnovljivih vodnih resursa, godišnjeg riječnog protoka i godišnjeg crpljenja vode, zaključuje se da je prostor Unsko-sanskog kantona veoma bogat vodom.

Kada govorimo o **potrošnji vode**, specifična potrošnja vode, q_{sp} (l/stan,dan), se definira kao utrošak vode po jednom stanovniku u jednom danu (24h). Ta se količina vode sastoji od utroška za najrazličitije potrebe i ovisi o stepenu sanitarno-tehničke opremljenosti domaćinstava, kvaliteti i cijeni vode, uređenju naselja, postajanju kanalizacije, klimatskim prilikama i sl. Određuje se prvenstveno na osnovu iskustva u eksploataciji postojećih vodovoda. U većini zemalja se regulira zakonskim propisima u skladu s veličinom naselja.

Tabela 56: Pregled specifične potrošnje vode za gradove i općine USK

Općina/Grad	Q_{spec} (l/stan/dan), procjena JVP	Q_{spec} (l/stan/dan)
Bihać	127,00	146,99
Bosanska Krupa	76,00	168,91
Bosanski Petrovac	160-180	138,03
Bužim	-	134,98
Cazin	130,00	116,76
Ključ	120,00	168,05
Sanski Most	84,00	197,65
Velika Kladuša	137,80	144,10
Prosjek:	120,69	151,93

Izvor: Podaci Ministarstva za prostorno uređenje i stambeno-komunalne poslove USK, juli 2020

Prva kolona Q_{spec} (potrošnja vode po stanovniku dnevno) predstavlja procijenjenu vrijednost javnog komunalnog preduzeća jedinice lokalne samouprave na osnovu ukupne isporučene količine vode i broja stanovnika na području jedinice lokalne samouprave.

Druga kolona predstavlja Q_{spec} (potrošnja vode po stanovniku dnevno) određenu na osnovu uzoraka od 14 domaćinstava koja imaju poznat broj članova sa stalnim boravkom tokom jedne godine. Razlika koja se pojavljuje u ova dva podatka je izazvana odlaskom većeg broja stanovništva u inostranstvo, tj. ne borave u svojim domaćinstvima većim dijelom godine.

Odvođenje otpadnih voda je u lošem stanju, jer je vrlo niska pokrivenost područja kanalizacionim sistemima, najčešće je u upotrebi mješoviti sistem kanalizacija (oborinske i otpadne vode), česti su nekontrolisani ispusti, bez separatora. Međutim, u većini gradova/općina Unsko-sanskog kantona u toku su aktivnosti usmjerene prema obnovi i proširenju kanalizacijske mreže te uvođenju pročištača otpadnih voda (Bihać, Bosanska Krupa, Cazin, Sanski Most i Velika Kladuša). U **segmentu zaštite voda**, Grad Bihać i Grad Cazin, kao i Općine Unsko-sanskog kantona su realizovale mjere/aktivnosti iz segmenta zaštite voda koje su se odnosile na unaprjeđenje baze podataka zagađivača, poboljšanje inspekcijskog nadzora nad industrijskim zagađivačima, kontinuirano provođenje istražnih radova u cilju zaštite postojećih i novih zahvata za potrebe vodosnabdijevanja, provođenje tehničkih i administrativnih mjera zaštite izvorišta u skladu sa zakonskom legislativom, zamjenu dotrajalih cijevi, kao i sanaciju dotrajalih objekata u vodovodnim sistemima, rekonstrukciju postojećih objekata zaštite od poplava, izgradnju zaštitnih objekata od velikih voda na ugroženim područjima po

prioritetima, provođenje općih protiverozionih mjera, što podrazumijeva: legislativne mjere, inoviranje karte erozije, praćenje erozionih procesa, edukacija stanovništva, integranje problematike zaštite od erozije u prostorne planove i šumske osnove i sanacija šteta od erozije, različito za Grad Bihać, Grad Cazin i za svaku Općinu. Grad Bihać je realizovao mjeru/aktivnost izgradnje sistema za odvodnju i prečišćavanje otpadnih voda, dok se aktivnosti proširenja obuhvata javnog vodosnabdijevanja prema rubnim područjima, zamjena dotrajalih cijevi, kao i sanacija dotrajalih objekata u vodovodnim sistemima, izgradnja zaštitnih objekata od velikih voda na ugroženim područjima po prioritetima obavljaju u kontinuitetu, a izrada i provođenje nedostajućih operativnih planova odbrane od štetnog djelovanja voda je u toku.

Projektну dokumentaciju za izgradnju centralnog postrojenja prečišćavanja otpadnih voda ima grad Cazin, zatim općine Sanski Most, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Ključ, Sanski Most i Velika Kladuša. U narednoj tabeli je dat prikaz projekata centraliziranih i decentraliziranih sistema za prečišćavanje otpadnih voda u jedinice lokalne samouprave kantona čija se realizacija očekuje u narednom periodu.

Tabela 57: Pregled trenutnog stanja projekata izgradnje PPOV sa tehnologijom prečišćavanja čija se realizacija izgradnje očekuje u narednom periodu

Općina/ Grad	Centralizirani i decentralizirani sistemi za odvodnju i prečišćavanje otpadnih voda		
	Aglomeracija	Podaci o PPOV	Status
Grad Bihać	Gata	BUPOV/ 200 ES	Izrađena projektна dokumentacija za kanalizacionu mrežu i BUPOV.
Bosanska Krupa	Centar	PPOV/ 11.000 ES	Izrađen glavni projekat za glavne kolektore i PPOV.
	Otoka	PPOV/ 5.000 ES	
	Arapuša	PPOV/ 590 ES	Izrađeno idejno rješenje za decentralizirani kanalizacioni sistem.
Bosanski Petrovac	Urbano područje	PPOV/5.500 ES	Izrađena projektна dokumentacija
Bužim	Stari Grad	BUPOV/ 160 ES	Izrađena projektна dokumentacija za kanalizacionu mrežu i biljni prečištač; Završena izgradnja kanalizacione mreže.
	Urbani dio	Nema	
Grad Cazin	Centar	Konvencionalno/ centralno PPOV – (produž.aeracija)/ 20.050 ES	Izrađena projektна dokumentacija.
	Pjanići	SBR/ 1.650 ES	Izrađena projektна dokumentacija, 2017. god.
	Raštela i Tržac	SBR/ 1.270 ES	Izrađena projektна dokumentacija, 2017. god.
	Stijena	SBR/ 2.700 ES	Izrađena projektна dokumentacija, 2017. god.
Ključ	Velagići	Mehaničko biološki prečištač tipa „Purator“ /2.500 ES	Izrađen glavni projekat kanalizacionog kolektora Velagići sa situacionim i idejnim rješenjem prečištača na dvije lokacije.
Sanski Most	Centar	Konvencionalno/ centralno PPOV 24-35.000 ES	Izrađena i revidirana projektна dokumentacija.
Velika Kladuša	Centar	Nema	

Na području jedinica lokalne samouprave Unsko-sanskog kantona izgrađene septičke jame ne zadovoljavaju osnovne tehničke standarde, veći dio otpadnih voda iz njih se infiltrira u podzemne

vode ili se putem preljeva ispuštaju u neki od otvorenih kanala i potoka, koji posredno ili direktno dopijevaju u slivove rijeka Une, Sane i Gline. **Procjenjuje se da u jedinicama lokalnih samouprava ima oko 35.000 septičkih jama na koje je priključeno oko 127.000 stanovnika ili 46% populacije stanovništva Unsko-sanskog kantona. Procjena direktnih ispusta u otvorene kanale i vodotoke je preko 24.000 ispusta što odgovara broju od oko 74.500 ili 27% populacije stanovništva kantona.** U svim jedinicama lokalne samouprave su evidentni slučajevi da se dio nepropisno izgrađenih septičkih jama nalazi u zonama sanitarne zaštite izvorišta čime dolazi do miješanja otpadnih voda sa vodama koje prihranjuju izvorišta. U jedinicama lokalne samouprave ne postoje propisane hitne mjere za otklanjanje problema ovakve prirode. U nadležnim službama jedinica lokalne samouprave ne postoje registri ili tačni podaci o broju, kvaliteti izrade i lokacijama septičkih jama. Iz navedenih razloga značajno je ugrožena kvaliteta podzemnih i površinskih voda što predstavlja stalnu opasnost po zdravlje stanovništva.

Kao glavni zagađivači podzemnih i površinskih voda na području Unsko-sanskog kantona su direktna ispuštanja otpadnih voda iz domaćinstava, industrijskih pogona, peradarskih i stočnih farmi, mljekara, klaonica, kao i posredno djelovanje đubriva i pesticida u intenzivnoj poljoprivrednoj proizvodnji. Onečišćenja su uglavnom nastala prisustvom organskih tvari ali i hemijskih spojeva. Za otpadne vode spomenutih zagađivača u jedinicama lokalnih samouprava nisu u potpunosti utvrđeni parametri zagađenja i za ovakvu vrstu onečišćenja jedinice lokalne samouprave nemaju potpune informacije. Zagađenja površinskih voda glavnih vodotoka pored direktnog izlivanja fekalnih voda nastaju i prilivom pritoka i manjih kanala iz udaljenijih ruralnih naselja sa pronosom taloga i fekalnog zagađenja. Posebno je potrebno istaći da se dio otpadnih voda izliva u vrtače i ponore čime je posebno ugrožen kvalitet podzemnih voda.

U tabeli su navedeni glavni uzročnici zagađenja podzemnih i površinskih voda u jedinicama lokalne samouprave kantona.

Tabela 58: Glavni zagađivači podzemnih i površinskih voda u jedinice lokalne samouprave USK

Općina/Grad	Vrste zagađenja
Bihać	<ul style="list-style-type: none"> • Otpadne vode domaćinstava, uglavnom u ruralnim područjima; • Industrijske i proizvodne djelatnosti (proizvodnja piva, mljekara, prerada drveta i metala); • Izlivanje potoka sa fekalnom otpadnom vodom u vodotoke (Drobinica, Stara Mrežnica i Sjeverni lateralni kanal); • Trgovački centri i benzinske pumpe; • Stočarstvo i peradarstvo u ruralnim područjima.
Bosanska Krupa	<ul style="list-style-type: none"> • Otpadne vode domaćinstava; • Industrijske i proizvodne djelatnosti – ispust PZ Pilana; • Stočarstvo i peradarstvo – na području općine egzistira 113 farmi krupne stoke. Broj grla na ovim farmama je od 5 do cca 40, sa izuzetkom farmi „Perna F“ koja ima 249 grla a koja se nalazi na Perni, farma „Hadžipašić“ sa 112 grla u Baštri i farma Stupar Zdravka sa 48 grla u Zalinu. U Voloderu je farma sa 5700 koka. Na općini je prema evidenciji službe za poljoprivredu u 2019. godini registrirano 2648 goveda i 4915 ovaca. Najveći broj farmi je u Jezerskom, zatim Mahmić selu, Pištalinama, Velikom Badiću i Ljusini; • Također postoji i klaonica i preradu mesa „MS Alem“ d.o.o. u naselju Baštra; • Poljoprivredna proizvodnja (upotreba đubriva i pesticida) u zoni vodocrpilišta "Ade", područje Pištalina-Orašćani, i područje izvorišta Grabačevac, Mašinovac – Jezerski; • Izlivanje kolektora javne kanalizacije u rijeku Unu – ispust uzvodno od betonskog mosta, ispust kolektora Šujnovac na keju i ispust u potok Kalender.
Bosanski Petrovac	<ul style="list-style-type: none"> • Osim otpadnih voda iz domaćinstava i javnih ustanova u centralnom dijelu općine nema značajnijih zagađivača; • U ruralnom naselju Krnjeuša postoji farma „Fana-Arifagić“, a u Medenom polju je intenzivna poljoprivredna proizvodnja žita. Industrijske/poslovne zone Goričani, Kolunić i zona uz magistralni put M5 (drvena i metaloprerađivačka industrija).

Bužim	<ul style="list-style-type: none"> • Otpadne vode domaćinstava; • Stočarstvo i peradarstvo u zonama vodocrpilišta Pivnice i Musići; • Utjecaji poljoprivredne proizvodnje; • Tekstilna industrija (u manjem obimu); • Drvena industrija.
Cazin	<ul style="list-style-type: none"> • Otpadne vode domaćinstava; • Industrijske i proizvodne djelatnosti (metaloprerađivačke djelatnosti, drvena industrija); • Izlijevanje potoka sa fekalnom otpadnom vodom u vodotoke; • Stočarstvo i peradarstvo; • Utjecaji poljoprivredne proizvodnje.
Ključ	<ul style="list-style-type: none"> • Otpadne vode domaćinstava; • Izlijevanje potoka sa fekalnom otpadnom vodom u vodotoke; • Industrijske i proizvodne djelatnosti – drvena industrija sa poluproizvodima i proizvodima; • Stočarstvo i peradarstvo; • Utjecaji poljoprivredne proizvodnje.
Sanski Most	<ul style="list-style-type: none"> • Otpadne vode domaćinstava i nelegalni ispusti u korita rijeke Sane (Starački dom "Zlatna jesen", Čapljanska mljekara, Centar za majku i dijete, GAT /prerada metala/ i Remus /prerada metala/); • Industrijska proizvodnja u zonama Šejkovača, Husimovci, Zdena, Grad, Čaplje, Lušci Palanka, Fajtovci, Novo naselje, Tomina i Krkojevci (metaloprerađivačke i drvene djelatnosti, prerada kamena, asfaltna baza, izrada PVC stolarije, proizvodnja kablova i mobilijara, mljekare, pakovanje čajeva i lijekova, proizvodnja sokova i prerada meda); • Stočarstvo i peradarstvo u ruralnim područjima; • Izlijevanje potoka sa fekalnom otpadnom vodom u vodotoke iz naselja Fajtovci Kamengrad, Zdena i Poljak; • Utjecaji poljoprivredne proizvodnje – „Hifa“ deponija silaže. •
Velika Kladuša	<ul style="list-style-type: none"> • Otpadne vode domaćinstava; • Industrijske i proizvodne djelatnosti (tekstilna, prehrambena i metaloprerađivačka industrija); • Stočarstvo i peradarstvo na području općine je razvijeno i postoji 15 farmi sa više od 20 grla, farme se nalaze u ruralnim naseljima: Grahovo, Gradina, M. Kladuša, Stabandža, Poljana, Gornja Vidovska, Ponikve, Podzvizd i Dolovi; • Procjedne vode deponije otpada Radića most; • Izlijevanje potoka sa fekalnom otpadnom vodom u korita rijeke Kladušnice (Mala Kladuša) i korita rijeke Gline (Zborište); • Utjecaji poljoprivredne proizvodnje.

Glavni recipijenti izlijevanja otpadnih voda na području kantona, kako urbanih tako i ruralnih područja, su uglavnom korita manjih vodotoka, a u konačnici, to su glavni vodotoci rijeka. Pored glavnih vodotoka vrlo često recipijenti su vrtače i ponori što opet ima utjecaj na podzemne vode.

Općenito, otpadne vode područja Unsko-sanskog kantona odvođene se uglavnom u otvorene recipijente (pritoke rijeka i rijeke), bez bilo kakvih prethodnih tretmana prečišćavanja, ili se dopremaju u nepropisno izgrađene septičke jame čime se otpadne vode infiltriraju u tlo i zagađuju podzemne vode. Generalno manji dio prikupljenih otpadnih voda područja Unsko-sanskog kantona dolazi do postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda. Sa druge strane, veoma mali dio otpadnih voda sa ruralnih područja se prikuplja kanalizacionom mrežom i doprema do postrojenja za prečišćavanje. Najveći dio stanovništva ruralnih područja kantona za zbrinjavanje otpadnih voda koristi nepropisno izgrađene septičke jame ili otpadne vode direktno ispuštaju u otvorene kanale, potoke, ponore ili korita rijeka.

Rezimirajući kontekst zaštite voda na prostoru Unsko-sanskog kantona, potrebno je kontinuirano provoditi mjere zaštite u cilju smanjenja negativnih uticaja, pošumljavanja prostora, izrade drenažnih sistema za obaranje nivoa podzemnih voda, uspostavljanje sistema odvodnje oborinskih voda i odbrane od poplava. Definiranje vodotoka i dionica na kojima je potrebno izvršiti regulaciju je od prioritetnog značaja. Ono što se kroz situacionu analizu posebno istaknulo u dijelu upravljanja vodama i vodnim uslugama¹³, su:

- Pokrivanje područja cijelog USK vodovodom i kanalizacijom,
- Smanjenje gubitaka u vodovodnim sistemima,
- Rekonstrukcija i sanacija postojećih sistema,
- Povećanje rezervoarskog prostora,
- Zaštita i monitoring kvaliteta vode na izvorištima,
- Separacija mješovitog kanizacionog sistema na sisteme za prikupljanje oborinskih voda,
- Izgradnja separatora i uređaja za tretman oborinskih voda,
- Obezbeđenje vode propisanog kvaliteta za sve korisnike,
- Integrisano upravljanje vodovodnim i kanizacionim sistemima.

Podaci o biodiverzitetu

Na području Unsko-sanskog kantona nalazi se veliko i raznovrsno bogatstvo prirodnog naslijeđa kako geoloških i geomorfoloških cjelina, tako i biljnog i životinjskog svijeta. Dva su najznačajnija prirodna fenomena: vode (vodotoka) sa jedne i šuma sa druge strane. Zaštićenim prirodnim područjima ne upravlja se u skladu sa naučnim ekološkim praksama. Spomenici prirode nedovoljno su istraženi (npr. Grbića pećina, pećina Suvaja, Kerkezova pećina i Jama oko). Nacionalni park Una, uspostavljen 2008. godine, je jedini nacionalni park na području FBiH, te se cijelom površinom (19.800 ha) proteže teritorijem USK, odnosno općinom Bihać. Zaštita, upravljanje i korištenje prirodnih resursa Nacionalnog parka Una regulirano je Zakonom o Nacionalnom parku Una (Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 44/08). Plan upravljanja Nacionalnim parkom Una usvojen je 2011. godine za desetogodišnji period s ciljem definiranja smjernica za uspostavljanje dugoročne zaštite i održivo upravljanje bioraznolikošću, te prirodnim i kulturnim resursima unutar parka. U Nacionalnom parku uspostavljena su područja stroge i usmjerene zaštite i područje usmjerenog razvoja. Režimu stroge i usmjerene zaštite pripada 13 500 ha parka, a unutar režima usmjerenog razvoja nalazi se 6 300 ha njegove površine. Osim Nacionalnog parka Una Prostonim planom FBiH 2008-2028. godine su predviđena dva područja od posebnog značaja za FBiH, čime se štiti ukupni biodiverzitet na ovom području veoma bogatom šumom. Navedena područja su Planina Grmeč sa površinom 66.343 ha pretežno šumskog zemljišta i šuma, te planina Plješevica površine 34.685 ha.

Kada govorimo o biološkoj raznovrsnosti, prema pribavljenim informacijama, u periodu od 2014-2019 godine, Grad Bihać, Grad Cazin i Općine Unsko-sanskog kantona iz segmenta očuvanja biosfere (provođenje inventarizacije invazivnih vrsta i izrade akcijskih planova suzbijanja negativnih utjecaja invazivnih vrsta na biološku raznolikost, edukacija javnosti o važnosti biološke raznolikosti, izrade i provođenja informativnih i edukacijskih programa za turističke djelatnike u vezi zaštite okoliša te razvijanja ekološke svijesti kod lokalnog stanovništva uključenog u turističke djelatnosti) nisu provele konkretne aktivnosti. JP Nacionalni park „UNA“ d.o.o. Bihać *mjeru inventarizacije invazivnih vrsta i izradu akcijskih planova suzbijanja negativnih utjecaja invazivnih vrsta na biološku raznolikost je započeo* polovinom 2018. godine kroz projekat SavaTIES, koji je financiran putem fondova EU tačnije Inrterreg DTP program. *Mjera inventarizacije i kartiranja biološke raznolikosti (u prvoj fazi inventarizacije je potrebno usmjeriti na zaštićena područja i područja predložena za zaštitu) je jedna od bitnijih zadaća NP Una koja se provodi sukladno Planu upravljanja za Nacionalni park Una. Mjera edukacije javnosti o važnosti biološke raznolikosti (vrtići, škole, fakulteti) se provodi kontinuirano a izrada i provedba informativnih i edukacijskih programa za turističke djelatnike u vezi zaštite okoliša*

¹³ Usklađeno sa nacrtom Prostornog plana USK.

te razvijanje ekološke svijesti kod lokalnog stanovništva uključenog u turističke djelatnosti se također sprovodi. Ministarstvo za građenje, prostorno uređenje i zaštitu okoliša USK realizovalo je tri od pet predviđenih aktivnosti iz segmenta očuvanja biosfere i to: edukacija javnosti o važnosti biološke raznolikosti (vrtići, škole, fakulteti), izrada i provođenje informativnih i edukacijskih programa za turističke djelatnike u vezi zaštite okoliša te razvijanje ekološke svijesti kod lokalnog stanovništva uključenog u turističke djelatnosti osiguranjem sredstava iz ekoloških naknada za projekte zaštite okoliša u turizmu. Ministarstvo podržava finansijski razne kvizove za djecu u organizaciji raznih udruženja i osnovnih škola sa područja Bihaća i USK-a, kao i TV serijale u suradnji sa RTV USK na temu zaštite prirode i očuvanja okoliša.

Buka i vibracije

Ministarstvo za građenje, prostorno uređenje i zaštitu okoliša je realizovalo svoju obavezu definisanu akcionim planom Plana zaštite okoliša Unsko-sanskog kantona 2014.-2019. iz segmenta buke i vibracija (ublažavanje buke od prometa sljedećim mjerama: popravak cesta, smanjenje dopuštenih brzina, regulacija kamionskog prometa, ograničavanje vremena prometovanja za pojedine vrste vozila, preusmjeravanje prometa, itd.) na način da je donešen Zakon o zaštiti od buke („Službeni glasnik USK“, broj: 3/13) kojim su utvrđeni dozvoljeni nivoi buke, mjere zaštite od buke i način mjerenja buke; granični nivoi buke usklađeni sa namjenom prostora i vremenom dana, tako da ne ugrožavaju život i rad ljudi, a posebno njihovo zdravlje. Tokom prethodnih pet godina, Grad Bihać, Grad Cazin i Općine Unsko-sanskog kantona, osim Općine Ključ, su sprovodile određene aktivnosti ublažavanje buke od prometa sljedećim mjerama: popravak cesta, smanjenje dopuštenih brzina, regulacija kamionskog prometa, ograničavanje vremena prometovanja za pojedine vrste vozila, preusmjeravanje prometa, itd.). Ministarstvo privrede USK nije poduzelo aktivnosti iz segmenta buka i vibracije (ublažavanje buke od prometa sljedećim mjerama: popravak cesta, smanjenje dopuštenih brzina, regulacija kamionskog prometa, ograničavanje vremena prometovanja za pojedine vrste vozila, preusmjeravanje prometa, itd.). U postupku izdavanja okolišnih dozvola propisane su granične vrijednosti buke za operatere koji podliježu obavezi pribavljanja okolišne dozvole, kao i obaveza mjerenja. Kada govorimo o drugim organizacijama, JU Direkcija regionalnih cesta USK je u vezi sa njihovom (jedinom) obaveznom mjerom/aktivnosti iz segmenta buka i vibracije (ublažavanje buke od prometa sljedećim mjerama: popravak cesta, smanjenje dopuštenih brzina, regulacija kamionskog prometa, ograničavanje vremena prometovanja za pojedine vrste vozila, preusmjeravanje prometa i sl.) poduzela aktivnosti popravke i održavanja cesta, odnosno kolovoza s obzirom na njegov značaj u stvaranju buke i vibracija. U toku prošle, 2018. godine intenzivirani su radovi na presvlačenju kolovoza regionalnih cesta posebno kroz naseljena mjesta. Generalno govoreći, u prethodnom periodu su mjere/aktivnosti vezano za segment buke i vibracija djelomično provedene, ali i dalje zahtjevaju posvećenost u provođenju aktivnosti iz tog segmenta od strane obaveznih subjekata.

Podaci o energijskoj učinkovitosti

Početkom decembra 2012. godine Ministarstvo za građenje, prostorno uređenje i zaštitu okoliša Unsko-sanskog kantona i Razvojni program Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini pokrenuli su projekat pod nazivom „Preliminarni energetski pregled i pilot projekti utopljanja objekata na području Unsko-sanskog kantona“ sa ciljem uspostave pravnih, institucionalnih i ekonomskih uslova za intenzivnije korištenje mjera energetske efikasnosti na području Unsko-sanskog kantona kako bi se na odgovarajući način postiglo upravljanje energijom, odnosno potakla primjena mjera energetske efikasnosti u objektima koji su u nadležnosti i posjedu Unsko-sanskog kantona. Na osnovu gore navedenog, izrađen je Plan energetske efikasnosti za period 2015-2017 – a osnova za izradu plana jeste Studija energetske efikasnosti javnih objekata Unsko-sanskog kantona, koja sadrži podatke za svaki objekat/ustanovu i to: opšti podaci (naziv, adresa, broj uposlenih i korisnika i dr.), podatke o građevinskim karakteristikama, trenutno stanje potrošnje i vrste energenata za grijanje, postojeća rasvjeta (broj, vrsta i snaga rasvjetnih tijela, i vrijeme i način njihovog korištenja), godišnji nivo trenutne potrebne finalne potrošnje energije za zagrijavanje objekta, približnu energetsku kategoriju, potrebna finansijska sredstva za obezbjeđivanje grijanja i rasvjete, emisiju CO₂ od grijanja i rasvjete i dr. Na osnovu ovih podataka izračunata je ukupna potrebna finalna energija za grijanje i

rasvjetu kao osnova za proračun ciljeva Plana energetske efikasnosti u javnim objektima Unsko-sanskog kantona.

Na nivou FBiH postoji Akcioni plan energetske efikasnosti FBiH za period 2016 - 2018¹⁴, na osnovu kojeg su dimenzionisani minimalni ciljevi povećanja energetske efikasnosti i drugi planom zahtijevani elementi. Osnovni postavljeni cilj ovog Plana je smanjenje potrošnje energije za 12,8% u periodu od tri godine ili energetske govoreći 8.632.968 kWh, u odnosu na referentnu 2011. godinu. Takvo smanjenje potrošnje uz promjenu energenata dovodi do smanjenja emisija CO₂ od 5.839 tona godišnje ili u životnom vijeku predviđenih mjera energetske efikasnosti, u iznosu od 140.143 tona CO₂. Najznačajnije učešće imaju objekti osnovnih i srednjih škola. Najveće učešće među energentima imaju lož ulje i ugalj sa manjim udjelom ogrijevnog drveta i peleta, dakle uglavnom ekološki neprihvatljivi energenti.

Investicije u energetske efikasnosti imaju snažan doprinos u kreiranju održivog razvoja. Najčešći načini finansiranja investicija u energetske efikasnosti su iz vlastitih sredstava, zaduživanjem, uglavnom putem kredita, lizinga i municipalnih obveznica, na osnovu različitih tipova ugovora o energetske efikasnosti i energetskim performansama (ESCO), grantova viših nivoa vlasti i dr. Na području USK se mogu pronaći pozitivni primjeri korištenja obnovljivih izvora energije, tako je u općini Bosanski Petrovac otvorena prva solarna elektrana (mjesto Krnjeuša) a investitor ovog projekta je privredno društvo "RSV ENERGY" d.o.o. Bosanski Petrovac. Ova solarna elektrana s kapacitetom od 150 kw i godišnjom proizvodnjom električne energije od 219 MWh, predstavlja najveću solarnu elektranu ove veličine na Unsko-sanskom kantonu. Na površini od 1600 m², uz vlastitu trafostanicu, instalirano je 1200 ploča, koje su već počele sa proizvodnjom električne energije. Solarna elektrana je počela sa radom 2019. godine. Prema podacima sa web stranice FERK-a¹⁵, izdate su tri dozvole za rad za proizvodnju električne energije putem solarnih fotonaponskih elektrana, I to dvije u Cazinu I jedna u Bihaću – sa preko 340 MWh predviđene godišnje proizvodnje energije.

Za razliku od brojnih drugih problema u oblasti zaštite okoliša/životne sredine, **uticaj klimatskih¹⁶ promjena** nije geografski povezan sa svojim uzrocima. Mada BiH spada među zemlje koje imaju najnižu vrijednost emisija stakleničkih gasova po glavi stanovnika u Evropi, već su primijećeni utjecaji klimatskih promjena. USK je posebno osjetljiv na klimatske promjene zbog svoje geografske pozicije, ekonomske važnosti sektora (ruralnog) turizma i poljoprivrede, kao i zbog ograničenog kapaciteta za prilagođavanje na klimatske promjene. Drugim riječima, na osnovu raspoloživih podataka, možemo ustvrditi da većinu javnih objekata karakteriše energetska neefikasnost.¹⁷ Tako naprimjer, iz raspoloživog Plana (gore pomenut) te pribavljenih podataka o potrošnji goriva u objektima u osnovnom I srednjem obrazovanju USK, možemo uočiti da još uvijek najveće učešće imaju fosilna goriva sa velikom emisijom CO₂ (lož ulje i ugalj), iako je u zadnjih pet godina značajno povećan stepen energetskih efikasnijih objekata.

Jedan od ključnih problema je što u prethodnom periodu ili za potrebe predmetnog akcionog plana nisu vršeni proračuni koji uzimaju u obzir emisiju ugljen-dioksida u privredi, te nisu raspoloživi podaci o mjerama koje preduzimaju privredni subjektu u pogledu smanjenja emisija i energetske efikasnosti ili emisije po sektorima u skladu sa nacrtom Strategije prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja BiH za period 2020.-2030. Ono što treba da bude poseban segment u energetske učinkovitosti jeste smanjenje potrošnja energije za grijanje uz zadržavanje istog nivoa

¹⁴ https://fmeri.gov.ba/media/1245/apce_fbih_2016-2018.pdf. Dokument je pripremljen u skladu sa Zakonom o energetske efikasnosti u Federaciji Bosne i Hercegovine, obavezama Bosne i Hercegovine iz Ugovora o osnivanju Energetske zajednice i njenim odlukama o transpoziciji Direktive 2006/32/EK (ESD), Direktive 2010/31/EU (EPBD) i Direktive 2012/27/EU (EED).

¹⁵ <https://www.ferk.ba/ba/index.php/dozvole/registar-dozvola/elektricna-energija/18347-dozvole-za-proizvodnju-elektricne-energije>

¹⁶ Strategija prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2020.-2030.

¹⁷ Energetska kategorija ili razred objekta je indikator energetskih svojstava objekta, a izražen je preko godišnje potrebne toplotne energije za grijanje za referentne klimatske podatke svedene na jedinicu korisne površine objekta.

komfora, što za rezultat treba dati uštedu u budžetima, smanjenje korištenja fosilnih goriva, očuvanje prirodnih resursa, te u konačnici smanjenje globalnog zatopljenja putem reducirane emisije CO₂ i drugih štetnih plinova u atmosferu. Kako bi se mogli osjetiti dugoročni pozitivni efekti koje sa sobom nosi i omogućava energetska efikasnost, neophodno je uspostavljanje energetskog menadžmenta na nivou Unsko-sanskog kantona i odgovarajućeg informacionog sistema. Pored toga, da bi sistem energetskog menadžmenta bio uspješan, važan korak je izbor energetskih menadžera, odnosno lica koja prikupljaju i analiziraju podatke o načinu korištenja energije, predlaže mjere koje doprinose racionalnoj upotrebi energije i prati sprovođenje mjera energetske efikasnosti. Vlada Unsko-sanskog kantona, iako snažno posvećena navedenim procesima, mora kroz niz odluka i pravilnika stvoriti institucionalni okvir za uspostavljanje i funkcionisanje kako informativnog sistema upravljanja energijom tako i sveukupnog sistema energetskog menadžmenta.

Kod planiranja novih izvora električne energije treba imati u vidu da se preferiraju i dodatno stimuliraju obnovljivi izvori koji koriste snagu vjetra, geotermalnu energiju, bioplin, sunčevu energiju i biomasu (bez hidroenergije – imajući u vidu druge segmente na kojima se razvija USK). Proizvodnjom električne energije iz obnovljivih izvora bitno se smanjuje emisija stakleničkih plinova, jer svaki kWh električne energije proizveden u elektranama na bazi OIE ima za posljedicu smanjenje emisije CO₂ u odnosu na proizvodnju kWh električne energije u termoelektrani, a što je i obaveza BiH prema Direktivi Evropskog parlamenta 2001/77/EC, smanjenja ovisnosti o uvozu energije, povećanje sigurnosti snabdijevanja, ispunjenja ciljeva u borbi protiv globalnih klimatskih promjena. Drugim riječima, definisane mjere u javnim objektima Unsko-sanskog kantona daju mogućnost da se objekti u budućnosti mogu kandidirati kao projekti za investiciono ulaganje kod kantonalnih i entitetskih vlasti, kao i kod domaćih i međunarodnih finansijskih institucija i fondova kako bi se ostvarili pozitivni efekti primijenjenih mjera energetske efikasnosti.

Ono što se kroz situacionu analizu posebno istaknulo u dijelu energetske efikasnosti¹⁸, su:

- Poboljšanje tehnoloških i operativnih performansi energetskih izvora/objekata kroz modernizaciju energetskog sistema i revitalizaciju energetskih izvora/objekata te primjena novih energetski efikasnijih i ekološko prihvatljivih tehnologija,
- Poticati korištenje obnovljivih izvora energije (vjetar, biomasa, sunčeva energija, itd.) te obezbjeđenje efikasnog korištenja energije (energetsku efikasnost),
- Rezervisati prostor za planiranu VE Medveđak u Teočaku, Grad Bihać.
- Dovođenje gasa kao kvalitetnog energenta na područje Unsko-sanskog kantona u svrhu povoljnog djelovanja na kvalitet okoline i intenziviranje privrednog i drugog razvoja,
- Unaprijediti sistem zaštite zagađenja zraka od individualnih kotlovnica,
- Uspostaviti sistem daljinskog grijanja u urbanim sredinama, po fazama obuhvata, u svrhu unaprjeđenja sistema zaštite zagađenja zraka od individualnih ložišta.
- Povećati stepen toplifikacije,
- Monitoring primjene uslova propisanih u ekološkim dozvolama za sve industrijske kapacitete,
- Kreirati uslove za povećavanje energetske efikasnosti na postojećim objektima u smislu toplifikacije, utopljavanjazgrada, uvođenja obnovljivih izvora energije, čime će se smanjiti potrošnja goriva i emisije polutanata u atmosferu, a komfor i standard stanovništva će porasti,
- Planirati i podržavati izgradnju obnovljivih izvora električne energije čime se smanjuje emisija CO₂, a takođe se smanjuje i eksploatacije konvencionalnih (neobnovljivih) energetskih resursa koje se trebaju čuvati budućim generacijama,

---

¹⁸ Usklađeno sa nacrtom Prostornog plana USK.

Uštedu energije ostvariti smanjenjem potrošnje (edukacijom potrošača o mjerama štednje putem letaka, brošura i drugih promotivnih materijala) kroz utopljanja zgrada, korištenjem led sijalica (ili drugom ekološki prihvatljivom rasvjetom) za javnu rasvjetu, kao i za domaćinstva, upravljanjem potrošnje, korištenjem uređaja niskog stepena potrošnje, toplifikacijom grada (razvoj gasne mreže).

Stanje šumskih ekosistema i zemljišta

Šume i zemljišta su temeljni prirodni resurs čije vrijednosti se manifestuju kroz ekološke, socijalne i ekonomske funkcije. Šume i zemljišta kao dobro od općeg interesa uživaju posebnu brigu i zaštitu Federacije, kantona i jedinica lokalne samouprave i koriste se pod uslovima i na način koji su propisani Zakonom o šumama („Službeni glasnik Unsko sanskog kantona“ broj: 22/12, 16/16, 12/17, 25/17 i 4/19). Šume su, uz vodno bogatstvo, najveći prirodni resurs USK. U ratnom i neposrednom postratnom periodu došlo je do degradacije šumskih površina, ali su zadržale prirodnu strukturu i visok stepen bioraznovrsnosti. Sistem zaštite šuma od požara nije uspostavljen. Drugim riječima, jedinstvenost pejzaža USK čini šumsko bogatstvo kraških, submediteranskih i kontinentalnih šumskih područja, koje predstavljaju prirodnu, pejzažnu, ekološku, ekonomsku i turističku vrijednost ovog područja. Tokom 2019. godine je stupio na snagu Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o šumama („Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona“, broj: 4/19) čime je vraćena nadležnost neposredne zaštite državnih šuma Kantonalnoj upravi za šumarstvo, ali i predviđeno da se iz namjenskih sredstava Budžeta Unsko-sanskog kantona „finansiraju troškovi rada Uprave za šumarstvo“. Skupština Unsko - sanskog Kantona je osnovala Šumsko privredno društvo „Unsko-sanske šume“ sa sjedištem u Bosanskoj Krupi radi ostvarivanja posebnog državnog i općeg interesa u upravljanju državnim šumama i šumskim zemljištem na teritoriju Unsko-sanskog kantona kao što su: lov, stupačarenje (traperstvo) i briga o divljači uključujući i odgovarajuće usluge, zatim uzgoj i zaštitu šuma, iskorištavanje šuma, šumarske usluge i proizvodnja proizvoda od drveta i druge usluge poput trgovine na malo proizvodima od drva, pluta i pruća.

Unsko-sanski kanton dobro geografski pozicioniran u smislu različitih klimatskih uticaja (mediteranske, sub-mediteranske i umjereno kontinentalne klimatske zone) i posjeduje preko stotinu vrsta drveća. Glavne vrste drveća su jela, smreka, bijeli i crni bor, bukva, različite vrste hrastova, a u manje značajnom broju zastupljene su vrste plemenitih lišćara, kao što su javor, brijest, jasen, te stabla voća (trešnja, jabuka, kruška). Šume i šumsko zemljište u Bosni i Hercegovini prema vlasništvu dijele se na državna i privatna vlasništva. U privatne šume spadaju šume fizičkih i pravnih osoba, lokalne zajednice i vjerskih zajednica. Karakter vlasničkih prava opredjeljuje legitiman način alokacije (načina korištenja) dobara. Uzimajući u obzir da je u Bosni i Hercegovini oko 80 % državnih šuma, a oko 20 % su privatne šume, što se može isto tako uzeti u obzir i na području Unsko-sanskog kantona.

Pored proizvodnje drvene tvari i izazova za stvaranje profita vlasnicima i korisnicima šume - ona ima i druge funkcije, koje u današnje vrijeme imaju često veći značaj nego proizvodnja drveta, jer, igraju značajnu ulogu u zaštiti čovjekove sredine. Šume pojedincima i društvu u cjelini osiguravaju i mnogobrojne usluge/funkcije koje spadaju u sferu javnih dobara te se spram istih tako i treba odnositi. Radi navedenog se donose propisi od strane zakonodavne i izvršne vlasti koji regulišu uzgoj, zaštitu, korištenje, raspolaganje šumom i šumskim zemljištem kao prirodnim bogatstvom.

Tabela 59: Struktura šumskih površina državnih šuma na području USK-a

ŠGP	„Ključko“	„Unsko“	Sansko	B.Petrovačko	Drvarsko-Grahovsko	Ukupno
Kategorija šume	Površina (ha)	Površina (ha)	Površina (ha)	Površina (ha)	Površina (ha)	Površina (ha)
Visoke šume	4269	28433,8	20982,3	23533,2	4798,8	82017,1
Šumske kulture	2330,7	4030,7	2195,7	957,6	831,3	10346
Izdanačke šume	5341,8	30846,9	9356,8	11693,9	10467,8	67707,2
Šibljac	1336,5	2227,4	469,6	722,8	1217,2	5973,5
goleti	614,8	1547,6	1380,4	1706,7	557,6	5807,1
šume nepodesne za gospodarenje		358,5				358,5
Ostale neproduktivne	898,4	779,8	1382,8	516,7	2707,3	6285

površine						
Uzurpacija	-	1324,9	198,6	470,8	34,3	2028,6
UKUPNO	14791,2	69549,6	35966,2	39601,7	20614,3	180523

Izvor: Šumsko privredno društvo „Unsko-sanske šume“

Šumama i šumskim zemljištima gospodari se na osnovu odredbi šumsko-gospodarskih planova koje donosi Ministarstvo nadležno za šumarstvo, u ovom slučaju Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva i to za razdoblje od deset godina. Šume i šumska zemljišta Unsko-sanskog kantona, a kroz uporedbu dostupnih i ažurnih šumsko-gospodarskih osnova, zauzimaju površinu od 232.250,53 ha ili 54,78% od ukupne površine kantona.

Tabela 60: Struktura šumskih površina privatnih šuma na području USK-a

	Bihać	Cazin	V. Kladuša	Bužim	S.Most	Ključ	B.Krupa	B.Petrovac	Ukupno
	ha								
Visoke šume	226,61	817,98	1.171,77	0	26,59	502,29	783	1.036,7	4.564,94
Kulture	0	0,6	0	25,17	6,16	0	9	0	40,93
Izdanačke šume	4.633,29	4.069,79	5.351,93	2.497,51	8.362,79	1.922,05	5.577	1.773,87	34.188,23
Šikare i šibljac	46,14	0	0	12,28	38,04	107,9	57	0	261,36
Goleti	38,15	0	230,55	20,03	49,72	94,73	0	26,31	459,49
Neproductive	0	0	0	0	401,61	0	0	0	401,61
Ukupno ha	4.944,19	4.888,37	6.754,25	2.554,99	8.884,91	2.626,97	6.426	2.836,88	39.916,56

Izvor podataka: Šumsko privredno društvo „Unsko-sanske šume“

Prostorna organizacija šumskih područja podrazumijeva nekoliko jedinica, koje upravljaju određenim prostorom, pa se u Unsko-sanskom kantonu nalaze:

- Šumsko-gospodarsko područje Drvarsko (dio),
- Šumsko-gospodarsko područje Ključko (dio),
- Šumsko-gospodarsko područje Petrovačko,
- Šumsko-gospodarsko područje Sansko,
- Šumsko-gospodarsko područje Unsko.

Kada je u pitanju godišnji etat, u državnim šumama u USK-a on iznosi oko 400.000 m³, u privatnim šumama oko 125.000 m³. Realizacija godišnjeg etata u državnim se realizira u planiranom iznosu dok realizacija etata u privatnim šumama je u iznosu od 30.000-50.000 m³, ovisno od potreba samih vlasnika šuma. Brigu o najvećem dijelu državnih šuma vodi poduzeće koje gospodari sa državnim šumama a koji je u smislu Zakona o šumama korisnik državnih šuma ŠPD „Unsko sanske šume“ d.o.o. Bosanska krupa, o manjem dijelu državnih šuma brigu vodi Javno poduzeće Nacionalni park „Una“ Bihać. Brigu o privatnim šumama vode njihovi vlasnici, a odobrenje za sječu u privatnim šumama izdaje Kantonalna uprava za šumarstvo. Korisnik državnih šuma ŠPD „Unsko sanske šume“ d.o.o. Bosanska Krupa su nositelji FSC certifikat za gospodarenje šumama. FSC certifikacija znači da se šumom gospodari prema strogim ekološkim, socijalnim i ekonomskim standardim.

Tabela 61: Proizvodnja, prodaja i sječa drvnih sortimenata iz državnih šuma u hiljadama m³

Prodaja	2015	2016	2017	2018	2019
Trupci	152167	153661	146726	148319	136066
Jamsko drvo	1112	1059	278	497	1718
Prostorno drvo	52781	55346	59905	67411	64290
Ogrijevno drvo	168681	184666	185861	162013	169803
Ukupno	374741	394732	392770	378240	371877

Sječa					
Trupci	149167	156998	141589	151413	137864
Jamsko drvo	897	956	257	621	1248
Prostorno drvo	44597	59414	48510	69690	64032
Ogrijevno drvo	167174	192129	172901	164514	178360
Ukupno	361835	409497	363257	386238	381504

Izvor: Unsko-sanski kanton u brojkama 2020, Federalni zavod za programiranje razvoja

Usljed bespravne sječe šuma na kritičnim lokalitetima, sposobnost šuma da vrše regulaciju vodnog režima je umanjena, čime se otvara prostor za pojavu erozije i klizišta. Poljoprivredno zemljište je podložno negativnim uticajima stambene izgradnje, izgradnje lokalnih i regionalnih puteva i sl. Posljedice ovih uticaja mogu biti raznovrsne, a svrstavaju se u dvije grupe: oštećenja kojima se zemljište privremeno isključuje iz primarne proizvodnje i oštećenja pri kojima se zemljište trajno gubi, a to su gradnja naselja, saobraćajnica, industrijskih objekata. Vrijeme trajanja klizanja i odronjavanja zemljišta je dosta kratko, ali izaziva katastrofalne posljedice na građevinskim i infrastrukturnim objektima, te predstavlja ogromnu opasnost po život i zdravlje ljudi, koji su pogođeni ovom nepogodom.

Tabela 62: Šumsko zemljište u USK 2019

Općina	Površina u ha	Drvena masa u 000 m ³	Drvena masa po ha/m ³
1	2	3	4
Bihać	34140	4609	135
Bosanska Krupa	26379	4221	160
Bosanski Petrovac	45300	9604	212
Bužim	8853	1107	125
Cazin	12388	1759	142
Ključ	43626	8812	202
Sanski Most	48361	5465	113
Velika Kladuša	6860	439	64
UNSKO-SANSKI	225907	36016	1153

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, Kantoni u brojkama, mart 2020

Određeno šumsko područje se definiše kao šuma visoke zaštitne vrijednosti, ako postoje globalni, regionalni ili lokalni vrijednosni parametri, zbog kojih bi trebalo propisati na datom području posebne uslove gospodarenja i zaštite, te korištenja šumskog dobra. Vrlo je bitno prepoznati ove površine, kako bi se, ne samo mogle zaštititi, već i unaprijediti postojeće stanje.

Kada govorimo o **očuvanju zemljišta/tla**, u periodu od 2014-2019 godine, Grad Bihać i Grad Cazin, kao i Općine Unsko-sanskog kantona su realizovale mjere/aktivnosti učestvovanja u financiranju programa ruralnog razvoja, identifikacije i sanacije klizišta i deminiranja poljoprivrednog i ostalog zemljišta, dok je provođenje ostalih mjera/ aktivnosti segmenta očuvanja tla (saniranje postojećih nesaniranih lokaliteta na kojima se vršila eksploatacija mineralnih sirovina, poticanje projekata koji uključuju saniranje i prenamjenu devastiranog područja) nisu nikako realizirane ili je stepen realizacije veoma nizak u zavisnosti od Grada i svake Općine, a što se vidi iz naprijed izrađenih tabelarnih prikaza mjera/aktivnosti Akcionog plana Plana zaštite okoliša Unsko-sanskog kantona 2014.-2019. za period od usvajanja samog Plana (01.06.2015.godine) pa do kraja 2018.godine. Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva u vezi sa svojim obavezama iz segmenta očuvanja tla koje se odnose na definiranje osnovne konfiguracije i dugoročnog plana razvoja zemljišnog informacijskog sistema (ZIS) i izgradnju integriranog programa unaprjeđenja poljoprivrednog zemljišta je poduzelo određene mjere/aktivnosti gdje su realizirani projekti uređenja zemljišta i digitalizacija katastarskog operata grada Bihaća, dok za identifikaciju i sanaciju klizišta, formiranje banke zemljišta na kantonalnom nivou nije dostavilo podatke, te se u tom smislu može smatrati da je ova mjera /aktivnost djelimično izvršena od strane tog Ministarstva. Sanacija postojećih nesaniranih lokaliteta na kojima se vršila eksploatacija mineralnih sirovina kao mjera koja

je definisana Akcionim planom Plana zaštite okoliša nije izvršena. Namjera NP je i obaveza izvršiti biološku revitalizaciju, odnosno sanirati takve majdane za što se pokušavaju iznaći financijska sredstva putem raspoloživih fondova i natječaja jer se radi o znatno skupim investicijama. Prvi korak je izrada elaborata za biološku revitalizaciju identificiranih majdana. Ministarstvo za građenje, prostorno uređenje i zaštitu okoliša je u vezi sa svojim obavezama iz segmenta očuvanja tla (identifikacija i sanacija klizišta) poduzelo mjere/aktivnosti identifikacije klizišta kroz postupak izrade Prostornog plana Unsko-sanskog kantona gdje je izvršena identifikacija klizišta na osnovu podataka dostavljenih od strane Grada Bihaća i Općina USK, te Kantonalne uprave za civilnu zaštitu.

Ono što se kroz situacionu analizu posebno istaknulo u dijelu upravljanja šumama i zemljištem¹⁹, su:

- Utvrđivanje i prostorna definicija stvarnog stanja šumskih područja, sa detekcijom degradiranih šuma, zbog negativnih antropogenih uticaja, te neplanskog i ilegalnog iskorištenja šumskog dobra,
- Utvrđivanje prostora koji trajno ostaju šumska područja, kao što su zaštitne šume, šume posebne namjene, zaštićene šume, šumski rezervati, sjemenske sastojine i sl., te poduzimanje mjera upravljanja i očuvanja u tim područjima,
- Prevođenje degradiranih šumskih područja u vrjednije sastojine,
- Očuvanje i unaprjeđenje korisnih funkcija i biološke ranolikosti šume,
- Sistemsko i naučno istraživanje biljnih i životinjskih vrsta, posebno u zaštićenim područjima,
- Utvrđivanje lovno–privrednih područja, koja mogu imati privredni, sportski i turistički karakter.

Podaci o zaštiti kulturno-istorijskog naslijeđa

Kulturno-(h)istorijsko naslijeđe predstavlja skup različitih oblika materijalne i duhovne kulture jednog naroda koji su se, neovisno o tome da li su izgubili svoju primarnu funkciju ili ne, sačuvali u svom izvornom obliku ili manifestaciji. Kulturna ili nacionalna baština je naslijeđe fizičkih artefakata i nematerijalnih atributa neke grupe ili društva koje čini ostavštinu prošlih generacija, te se brižno čuva u sadašnjosti kako bi bilo ostavljeno u naslijeđe za dobrobit budućim generacijama. Fizička, opipljiva ili „materijalna kulturna baština“ uključuje građevine i historijske lokalitete, spomenike, artefakte i dr. što se smatra vrijednim očuvanja za budućnost. Prema komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika – klasifikacija zaštićenih spomenika, kulturno–historijsko naslijeđe u Unsko–sanskom kantonu je veoma raznovrsno, seže u prahistorijski period, te ima izuzetnu vrijednost za identitet prostora i razvoj aktivnosti koje se uz to vežu (arheologija, istraživanja, muzeji, razvoj historijskog turizma). Osim nacionalnih spomenika, koji su već zaštićeni na državnom nivou, pregled stanja kulturno–historijskog naslijeđa kantonalnog ili lokalnog značaja je, skromno rečeno, ogroman. Drugim riječima, pored 54 evidentirana nacionalna spomenika (sredinom 2016 godine), te 47 spomenika na privremenoj listi nacionalnih spomenika na području Unsko-sanskog kantona – u nacrtu Prostornog plana je navedeno čak 340 spomenika od kantonalnog značaja. Kulturno–historijsko naslijeđe

- Zaštita i očuvanje kulturno–historijskog naslijeđa se mora provoditi kroz adekvatnu identifikaciju i dokumentaciju,
- Osiguranje pravne i prostorno–planske komponente graditeljske baštine,
- Jačanje svijesti o važnosti kulturno–historijskog naslijeđa i potencijalnu koje ono pruža za cjelokupni društveno–ekonomski razvoj,
- Revitalizacija i konzerviranje kulturno–historijskih spomenika,
- Izrađivanje programa uključivanja kulturno–historijskog naslijeđa u funkciju turizma i ekonomskog prosperiteta,
- Jačanje međudržavne saradnje kroz prizmu kulturno–historijskog naslijeđa šire regije.

¹⁹ Usklađeno sa nacrtom Prostornog plana USK.

Rezime stanja, razvojnih izazova i perspektiva u sektoru zaštite okoliša USK

Kada govorimo o **mjerama zaštite od zagađivanja vode, zraka i tla**, potrebne mjere zaštite okoliša se donose posebnim programom (Kantonalni Plan zaštite okoliša) u cilju poboljšanja i očuvanja kvaliteta okoliša, polazeći od dugoročnog i jasnog cilja da okoliš treba da dostigne zadovoljavajući stepen kvaliteta. Za analizu stanja kvaliteta površinskih i podzemnih voda Unsko-sanskog kantona veliki problem predstavlja činjenica da se ne vrši kontinuiran monitoring kvaliteta površinskih ni podzemnih tokova, osim kada se radi o izvorištima za potrebe vodosnabdijevanja stanovništva. Nepostojanje odgovarajuće infrastrukture, oštećenje i dotrajalost postojeće infrastrukture, u sektoru vodosnabdijevanja te odvodnje i prečišćavanja otpadnih voda, kao i nedovoljno održavanje infrastrukture, doveli su do zagađenja vodnih resursa, a time i do pogoršanja kvaliteta vode za piće. Iako je opće stanje odvodnje i prečišćavanja otpadnih voda iz sistema javne odvodnje u Unsko-sanskom kantonu na nezadovoljavajućem nivou, napredak je ostvaren u povećanju broja priključaka na sistem javne kanalizacije, kao i u radu na uspostavljanju sistema za prečišćavanje otpadnih voda. Na području jedinica lokalne samouprave Unsko-sanskog kantona izgrađene septičke jame ne zadovoljavaju osnovne tehničke standarde, veći dio otpadnih voda iz njih se infiltrira u podzemne vode ili se putem preljeva ispuštaju u neki od otvorenih kanala i potoka, koji posredno ili direktno dopijevaju u slivove rijeka Une, Sane i Gline. **Procjenjuje se da u jedinicama lokalnih samouprava ima oko 35.000 septičkih jama na koje je priključeno oko 127.000 stanovnika ili 46% populacije stanovništva Unsko-sanskog kantona. Procjena direktnih ispusta u otvorene kanale i vodotoke je preko 24.000 ispusta što odgovara broju od oko 74.500 ili 27% populacije stanovništva kantona.** U svim jedinicama lokalne samouprave su evidentni slučajevi da se dio nepropisno izgrađenih septičkih jama nalazi u zonama sanitarne zaštite izvorišta čime dolazi do miješanja otpadnih voda sa vodama koje prihranjuju izvorišta. U jedinicama lokalne samouprave ne postoje propisane hitne mjere za otklanjanje problema ovakve prirode. U nadležnim službama jedinica lokalne samouprave ne postoje registri ili tačni podaci o broju, kvaliteti izrade i lokacijama septičkih jama. Iz navedenih razloga značajno je ugrožena kvaliteta podzemnih i površinskih voda što predstavlja stalnu opasnost po zdravlje stanovništva. Općenito, otpadne vode područja Unsko-sanskog kantona odvođe se uglavnom u otvorene recipijente (pritoke rijeka i rijeke), bez bilo kakvih prethodnih tretmana prečišćavanja, ili se dopremaju u nepropisno izgrađene septičke jame čime se otpadne vode infiltriraju u tlo i zagađuju podzemne vode. Generalno manji dio prikupljenih otpadnih voda područja Unsko-sanskog kantona dolazi do postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda. Sa druge strane, veoma mali dio otpadnih voda sa ruralnih područja se prikuplja kanalizacionom mrežom i doprema do postrojenja za prečišćavanje. Najveći dio stanovništva ruralnih područja kantona za zbrinjavanje otpadnih voda koristi nepropisno izgrađene septičke jame ili otpadne vode direktno ispuštaju u otvorene kanale, potoke, ponore ili korita rijeka.

Na području Unsko-sanskog kantona većina gradova/općina ima izrađenu projektnu dokumentaciju za centralizirane sisteme odvodnje i prečišćavanja otpadnih voda, dok je u pojedinim gradovima/općinama počela izgradnja decentraliziranih sistema odvodnje i prečišćavanja otpadnih voda, za određene aglomeracije u kojima je decentralizacija moguća. Kada govorimo o zagađenju zraka, s obzirom da se ne vrši kontinuirani monitoring kvalitete zraka na području Unsko-sanskog kantona, precizni podaci o zagađenju zraka nisu dostupni. Prema podacima koji su prikupljeni za potrebe izrade Plana zaštite okoliša Unsko-sanskog kantona 2014 -2019. godina, može se zaključiti da su najveće prijetnje po kvalitet zraka na području Unsko-sanskog kantona sljedeće: ispušni plinovi vozila na motorni pogon, te dim od loženja krutih i tekućih goriva za potrebe grijanja (drvo, uglj, nafta). Značajan uticaj na kvalitet zraka imaju odlagališta komunalnog otpada i brojna veća divlja odlagališta otpada a uticaj na čestična onečišćenja zraka imaju brojni kamenolomi i separacije, naročito na šire područje gdje se vrši eksploatacija i prerada mineralnih sirovina, incidentne situacije, poput dubinskih požara odlagališta otpada komunalnog otpada ili odlagališta ugljene šljake dovode do periodičnog i dugotrajnog zagađenja zraka, periodični požari u šumama i paljenje niskog raslinja predstavljaju značajne uzročnike zagađenja zraka.

Sa **aspekta zaštite zemljišta**, s obzirom na reljef područja, količinu i intenzitet padavina te opće karakteristike krša, sva tla ovog područja izložena su riziku od erozije vodom i vjetrom. Generalni podaci uočeni iz izvještaja nadležnih ministarstava pokazuju da na teritoriji USK nije bilo značajne

promjene korištenja zemljišta u posljednjih 20 godina. Sadržaj organskog ugljika u tlu je nizak, prvenstveno zato što je navedeno područje okarakterizirano poljoprivrednim zemljištem (u odnosu na šume i šumsko zemljište), gdje poljoprivredna proizvodnja ima komercijalni karakter ali uglavnom ne podrazumijeva provođenje mjera održivog upravljanja zemljištem, što neminovno dovodi do njegove degradacije. U pogledu zaštite zemljišta potrebno je napomenuti potrebu dekontaminacije površine USK koja je kontaminirana sa MES i NUS.

Glavni izazovi koji negativno utječu na **zemljišne resurse** kako u BiH, tako i u Unsko-sanskom kantonu su: nedostatak sistematskog praćenja tla, nedostatak informacionog sistema za tlo/zemljište, nedostatak nacionalnog akcijskog programa za borbu protiv dezertifikacije/degradacije zemljišta, nedostatak detaljnih informacija o kontaminaciji tla/zemljišta, nedostatak provođenja mjera rehabilitacije i remedijacije (sanacije kontaminiranih zemljišta), slabo razvijena svijest o značaju tla i zemljišta za održivi razvoj i opstanak čovječanstva itd. Generalno možemo zaključiti da na kvalitet i strukturu tla na području Unsko-sanskog kantona u najvećoj mjeri imaju sljedeći pritisci: Nesanitarno i nelegalno odlaganje komunalnog, opasnog, građevinskog i posebnih kategorija otpada, Erozija tla izazvana sječom šume, Ispuštanje neprečišćenih otpadnih voda na/u tlo putem otvorenih ispusta ili nepropisno izgrađenih septičkih jama, Degradacija i zagađenje tla uslijed eksploatacije mineralnih sirovina, deponiranje šljake i nusprodukata prerade sirove rude, Degradacija i zagađenje tla oko industrijskih pogona uključujući pogone koji su desetljećima izvan funkcije (brojne tvornice, peradarske farme i skladišta na području Unsko-sanskog kantona), Kontaminacija tla uslijed intenzivnog saobraćaja, Akumulacija pesticida u tlu, Kisele kiše. Zaštite zemljišta može stoga biti definisana prema narednim načelima: spriječiti dalju degradaciju, otkloniti postojeće probleme i zaštititi zdravlje, bioraznolikost, prirodno i graditeljsko naslijeđe, uključiti sve segmente društva jačanjem uloge nevladinog sektora i kapaciteta lokalne zajednice.

Dodatno, u pogledu **upravljanja otpadom**, prema podacima Agencije za statistiku BiH, dnevno stvaranje otpada po osobi u BiH je 0,86 kg/stanovniku dnevno. Ovi podaci trebaju se uzeti s oprezom jer otprilike 35% stanovništva nije pokriveno redovnim uslugama prikupljanja otpada s obzirom da ove količine Agencija za statistiku BiH procjenjuje na osnovu podataka JKP, deponija i odlagališta. Čvrsti otpad koji se proizvodi u domaćinstvima predstavlja heterogenu smjesu otpadnih materijala, kao što su: papir, karton, staklo, keramika, magnetni i nemagnetni metali, plastika, koža, kosti, tekstil, biomasa, razne vrste inertnih i posebno opasnih materijala itd. Upoređujući ove podatke sa procjenama količine otpada u USK, potrebno je razmotriti uspostavu integralnog sistema upravljanja otpadom na području Unsko-sanskog kantona (a koji je planiran Planom upravljanja otpadom USK) a koji podrazumijeva: opsežnu studijsku analizu i odabir centara/centra za upravljanje otpadom za područje Unsko-sanskog kantona (s obzirom na činjenicu da do sada više potencijalnih lokacija nije prihvaćeno), te uspostava pretovarnih stanica i reciklažnih dvorišta za svaku općinu/grad (osim općina Bosanska Krupa, Bužim i grada Cazin) na površinama postojećih gradskih/općinskih deponija ili na lokalitetima tamo gdje se pokaže kao neophodno, uspostaviti sistem reciklaže otpada, educirati stanovništvo o važnosti pravilnog odlaganja i postupanja s otpadom te sanirati postojeće nesanitarne i nelegalne deponije komunalnog otpada sa izgradnjom pratećih sadržaja u skladu sa važećim zakonskim i podzakonskim aktima Federacije BiH i Unsko-sanskog kantona. Dakle, osnovni pravci trebaju biti na prevenciji (sprečavanje) nastajanja otpada - u cilju očuvanja okoliša i prirodnih resursa nastajanje otpada mora biti minimizirano i izbjegnuto gdje god je to moguće, reciklaži i ponovnom korištenju otpada – ako se nastajanje otpada ne može prevenirati potrebno ga je u najvećoj mogućoj mjeri ponovno upotrijebiti ili reciklirati ili iskoristiti u procesu povrata odnosno proizvodnji energije, te poboljšanju konačnog zbrinjavanja (odlaganja) i nadzora – u slučajevima kada otpad nije moguće reciklirati ili ponovno koristiti potrebno ga je tretirati i adekvatno i sigurno konačno odložiti ili spaliti, što zahtjeva i monitoring obzirom na mogućnost opasnih i štetnih utjecaja po okoliš – sve u skladu sa ključnim EU načelima u upravljanju otpadom.

Vrijedi napomenuti da svi industrijski kapaciteti u USK predstavljaju opasnost po okoliš, u određenoj mjeri, te u zavisnosti od djelatnosti koju obavljaju, kao i materijal koji koriste za svoje procese. U Unsko-sanskom kantonu postoji veliki broj industrijskih pogona, u funkciji ili izvan nje, međutim vidljivo je da je opasnost od havarijskih zagađenja u Kantonu uglavnom niska, te tek u nekoliko

slučajeva umjerena. Stanje se može dodatno poboljšati korištenjem naprednih tehnologija u proizvodnim procesima i ugradnjom odgovarajućih zaštitnih sistema na pogonima.

Sa aspekta **kulturno-istorijskog nasljeđa**, ugroženi spomenici sa liste Komisije za očuvanje spomenika bih na području kantona su: Stari grad Todorovo (Novigrad) i džamija u Todorovu, Historijsko područje, općina Velika Kladuša, Utvrda Vrnograč u Vrnograču, graditeljska cjelina, općina Velika Kladuša, Stari grad Kamengrad, historijsko područje, općina Sanski Most, Prahistorijska gradina, stari grad Sokolac u selu Sokolcu, historijska cjelina, Grad Bihać, Stari Grad Bužim, Bužim, graditeljska cjelina, općina Bužim – dok su ostali ugroženi spomenici: Stari grad Jezerski u Jezerskom, graditeljska cjelina, općina Bosanska krupa, Stari grad Bijela Stijena, graditeljska cjelina, Grad Cazin, Stari grad Kamičak, historijsko područje, Općina Ključ te Arheološko područje Ripač u selu Ripač kod Bihaća.

Sa aspekta **zaštite prirodnog nasljeđa i biodiverziteta**, najvažnija razina zaštite treba da se odnosi na zaštitu i konzervaciju prirodnih vrijednosti zaštićenog područja, posebno NP Una. S tim u vezi, osnovni pristup u konceptu zaštite treba biti komponentni, odnosno po pojedinačnim elementima koji čine najvažnije prirodne i motivske prirodne vrijednosti zaštićenog područja i predmet su primarne zaštite. Kao jedno od rješenja ključnog problema zaštite bioraznolikosti potrebno je planskim aktivnostima minimizirati negativni uticaj razvoja USK u cilju očuvanja biodiverziteta, posebno u pogledu manifestacija kao što su: nestajanje pojedinih vrsta, promjene u ekosistemima prouzrokovane eutrofikacijom i acidifikacijom (kisele kiše), pojava posebnih zagađivača, stvaranja uslova za širenje novih (invazivnih) vrsta i kolonizacije ekosistema, promjene uslova staništa usljed zagađenja (nedostatak infrastrukture kao što su kanalizacija, postrojenja za preradu otpadnih voda), što rezultira u promjenama ekosistema i opet gubitkom osjetljivih vrsta. Pored ovoga, jako bitno je obratiti pažnju za zaštitu šuma i šumskog područja, i to putem blagovremene izrade šumsko-gospodarske osnove za svako ŠGP, izraditi programe proširene reprodukcije šuma u kojem tretirati velike površine goleti, neproduktivnih površina, napuštenih površinskih kopova, a sve u cilju zaštite zemljišta, voda i biodiverziteta, uspostavljanje zaštićenih područja u smislu zaštitnih šuma, zaštićenih šuma, spomenika prirode, radi zaštite izvornog pejzaža i kulturnog naslijeđa, raditi na certifikacija šuma, pošumljivati velike površine izdanačkih šuma, goleti i neproduktivnih površina na temelju Plana pošumljavanja u okviru proširene reprodukcije šuma, izvršiti planirana pošumljavanja u degradiranim šumama i na goletima, kontrolirano korištenje (sječa) šuma, strogo prema dugoročnim planovima (šumsko-gospodarske osnove), kontrolirano korištenje sporednih šumskih proizvoda itd., sprovoditi intenzivne biološke i tehničke radovi u slivovima sa izraženim bujičnim aktivnostima, obezbjediti zaštitu šuma od požara i drugih štetnika biotskog i abiotskog porijekla, te, putem pošumljavanja i drugih šumsko-uzgojnih mjera izdanačke šume prevoditi u srednje i visoke. Drugim riječima, kroz analizu se nameću sljedeći prioriteti za zaštite prirodnog nasljeđa i biodiverziteta kako slijedi: održivo korištenje prirodnih dobara, uvijek imajući na umu i sadašnje i buduće generacije, detaljno utvrđivanje postojećeg biodiverziteta i svrstavanje ugroženih biljnih i životinjskih vrsta na liste zaštite, dodatno uspostavljanje zaštićenih područja, sa pratećim mjerama zaštite, organizacijama upravljanja tim područjima i uslovima korištenja te preuzimanje/implementacija smjernica i ciljeva postavljenih Federalnom strategijom zaštite okoliša.

Na osnovu prethodno analiziranih podataka u oblasti zaštite životne sredine/okoliša u USK moguće je na pregledan način sagledati razvojnu problematiku ali i razvojne perspektive USK do 2027. godine. Pregled razvojnih problema i razvojnih perspektiva sa aspekta zaštite životne sredine/okoliša i komunalne infrastrukture prikazan je u tabeli dole.

Tabela 63: Razvojni izazovi i perspektive u segmentu zaštite okoliša USK

Razvojni izazovi	Razvojne perspektive	Podsektor
Sistem kontinuiranog i sistematskog praćenja stanja okolišnih komponenti na području USK nije uspostavljen - mjerenja se ne provode kontinuirano i sistematski	Razviti sistem kontinuiranog praćenja kvalitete pojedinačnih okolišnih komponenti i registar onečišćivača.	Upravljanje zaštitom okoliša

<p>Nedostatak adekvatnog monitoringa korištenja šuma i zemljišta, te sječa šuma</p>	<p>Utvrđivanje i prostorna definicija stvarnog stanja šumskih područja, sa detekcijom degradiranih šuma, zbog negativnih antropogenih uticaja, te neplanskog i ilegalnog iskorištenja šumskog dobra, te prevođenje degradiranih šumskih područja u vrjednije sastojine. Dodatno, neophodno je više raditi na očuvanju i unaprjeđenje korisnih funkcija i biološke ranolikosti šuma, a sistemsko i naučno istraživanje biljnih i životinjskih vrsta, posebno u zaštićenim područjima, treba biti prioritet također</p>	<p>Upravljanje šumama i zemljištem</p>
<p>Nedostatak kvalitetnog izvršavanja obaveze na nivou jedinica lokalnih samouprava koje proističu iz Zakona o komunalnim djelatnostima, Zakona o zaštiti okoliša i Zakona o upravljanju otpadom u smislu raspoloživih resursa, organizacije rada i opreme</p>	<p>Razmotriti centralizaciju upravljanja otpadom na kantonalnom nivou, poštujući principe pokrivanja cijelog kantona odvožnjom otpada, uz smanjenje nadležnosti ili preinake lokalno nadležnih preduzeća za upravljanje otpadom uz adekvatno planiranje upravljanja otpadom i informacionim sistemom za isti. Dodatno, raditi na povećanju svijesti stanovništva o smanjenju proizvodnje otpada, reciklaži i selekciji te štetnosti kreiranja ilegalnih odlagališta otpada</p>	<p>Upravljanje otpadom</p>
<p>Nesanitarno odlaganje otpada na sadašnjem općinskim deponijama otpada, bez uobičajene tehnologije sanitarnog deponiranja</p>	<p>Razmotriti organizirano odvojeno skupljanje korisnih komponenti komunalnog otpada na sistematski riješeno te revidirati aktualne cijene zbrinjavanja komunalnog otpada u svim općinama USK kako bi iste bile ekonomski zasnovane na nivou sanitarnog odlaganja otpada. Dodatno, ulagati u aspekta objekata za zaštitu od raznošenja otpadnog materijala, uređajima za prihvrat, povrat ili tretman procjednih voda.</p>	<p>Upravljanje otpadom</p>
<p>Nizak stepen iskorištenosti vodnih resursa, nepostojanje definiranih zona sanitarne zaštite na svim izvorištima, neadekvatno upravljanje vodnim resursima, te loša i dotrajala vodovodna mreža.</p>	<p>Obnova i proširenje vodovodne i kanalizacijske mreže te uvođenju pročištača otpadnih voda - tretman otpadnih voda, te kontinuirano provođenje mjera zaštite u cilju smanjenja negativnih uticaja, pošumljavanja prostora, izrade drenažnih sistema za obaranje nivoa podzemnih voda, uspostavljanje sistema odvodnje oborinskih voda i odbrane od poplava.</p>	<p>Upravljanje vodama (ali i zemljištem i zrakom)</p>
<p>Nedostatan razvoj i korištenje obnovljivih izvora energije – većina javnih objekata je energetska neefikasna (posebno u sferi obrazovanja i zdravlja, te objekata javne uprave)</p>	<p>Preferirati i dodatno stimulisati obnovljive izvori koji koriste snagu vjetra, geotermalnu energiju, bioplin, sunčevu energiju i biomasu (bez hidroenergije – imajući u vidu druge segmente na kojima se razvija USK). Razmotriti dovođenje gasa kao kvalitetnog energenta USK u svrhu povoljnog djelovanja na kvalitet okoline i intenziviranje ekonomskog i društvenog razvoja i razmotriti mogućnost uvođenja sistema daljinskog grijanja u urbanim sredinama, po fazama obuhvata, u svrhu unaprjeđenja sistema zaštite zagađenja zraka od individualnih ložišta</p>	<p>Energetska efikasnost, klimatske promjene i smanjenje stakleničkih gasova</p>

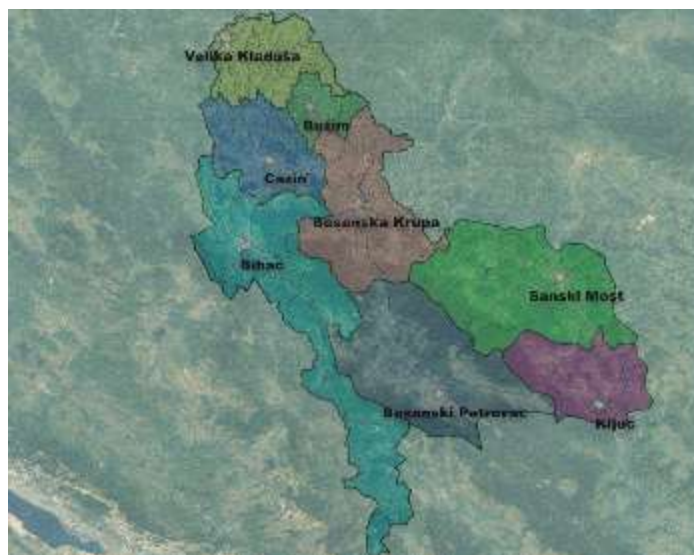
Stanje prostorno-planske dokumentacije

Plansko uređenje prostora je preduslov za očuvanje prostora kao opšteg dobra i kao takvo nužno ga je zaštititi donošenjem planskih dokumenata, kojim bi se definisalo korištenje, zaštita i upravljanje prostorom. U skladu sa članom 27. Zakona o prostornom uređenju i građenju („Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona”, broj: 12/13 i 3/16), (u daljnjem tekstu: Zakon), planski dokumenti su:

1. Razvojni planski dokumenti²⁰:
  - a) Prostorni plan Kantona,
  - b) Prostorni plan područja posebnih obilježja Kantona,
  - c) Prostorni plan općine,
  - d) Urbanistički plan.
2. Detaljni planski dokumenti²¹:
  - a) Zoning plan,
  - b) Regulacioni plan,
  - c) Urbanistički projekat.
3. Drugi planski dokumenti su:
  - a) Plan parcelacije.

Grafikon 25: Prostorni prikaz Unsko-Sanskog kantona

Izvor: Kantonalni zavod za prostorno uređenje i planiranje, Unsko – Sanski kanton

Kada govorimo o Prostornom planu USK, Skupština Unsko-sanskog kantona je na svojoj 16. sjednici donijela je Odluku o pristupanju izradi Prostornog plana Unsko-sanskog kantona za period od 2012. do 2032. godine („Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona“, broj: 23/11). Od 2011 godine, pa do momenta pripreme ove analize, USK je prošao niz koraka, odgodađanja i izazova, te je 2018 godine dostavljen Nacrt Plana od strane Ministarstva, te je Vlada USK usvojila isti u januaru 2018. godine. U petom mjesecu iste godine, Skupština USK je prihvatila Nacrt Plana, te je zaduženo Ministarstvo da provede javne rasprave u roku od 90 dana. Javne rasprave na Nacrt „Prostornog plana Unsko-sanskog kantona za period od 20 godina“, je Ministarstvo provelo u periodu od 04.06. do 04.09.2018. godine - Izvještaj o prispjelim primjedbama i sugestijama IPSA je dostavila Ministarstvu u toku oktobra 2019. godine. Ministarstvo je trenutno u toku izrade Izvještaja, te bi nakon završetka Izvještaja, Nositelj izrade trebao da izradi Prijedlog Plana za daljne procese.

Na nivou jedinica lokalne samouprave Unsko-sanskog kantona, stanje prostorno-planske dokumentacije je kako slijedi:

Grad Bihać

- Razvojna planska dokumentacija

²⁰ **Razvojni planski dokumenti** su strateški dugoročni planski dokumenti, kojima se definišu osnovna načela planskog uređenja prostora, ciljevi prostornog uređenja i razvoja, kao i namjena, korištenje i zaštita prostora. Ovi dokumenti se rade za vremenski period od 10 do 20 godina.

²¹ **Detaljni planski dokumenti** su tehničko-regulativni planski dokumenti kojima se reguliše korištenje, izgradnja i uređenje prostora na područjima na kojima predstoji intenzivna izgradnja. Ovi dokumenti se rade za vremenski period do 10 godina.

Za područje grada Bihaća u toku je izrada Prostornog plana općine Bihać za period od 2010. do 2030. godine i Urbanističkog plana grada Bihaća. Do donošenja Prostornog plana, uslovi korištenja, izgradnje, uređenja i zaštite prostora za šire područje grada utvrđuju se na osnovu Odluke o prostornom uređenju područja općine Bihać, kojom je utvrđeno 47 urbanih područja i 36 građevinskih zemljišta izvan urbanih područja na kojima je dozvoljena izgradnja i druge investicije u prostoru, pod uslovima koji su utvrđeni Zakonom o prostornom uređenju i građenju i drugim posebnim zakonima i propisima. Usvojenim Urbanističkim planom grada Bihaća utvrđene su zone za izgradnju individualnih stambenih objekata, kolektivnog stanovanja sa poslovnim sadržajima, poslovne, privredne i sportsko-rekreacione zone, zone zdravstva, obrazovanja, zelenila i dr., definisani su uslovi uređenja i korištenja prostora na području grada.

- Detaljna planska dokumentacija²²

Kada je u pitanju detaljna planska dokumentacija Grad Bihać raspolaže sa slijedećim Regulacionim planovima: Regulacioni plan „Repušine“ usvojen u Nacrtu 2010. godine, Regulacioni plan „Kamenica“ usvojen u Prijedlogu 2003. godine, Regulacioni plan „Prekounje“ usvojen u Prijedlogu 1981. godine, Regulacioni plan „Ceravci I“ usvojen u Prijedlogu 1986. godine, Regulacioni plan „Veliki Lug A“ usvojen u Prijedlogu 2005. godine, Regulacioni plan „Ozimize II“ usvojen u Prijedlogu 2009. godine, Regulacioni plan „Veliki Lug B“ usvojen u Prijedlogu 2005. godine, Regulacioni plan „Poslovna zona Ripač“ usvojen u Prijedlogu 2009. godine, Regulacioni plan „Sporstko-rekreacioni centar Duga Luka“ usvojen u Prijedlogu 2009. godine, Regulacioni plan „Privilica“ usvojen u Prijedlogu 2011. godine, Regulacioni plan „Barani“ usvojen u Prijedlogu 2011. godine, Regulacioni plan „Ribička otoka“ usvojen u Nacrtu 2009. godine.

Urbanistički projekti grada Bihaća su: Urbanistički projekt „Luke Centar“ usvojen u Prijedlogu 2008. godine, Urbanistički projekt „Trg Maršala Tita“ usvojen u Prijedlogu 2014. godine, Urbanistički projekt i „Trgovački centar Harmani“ usvojen u Prijedlogu 2014. godine, Urbanistički projekt „Ozimize I“ usvojen u Prednacrtu 2008. godine, Urbanistički projekt „Harmani“ usvojen u prednacrtu 2012. godine, Urbanistički projekt „BBI Galerija“ usvojen u Prednacrtu 2019. godine. Za područje grada Bihaća trenutno je u toku izrada slijedećih detaljnih planskih dokumenata: Izmjene i dopune Regulacionog plana „Veliki Lug B“, Regulacioni plan „Ribička otoka“, Regulacioni plan „Repušine“ i Urbanistički projekat „Ozimize I“.

Pored planskih dokumenata izrađenih za područje grada Bihaća, izrađena je i slijedeća dokumentacija:

- Studija o zaštiti obala rijeke Une
- Studija o ranjivosti prostora općine Bihać
- Program za izradu urbanističke dokumentacije historijske jezgre grada Bihaća
- Odluka o prostornom uređenju područja općine Bihać.

Općina Bužim

- Razvojna planska dokumentacija

Razvojna planska dokumentacija općine Bužim²³ koja je trenutno u primjeni jeste Prostorni plan općine Bužim koji je u Prijedlogu usvojen 2009. godine za period od 2008-2028. godine.

- Detaljna planska dokumentacija

Od detaljne planske dokumentacije kojom raspolaže trenutno općina Bužim je Regulacioni plan „Centar Bužim“ usvojen u Prijedlogu 2010. godine, Regulacioni plan „Sjever Bužim“ usvojen u Nacrtu 2014. godine. Informacijom kojom raspolaže Zavod vezano za probleme općine Bužim kod pristupanja izrade detaljnih planskih dokumenata je zbog neplaniranja finansijskih sredstava u budžetu u svrhu rješavanja imovinsko-pravnih odnosa, tj. neophodno je da se u budžetu planiraju

²² Podaci preuzeti iz Informacije grada Bihaća broj: 03/1-23-1-3594/19 od 07.10.2019. godine

²³ Podaci preuzeti iz Informacije Općine Bužim broj: 02/1-23-2294/19 od 03.10.2019. godine

financijska sredstva za otkup zemljišta, odnosno naknadu za zemljište, kako bi se isto moglo otkupiti, pri čemu bi se stvorili uslovi za izdavanje odobrenja za građenje, a time stvorile i pretpostavke za privođenje zemljišta prema detaljnim planskim aktima.

Općina Bosanski Petrovac

- Razvojna planska dokumentacija

Razvojna planska dokumentacija općine Bosanski Petrovac²⁴ jeste Prostorni plan općine Bosanski Petrovac u Prednacrtu usvojena prostorna osnova za period od 2013-2033. godine, gdje je urađena prostorna osnova usklađena sa usvojenim stepenom prostorno planske dokumentacije na nivou Unsko-sanskog kantona. Urbanistički Plan „Grada Bosanski Petrovac“ usvojen u Prijedlogu 2007. godine, a odnosi se za period od 2007-2027. godine.

- Detaljna planska dokumentacija

Općina Bosanski Petrovac od detaljne planske dokumentacije posjeduje Regulacioni plan „Gorinčani“ usvoje u Prijedlogu 2010. godine, Regulacioni plan „STRC Oštrelj“ usvojen u Prijedlogu 2009. godine, Regulacioni plan „Industrijska zona“ Bosanski Petrovac usvojen u Prijedlogu 2009. godine, Regulacioni plan „Kolunić“ Prijedlog plana usvojen 2011. godine.

Općina Bosanska Krupa

- Razvojna planska dokumentacija

Razvojna planska dokumentacija općine Bosanska Krupa jeste Prostorni plan općine Bosanska Krupa koji je u Prijedlogu usvojen 2009. godine, a odnosi se za period od 2007-2027. godine.

Međutim, kako Prostorni plan općine Bosanska Krupa nije zadovoljio potrebe općine Bosanska Krupa u kontekstu razvoja i prostornog planiranja, te kako bi se omogućio naknadni postupak izdavanja odobrenja za građenje za objekte koji se nalaze izvan obuhvata građevinskog zemljišta, pristupilo se izmjenama i dopunama istog.

- Detaljna planska dokumentacija

Od detaljne planske dokumentacije općina Bosanska Krupa raspolaže sa Regulacionim planom „Luke“ usvojen u Prijedlogu 2003. godine, Regulacioni plan „Industrijska zona“ usvojen u Prijedlogu 2018. godine, Regulacioni plan „Poslovna zona Pilana“ usvojen u Prijedlogu 2011. godine, Regulacioni plan „Centar“ usvojen u Prijedlogu 2001. godine, Regulacioni plan „Bare“ usvojen u Prijedlogu 2001. godine, Regulacioni plan „Otoka“ usvojen u Prijedlogu 2005. godine i Regulacioni plan „Vatreni mlin“ usvojen u Prijedlogu 2019. godine. Svi detaljni planski dokumenti odnose se na urbana područja, pri čemu nema niti jednog usvojenog planskog dokumenta za područje ruralnog karaktera, tako da se zahvati u tim područjima mogu planirati samo na osnovu Prostornog plana općine, što u velikoj mjeri predstavlja nedostatak budućeg razvoja, odnosno sa aspekta zaštite okoliša, poljoprivrede, seoskog turizma i sl.²⁵

Grad Cazin

- Razvojna planska dokumentacija

Razvojna planska dokumentacija grada Cazina jeste Prostorni plan „Općine Cazin“²⁶ koji se odnosi na period od 2002-2020. godine. Urbanistički plan grada Cazina usvojen je u Nacrtu 2007. godine, a odnosi se na period 2002-2020. godina.

- Detaljna planska dokumentacija

Grad Cazin od detaljne planske dokumentacije ima slijedeće: Regulacioni plan „Alinac“ usvojen u Prijedlogu 2011. godine na period od pet (5) godina, Regulacioni plan „Slatinske bare“ usvojen u Prijedlogu 2012. godine na period od pet (5) godina, Regulacioni plan „Hasan Brkić-Mala Lisa i Mala

²⁴ Podaci preuzeti iz Informacije Općine Bosanski Petrovac broj: 04-19-434-2/20 od 18.02.2020. godine

²⁵ Podaci preuzeti iz Informacije Općine Bosanska Krupa broj: 04-23-6162/19 od 23.09.2019. godine

²⁶ Podaci preuzeti iz Informacije Grad Cazin broj: 04-23-9914/19 od 16.10.2019. godine

Lisa-Havin most“ (sjever) usvojen u Prijedlogu 2003. godine, Regulacioni plan „Hasan Brkić-Mala lisa i Mala Lisa-Havin most“ (jug) usvojen u Prijedlogu 2003. godine, Zoning plan „Poslovna zona“ Ratkovac“ usvojen u Prijedlogu 2017. godine, Urbanistički projekt „Islamski centar Cazin“ usvojen u Prijedlog 2011. godine i Urbanistički projekt „Cazin-centar“ usvojen u Nacrtu 2019. godine.

Općina Ključ

- Razvojna planska dokumentacija

Općina Ključ od razvojno planske dokumentacije ima Prostorni plan „Općine Ključ“ usvojen u Prijedlogu 2011. Godine, a odnosi se na period od 2006-2026. Godina. Urbanistički plan „Grada Ključ“ usvojen u Prijedlogu 2014. godine, a odnosi se na period od 2011-2031. godine.

- Detaljna planska dokumentacija

Od detaljne planske dokumentacije Općina Ključ ima slijedeće: Regulacioni plan „Rudenice Lukel I i II“ usvojen 2008. godine, Regulacioni plan „Urbanističko rješenje maloprivredne zone Velagići“ usvojen u Prijedlogu 2000. godine, Regulacioni plan „Eko selo Sanica“ usvojen u Prijedlogu 2013. godine, Regulacioni plan „D.I. Ključ“ usvojen u Prijedlogu 2015. godine, Regulacioni plan „Novo gradsko groblje“ usvojen u Prijedlogu 2015. godine, Regulacioni plan deponije otpada „Peći“ sa naseljem Fazlići usvojen u Prijedlogu 2018. godine, Urbanistički projekt „Stambeno-poslovni blok I“ usvojen u Prijedlogu 2016. godine, Urbanistički projekt „Stambeno-poslovni blok II“ usvojen u Prijedlogu 2015. godine i Urbanistički projekt „Gradska saobraćajnica“ usvojen u Prijedlogu 2017. godine.²⁷

Općina Sanski Most

- Razvojna planska dokumentacija

Općina Sanski Most zaključila je ugovor o izradi Prostornog plana općine Sanski Most za vremenski period od 20 godina, te se pristupilo izradi Prostorne osnove.

- Detaljna planska dokumentacija

Od detaljnih planskih dokumenata Općina Sanski Most ima slijedeće: Regulacioni plan „Alagića polje“ usvoje u Prijedlogu 2009. godine na period od 2009-2019. godine, Regulacioni plan zdravstveno-turističkog kompleksa „Sanska ljidža“ usvojen u Prijedlogu 2012. godine, Regulacioni plan turističkog kompleksa „Tvrđava Kamengrad-Musalla-vodopad Blihe“ usvojen u Prijedlogu 2012. godine, za period od 2012-2022. godine, Regulacioni plan „Lijeva obala 1“ usvojen u Prijedlogu 2012. godine za period od 2013-2023. godine, Regulacioni plan memorijalnog centra „Galaja“ usvojen u Prijedlogu 2014. godine i Urbanistički projekt „Za parcelu u banjalučkoj ulici“ usvoje u Prijedlogu 2018. godine za period od 2016-2026. godine.²⁸

Općina Velika Kladuša

- Razvojna planska dokumentacija

Općina Velika Kladuša pristupila je izradi Prostornog plana za period 2002-2020. godine, međutim isti je stavila van snage. Također, Općina Velika Kladuša pristupila je izradi Urbanističkog plana za period od 2002-2020. godine, te je isti stavljen van snage.

- Detaljna planska dokumentacija

Od detaljne planske dokumentacije Općina Velika Kladuša raspolaže sa slijedećim: Regulacioni plan „Šumatačke Luke“ za period od 2013-2023. Godine, Urbanistički projekt „Tržni centar“ usvojen u prijedlogu 2008. godine.²⁹

Kantonalni zavod za prostorno uređenje i planiranje godišnje vrši ažuriranje baze podataka na temelju informacija koje dobije od strane jedinica lokalne samouprave i na osnovu podataka kojima

²⁷ Podaci preuzeti iz Informacije Općine Ključ broj: 03-23-3-sl./19 od 08.10.2019. godine

²⁸ Podaci preuzeti iz Informacije Općine Sanski Most broj: 03-23-2483/19 od 18.09.2019. godine

²⁹ Podaci preuzeti iz Informacije Općine Velika Kladuša broj: 03-23-847/18 od 22.03.2018. godine

sami rapolažemo u pogledu planskih dokumenata za koje je Zavod bio nosilac izrade u skladu sa odlukama općinskih odnosno gradskih vijeća.

Prema pribavljenim informacijama, razlozi koje gradovi/općine navode za nepristupanje izradi planskih dokumenata su financijske prirode, odnosno smatraju da se prilikom izrade budžeta istih ne predviđi dovoljno sredstava za izradu planske dokumentacije. Međutim, nadalje razlozi nisu opravdavajući, iz razloga što je obaveza izrade i donošenja planskih dokumenata na području Unsko-sanskog kantona utvrđena je Zakonom o prostornom uređenju i građenju i kao takva obavezujuća za sve jedinice lokalne samouprave. Treba istaći i činjenicu o sve većoj bespravnoj gradnji, koja je evidentan problem u cijelom kantonu. Veoma važno za istaći je i to da u trenutku ekonomske situacije u kojoj se nalazimo pojavljuje se znatan interes domaćih i stranih investitora koji su zainteresirani za gradnju poslovnih, proizvodnih i drugih sličnih objekata, a Gradovi/Općine nemaju unaprijed predviđene lokacije za ponuditi i zadržati takve investitore. Određeni broj jedinica lokalne samouprave je ovo stanje pokušao ublažiti donošenjem i po nekoliko izmjena i dopuna važećih planskih dokumenata, čime se samo djelomično ili parcijalno rješavao problem neprimjenjivosti planske dokumentacije. Značajan problem u oblasti prostornog planiranja je i neažurnost geodetskih podloga, što u procesu izrade planskih dokumenata predstavlja izuzetan problem, budući da su ažurne geodetske podloge preduslov za kvalitetan pristup uređenju i planiranju prostora i izradu planske dokumentacije. Drugim riječima, problematika u domenu prostorno planske dokumentacije je potreba za praćenjem savremenih dostignuća u struci, primjena savremenih softvera u praksi, što bi trebalo da prati i edukaciju zaposlenih kroz studije i obuke. Prostorno-planska dokumentacija treba da prati potrebe svake jedinice lokalne samouprave i lokalnih zajednica u cjelini te da brzo i adekvatno se prilagođava istim, kroz reviziju postojeće, pokretanje i okončanje procedure izrade nove i izmjene postojeće prostorno-planske dokumentacije nižeg reda.

Analiza budžeta i projekcije sredstava za finansiranje realizacije strategije razvoja

Osvrst na finansiranje razvojnih prioriteta i značajnih kapitalnih investicija u proteklih 5 godina

Od ukupno planiranih sredstava za kapitalne investicije u proteklih 5 godina u iznosu od 24.772.095 KM, realizirano je 15.493.056,24 KM, odnosno 62,54%. Strukturom planiranih sredstava bilo je predviđeno finansiranje od 100 % iz budžeta. Usljed manjeg priliva prihoda u Budžet USK, **struktura realiziranih sredstava je značajno izmijenjena u odnosu na inicijalni plan**, gdje je cjelokupni iznos realiziran **iz budžeta**. Kada je riječ o strukturi finansiranja po oblastima razvoja, u proteklih 5 godina **za oblast ekonomskog razvoja izdvojeno je 40,99 %, za društveni razvoj 41,78 %, dok je za razvoj okoliša / zaštite životne sredine 17,23%.** Zbog loše ekonomske situacije i smanjenog priliva sredstava, obim realizacije sredstava je bio značajno manji u oblasti ekonomskog i društvenog razvoja. Blagi trend rasta očekuje se u narednom periodu.

Obrazloženje „grube“ procjene sredstava za period 2021.-2027. godine: Procjena finansiranja strategije razvoja USK za period 2021. -2027. godine pripremljena je uzimajući u obzir: (i) trend izdvojenih sredstava u prethodnih 5 godina; (ii) budžet za tekuću godinu i projekcije budžeta (DOB-a) za period 2021-2023 godina (iii) očekivani blagi rast prosječnih izdvajanja od 2-3 % godišnje planiranog budžeta; (iv) ograničenja u pogledu akumuliranih obaveza i zaduženosti kao i drugih rizika.

U periodu prethodnih 5 godina (2014.-2019. godine), za implementaciju **razvojnih prioriteta i kapitalnih/infrastrukturnih investicija** se ukupno izdvojilo 15.493.056,24 KM iz budžetskih izvora, **što je prosječno 3,1 mil. KM godišnje**

U pogledu budžeta za 2020. godinu, za implementaciju razvojnih prioriteta i kapitalnih/infrastrukturnih investicija je okvirno predviđeno 8.973.803 KM iz budžetskih sredstava. Na osnovu operativnih evidencija, iz budžeta 2020.godine je do izrade ove procjene za ove namjene

realizirano 390.542,03 KM. Ovi podaci ukazuju da tokom 2020. godine je došlo do značajnih izmjena trenda realizacije izdvajanja za finansiranje razvojnih prioriteta i kapitalnih/infrastrukturnih investicija u odnosu na prethodne godine usljed pandemije COVID-om 19. U pogledu projekcije DOB-a za 2021-2023. godinu, za kapitalne projekte i ostale investiciono značajne projekte je okvirno predviđeno 13,232 miliona KM.

Kada je riječ o finansijskom stanju USK, akumulirane obaveze su na dan 31.12.2019. godine u iznosu od 111.324.660 KM, od čega kratkoročnih obaveza 59.327.810 KM, a dugoročnih 51.996.850 KM. Za servisiranje kreditnih obaveza (većim dijelom pokriće deficita i nabavku opreme) u narednih 7 godina će biti potrebno godišnje izdvajati oko 4,603 miliona KM U pogledu ostalih mogućih finansijskih obaveza koje mogu uticati na mogućnosti finansiranja strategije razvoja USK najviši rizik se odnosi na smanjenje priliva sredstava.

Ova procjena je pripremljena putem konsultacija³⁰ ključnih članova Razvojnog tima i Ministarstva finansija. Procjena će biti korištena kao polazna osnova za pripremu indikativnog okvira finansiranja strategije razvoja USK.

Pregled procjene po glavnim izvorima finansiranja za period 2021.-2027. godine

Izvori finansiranja strategije razvoja USK	Okvirna procjena po godinama							UKUPNO (u KM)
	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	
Iz budžeta USK (u mil KM)	3,932	4,300	5,000					
Iz eksternih izvora (<i>kredit, entiteti, kantoni, država, javna preduzeća i privatni izvori</i>) (u KM)								
Iz eksternih izvora (<i>IPA, donatori i ostalo</i>) (u KM)								
UKUPNO (u KM)	3,932	4,300	5,000					

Izvor podataka: DOB USK za period 2021.-2023.godina.

Napomena: Za podatke koji se odnose za period 2024-2027 potrebno se obratiti Direkciji za ekonomsko planiranje, Federalnom zavodu za programiranje razvoja i Federalnom ministarstvu finansija.

Prijedlog okvirne raspodjele finansiranja po razvojnim oblastima (stvarna raspodjela će utvrditi tokom izrade strategije razvoja USK)

Ekonomski razvoj	Društveni razvoj	Razvoj okoliša / zaštite životne	Ukupno
------------------	------------------	----------------------------------	--------

³⁰ Lista učesnika je u prilogu.

		sredine	
XXXXXXXX KM	XXXXXXXX KM	XXXXXXXX KM	XXXXXXXX KM

Napomene /obrazloženja

Iz Budžeta USK xxxxx	<ul style="list-style-type: none"> - npr. očekivana x koncesija za xxxxxxxx, na x godina, na osnovu xxxxxxxxx (godine x, x) - npr. rast neporeskih budžetskih prihoda po osnovu primjene xxxxx (sve godine) - xxxxx
Eksterni izvori (<i>kredit, entiteti, kantoni, država, javna preduzeća i privatni izvori, sl.</i>)	<ul style="list-style-type: none"> - Npr. kredit za xxxxxxxxxxxx, na x godina, zaključen sa xxxxxxxxxxx (godine x -x) - Npr. sporazum o JPP (godina xxxxx) - Npr. pismo namjere o zajedničkim projektima (godina xxxxx) - Npr. pripremljeno X detaljnih projektnih prijedloga za xxxxxxxx - Xxxxx
Iz eksternih izvora (<i>IPA, donatori i ostalo</i>) (u KM)	<ul style="list-style-type: none"> - Xxxxxx

Napomene se obavezno unose u slučajevima značajnijih odstupanja „očekivanih“ izvora finansiranja u pojedinim godinama u odnosu na trend ostvarenih izvora finansiranja u proteklom periodu implementacije.

SWOT analiza

SWOT analiza predstavlja sažetu sintezu nalaza prethodne situacione analize, tako što se najvažniji nalazi razvrstavaju, prema mogućnostima njihovog uticaja na efektuiranje razvojnog potencijala USK, na **snage** i **prilike** koje treba ojačati i iskoristiti, te **slabosti** i **prijetnje** koje treba smanjiti i neutralizovati.

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Povoljan geografski položaj, bogato kulturno-istorijsko naslijeđe • Značajna prirodna bogatstva (poljoprivredno zemljište, šume, vode, rude) • Znatan broj poslovnih zona sa prostorno-planskom dokumentacijom • Rast prerađivačke industrije • Razvoj turizma • Razvijeni formalni programi obrazovanja odraslih • Organizovan sistem uključivanja djecu u pokretu u formalni obrazovni sistem • Bogato prirodno i kulturno-historijsko naslijeđe • Postojanje većine zdravstvenih usluga u sekundarnoj i tercijarnoj zdravstvenoj zaštiti • Relativno razvijene lokalne organizacije civilnog društva i prisustvo značajnog broja međunarodnih organizacija i fondacija na području kantona • Sistematično i strateški pristupljeno pitanjima definisanja izazova mladih i povećanje stepena finansiranje projekata mladih • Smanjenje broja saobraćajnih nezgoda na području USK • Očuvan ekosistem • Jedinstveno prirodno naslijeđe rijeka i biodiverziteta, posebno rijeke Une i nacionalnog parka Una	<ul style="list-style-type: none"> • Loša saobraćajna povezanost (udaljenost od autoputeva, aerodroma, luka) • Nedovoljno razvijeni kapaciteti za održivo upravljanje i korištenje prirodnih resursa • Smanjenje broja stanovnika • Nizak stepen iskorištenosti poslovnih zona • Nerazvijeni kapaciteti za razvoj održive poljoprivrede • Niska prosječna plata • Značajan broj nezaposlenih u kojem dominira nekvalifikovana radna snaga • Predškolski odgoj i obrazovanje ne predstavlja obavezni dio odgojno-obrazovnog sistema I nedostatak (fizičkih i ljudskih) kapaciteta za prijem djece • Kontinuirano smanjenje broja učenika i studenata, područnih škola, broja odjeljenja te smanjenje prosječnog broja učenika po nastavniku i na 1000 stanovnika • Loša infrastrukturna opremljenost osnovnih i srednjih škola i nedostatak kapitalne izgradnje odgojno-obrazovnih ustanova • Prekapacitiranost urbanih škola i nedostatak pripremljenosti škola za djecu sa poteškoćama u razvoju, rad sa djecom sa problemima u razvoju, za manjinske grupe djece i za rad sa posebno talentiranom djecom. • Nedostatak prostora za smještaj studenata i razvoj visokog obrazovanja u cjelini, posebno razvoja učenja na daljinu • Formalno javno obrazovanje nije u dovoljnoj mjeri usmjereno na povezivanje sa tržištem rada I promoviranju zanimanja • Neravnomjerna rasprostranjenost pružanja zdravstvenih usluga u kantonu i negativan odnos kapaciteta ustanova prema broju korisnika zdravstvene zaštite • Sistem kontinuiranog i sistematskog praćenja stanja okolišnih komponenti na području USK nije uspostavljen - mjerenja se ne provode kontinuirano i sistematski • Nedostatak adekvatnog monitoringa korištenja šuma i šumskog zemljišta, te sječa šuma

	<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak kvalitetnog izvršavanja obaveze na nivou jedinica lokalnih samouprava koje proističu iz Zakona o komunalnim djelatnostima, Zakona o zaštiti okoliša i Zakona o upravljanju otpadom u smislu raspoloživih resursa, organizacije rada i opreme • Nesanitarno odlaganje otpada na sadašnjem općinskim deponijama otpada, bez uobičajene tehnologije sanitarnog deponiranja • Nizak stepen iskorištenosti vodnih resursa, nepostojanje definiranih zona sanitarne zaštite na svim izvorištima, neadekvatno upravljanje vodnim resursima, te loša i dotrajala vodovodna mreža. • Nedostatan razvoj i korištenje obnovljivih izvora energije – većina javnih objekata je energetska neefikasna (posebno u sferi obrazovanja i zdravstva, te objekata javne uprave) • Nedostatak prostorno-planskih dokumenata na nivoima jedinica lokalnih samouprava
<p style="text-align: center;">PRILIKE</p> <ul style="list-style-type: none"> • Promjene u međunarodnim lancima vrijednosti koje otvaraju prostor za nove proizvode • Tražnja za zdravom hranom • Akreditovan i razvijen sistem visokog obrazovanja na Univerzitetu u Bihaću kao pretpostavka za uspostavljanje instituta, istraživačkih centara i drugih naučno – obrazovnih institucija • Uključivanja interesa tržišta rada i poslodavaca u kreiranje obrazovne politike • Dobre pretpostavke za razvoj sporta i kulture • Mogućnost razvoja pružanja usluga u tercijarnu zdravstvenu zaštitu i rehabilitacijski tretman za šire područje • Kreirane pretpostavke za jačanje sistema socijalne zaštite svih građana, posebno djece bez roditeljskog staranja u sistem hraniteljstva • Diverzifikacija biodiverziteta i povećanje pokrivenosti USK teritorijama zaštićenih područja • Dobro geografska pozicija u smislu različitih klimatskih uticaja (mediteranske, sub-mediteranske i umjereno kontinentalne klimatske zone) 	<p style="text-align: center;">PRIJETNJE</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dinamika promjena u tehnologiji koja može dovesti do rapidnog gubitka konkurentnosti na globalnim tržištima • Uticaj pandemije na razvoj turizma • Porast izazova sa upravljanjem migrantskom krizom, posebno za organe unutrašnjih poslova • Sve češće pojave elementarnih (prirodnih) nepogoda na području USK • Povećanje koncentrisanih i disperznih zagađivača voda (urbane otpadne vode, industrijske otpadne vode i otpadne vode sa deponija, ruralna naselja, poljoprivreda, šumarstvo i saobraćaj) • Neizvjesnost u vezi sa utjecajem na korištenje prirodnih potencijala izazvano pandemijskom krizom i posljedicama po društveni razvoj i okoliš • Regionalna politička i ekonomska nestabilnost • Nastavak zaostajanja BiH u odnosu na druge zemlje zapadnog Balkana • Elementarne nepogode i druge nesreće (poplave, CoVID-19, požari i dr.)

- Postojanje preko 400 spomenika kulturno–historijskog naslijeđa na području USK
- Izrađen kvalitetan Prostorni plan USK
- Sistemska podrška uključivanju dijaspore i povratnika iz inostranstva u ekonomski i društveni razvoj
- Sistemska podrška mladima u oblasti obrazovanja, (samo)zapošljavanja, društvenog angažmana i aktivnosti i volontiranja
- Namjenska sredstva, fondovi i projekti zaštite životne sredine/okoliša prepoznati u Federalnoj strategiji razvoja

Strateški pravci razvoja

Strateški pravci razvoja se definišu na osnovu upoređivanja sadašnjeg stanja i kretanja u ključnim oblastima razvoja Unsko-sanskog kantona sa trendovima u širem okruženju, kao i strateškim usmjerenjima sa nivoa FBiH, ali i BiH, koje je sadržano prvenstveno u *Okviru za ciljeve održivog razvoja u BiH 2030*. Pritom se nastoje iskoristiti postojeće prednosti (snage) i raspoložive prilike u regionalnom i globalnom okruženju, s jedne strane, uz nastojanje da se poboljšaju uočene slabosti i bitno ograniči negativan uticaj prijetnji iz okruženja.

Uzimajući u obzir činjenicu da USK ima nekoliko izrazitih prednosti (geo-strateški prekogranični položaj, bogato prirodno i kulturno-historijsko naslijeđe, postojanje nacionalnog parka „Una“, biodiverzitet i tako dalje), kreiranje strategije razvoja je vođeno osnovnom idejom da te, za sada komparativne prednosti, ciljano i postepeno prerastu u **jedinstvene konkurentske prednosti**. Korišćenje novih, globalnih i regionalnih prilika, zahtijevaće sistemske promjene i **prelaz na sistemsku podršku**. Neutralisanje, smanjivanje i otklanjanje uočenih slabosti neće moći da se dogodi bez **promjene dominantnih obrazaca političkog vođenja i ponašanja**. Sve izraženije globalne i regionalne prijetnje, prvenstveno neočekivane krize sa nepredvidivim uzrocima i posljedicama, nameću imperativ postepenog **sticanja i jačanja otpornosti na krize**, posebno pandemiju Covid-19 u srednjoročnom i dugoročnom smislu.

Sa druge strane, u obzir je uzeta analize prikupljenih podataka i informacija u toku procesa evaluacije Strategije razvoja Unsko-sanskog kantona za period 2014-2020. godine, te mišljenja i stavova ključnih zainteresovanih strana, može se zaključiti kako su ovim strateškim dokumentom uglavnom adekvatno procijenjene potrebe u pojedinim sektorima razvoja, odnosno da su u većoj mjeri identifikovani strateški ciljevi koji su relevantni za Kanton i ciljane skupine u prethodnom periodu. Međutim, preporuka je da se pristupi reviziji području društvenog sektora, zdravstva, komunalne infrastrukture (posebno regionalnog prometa ka Sarajevu), te da se ukaže na relevantnost inicijalno postavljenih prioriteta u odnosu na stvarne potrebe ciljnih grupa. Rezimirajući, važećom Strategijom 2014-2020 godine, identificirani problemi i potrebe su i dalje u najvećoj mjeri aktuelni, posebno jer stepen implementacije za neke ciljeve nije zadovoljavajući.

U skladu sa gornjim pristupom, odabrani su sljedeći **strateški pravci**:

1. **Prerađivačka industrija zasnovana na znanju i održivom korišćenju prirodnih resursa**
2. **Razvoj inkluzivnog i prosperitetnog društvenog sektora**
3. **Održiva zaštita okoliša i prirode kroz promocije i podsticanje održivog korištenja resursa**
4. **Dinamično prostorno planiranje i izgradnja**

Prvi strateški pravac - Prerađivačka industrija zasnovana na znanju i održivom korišćenju prirodnih resursa

USK ima potencijal da se povećanjem stepena korištenja prirodnih resursa uz održivo upravljanje i razvojem prerađivačke industrije, zasnovane na znanju i usmjerene na inovacije, poboljša kvalitet života za stanovništvo USK. Naime, značajni prirodni resursi na prostoru USK se u određenoj mjeri koriste, ali se stepen korištenja resursa može povećati. Pritom, treba voditi računa o održivom upravljanju prirodnim resursima, pogotovo kad se uzme u obzir potreba i obaveza da se očuva jedinstveni prostor NP Una koji je svojevrsan prirodni fenomen, ali i izuzetno značajan resurs za razvoj turizma, ali i da se omogući korištenje prirodnih resursa za razvoj poljoprivrede, te korištenje ostalih prirodnih resursa, kao što su rude i šumska bogatstva koji se mogu iskoristiti za razvoj prerađivačke industrije. Kako bi se resursi koristili na najbolji mogući način, potrebno je u najvećoj mogućoj mjeri dodati vrijednost ovim resursima, što se može postići kreiranjem proizvoda i usluga visokog kvaliteta, čija proizvodnja i pružanje zahtijevaju visok nivo znanja. Na taj način se stvaraju i kvalitetna radna mjesta, koja nude više plate i na taj način čine USK atraktivnom sredinom za život i rad. Polazna osnova za djelovanje u ovim pravcima privrednog razvoja već postoji, pošto USK osim prirodnim resursima raspolaže i resursima kao što su poslovne zone i privredni subjekti koji u svojim oblastima bilježe dobre rezultate. Poslovne zone imaju značajan dio resursa koji se još uvijek ne koriste, što može da posluži za podsticanje lokalnih i privlačenje stranih investicija. Takođe, raspoloživi su i kapaciteti koji mogu da podrže razvoj privrede, kao što su poslovna udruženja, razvojne agencije i obrazovne institucije. Izgradnjom kapaciteta navedenih subjekata u smjeru koji svim subjektima omogućava da doprinesu razvoju privrede u definisanim strateškim pravcima, te jačanje saradnje između ovih subjekata, stvara kritičnu masu znanja i resursa za razvoj inovativne privrede USK, zasnovane na prirodnim resursima i znanju. Na taj način se omogućava korištenje prilika da se privredni subjekti uključe u međunarodne lance vrijednosti, da se poveća obim i vrijednost izvoza i na taj način ostvare bolji poslovni rezultati, stvarajući istovremeno više prihode za zaposlene, te obezbjeđujući sredstva potrebna za dalja razvojna ulaganja.

Drugi strateški pravac - Razvoj inkluzivnog i prosperitetnog društvenog sektora

Razvoj društvenih djelatnosti, kao važnog elementa društvenog standarda je primarni način ostvarivanja napretka i razvoja ljudskih resursa svake društvene zajednice. U planskom periodu ovakav razvoj zasnovati će se na unapređenju obrazovnog nivoa, očuvanju zdravlja stanovništva, odnosno potpunijem zadovoljavanju zajedničkih potreba stanovništva po obimu, kvaliteti i dostupnosti. Društvena infrastruktura Unsko-sanskog kantona, a pod tim se misli na obrazovanje, zdravstvo, socijalnu zaštitu, kulturu, sport itd., unatoč pozitivnim primjerima gdje se obnavljaju i adekvatno kapacitiraju ovi sadržaji, treba doživjeti određene preinake, kako bi mogli odgovoriti na potrebe modernog čovjeka. Opremljenost društvenom infrastrukturom, a uzimajući u obzir već navedene zahtjeve za osiguranjem potrebnih sadržaja, koje Unsko-sanski kanton svojim stanovnicima mora da pruži, ograničena je, uglavnom, na općinske centre i grad Bihać. Međutim, smanjenje migracija urbano – ruralno zahtijeva opremanje naselja određenim vidom funkcija, što u planskom periodu treba da se provede. Na osnovu procjena broja stanovnika, starosne strukture i drugih demografskih pokazatelja, te ulogom koje pojedino naselje ima u sistemu naselja na nivou kantona ili grada/općine, sadržaji se trebaju javiti u adekvatnom obimu. Na taj način će se postići i policentričan razvoj naselja, što je jedan od osnovnih postulata današnjeg prostornog planiranja. Iako je društvena infrastruktura razvijana desetljećima, te u svakoj od gradova/općina postoji dobra osnova za razvoj ovog segmenta društva, objekti koji pružaju usluge građanima su nerijetko podkapacitirani i nisu usklađeni sa potrebama modernog društva, a posebice mladih ljudi. Iako je društvena infrastruktura na području Kantona razvijana desetljećima, te u svakoj od općina/gradova postoji dobra osnova za razvoj ovog segmenta društva, objekti koji pružaju usluge građanima su nerijetko podkapacitirani i nisu usklađeni sa potrebama modernog društva, a posebno mladih ljudi.

OVAKO definisan pravac polazi prvenstveno od činjenice da razvoj društvenog sektora u cjelini počiva na snagama USK oličenih u kombinaciji prirodnih i generičkih prednosti regije, što USK čini jedinstvenu sredinu za jačanje i razvoj inkluzivne i prosperitetne društvene infrastrukture namijenjene poboljšanju kvalitete života svih građana Unsko-sanskog kantona. Drugim riječima,

razvoj inkluzivne i prosperitetne društvene infrastrukture namijenjene poboljšanju kvalitete života svih građana, uz poštovanje principa očuvanja okoliša. Ovako definisan strateški pravac usmjeren je primarno na razvoj obrazovanja, zdravstva, socijalne uključenosti (posebno ranjivih kategorija stanovništva), njegovanje kulture, ali i kulturno – historijskog nasljeđa - te multidisciplinarni i inovativni pristupi u rješavanju definisanih društvenih izazova – posebno u segmentu upravljanja sigurnosti svih građana. Do sada, vidljiv je napredak USK po pitanju zakonodavnog okvira u sektoru društvenog razvoja, što je samo po sebi veoma izazovno, jer su ovakva usklađivanja uvijek kombinacija mnogobrojnih faktora, koje mnogi ne uspijevaju efikasno rješavati. Razvoj inkluzivne i prosperitetne društvene infrastrukture namijenjene poboljšanju kvalitete života svih građana, uz poštovanje principa očuvanja okoliša strateški je važno za buduću sveukupnu razvijenost USK i povezivanje u regiji i šire. Ponajprije se to odnosi na stvaranje prostornih, privrednih i društvenih uslova za život i rad kroz daljnju izgradnju komunalne infrastrukture, izgradnju i poboljšanje saobraćajne mreže, te posebno provođenje mjera zaštite okoliša, a sve na načelima održivog razvoja.

Imajući u vidu sve gore navedeno, drugi strateški pravac bi bio na podizanju stepena koordinacije, koherentnosti, kvalitete i transparentnosti (organa uprave) u unapređenju implementacije obrazovnih politika i zdravstvenih usluga, socijalne inkluzivnosti na jednakim i ravnopravnim osnovama, projekata za mlade, razvoj civilnog društva te političko-građanske odgovornosti i javne sigurnosti u cjelini. Inkluzivan društveni razvoj podrazumijeva tretiranje i dijasporu kao razvojnog partnera i shodno tome vodi uklanjanju barijera i stvaranju prilika za umrežavanje, trgovanje, investiranje, istraživanje i transferiranje znanja, vještina, inovacija, tehnologija, institucija i vrijednosti.

Treći strateški pravac: Unaprijediti održivu zaštitu okoliša i prirode

Bogatstvo prirodnih resursa, u čemu se posebno ističu šumski i vodni potencijal, još uvijek je veoma dobro očuvano, te su antropogeni uticaji koncentrisani na enklave naseljenih mjesta i koridore infrastrukturnih sistema. Tome doprinosi i činjenica da veoma velike površine zauzimaju šumska prostranstva, posebice u općini Bosanski Petrovac, a prisustvo čovjeka je smanjeno i u postojećim naseljima, obzirom da je došlo do masovnih migracija stanovništva u toku i poslije posljednjeg rata. Neka područja su prošla kroz procese prirodne obnove, a eksploatacija sirovina nije ekspanzivna. Gradovi/općine koje imaju određene prirodne potencijale, mineralne resurse, vodno bogatstvo, šumska područja pogodna za iskorištavanje, trebaju svoju razvojnu i privrednu politiku usmjeravati ka obnovi i izgradnji kapaciteta i infrastrukture eksploatacije, ali uvijek imajući na umu da su prirodni resursi vrlo osjetljiva komponenta u cjelovitosti biocenoze i da se njihovo korištenje mora uskladiti sa ekološkim zahtjevima koje zakonska i druga regulativa postavlja pred korisnika prostora. **Strateški pravac USK treba biti prema kreiranju uslova za očuvanje, korištenje i obnovu prirodnih resursa, u skladu sa evropskim i svjetskim principima korištenja prirodnog dobra i savremenim zaključcima prostornog planiranja.** Drugim riječima, Unsko-sanski kanton, putem odgovornog prostornog planiranja, sa ciljem dinamičnog razvoja, ubrzane ali održive urbanizacije, treba da prati sva savremena načela i standarde zaštite okoliša. U ovom pogledu potrebno je sinergetski djelovati u pravcu zaštite tla, vode, vazduha, biodiverziteta, prirodnih i kulturnih nasljeđa, upravljanja okolišem ali i smanjenju drugih negativnih uticaja na životnu sredinu.

Kako je prepoznato već usvojenim strateško-provedbenim aktima i dokumentima (Planovi upravljanja) na nivou Unsko-sanskog kantona, u saradnji sa građanima i poslovnom zajednicom, treba da ulaže i gradi prateću komunalnu i industrijsku infrastrukturu, tako da ona podržava dugoročne potrebe zajednice i minimizira uticaj na okoliš, što takođe uključuje i efikasno korištenje obnovljivih izvora energije. Uzevši u obzir sve definisane izazove i SWOT analizu, posebno sa aspekta mogućih utjecaja na okoliš i njegovo opstajanje, održiv razvoj USK je moguć samo uz unapređenje postojećeg stanja okoliša, u skladu sa najboljim raspoloživim praksama razvijenih evropskih lokalnih zajednica. To ne znači da postojeće stanje nije na zadovoljavajućem nivou, ali se posebno nameću strateški pravci na održivo rješenje upravljanja otpadom, kako u smanjenju produkcije na izvoru nastanka, selektivnog prikupljanja, tako i odlaganja otpada s obzirom na stanje i lokaciju potencijalne nove regionalne sanitarne deponije, te ovim putem značajno smanjiti negativan utjecaj na vodu, vazduh, tlo, prirodu, zaštićena područja, a time i zdravlje ljudi.

Četvrti strateški pravac: Dinamično prostorno planiranje i izgradnja USK

Uzimajući u obzir već izrađeni Prostorni plan USK, a vodeći računa u prethodno prepoznatim potrebama u oblasti zaštite okoliša pod trećim strateškim pravcem, te posebno specifičnom geopolitičkom položaju, prirodnim potencijalima i interesu koji vlada za korištenje ovog potencijala, nameće se potreba odgovornog i održivog upravljanja prostorom na nivou svih jedinica lokalne samouprave, što sada nije slučaj. USK u ovom pogledu mora koristiti svoje komparativne prednosti u odnosu na specifičan geo-strateški i prekogranični položaj, kao i postojeći nivo izgrađenosti objekata za dalji razvoj USK. Ono podrazumijeva primarno dinamično prostorno planiranje, ne samo na nivou kantona, nego na nivou svake lokalne zajednice (općine i gradovi). Naravno, prostor, kao nedjeljiva i degradacijama podložna komponenta, prilikom svake penetracije i uvođenja novih sistema, mora ostati u prihvatljivoj mjeri očuvan, jer su sve izmjene često nepovratnog karaktera. No, posebno razmatrajući, dodatna odgovornost prilikom očuvanja okoliša predstavljaju područja koja imaju prirodni i kulturno – historijski značaj, pri čemu se prvenstveno misli na područje već sada proglašenog NP Una, te druge cjeline koje su trenutno pod zaštitom zbog svojih izuzetnih prirodnih i drugih vrijednosti. U tim cjelinama, negativni antropogeni uticaji su nedopustivi, a iskorištavanje prirodnih resursa ne smije se razmatrati kao opcija ni u kojem smislu.

No, u cilju minimiziranja negativnog uticaja na okoliš i zdravlje ljudi, neophodno je iznaći i dinamično djelovati prema održivim rješenjima upravljanja otpadnim vodama i izgradnji prateće vodovodne i kanalizacione infrastrukture, te eventualno biti aktivni učesnik u procesu izgradnje alternativnih rješenja u pogledu snabdijevanje energijom, što se posebno odnosi na potencijalnu izgradnju gasne infrastrukture, te korištenju čistih ili obnovljivih izvora energije i povećanje energetske efikasnosti *per se*. Posebni ciljevi u oblasti zaštite prirodnog naslijeđa su: Uspostava mreže zaštićenih područja Bosne i Hercegovine (Protected Area Network of Bosnia and Herzegovina – PAN BiH), koja se bazira na organizacionoj shemi: nukleusi – koridori – otoci, 2. Razvoj ekoturizma, kao dijela turističke privrede Bosne i Hercegovine, koji se bazira na posjetama zaštićenim područjima, 3. Primjena IUCN standarda u procesima uspostave novih i rekatégorisanja postojećih zaštićenih područja, 4. Osigurati održivo korištenje prirodnih dobara na dobrobit sadašnjih i budućih naraštaja bez bitnog oštećivanja dijelova prirode i uz što manje narušavanja ravnoteže njenih gradivnih elemenata, 5. Spriječiti štetne zahvate ljudi i poremećaje u prirodi kao posljedice tehnološkog razvoja i obavljanja djelatnosti, te 6. Osigurati pravo građana na zdrav okoliš, odmor i razonodu u prirodi. Prilikom izgradnje infrastrukture potrebno je vrlo pažljivo vršiti trasiranje u prirodno osjetljivim područjima, vodeći računa o vizualnom identitetu i vrijednostima pejzaža i isključiti trasiranje infrastrukture iz zaštićenih prirodnih područja od posebnog značaja, odnosno spriječiti štetne zahvate ljudskih aktivnosti i poremećaje u prirodi kao posljedice tehnološkog razvoja i obavljanja različitih djelatnosti.

Dodatno, potrebno je, kako to predviđa i Strategija razvoja FBiH, posvetiti poticanju korištenja transporta prihvatljivog s ekološkog stanovništva, uštedama u potrošnji energije, energijski efikasnoj gradnji, korištenju drugih izvora za zagrijavanje (toplo vodi), efikasnijem javnom prevozu, te generalno smanjenju korištenja vozila koji se pokreću klasičnim motorima, što može proizvesti značajne koristi za okoliš.

Vizija

Vizija predstavlja dugoročno poželjan pravac teritorijalnog razvoja, jasan i privlačan za sve zainteresovane aktere, tako da svako može da podešava svoje ciljeve i aktivnosti prema toj orijentaciji. S obzirom na nalaze evaluacije Strategije razvoja USK 2014 -2020 godine, u kojima se navodi, između ostalog, da je neposredno nakon usvajanja Strategije, ista je „ostavljena po strani“ te se može čak konstatovati i da je ista ostala samo formalni dokument, bez suštinske primjene i da za realizaciju određenih projekata strategija nije bila ishodište – stoga, **možemo kazati da je Vizija još uvijek aktuelna i može biti zadržana u istoj izjavi kao i prije nekoliko godina.**

Zato se vizija razvoja Unsko-sanskog kantona do 2030. godine ostavlja u vidu sljedeće izjave:

Unsko – Sanski kanton je Euro regija – Smaragd Bosne i Hercegovine,

područje ugodnom života temeljenog na ravnomjernom održivom razvoju.

U ovako određenoj viziji razvoja sažeto su sadržani i glavni pravci održivog razvoja za cijelu zemlju (dobro upravljanje, pametan rast i društvo jednakih mogućnosti) i strateška orijentacija integrisanog razvoja Unsko – sanskog kantona, kako je to prezentovano gore.

Strateški ciljevi

Strateški ciljevi su zasnovani na strateškim pravcima i definisani u skladu sa postavljenom vizijom razvoja. Preporučuju se sljedeći strateški ciljevi:

- **STRATEŠKI CILJ 1: Izgrađeni kapaciteti prerađivačke industrije uz održivo korištenje prirodnih resursa**
- **STRATEŠKI CILJ 2: Unaprijeđen razvoj inkluzivnog i prosperitetnog društvenog sektora**
- **STRATEŠKI CILJ 3: Održivo upravljanje okolišem, prirodnim i infrastrukturnim resursima, koristeći dinamično upravljanje prostorom**

Prvi strateški cilj zasnovan je na nekoliko ključnih pretpostavki:

- Raspoloživim prirodnim resursima koje je potrebno u punoj mjeri staviti u funkciju razvoja USK uz održivo upravljanje;
- Da se prirodni resursi u određenoj mjeri koriste i da postoje privredni subjekti koji bilježe dobre rezultate, ali da je vrijednost izvoza još uvijek mala;
- Da je potrebno povećati prihode i privrednih subjekata i stanovništva, te da je to potrebno ostvariti kreiranjem proizvoda i usluga zasnovanih na jedinstvenim prirodnim resursima i na znanju, podsticanjem lokalnih i privlačenjem stranih investicija;
- Da je potrebno dalje razvijati kapacitete i saradnju između subjekata koji su ključni za privredni razvoj USK, kako bi se obezbijedili potrebni resursi, uključujući ljudske, za privredni razvoj zasnovan na inovacijama;
- Da postoje prilike u međunarodnim lancima vrijednosti koje privreda USK može da iskoristi, stvarajući na taj način i bolje uslove života za stanovništvo USK.

Drugi strateški cilj je zasnovan na sljedećim ključnim pretpostavkama:

- da se, poštujući komparativne geo-strateških prednosti Unsko-sanskog kantona, pristupi strateškom razvoju visokog obrazovanja te zdravstva i socijalne zaštite na ravnomjeran, ravnopravan i dosljedan način za sve građane,
- da se, istovremeno uz razvojne procese, radi istovremeno na razvoju osnovnih principa individualne građanske, političke i službeničke odgovornosti u pogledu pružanja javnih usluga na svim nivoima vlasti,
- udaljenost Unsko–sanskog kantona od centralnog dijela FBiH, te neadekvatnu infrastrukturnu opremljenost,
- jačanje kantonalnog centra, kako bi se nadomjestile potrebe centraliteta, ali i nedovoljno razvijanje drugih općinskih centara, koji bi preuzeli uloge čvorišta ruralnih oblasti,
- stepenovano rangiranje gradova, kao osnovni preduslov uravnoteženog razvoja lokalnih regija,
- međusobno nadopunjavanje gradova i komplementarnost u ekonomskom, obrazovnom, kulturnom i drugom domenu,
- stvaranje mreža manjih naselja u slabije naseljenim i ekonomski nerazvijenim regijama,
- ostvarivanje zajedničkih projekata između naselja, posebice u upravljanju lokalnim saobraćajem, detaljnom uređenju prostora, očuvanju kulturnog i prirodnog naslijeđa
- kontrola fizičkog širenja gradova i naselja,
- mješavina funkcija i socijalnih grupa.

Treći strateški cilj je zasnovan na sljedećim ključnim pretpostavkama:

- da se obrati pažnja na smanjenje korištenja, sprečavanje opterećivanja i zagađivanja okoliša, kao i poboljšanje i obnovu svih prirodnih resursa;
- čuvanje i zaštitu prirodnih resursa, racionalno korištenje resursa i takav način ekonomskog razvoja kojim se može osigurati obnova resursa;
- prekogranična i međunarodnu saradnju u zaštiti okoliša;
- koordiniranje ekonomskog razvoja i integriranje društvenog i ekonomskog razvoja u skladu sa zahtjevima zaštite okoliša i postojećim resursima;
- dinamičan infrastrukturni razvoj i izgradnja Unsko-sanskog kantona, zasnovan na Prostornom plan USK, uključujući uspostavu i razvoj institucija za upravljanje okolišem;
- racionalno i ekonomično upravljanje urbanim ekosistemima (voda, energija, otpad),
- stvaranje jakih regija, sa malim urbanim središtima, koji su važna čvorišta ruralnih područja, a u kojima se stvaraju uslovi za razvoj industrije, uslužnih aktivnosti, tehnologije, turizma itd.,
- Smanjenje negativnih uticaja u područjima koja trpe pritisak od strane saobraćaja, kroz primjenu ekološki prihvatljivih saobraćajnih sredstava.
- Uvođenje mjera zaštite i prepoznavanje područja koja trebaju zaštitu,
- Prepoznavanje prirodnog i kulturnog naslijeđa, kao važnih ekonomskih faktora, te preduslova za razvoj turizma;
- Stvaranje veza i koridora između zaštićenih područja, u cilju nesmetanog protoka i genetske razmjene flore i faune;
- Korištenje prostora u kontekstu napretka zaštićenih područja, a ne njihove izolacije;
- Donošenje strategija upravljanja zaštićenim područjima, uz intenzivno uključivanje ljudi koji nastanjuju te prostore u procese izrade i odlučivanja;
- Inkorporacija zaštićenih i ugroženih područja u urbane i ruralne regije;
- Nužnost povezivanja politika upravljanja površinskih i podzemnih voda sa politikama prostornog razvoja;
- Jačanje regionalne odgovornosti za upravljanje vodenim resursima;
- Očuvanje i kreativni razvoj kulturnih pejzaža;
- Povećanje vrijednosti kulturnih pejzaža u okviru strategija integrisanog prostornog razvoja;
- Kreativno obnavljanje pejzaža koji su pretrpjeli oštećenja uslijed ljudskog djelovanja;
- Očuvanje i kreativno redizajniranje urbanih cjelina i kulturnog naslijeđa, koje se mora posmatrati u širem kontekstu.

Strateški ciljevi su usklađeni sa **Strategijom razvoja FBiH i Okvirom za ciljeve održivog razvoja u BiH**, kojim se utvrđuju zajednički podciljevi i indikatori za sve nivoe vlasti u BiH (zajednički minimum) te usmjeravaju budući procesi strateškog planiranja.

Pri definisanju **prvog strateškog cilja** i elemenata koji se odnose na ekonomski razvoj u Strategiji razvoja za period 2021.-2027. godine uzet je u obzir i **Okvir za ciljeve održivog razvoja u BiH** koji utvrđuje zajedničke podciljeve i indikatore za sve nivoe vlasti u BiH (zajednički minimum), gdje su definisani elementi relevantni u odnosu na sljedeće razvojne pravce i akceleratorne:

- pametni rast (Povećanje investicija u infrastrukturu istraživanja, razvoja i inovacija u javnom i privatnom sektoru),
  - povoljno okruženje za preduzetništvo i inovacije,
    - povećanje investicija u infrastrukturu istraživanja, razvoja i inovacija u javnom i privatnom sektoru,
    - mobiliziranje potencijala dijaspore,
    - olakšavanje poslovanja i podrška brzo rastućim firmama,
    - Globalni lanci vrijednosti;
  - Povećanje investicija u infrastrukturu,
    - Jačati infrastrukturu u oblasti digitalnih tehnologija;
  - Pametno upravljanje prirodnim resursima i okolišem,

- Održivi turizam.

Takođe, uzet je u obzir i **Prijedlog prilagođenih indikatora praćenja SDGs na razini kantona i općina** od strane UNDP ILDP tima, elementi u dijelu koji se odnosi na ekonomski razvoj u Strategiji razvoja za period 2021.-2027. Godine su relevantni za sljedeće podciljeve/indikatore:

- Promovisati razvojno orijentisane politike koje podržavaju proizvodne aktivnosti, stvaranje dostojanstvenih poslova, preduzetništvo, kreativnost i inovativnost, i podsticati formalno osnivanje i rast mikropreduzeća, odnosno malih i srednjih preduzeća, između ostalog i kroz pristup finansijskim uslugama (predloženi indikator: Broj malih preduzeća/1.000 stanovnika);
- Kontinuiran ekonomski rast po glavi stanovnika u skladu sa okolnostima u zemlji (predloženi indikator: Godišnja stopa rasta budžetskih prihoda);
- Do 2030, osmisliti i provesti politike za promoviranje održivog turizma koji stvara radna mjesta i promovira lokalnu kulturu i proizvode (predloženi indikator: Prosječno zadržavanje turista/dan; Broj poslovnih subjekata u ugostiteljstvu i hotelijerstvu);
- Podržati razvoj domaće tehnologije, istraživanje i inovacije u zemljama u razvoju, između ostalog putem osiguranja povoljnog okruženja u pogledu politika za, između ostalog, industrijsku diversifikaciju i dodavanje vrijednosti dobrima (predloženi indikator Izdvajanja iz budžeta za istraživanje i razvoj, učešće u ukupnom budžetu).

Drugi strateški cilj je povezan sa drugim i trećim pravcem održivog razvoja BiH (*Dobra uprava i upravljanje javnim sektorom, te Društvo jednakih mogućnosti*) i u direktnoj je vezi sa sljedećim akceleratorima i pripadajućim pokretačima:

- Pravac - *Dobra uprava i upravljanje javnim sektorom* – Akcelerator 1: „Efikasan, otvoren, inkluzivan i odgovoran javni sektor“ sa pripadajućim pokretačima:
  - *Odgovorna uprava orijentirana na građane i poslovni sektor,*
  - *Efikasno upravljanje javnim finansijama,*
  - *Funkcionalan sistem kreiranja politika i upravljanje održivim razvojem;*
- Pravac - *Dobra uprava i upravljanje javnim sektorom* – Akcelerator 2 „Vladavina prava, sigurnost i osnovna prava“ sa pripadajućim pokretačima:
  - *Zaštita ljudskih prava,*
  - *Efikasna borba protiv korupcije,*
  - *Borba protiv različitih oblika kriminala i terorizma;*
- Pravac – *Pametni rast* – Akcelerator 3 „Unapređenje pristupa i kvalitete obrazovanja i obuke“ sa pripadajućim pokretačima:
  - *Razvoj kapaciteta nastavnika, modernizacija škola i nastavnih metoda,*
  - *Univerzalno i kvalitetno predškolsko obrazovanje,*
  - *Strateško investiranje u istraživačko razvojne aktivnosti,*
  - *Kurikularna reforma na svim nivoima obrazovanja,*
  - *Efikasan sistem cjeloživotnog učenja;*
- Pravac – *Društvo jednakih mogućnosti* – Akcelerator 1 „Unapređenje politika socijalne zaštite“ sa pripadajućim pokretačima:
  - *Efektivno usmjeravanje javnih rashoda za socijalnu zaštitu,*
  - *Jačanje infrastrukture i kompetencija pružalaca usluga kroz uvođenje novih modela pružanja usluga,*
  - *Unaprijediti sistem identifikacije i praćenje ranjivih porodica i porodica u riziku;*
- Pravac – *Društvo jednakih mogućnosti* – Akcelerator 3 „Efikasna zdravstvena zaštita za sve“ sa pripadajućim pokretačima:
  - *Unapređenje pristupa i kvaliteta usluga zdravstvene zaštite,*
  - *Preventivne zdravstvene mjere,*
  - *Strateški pristup zadržavanju postojećeg osoblja i razvoju ljudskih resursa u oblasti zdravstva.*
- Pravac – *Društvo jednakih mogućnosti* – Akcelerator 4 „Poboljšanje inkluzivnosti obrazovnih sistema“ sa pripadajućim pokretačima:

- *Jednak pristup obrazovanju,*
- *Uspostava sistema rane detekcije i intervencije za djecu u riziku i sa razvojnim poteškoćama,*
- *Povećanje obuhvata djece predškolskim obrazovanjem (uzrast od 3-6 godina),*
- *Mjere smanjivanja ranog napuštanja školovanja,*
- *Smanjenje broja osoba bez znanja i vještina i njihova integracija na tržište rada.*

Drugi strateški cilj je u indirektnoj vezi i sa dodatna dva akceleratora unutar pravca *Društvo jednakih mogućnosti* i to „Finansijska inkluzija“ i „Aktivacija i zapošljavanje ranjivih kategorija“ kroz multidisciplinarni pristup predmetnim pitanjima.

Treći strateški cilj nalazi se na *Pravcu pametnog rasta* i u direktnoj je vezi sa sljedećim akceleratorima i pokretačima:

- Akceleratorom 2: „Povećanje investicija u infrastrukturu“, i pripadajućim pokretačima:
  - *Jednak pristup modernoj transportnoj infrastrukturi,*
  - *Veći udio javnih investicija u infrastrukturu,*
  - *Jačati infrastrukturu u oblasti digitalnih tehnologija;*
- Akceleratorom 3: „Zeleni rast i čista energija“ i pripadajućim pokretačima:
  - *Smanjenje energetske siromaštva,*
  - *Razvoj „zelenih“ vještina i poslova,*
  - *Decentralizacija elektro-energetskog sistema,*
  - *Dekarbonizacija energetske sektora;*
- Akceleratorom 4: „Pametno upravljanje prirodnim resursima i okolišem“ i pripadajućim pokretačima:
  - *Deminiranje kontaminiranih područja,*
  - *Upravljanje rizicima od katastrofa (u pogledu infrastrukturne izgradnje),*
  - *Zaštita i obnova prirodnog kapitala,*
  - *Razviti sistem cirkularne ekonomije,*
  - *Jačanje kontrole i praćenja kvaliteta eko-sistema,*
  - *Održivi turizam.*

Napredak u ostvarivanju ovako definisanih strateških ciljeva može da se mjeri putem indikatora koji su predstavljeni u sljedećoj tabeli. Radi se o indikatorima koji pokazuju pretpostavljeni uticaj uspješne realizacije strategije razvoja, a koji su usklađeni i/ili preuzeti sa višeg nivoa vlasti (Federalne strategije razvoja 2021-2027).

Za svaki indikator definisana je polazna i ciljna vrijednost.

Indikatori (uticaja) realizacije strateških ciljeva

Strateški ciljevi	Indikatori uticaja	Polazna vrijednost 2019	Ciljna vrijednost 2027
STRATEŠKI CILJ 1: IZGRAĐENI KAPACITETI PRERAĐIVAČKE INDUSTRIJE UZ ODRŽIVO KORIŠTENJE PRIRODNIH RESURSA (Izvor podataka za indikatore: Izvor: Federalni zavod za statistiku, Unsko-sanski kanton)	Vrijednost izvoza	386 mil KM	500 mil KM
	Prosječna mjesečna neto plata u prerađivačkoj industriji	705 KM	1000KM
	Prosječna mjesečna neto plata u ugostiteljstvu i hotelijerstvu	521 KM	800 KM

u brojkama)			
STRATEŠKI CILJ 2: UNAPRIJEĐEN RAZVOJ INKLUZIVNOG I PROSPERITETNOG DRUŠTVENOG SEKTORA	Stepen migracija stanovništva, %	-27	0
	Grupa razvijenosti kantona na nivou FBiH ³¹	III	II
STRATEŠKI CILJ 3: ODRŽIVO UPRAVLJANJE OKOLIŠEM, PRIRODNIM I INFRASTRUKTURNIM RESURSIMA, KORISTEĆI DINAMIČNO UPRAVLJANJE PROSTOROM	Udio komunalnog otpada koji se odlaže na sanitarne deponije, %	0	100
	Broj funkcionalnih postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda	1	8
	% populacije spojen na kanalizacijsku mrežu	54%	70%
	Broj novoizrađenih i važećih Prostornih planova JLS	2 (Bužim i B. Krupa)	8

³¹ Za izradu indeksa razvijenosti kantona koriste se sljedeći indikatori: a) prihodi od poreza na dohodak po stanovniku; b) stepen zaposlenosti c) kretanje stanovništva d) udio starog stanovništva u ukupnom stanovništvu; e) stepen obrazovanja radne snage. Prema indeksu razvijenosti u Federaciji, kategorizacija kantona se u tri grupe, pri čemu viši broj grupe znači niži nivo razvijenosti, III grupa je <0,75, II grupa <0,75, 1,25> te grupa I >1,25 vrijednost indeksa. Podatke objavljuje Zavod za statistiku FBiH na godišnjem nivou.

Aneksi

Aneks 1 - Mineralna i rudna nalazišta

Mineral/ruda	Lokacija	Procjenjena količina nalazišta	Godišnji nivo eksploatacije (m ³)				
			2015	2016	2017	2018	2019
Mangan	Popović Brdo - općina Bužim	994,041.05	336.52	441.14	444.25	997.68	1,645.64
Boksit	Oštrej - općina Sanski Most	196,800.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Boksit	Bojište - općina Sanski Most	40,400.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
mrki ugajl	Kamengrad - općina Sanski Most	8,000,071.43	0.00	0.00	19,102.86	99,927.14	1,033.57
mrki ugajl	Crnaja - Grad Cazin	178,571.43	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Gips	Bukvarine - Grad Bihać	11,579,741.12	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Gips	Brešćić - Grad Bihać	2,548,677.49	0.00	0.00	2,480.95	2,888.74	9,909.00
Barit	Crkvine - općina Velika Kladuša	23,977.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Tuf	Bojančić - općina Sanski Most	1,468,531.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
cigarska glina	Čokunovo Brdo - Grad Cazin	4,115,997.00	44,095.00	34,073.00	38,447.00	47,293.00	42,293.00
cigarska glina	Čardačište Kruhari - općina Sanski Most	3,093,548.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
krečnjak bihaćit	Maskara - Grad Bihać	339,570.00	0.00	191.75	224.47	233.78	219.17
krečnjak liskovački kamen	Šarića Brdo - Grad Cazin	240,263.00	5,886.00	4,952.00	2,956.00	4,381.00	3,001.00
krečnjak liskovački kamen	Osoje - Grad Cazin	95,450.00	3,693.00	2,946.00	5,261.00	4,974.00	3,877.00
krečnjak liskovački kamen	Doline - Grad Cazin	93,580.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
kvarcni pijesak	Majkići - općina Sanski Most	1,696,389.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
kvarcni pijesak	Klašnice - općina Sanski Most	606,326.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
kvarcni pijesak	Šipulje - Sanski Most	174,012.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
krečnjak (frakcije pijeska)	Pandurica - općina Velika Kladuša	5,087,144.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
krečnjak (frakcije pijeska)	Ivanjska - općina Bosanska Krupa	912,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
krečnjak (frakcije pijeska)	Krkojevci II - općina Sanski Most	12,751,516.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
krečnjak (frakcije pijeska)	Zgon - općina Ključ	1,734,054.00	7,068.00	13,374.00	8,849.00	5,636.00	6,001.00
krečnjak (frakcije pijeska)	Pritoka - Grad Bihać	2,500,000.00	12,640.00	15,687.00	0.00	13,299.00	35,674.00
krečnjak (frakcije pijeska)	Zloimenjak - općina Bosanska Krupa	1,250,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Dolomit	Lipa - Grad Bihać	762,765.00	7,038.00	0.00	0.00	1,818.00	805.00
Dolomit	Breščica - općina Ključ	1,723,045.00	3,360.00	0.00	9,245.00	2,844.00	52,334.00
Dolomit	Hapića Njive - Grad Cazi	710,060.00	42,369.00	42,863.00	44,253.00	42,489.00	48,242.00
Dolomit	Bukovača - općina Bosanski Petrovac	957,953.00	17,850.00	14,171.00	6,760.00	9,676.00	9,834.00
Dolomit	Šekovac - općina Bosanski Petrovac	424,933.00	4,040.00	5,993.00	20,994.00	8,956.00	10,016.00
Dolomit	Potkraj - općina Sanski Most	510,284.00	13,365.00	14,811.00	10,136.00	8,977.00	6,679.00

Dolomit	Velići - Kovačevići - općina Bosanska Krupa	175,823.00	2,744.00	4,558.00	5,205.00	4,194.00	6,448.00
Dolomit	Podići - Međudražje - Grad Bihać	1,006,743.00	4,782.00	35,509.00	18,035.00	23,810.00	29,745.00
Dolomit	Prhovo-Mahmića selo općina Bosanska Krupa	241,641.00	15,000.00	15,749.00	10,847.00	7,408.00	0.00
Dolomit	Pokojske Majne - Grad Bihać	880,531.00	0.00	0.00	0.00	5,157.00	3,121.00
Dolomit	Ostrožac - Grad cazin	1,914,115.00	31,601.00	37,229.00	30,031.00	24,911.00	33,115.00
Dolomit	Brezik- općina Bosanska Krupa	253,065.00	4,040.00	5,934.00	2,148.00	5,414.00	3,889.00
Dolomit	Lipnik - općina Sanski Most	188,066.00	6,475.00	6,638.00	8,146.00	8,684.00	10,733.00
Dolomit	Gorjavec - Grad Bihać	1,082,777.00	35,977.00	8,076.00	0.00	9,363.00	7,542.00
Dolomit	Sikirica - općina Velika Kladuša	511,643.00	0.00	0.00	18,719.00	27,177.00	29,346.00
Dolomit	Strane - općina Ključ	737,100.00	634.00	1,184.00	2,553.00	455.00	521.00
Dolomit	Ljubijankić Brijeg - općina Bužim	800,497.00	8,950.00	9,710.00	7,686.00	8,650.00	0.00
Dolomit	Gata - Grad Bihać	958,219.00	48,305.00	24,980.00	16,834.00	11,027.00	11,657.00
Dolomit	Perna - općina Bosanska Krupa	901,755.00	0.00	9,543.00	10,416.00	11,552.00	18,226.00
Dolomit	Donja Gata - Grad Bihać	1,584,634.00	23,725.00	29,074.00	17,576.00	15,088.00	21,817.00
Dolomit	Hajrat - općina Velika Kladuša	721,955.00	0.00	0.00	6,244.00	12,000.00	12,746.00
Dolomit	Sklop - Grad Cazin	1,032,115.00	16,016.00	29,502.00	10,196.00	15,871.00	11,964.00
Dolomit	Vilenjača Brig - Grad Cazin	1,189,381.00	42,369.00	42,864.00	44,489.00	42,489.00	48,242.00
Dolomit	Pjeskana - općina Velika Kladuša	3,264,820.00	56,036.00	58,711.00	26,462.00	62,496.00	45,741.00
Dolomit	Mrcelji - todorovo općina Velika Kladuša	479,643.00	12,595.00	14,927.00	10,577.00	24,589.00	29,893.00
Dolomit	Gladno Brdo Podzvizd - općina Velika Kladuša	504,000.00	3,255.00	1,763.00	2,000.00	1,845.00	1,465.00
Dolomit	Šiljkovača - općina Velika Kladuša	721,955.00	10,534.00	22,002.00	26,887.00	24,106.00	26,475.00
Dolomit	Ilića Do - općina Bosanska Krupa	2,061,196.00	59,478.00	38,094.00	25,196.00	28,475.00	48,475.00
Dolomit	Glavica - općina Bužim	616,000.00	10,920.00	17,621.00	0.00	9,194.00	17,929.00
Dolomit	Zaradostovo- općina Bužim	531,000.00	11,579.00	3,856.00	0.00	25,121.00	10,236.00
Dolomit	Miljevci - općina Sanski Most	1,763,258.00	8,165.00	14,860.00	10,997.00	20,633.00	15,086.00

Aneks 2 – Stanovništvo koje je ikada živjelo izvan BiH neprekidno godinu i duže prema zemlji boravka, spolu i razlozima doseljenja, po općinama/gradovima, Unsko-sanski kanton

Spol	Razloz	Uku	Evropa	Vanevr	Nepoz
------	--------	-----	--------	--------	-------

	i doselj enja	pno	Njem ačka	Hrvat ska	Srb ija	Aust rija	Slove nija	Švica rska	Cr na Go ra	Šved ska	Ital ija	Holan dija	Ostal e evrop ske držav e	opske države	nato
Uku pno	Ukupn o	81,275	21,031	7,169	1,790	5,283	11,314	4,116	130	1,698	548	472	2,679	2,028	23,017
Uku pno	Školov anje	481	108	130	51	51	68	16	8	4	7	4	8	20	6
Uku pno	Posao	1,773	309	489	194	154	397	31	24	24	22	6	46	68	9
Uku pno	Porodi čni razlozi	27,541	8,059	3,565	926	2,714	6,001	2,260	73	906	240	206	1,382	1,066	143
Uku pno	Prinud ni razlozi	11,463	6,393	1,124	222	578	1,534	635	8	191	114	90	318	205	51
Uku pno	Ostali	11,550	4,364	1,207	220	1,134	2,173	744	11	388	75	116	656	414	48
Uku pno	Nepoz nato	28,467	1,798	654	177	652	1,141	430	6	185	90	50	269	255	22,760
Muš ko	Ukupn o	45,115	10,710	3,732	898	3,144	6,828	2,102	56	835	335	242	1,413	1,138	13,682
Muš ko	Školov anje	259	58	60	28	28	48	10	4	2	-	2	6	9	4
Muš ko	Posao	1,296	219	327	122	121	337	27	16	13	17	3	34	52	8
Muš ko	Porodi čni razlozi	14,153	3,932	1,697	431	1,554	3,360	1,137	22	442	135	100	699	579	65
Muš ko	Prinud ni razlozi	6,171	3,229	629	108	345	987	318	4	106	73	46	175	121	30
Muš ko	Ostali	6,574	2,344	665	121	732	1,393	394	7	192	45	62	365	233	21
Muš ko	Nepoz nato	16,662	928	354	88	364	703	216	3	80	65	29	134	144	13,554
Žens ko	Ukupn o	36,160	10,321	3,437	892	2,139	4,486	2,014	74	863	213	230	1,266	890	9,335
Žens ko	Školov anje	222	50	70	23	23	20	6	4	2	7	2	2	11	2
Žens ko	Posao	477	90	162	72	33	60	4	8	11	5	3	12	16	1
Žens ko	Porodi čni razlozi	13,388	4,127	1,868	495	1,160	2,641	1,123	51	464	105	106	683	487	78
Žens ko	Prinud ni razlozi	5,292	3,164	495	114	233	547	317	4	85	41	44	143	84	21
Žens ko	Ostali	4,976	2,020	542	99	402	780	350	4	196	30	54	291	181	27
Žens ko	Nepoz nato	11,805	870	300	89	288	438	214	3	105	25	21	135	111	9,206

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, Migracije, 2019. stranice 358-360

Aneks 3 - Broj registriranih pravnih osoba prema djelatnostima

Vrsta djelatnosti	Broj pravnih lica i jedinica u sastavu					Broj obrta				
	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019

Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	211	223	231	226	236	332	642	651	638	578
Vađenje ruda i kamena	39	39	39	41	46	0	0	0	0	0
Perađivačka industrija	755	791	805	844	892	505	512	521	509	498
Proizvodnja i snabdjevanje/opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	33	35	34	34	36	0	1	1	1	1
Snabdjevanje/opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, upravljanje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša	28	29	29	31	30	1	1	1	1	1
Građevinarstvo	363	367	371	387	395	224	234	241	254	265
Trgovina na veliko i malo; popravak motornih vozila i motocikla	2938	2977	2967	2975	3051	814	840	850	832	808
Prijevoz i skladištenje	389	392	384	385	402	165	171	170	161	163
Djelatnosti pružanja smještaja te priprema i usluživanja hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo)	418	439	441	455	482	806	729	731	740	740
Informacije i komunikacije	81	86	87	89	95	30	28	27	31	32
Finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	202	201	203	191	236	10	11	12	11	20
Poslovanje nekretninama	51	56	61	63	73	10	15	34	26	20
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	251	281	290	300	308	234	242	241	247	259
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	122	133	149	154	171	39	43	48	52	56
Javna uprava i odbrana; obavezno socijalno osiguranje	279	280	279	280	274	0	0	0	0	0
Obrazovanje	288	289	291	290	291	40	40	39	43	44
Djelatnosti zdravstvene i socijalne zaštite	238	242	246	249	254	83	82	81	82	87
Umjetnost, zabava i rekreacija	777	813	845	851	859	27	24	24	23	23
Ostale uslužne djelatnosti	1107	1164	1201	1248	1296	318	321	314	311	315
Djelatnosti domaćinstva kao poslodavca; djelatnosti domaćinstva koja proizvode različita dobra i obavljaju različite usluge za vlastite potrebe	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Djelatnosti vanteritorijalnih organizacija i organa	1	0	1	1	1	0	0	0	0	0
Ukupno	8571	8837	8954	9094	9428	3638	3936	3986	3962	3910

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Unsko-sanski kanton u brojkama

Aneks 4 – Pregled poslovnih zona

Grad/općina	Poslovna	Tip	Ukupna	Slobodna površina	Tip vlasništva	Prostorno-	Infrastruktura
-------------	----------	-----	--------	-------------------	----------------	------------	----------------

	zona	zone zelena /smeđa	površina (ha)	(ha)		planska dokumentacija –da/ne	
Grad Bihać	Kamenica	zelena	39.20	38.02	Grad Bihać	DA	DA
	Ripač	zelena	20.70	20.70	Grad Bihać/privatno	DA	DA
	Kombitek	smeđa	13.60	0.50	DD Kombitek u stečaju	djelimično	DA
Općina Bužim (Na području općine Bužim u planskom periodu 2008-2028 kroz planski i komisijski nalaz predviđene su površine za privredne djelatnosti u slijedećim mjesnim zajednicama)	Pašin Brod	zelena smeđa	2.70	2.00	privatno	Da (sl.glasnik općine Bužim br:10/09 od 12.08.2009)	Asfaltni put do zone
	Mangan Vrhovksa	smeđa	3.50	1.50	privatno	-//-	Asfaltni put do zone
	Međuvede Čaglica	zelena	7.30	7.30	privatno	-//-	ne
	Aleševići Bezi	zelena smeđa	3.70	3.10	privatno	-//-	Asfaltni put do zone
	Dizdarevička Mrazovac	zelena	7.87	7.87	privatno	-//-	Asfaltni put do zone
	Zaradostovo	zelena	11.2	11.2	privatno	-//-	Asfaltni put do zone i parcele
	Varoška Rijeka	smeđa	6.95	3.50	privatno	-//-	Asfaltni put do zone i parcele
	Jusufovići-Ljubijankića most	zelena smeđa	2.60	2.10	privatno	-//-	Asfaltni put do zone i parcele
	Hrgar Konjodor	zelena	2.23	2.23	privatno	-//-	Asfaltni put do zone
	Gornji Brigovi	zelena smeđa	7.42	7.00	privatno	-//-	Asfaltni put do zone
	Suhodol Čava	zelena smeđa	2.93	2.10	privatno	-//-	Asfaltni put do zone i parcele
	Šakonjići	zelena	1.17	1.17	privatno	-//-	Asfaltni put do zone
Općina Ključ	Velagići	zelena	1.5	20,5	javno/privatno	DA	DA
	DI „KLJUČ“	smeđa	5.00	5.00	-	DA	DA
	DD „DI SANICA“	zelena	-	-	JP USŠ	DA	DA
Općina Bosanska Krupa	Poduzetnička zona " Halkići"	zelena	56.70	Slobodnih građevinskih parcela koje su u posjedu/vlasništvu općine nema (cca 20,00 ha površine koja nije u vlasništvu/posjedu Općine je	Većim dijelom privatno	DA	Djelimično

	Poslovna zona "Pilana "	smeđa	17.00	cca 0,40 ha - u vlasništvu/posjedu općine Bosanska Krupa (cca 3,50 ha površine koja nije u vlasništvu/posjedu Općine je slobodno)	mješovito	DA	DA
	Poslovna zona "Vatreni mlin "	smeđa	9.00	cca 1,83 ha - u vlasništvu/posjedu općine Bosanska Krupa (cca 1,90 ha površine koja nije u vlasništvu/posjedu općine je slobodno)	mješovito	DA	Djelimično
Grad Cazin	PZ Ratkovac	zelena	44.4	43.8	Grad Cazin / privatni vlasnici	DA	DA
	PZ Slatinske Bare	smeđa	18	3	mješovito	DA	DA
Općina Sanski Most	Industrijska zona "Šejkovača"	smeđa	29.65	-	privatno	DA	Djelimično
Općina Bosanski Petrovac	Gorničani	smeđa	29.00	6.00	državno	DA	Djelimično
	Industrijska zona	smeđa	29.89	21.80	privatno	DA	Djelimično
	Privredna zona	smeđa	210.49	200.00	privatno	DA	Ne

Aneks 5 – Specifikacija odobrenih sredstava kantonalnih novčanih podrški po vrstama podrške u 2019.

Broj	Vrsta proizvodnje	Jedinica	Kolicina	Iznos u KM	Planirana	Odobrena
------	-------------------	----------	----------	------------	-----------	----------

aplikacija		mjere		/ jedinica mjere	sredstva	sredstva
1451	Sufinansiranje laboratorijskih pretraga mlijeka i nabavke goriva za proljetnu sjetvu u 2019. godini	l	16.743.680,00	0,12	2.009.241,60	2.009.241,60
257	Uzgoj rasplodnih junica	grlo	364,00	400,00	145.600,00	145.600,00
6	Tov junadi	grlo	12,00	400,00	4.800,00	4.800,00
325	Sufinansiranje pretraga na američku gnjiľoću kod pčela	komad	25.719,00	9,00	231.471,00	231.471,00
1	Proizvodnja riblje mlađi	društvo	969.424,00	0.04	38.776,96	38.776,96
3	Držanje koka nesilica	komad	10.060,00	1,00	10.060,00	10.060,00
47	Uzgoj podmlatka ovaca i koza	grlo	5.228,00	5,00	26.140,00	26.140,00
412	Proizvodnja kornišona na otvorenom	kg	1.760.458,17	0.14	246.464,16	246.464,16
509	Proizvodnja jagodičastog voća: (malina,kupina,borovnica, jagoda i aronija)	kg	1.241.094,80	0.55	682.602,14	682.602,14
154	Proizvodnja povrća, jagode i cvijeća u zatvorenom prostoru	m2	57.256,36	4,50	257.653,63	257.653,61
1	Proizvodnja kontejnerskih presadnica povrća	komad	75.000,00	0.08	6.000,00	6.000,00
11	Sufinansiranje nabavke sadnica drvenastog i jagodičastog voća za podizanje novih zasada	%	38.386,16	30,00 % od nabavne cijene	11.515,86	11.515,86
3	Proizvodnja gljiva	m2	1.303,00	4,00	5.212,00	5.212,00
7	Novčane podrške ostvarene na osnovu prava u ponovljenim postupcima prema ZUP-u				4.072,69	4.072,69
2	Certificirana organska biljna proizvodnja	ha	4,48	3.000,00	13.440,00	13.440,00
7	Rezervna sredstva	%	49.599,00	20,00 % nastale štete	571.645,96	9.919,80
3196					4.264.696,00	3.702.969,82
14	Sufinansiranje izrade mliječnog kartona	grlo	11.913,00	8,00	95.304,00	95.304,00
3210					4.360.000,00	3.798.273,82

Izvor: MPVŠ

Aneks 6 – Poljoprivredna proizvodnja

Vrste poljoprivredne proizvodnje	2015		2016		2017		2018		2019	
	količina (u tonama)	ukupna tržišna cijena (u KM)	količina (u tonama)	ukupna tržišna cijena (u KM)	količina (u tonama)	ukupna tržišna cijena (u KM)	količina (u tonama)	ukupna tržišna cijena (u KM)	količina (u tonama)	ukupna tržišna cijena (u KM)
Žitarice										
Pšenica	19,264	6,164,480.00	20,536	6,509,912.00	16,603	5,168,845.96	16,909	4,374,358.30	21,209	8,091,233.50
Uljana repica	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Tritikal	/	/	/	/	8,794		9,498		7,763	
Ječam	2,947	919,464.00	3,168	975,744.00	2,702	820,111.04	3,287	1,089,311.80	2,235	753,418.50
Kukuruz (zrno)	60,753	18,347,406.00	66,527	18,161,871.00	43,958	13,978,644.00	100,007	32,792,295.30	46,456	14,624,191.40
Kukuruz (silažni)	111,083		152,461		103,155		194,878		75,088	
Duvan										
Soja										
Voće										
Jabuke	2,015	1,712.75	1,288	914.48	889	764.54	2,384	3,099.20	773	309.30
Kruške	566	679.20	314	354.82	217	243.04	698	628.20	288	431.25
Šljive	3,543	3,365.85	3,263		2,283	2,237.34	7,042	9,858.80	2,261	4,069.44
Orasi	1,059		132		86		862		786	
Breskve	9		6		8		8		12	
Kajsija	9		1		2		9		6	
Visnja	68		69		63		86		47	
Tresnja	305		119		179				228	
Povrće										
Krompir	22,411	8,964.40	30,222	10,879.92	21,442	7,504.70	25,089	17,562.30	21,285	17,028.00
Paradajz	2,324	2,324.00	2,896	2,896.00	2,266	2,062.06	9,095	9,095.00	3,060	4,284.00
Paprika	2,161	1,836.85	2,444	2,052.96	1,987	1,708.82	2,748	3,297.60	1,926	2,889.00
Luk (crni luk)	1,636	736.20	3,410	1,329.90	2,049	1,106.46	2,014	1,208.40	2,485	2,733.50
Pasulj	1,151	4,776.65	2,119	8,730.28	984	4,073.76	1,731	6,924.00	2,384	8,583.62
Kupus	2,978	893.40	4,755	1,236.30	2,801	980.35	3,001	1,500.50	1,752	1,051.20
Salata zelena										
Lubenice										
Dinje										
Krstavac										
Stočarstvo	2015		2016		2017		2018		2019	
	Broj/količina	ukupna tržišna cijena (u KM)	Broj/količina	ukupna tržišna cijena (u KM)	Broj/količina	ukupna tržišna cijena (u KM)	Broj/količina	ukupna tržišna cijena (u KM)	Broj/količina	ukupna tržišna cijena (u KM)
Stočni fond										
Goveda	33,338		31,805		29,633		28,491			
Krave i steone junice	27,598		26,192		24,522		22,831		17,299	
Ovce	75,065		73,646		69,627		65,280		61,660	
Ovce za priplod	53,849		53,668		51,244		46,442			
Svinje	4,258		3,979		3,979		3,563		2,121	
Krmače i suprasne nazimice	1,225		1,098		1,069		778		436	
Konji	925		857		774		527		609	
Kobile i ždrebne omice	305		298		275		217			
Perad (u 000)	456		450		442		578			
Koke nosilice (u 000)	138		144		127		181			
Stočarstvo	2015		2016		2017		2018		2019	
	Broj/količina	ukupna tržišna cijena (u KM)	Broj/količina	ukupna tržišna cijena (u KM)	Broj/količina	ukupna tržišna cijena (u KM)	Broj/količina	ukupna tržišna cijena (u KM)	Broj/količina	ukupna tržišna cijena (u KM)
Stočni fond										
Goveda	29,425		27,214		25,914		27,670		20,953	
Krave i steone junice	24,573		26,192		21,835		23,905		17,299	

Ovce	75,566		73,645		70,320		65,380		61,660	
Ovce za priplod	53,849		53,668		51,244		46,442		43,162	
Koze	2,499		2,432		2,181		2,194		2,061	
Svinje	4,258		3,979		3,979		3,563		2,557	
Krmače i suprasne nazimice	1,225		1,098		1,069		778		436	
Konji	925		857		774		527		609	
Kobile i ždrebne omice	305		298		275		217		205	
Pčelinje zajednice	33,636		34,569		31,721		32,117		32,948	
Perad (u 000)	456		450		442		578		400	
Koke nosilice (u 000)	138	1,104,000	144	1,152,000	127	1,143,000	181	1,810,000	128	1,280,000
Konzumna riba (u tonama)	557	3,620,000	727	4,725,500	648	4,212,000	553	3,594,000	531	3,663,900
Stočarska proizvodnja										
Kravlje mlijeko (hilj./tis. litara)	51,356		48,956		47,347	26,040,000	44,514	22,257,000	44,632	26,779,200
Po muženoj kravi (litara)	2,390		2,479		2,488	1,368	2,572	1,286	2,600	1,560
Ovčije mlijeko (hilj./tis. litara)	497		437		371		315		95	
Po muženoj ovci (litara)	40		42		42		42		41	
Kozije mlijeko (hilj./tis. litara)	224		245		180		167		137	
Vuna (u t)	125		153		157		138		140	
Po ovcu (u kg)	2.00		2.30		2.50		2.40		2.40	
Proizvodnja jaja (u 000)	18,027		19,329		18,270	2,923,200	28,324	5,664,800	20,000	4,000,000
Po kokoši (u kom)	131		134		133	21	156	31	160	32
Med (u t)	593		335		264	2,251,920	420	3,444,000	280	2,604,000
Po košnici (kilograma)	17.30		8.80		6.00	51.18	11.60	95.12	8.50	79.05
Izvor podataka: Izvještaj o stanju poljoprivrede (Zeleni izvještaj) u F BiH za 2015., 2016., 2017. i 2018. godinu i Dostavljeni izvještaji općinskih/gradskih službi za poljoprivredu za 2019. godinu.										
Napomena: U tabelu smo unijeli ukupnu tržišnu cijenu za mlijeko, konzumnu ribu, med, koke nesilice i jaja, jer smo za ove proizvode pronašli službene podatke.										
Tržišne cijene za domaće životinje ovise o starosti životinja, pasmini, genetskom potencijalu, itd.										
Npr. cijene krava i steonih junica variraju od cca 2.000 do 4.000 KM.										
Cijene ovaca za rasplod su cca 200 do 250 KM, itd. Zatražili smo od Federalnog ministarstva poljoprivrede informaciju o tržišnim cijenama										
za sve kategorije životinja i poljoprivrednih proizvoda.										
Po dostavljanju informacije unijemo cijene i naknadno vam dostaviti popunjenu tabelu.										

Aneks 7 – Broj zaposlenih - klasificiran po djelatnostima

VRSTA GOSPODARSKE DJELATNOSTI	Prosječan broj zaposlenih				
	2015	2016	2017	2018	2019

Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	1.131	1.293	1.510	1.551	1.494
Vađenje ruda i kamena	148	115	141	169	164
Prerađivačka industrija	4.774	5.060	6.624	6.892	6.916
Proizvodnja i snabdjevanje/opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	432	434	460	451	449
Snabdjevanje/opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, upravljanje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša	860	856	897	985	963
Građevinarstvo	1.610	1.659	1.715	1.660	1.705
Trgovina na veliko i malo; popravak motornih vozila i motocikla	6.796	7.175	8.232	8.237	8.359
Prijevoz i skladištenje	1.025	1.008	1.260	1.199	1.237
Djelatnosti pružanja smještaja te priprema i usluživanja hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo)	1.775	1.956	2.148	2.193	2.265
Informacije i komunikacije	825	783	549	537	535
Finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	548	472	655	695	721
Poslovanje nekretninama	78	99	99	132	229
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	799	820	938	928	954
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	326	371	586	609	727
Javna uprava i odbrana; obavezno socijalno osiguranje	3.266	3.243	3.164	2.992	3.134
Obrazovanje	4.332	4.262	4.321	4.255	4.181
Djelatnosti zdravstvene i socijalne zaštite	2.407	2.424	2.582	2.616	2.618
Umjetnost, zabava i rekreacija	278	279	734	825	801
Ostale uslužne djelatnosti	443	469	749	761	768
Neraspoređeno po djelatnostima KD	-	-	-	-	-
Ukupno	31.853	32.778	37.364	37.687	38.220

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Unsko-sanski kanton u brojkama 2020 (stranica 14), 2018 (stranica 14), 2017 (stranica 14)

Aneks 8 – Prosječna mjesečna neto plaća - klasificirano po djelatnostima

VRSTA GOSPODARSKE DJELATNOSTI	2015		2016		2017		2018		2019	
	neto	bruto	neto	bruto	Neto	bruto	neto	bruto	neto	bruto

Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	786.0 0	1,186. 00	776.0 0	1,172. 00	826.0 0	1,252. 00	816.0 0	1,239. 00	890.0 0	1,358. 00
Vađenje ruda i kamena	715.0 0	1,077. 00	710.0 0	1,073. 00	689.0 0	1,043. 00	661.0 0	998.00	661.0 0	998.00
Perađivačka industrija	556.0 0	828.00	588.0 0	881.00	628.0 0	947.00	646.0 0	976.00	705.0 0	1,072. 00
Proizvodnja i snabdjevanje/opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	1,517. 00	2,356. 00	1,523. 00	2,366. 00	1,593. 00	2,482. 00	1,636. 00	2,550. 00	1,649. 00	2,574. 00
Snabdjevanje/opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, upravljanje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša	797.0 0	1,203. 00	822.0 0	1,240. 00	886.0 0	1,311. 00	875.0 0	1,328. 00	906.0 0	1,382. 00
Građevinarstvo	452.0 0	669.00	448.0 0	664.00	431.0 0	639.00	451.0 0	670.00	479.0 0	712.00
Trgovina na veliko i malo; popravak motornih vozila i motocikla	480.0 0	715.00	495.0 0	739.00	517.0 0	775.00	536.0 0	805.00	580.0 0	874.00
Prijevoz i skladištenje	730.0 0	1,101. 00	734.0 0	1,109. 00	790.0 0	1,201. 00	801.0 0	1,217. 00	807.0 0	1,229. 00
Djelatnosti pružanja smještaja te priprema i usluživanja hrane (hotelijerstvo iugostiteljstvo)	426.0 0	642.00	442.0 0	660.00	480.0 0	720.00	479.0 0	720.00	521.0 0	784.00
Informacije i komunikacije	1,157. 00	1,784. 00	1,160. 00	1,791. 00	1,155. 00	1,788. 00	1,174. 00	1,819. 00	1,154. 00	1,785. 00
Finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	1,058. 00	1,633. 00	1,130. 00	1,746. 00	1,163. 00	1,803. 00	1,207. 00	1,875. 00	1,386. 00	2,165. 00
Poslovanje nekretninama	963.0 0	1,489. 00	1,053. 00	1,632. 00	1,185. 00	1,845. 00	1,180. 00	1,836. 00	1,275. 00	1,990. 00
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	814.0 0	1,247. 00	831.0 0	1,275. 00	861.0 0	1,326. 00	849.0 0	1,308. 00	913.0 0	1,408. 00
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	798.0 0	1,220. 00	702.0 0	1,072. 00	719.0 0	1,101. 00	747.0 0	1,145. 00	708.0 0	1,088. 00
Javna uprava i odbrana; obavezno socijalno osigur.	1,232. 00	1,894. 00	1,253. 00	1,929. 00	1,270. 00	1,961. 00	1,274. 00	1,969. 00	1,307. 00	2,025. 00
Obrazovanje	873.0 0	1,336. 00	878.0 0	1,344. 00	863.0 0	1,322. 00	909.0 0	1,396. 00	925.0 0	1,425. 00
Djelatnosti zdravstvene i socijalne zaštite	1,026. 00	1,580. 00	1,029. 00	1,586. 00	1,030. 00	1,589. 00	1,146. 00	1,775. 00	1,205. 00	1,873. 00
Umjetnost, zabava i rekreacija	722.0 0	1,100. 00	742.0 0	1,132. 00	633.0 0	962.00	572.0 0	867.00	579.0 0	879.00
Ostale uslužne djelatnosti	811.0 0	1,244. 00	745.0 0	1,138. 00	632.0 0	942.00	644.0 0	958.00	706.0 0	1,055. 00
Prosječna mjesečna plaća	808.0 0	1,230. 00	811.0 0	1,236. 00	819.0 0	1,251. 00	840.0 0	1,286. 00	872.0 0	1,338. 00

Izvor, neto plata: Federalni zavod za statistiku, Unsko-sanski kanton u brojkama 2020 (stranica 14), 2018 (stranica 14), 2017 (stranica 14)

Neto plaća, godišnji prosjek, F BiH

	2015	2016	2017	2018
Neto plaća	830	839	860	889

Izvor: Statistički godišnjak/ljetopis Federacije Bosne i Hercegovine 2019, stranica 117

Aneks 9: Naziv i vrijednost planiranih projekata iz programa zaštite voda 2019 i 2018. godine USK

R. broj	Općina	Naziv projekta	Planirani iznos (KM)
1	Bihać	Zaštita od poplava-uređenje vodotoka i odvodnih kanala	39,600.00
2	Bihać	Izgradnja distributivnog cjevovoda: vodovod Toplica -Štrbački buk	160,000.00
3	Bužim	poboljšanje vodoopskrbe Općine Bužim	40,000.00
4	Sanski Most	Izgradnja vodovodnog sistema "Zdena-Kamengrad"	35,000.00
5	Cazin	Čišćenje i uređenje vodotoka Čajin potok i Mutnica	15,000.00
6	USK	Plan zbrinjavanja otpadnih voda u ruralnim područjima Unsko-sanskog kantona	15,000.00
7	Ključ	Rekonstrukcija dijela vodovoda za naselja Zgon-Humići	100,000.00
8	Ključ	Tehnička dokumentacija vodovoda za naselja u MZ Krasulje	15,000.00
9	Bosanski Petrovac	rekonstrukcija vodovoda u povratničkim naseljima (Vrtoče, Smoljana, Kapljuh, Bravsko)	60,000.00
10	Bosanska Krupa	Izgradnja sekundarne vodovodne mreže u MZ Jezerski, Mahmić Selo i Pištaline	100,000.00
11	Velika Kladuša	Zaštita od poplava - Retencija uz rijeku Kladušnicu	100,000.00
12	Sanski Most	Odvodnja otpadnih voda	100,000.00
13	Cazin	Zaštita od poplava-uređenje vodotoka i odvodnih kanala (rijeka Korana)	100,000.00
14	Bužim	Zaštita od poplava-uređenje vodotoka i odvodnih kanala	50,000.00
15	USK	Hidrogeološka istraživanja termomineralnih voda	30,000.00
16	USK	Hitne intervencije u Sektoru voda	40,000.00
		UKUPNO	999,600.00

R. broj	Općina	Naziv projekta	Planirani iznos (KM)
1	USK	Projekt Decent (Polje-Cazin; Stari Grad-Bužim; Gata-Bihać)	9.870,00
2	Bihać	Izgradnja cjevovoda: vodovod Toplica -Štrbački buk	80.000,00
3	Cazin	Zaštita od poplava-uređenje vodotoka i odvodnih kanala	12.127,10
4	Velika Kladuša	Regulacija potoka Grabarska i Kladušnica	25.000,00
5	Bos. Petrovac	Snabdijevanje vodom PPOV Bosanski Petrovac	20.000,00
6	Bosanska Krupa	Čišćenje i uređenje dijela potoka Voloder	9.319,80
7	Bužim	poboljšanje vodoopskrbe Općine Bužim	80.000,00
8	Bužim	Zaštita od poplava-uređenje vodotoka i odvodnih kanala	40.000,00
9	Bosanska Krupa	Regulacija potoka Kalender sa izgradnjom fekalnih kolektora	40.000,00
10	Bosanska Krupa	Projektna dokumentacija "Regulacija dijela potoka Kamarica"	10.000,00
11	Bihać	Zaštita od poplava-uređenje vodotoka i odvodnih kanala	39.600,00
12	Bos. Petrovac	Sanacija i rekonstrukcija vodovodnog sistema "Sanica" i izrada	30.000,00
13	Ključ	Rekonstrukcija dijela vodovoda za naselja Zgon i Humići	40.000,00
14	Sanski Most	Izgradnja vodovodnog sistema "Zdena-Kamengrad"	70.000,00
15	Cazin	Čišćenje i uređenje vodotoka Čajin potok i Mutnica	30.000,00
16	USK	Nevladin sektor u oblasti vodoprivrede	4.000,00
17	Cazin	Sufinansiranje projekta vodovodnog sistema "Prošići"	60.000,00
UKUPNO			599.916,90

Izvor: Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva USK, maj 2020

Aneks 10. Tabelarni prikaz institucionalne organizacije upravljanja okolišem u kantonu/JLS Unsko - sanskog kantona

Institucija	Službe nadležne za poslove zaštite okoliša i komunalnih djelatnosti (uključujući upravljanje otpadom)	Organizacione jedinice unutar službi	Inspeksijski nadzor nad vršenjem poslova
Bihać	Služba za komunalne djelatnosti, vode, zaštitu okoliša i inspeksijske poslove	a) Odsjek za komunalne djelatnosti, vode i zaštitu okoliša b) Odsjek za inspeksijske poslove	Unutar Odsjeka za inspeksijske poslove
Bosanska Krupa	Služba za prostorno uređenje, građenje i zaštitu okoliša Služba za komunalno-stambene poslove i infrastrukturu	Nema a) Odsjek za komunalno-stambene poslove i infrastrukturu b) Odsjek za inspeksijske poslove i poslove naplate	Unutar Odsjeka za inspeksijske poslove i poslove naplate
Bosanski Petrovac	Služba za prostorno uređenje, katastar, imovinsko-pravne poslove i stambeno – komunalna djelatnost	Nema	Poslovi komunalne inspekcije obavljaju se u Službi za obrt, razvoj poduzetništvo i poljoprivredu.
Bužim	Služba za prostorno uređenje,	Nema	Unutar iste službe

	geodetske i imovinsko-pravne poslove		
Cazin	Službi za urbanizam i zaštitu okoliša	Nema	Služba za razvoj i poduzetništvo Odsjek inspekcije Službe za razvoj i poduzetništvo
Ključ	Služba za prostorno uređenje, stambeno-komunalne i imovinsko-pravne	Nema	Unutar iste službe
Sanski Most	Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse	a) Odsjek za poljoprivredu, vode i zaštitu okoliša b) Odsjek za ekonomski razvoj i investicije, c) Odsjek za inspekcijske poslove	Unutar iste službe
Velika Kladuša	Služba za građenje, komunalne djelatnosti i zaštitu okoliša	Nema	Unutar Službe za inspekcijske poslove